

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN DEMOKRASİYİ
YAYMA POLİTİKASI: BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE ARAP
BAHARI ÖRNEK OLAYLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Gökhan ÖÇALAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Gökhan TELATAR

BOLU 2015

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Gökhan ÖÇALAN'a ait "Amerika Birleşik Devletleri'nin Demokrasiyi Yayma Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı Örnek Olayları" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

28.10.2015

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

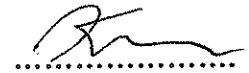
Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Gökhan TELATAR

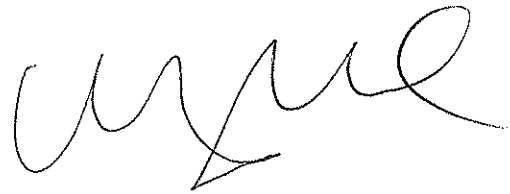
Üye : Doç. Dr. Zafer AKBAŞ

Üye : Doç. Dr. Koray TÜTÜNCÜ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ÖZTÜRK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Amerika Birleşik Devletleri’nin Demokrasiyi Yayma Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı Örnek Olayları**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Gökhan ÖÇALAN

28.10.2015

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada genel itibariyle Amerikan dış politikasında demokrasinin yayılması politikası örnek olaylar üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Yine bu çalışmada Amerikan kimliği ve değerleriyle de bir bütün olan demokrasi kavramının tecrübe edilmiş en üstün değerler olduğu düşüncesinden hareketle demokrasinin yayılması misyonunun Amerikan dış politikasında nasıl uygulama alanı bulduğunun örnek olaylar üzerinden değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın tamamlanmasında büyük yardımı olan, gerek üniversite hayatım gerekse yüksek lisans eğitim hayatım boyunca da desteğini hiç esirgemeyen başta canım ailem olmak üzere tüm dost ve akrabalarım sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca sürecin başından itibaren değerli katkı ve yönlendirmeleriyle gerek tez konusunun belirlenmesinde gerekse tezin içeriğinin şekillenmesinde desteğini hiç esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Gökhan TELATAR'a, yine tez savunma sürecinde pozitif eleştirileri ile tezin son şeklini almasında katkısı olan Doç. Dr. Zafer AKBAŞ'a ve Doç. Dr. Koray TÛTÛNCÛ'ye, son olarak da bu günlere gelmemde emeği olan tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Gökhan ÖÇALAN

ÖZET

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN DEMOKRASİYİ YAYMA POLİTİKASI: BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE ARAP BAHARI ÖRNEK OLAYLARI

Gökhan ÖÇALAN

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Gökhan TELATAR

Ekim 2015, 193 + XII Sayfa

Amerikan kimliği ve değerlerinin en önemli unsurlarından biri olan demokrasi kavramı dış politika açısından da önemli bir söylem aracı olmuştur. Bu doğrultuda insanoğlunun tecrübe edebileceği en üstün değer olduğu inancından hareketle demokrasiyi yayma konusunda bir misyonunun olduğunu düşünen ABD, bu misyon dolayısıyla kuruluşundan beri dış politikasına yön vermektedir. Üstlenilen misyonun Amerikan kimlik ve değerleriyle de ilişkili olduğu düşüncesi bağlamında tarihsel süreç içerisinde ABD Model Oluşturma ya da Aktivist Korumacılık gibi farklı dış politika yaklaşımları benimseyebilmiştir. Bu dış politika yaklaşımlarını benimserken de Amerikan siyasetine yön veren ve liderlerin isimleriyle de anılan bazı geleneklerden yararlanmıştı. Sonuç itibarıyla de bu çalışmada sosyal değerlere atıfta bulunan konstrüktivizm ve kimlik-çıkarcı ilişkisinden yola çıkarak Amerikan değerlerinin de bir parçası olarak görülen demokrasinin birtakım dış politika gelenekleri ve yaklaşımları ile birlikte Amerikan dış politikasındaki yansımından bahsedilecektir. Bu durumdan hareketle de çalışmanın son bölümünde de değinileceği üzere Amerikan dış politikası açısından önemli dönüm noktası olan Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı’na giden süreç analiz edilecek, demokrasinin yayılması misyonu bağlamında da iki ayrı süreçte izlenen dış politikanın örnek olaylar üzerinden karşılıklı değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Aktivist Korumacılık, Arap Baharı, Büyük Ortadoğu Projesi, Demokrasinin Yayılması, Model Oluşturma.

ABSTRACT**US DEMOCRACY PROMOTION: GREATER MIDDLE EAST INITIATIVE
AND ARAB SPRING CASE STUDIES****Gökhan ÖÇALAN****Master Thesis****Department of International Relations****Advisor: Assist. Prof. Dr. Gökhan TELATAR****October 2015, 193 + XII Pages**

Democracy that is one of the most important components of American identity and values is a significant manner of discourse with regard to foreign politics. Accordingly; US, believing democracy is the most excellent value of the humankind to experience and so thinking that it has a mission to promote the democracy, has been following a policy due to this mission since its foundation. Therefore US indigenized varied foreign policy approaches such as “Exemplarism or Vindicaitionalism” in the historic process in the context of the idea that the mission undertaken is correlated with the American identity and values. While indigenizing these foreign policy approaches, US made use of some traditions which was called with the name of the leaders and shaped the American policy. Consequently, in this thesis it is going to be mentioned about some traditions and approaches of the democracy seen as a part of American values and its reflection in the American foreign policy in the basis of constructivism addressing to social values and identity-interest relationship. From hence, as it is going to be mentioned at the end of the study, the process seeking to the Greater Middle East Initiative and the Arab Spring, which are important turning points for the American foreign policy is going to be analyzed and the foreign policy observed in two different processes is going to be evaluated based on the sample cases.

Key words: Arab Spring, Democracy Promotion, Exemplarism, Greater Middle East Initiative, Vindictionalism.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. KONSTRÜKTİVİZM, AMERİKAN KİMLİĞİ VE DIŞ POLİTİKASI	5
1.1.Konstrüktivist Teoride Kimlik ve Dış Politika	6
1.1.1. Konstrüktivist Kuram ve Genel Varsayımları	6
1.1.2. Konstrüktivizm ve Kimlik-Çıkar İlişkisi	18
1.2. Konstrüktivizm Bağlamında Amerikan Kimliği ve Dış Politikası	23
1.2.1. ABD'nin Kuruluş Felsefesi ve Amerikan Kimliğinin Doğuşu	23
1.2.2. Demokrasinin Yayılması Düşüncesinin Doğuşu ve Amerikan Çıkarları ile İlişkilendirilmesi	28
II. BÖLÜM	
2. AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI VE DEMOKRASİNİN YAYILMASI	
DÜŞÜNCESİ.....	36
2.1. Amerikan Dış Politika Gelenekleri ve Demokrasinin Yayılması	36
2.1.1. Jacksonculuk	38
2.1.2. Hamiltonculuk	43

2.1.3. Jeffersonculuk	47
2.1.4. Wilsonculuk	50
2.2. Amerikan Dış Politika Gelenekleri Bağlamında Demokrasinin Yayılması Düşüncesinin ABD Dış Politikasındaki Yeri.....	56
2.2.1. Model Oluşturma (Exemplarism) Yaklaşımı	57
2.2.2. Aktivist Korumacılık (Vindicalism) Yaklaşımı	60
2.3. Tarihsel Süreçte Demokrasinin Yayılması Politikaları	64
2.3.1. ABD'nin Kuruluş Yılları	65
2.3.2. Yalnızcılık Politikası Dönemi	68
2.3.3. Soğuk Savaş Dönemi	75
2.3.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem	87
2.3.5. 11 Eylül Sonrası Dönem	90
2.4. Demokrasinin Yayılması Misyonu ve Amerikan Ulusal Çıkarları	96

III. BÖLÜM

3. DEMOKRASİNİN YAYILMASI MİSYONU BAĞLAMINDA ABD'NİN BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE ARAP BAHARI'NA YÖNELİK POLİTİKALARI..... 100

3.1. Büyük Ortadoğu Projesi ve Demokrasinin Yayılmasının Dış Politikadaki Yeri.....	100
3.1.1. Afganistan ve Irak Müdahaleleri Bağlamında Ortadoğu'nun Demokratikleştirilmesi Düşüncesi	105
3.1.2. Büyük Ortadoğu Projesi'nin Oluşumunda Yeni Muhafazakar Söylem..	112
3.2. Ortadoğu'nun BOP Bağlamında Demokratikleştirilmesi Politikaları	116
3.2.1. Büyük Ortadoğu Projesi Kapsamında Siyasi Girişimler.....	118
3.2.2. Sosyo-Ekonomik Bağlamda Büyük Ortadoğu Projesi.....	121
3.2.3. Büyük Ortadoğu Projesi'nin Askeri Boyutu	125
3.3. Arap Baharı ve Amerikan Dış Politikası	129

3.3.1. Arap Dünyasında Demokrasi Arayışları	131
3.3.1.1. Yasemin Devrimi'nden Arap Baharı'na Geçiş	131
3.3.1.2. Arap Baharı'nda Halk Ayaklanmalarından Askeri İnisyatiflere ...	133
3.3.2. Arap Baharı Sürecinde Amerikan Dış Politikası	140
3.3.2.1. ABD'nin Arap Baharı'na Yönelik Tutumu	140
3.3.2.2. ABD'nin Arap Baharı'nda Ülkelere Göre Değişen Politik Uygulamaları	145
3.4. Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı Sürecinde Amerikan Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi	157
3.5. ABD'nin Kimlik Çıkar İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Yayılması Misyonunun Değerlendirmesi.....	165
IV. BÖLÜM	
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	169
KAYNAKLAR	175

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
CIA	: Central Intelligence of Agency (Merkezi Haberalma Teşkilatı)
G-8	: Group of Eight (Sekizler Grubu)
HAMAS	: Hareketu'1 Mukavemeti'1 İslamiye (İslami Direniş Hareketi)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ISAF	: International Security Assistance Force (Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti)
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

Amerikan kimliği ve değerleri açısından olduğu kadar dış politikası açısından da oldukça ayrıcalıklı bir pozisyonda olan demokrasi, ABD'nin kuruluş yıllarından beri üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. Nitekim bu durumda ABD'nin kuruluş sürecinde demokrasi ve insan hürriyeti özlemine giderme gayesi oldukça etkilidir. Bu doğrultuda kendisini de özgürlükler ülkesi olarak tanımlayan ABD, kimlik inşa sürecini demokrasi, insan hak ve hürriyetleri gibi kavramlar üzerine kurmuş, dış politikasına da bu bağlamda yön vermiştir. Kuruluş yıllarını takiben demokrasinin tecrübe edilmiş en üstün değer olduğu düşüncesinden hareketle de ABD, demokrasiyi tüm dünyanın benimsemesi gerektiğini düşünmüş, bu noktada da tarihsel bir misyonu olduğu inancını taşımıştır. Bu misyon da esas itibariyle demokrasinin yayılması misyonudur. Misyonun tezin ilerleyen bölümlerinde de değinileceği gibi ABD'nin dünyanın geri kalanını demokratikleştirmesi konusunda Tanrı tarafından görevlendirildiği inancıyla birlikte dış politikada işlerlik kazanmaya başladığı görölmektedir. Bu doğrultuda da demokrasinin yayılması misyonu şeklinde dış politikada kendisine yer bulan bu inanç Amerikan kimlik ve değerlerinin de bir parçası olarak görölmüş, günümüze kadar da işlerliğini korumuştur.

Amerikan dış politikasının vazgeçilmez bir parçası olan ve kimlik-değerler noktasında da öncelikli bir yapıya sahip olan demokrasi, genel olarak da demokrasinin yayılması misyonu, ABD açısından önemli bir dış politik argüman olmuştur. Nitekim ABD üstlendiği misyonun Amerikan kimlik ve değerleriyle de ilişkili olduğu düşüncesinden hareketle bazı inisiyatifler almayı kendine hak görebilmiştir. Bu doğrultuda misyonun sadece ABD'yi değil diğer aktörleri de ilgilendiren bir yanı bulunmaktadır ki bu yönüyle de mevcut alışma Amerikan dış politikasında sahip olduğu önemden dolayı da incelemeye değer görölmüştür. Çalışmada esas odak noktası da belirtildiği gibi tarihsel bir görev olduğuna inanılan demokrasinin yayılması misyonunun Amerikan dış politikasında nasıl yer bulduğu, hangi düşüncelerden etkilendiği ve karar alım sürecinde ne derece etkili olduğu üzerine olacaktır.

Genel itibariyle bahsedildiği gibi Amerikan dış politikasını demokrasinin yayılması misyonu noktasında incelemeyi hedefleyen çalışma esas olarak üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmada ilk olarak Amerikan kimliğinin ve değerlerinin oluşumu konstrüktivist bir bakış açısıyla ele alınacak, bunu takiben de çalışmanın odak noktası olan demokrasinin yayılması misyonunun kimlik-değerler noktasında ortaya çıkışının konstrüktivist teori üzerinden değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu noktada çalışmanın başta realizm ve idealizm olmak üzere başka teoriler açısından değerlendirmesininin de yapılabileceğini söylemek mümkündür. Nitekim demokrasinin yayılmasını Amerikan ulusal çıkarları nezdinde ele alarak realizm üzerinden bir değerlendirme yapmak söz konusudur. Buna ek olarak ABD açısından sıklıkla dile getirilen demokrasi, insan hak ve hürriyeti gibi kavramlardan hareketle ya da tezin ilerleyen bölümlerinde de değinileceği üzere özellikle yeni muhafazakarlar açısından demokrasinin yayılması noktasında idealist bir bakış açısının olduğunu, bu bakımdan konunun idealizm üzerinden ele alınabileceğini söylemek de söz konusudur. Ancak çalışmada teorik altyapı açısından konstrüktivizmin seçilmesinin nedeni esas olarak bu teorinin kimlik inşa sürecinde kültürel etkenleri ve sosyal değerleri doğrudan merkeze alması ve ABD'nin de demokrasinin yayılmasını kimlik ve değerler noktasında bir bütün olarak göreceğ şekil de dış politikasına yön vermesidir. Bu doğrultuda da Amerikan kimlik ve değerlerinin de bir parçası olarak görülen demokrasinin yayılmasını ele alma noktasında konstrüktivizm yerinde bir teori olarak görülmektedir. Ancak tezin ilerleyen bölümlerinde de görüldüğü üzere konstrüktivist teorinin de açıklamakta kimi zaman güçlük çektiği şekliyle ulusal çıkarların bir adım öne çıkarıldığı durumlar da söz konusu olabilmıştır. Bu durumda da bazı realist gerekçelerin ön planda olduğunu söylemek mümkündür fakat konu genel olarak kimlik-çıkâr bağlamında ele alındığı ve dış politikaya da bu şekilde yön verildiği için konstrüktivizm ideal teori olarak görülmektedir.

ABD'nin kendi kimlik inşa sürecinde de konstrüktivizmin atıfta bulunduğu olgular üzerinde benzer etkileşimleri yaşayarak dış politik ilişkilerine kimlik-çıkâr bazlı yön vermesi nedeniyle de konstrüktivist teori çalışma açısından makul bulunmaktadır. Nitekim teorinin kurucularından Nicholas Onuf ve Friedrich Kratochwil'in yapı-yapan ve kurallar-normlar ilişkisine ek olarak teorinin sosyal teori olarak adlandırılmasını

sağlayan Alexander Wendt'in sosyo-kültürel etkenleri de baz alarak kimlik-çıkar ekseninde devletlerarası ilişkileri tanımlaması ABD'nin demokrasinin yayılması misyonu bağlamında benimsemiş olduğu dış politikayla da bağdaşır gözükmektedir. Bu durumdan hareketle de çalışmanın bu bölümünde konstrüktivizmin sosyal etkenlerin yanı sıra kimlik ve çıkar ilişkisine yaptığı atıf doğrultusunda ABD'nin kuruluş felsefesi ve kimlik inşa süreci ele alınacak, çalışmanın da başlıca konusu olan demokrasinin yayılması misyonunun Amerikan çıkarları açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

Çalışmanın temel başlangıcının ve teorik altyapısının atıldığı birinci bölümü takiben ikinci bölümde ise demokrasinin yayılması misyonu bağlamında Amerikan dış politikasına hakim bazı geleneklerden ve yine misyonun yönetimini şekillendiren yaklaşımlardan bahsedilecektir. Bu doğrultuda tarihsel süreç içerisinde misyonun nasıl bir politika olarak uygulandığı ve ne gibi durumlardan etkilendiği ele alınacaktır. Nitekim gerek Amerikan iç siyasetinin gerekse dış ilişkilerin şekillenmesinde etkili olan ve bazı başkanların isimleriyle de anılan Jacksonculuk, Hamiltonculuk, Jeffersonculuk ve Wilsonculuk gibi dış politika gelenekleriyle demokrasinin yayılması misyonunun süreç içerisindeki durumu ele alınacak, Aktivist Korumacılık ve Model Oluşturma yaklaşımları ile de demokrasinin teşvik edilme yöntemine değinilecektir.

Yine bu bölümde demokrasinin yayılması misyonunun yöntem ve şeklinin belirlenmesinden hareketle kuruluş yıllarından günümüze dek uzanan süreçteki durumu belirtilecek ve nasıl bir politika şeklinde uygulandığı anlatılmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda misyonun kimi zaman askeri müdahaleye varan seçenekler de dahil olmak üzere zorlayıcı yöntemleri içeren aktivist korumacı bir şekilde uygulanırken kimi zaman ise sert aktivist politikalardan ziyade demokrasinin teşvik edilerek model olabilecek bir Amerika üzerinden benimsetilmek istendiği amacına değinilecektir. Bu bağlamda genel olarak tezin bu bölümünde dış politikanın vazgeçilmez bir parçası olan demokrasinin yayılması misyonunun Amerikan kimliği ve ulusal çıkarları ile ilişkilendirilmesinden bahsedilecek ve misyonun kimlik-çıkar nezdinde birbirinin tamamlayıcısı olduğu dile getirilecektir.

Demokrasinin yayılması misyonu bağlamında teorik çerçevenin atıldığı birinci bölüm ve genel olarak misyonun Amerikan dış politikasında nasıl uygulama alanı bulduğunun anlatıldığı ikinci bölümü takiben tezin son bölümü olan üçüncü bölümde iki

farklı süreç üzerinden misyon bağlamında izlenen dış politika analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda ilk olarak George W. Bush döneminde demokrasinin yayılması misyonu doğrultusunda ortaya çıkan Büyük Ortadoğu Projesi ele alınacak, projenin ne amaçla yürürlüğe girdiği ve nasıl bir politika şeklinde uygulandığı ifade edilecektir. İkinci olarak ise Barack Obama döneminde yine Ortadoğu ve genel olarak da Arap dünyasında meydana gelen Arap Baharı sürecinden bahsedilecek, halk ayaklanmalarının nedensel boyutlarını takiben ABD'nin Arap Baharı'na yönelik demokrasinin yayılması misyonu bağlamında nasıl bir politika benimsediği anlatılmaya çalışılacaktır. Ardından aynı bölgeye yönelik iki farklı süreç olan Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı demokrasinin yayılması misyonu bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alınacak, ABD'nin her iki süreçte örnek olaylar üzerinden takip ettiği dış politika analiz edilmeye çalışılacak ve yine bu iki ayrı sürecin benzerliklerinin ve farklılıklarının olup olmadığı değerlendirilecektir. Üçüncü bölümün sonunda ise aslında tezin de genelini kapsayacak şekilde demokrasinin yayılması Amerikan kimliği ve ulusal çıkarları üzerinden konstrüktivist teorinin de ifade ettiği şekliyle ele alınacak, örnek olaylardan da hareketle kimlik, değerler ve çıkarlar neticesinde demokrasinin yayılmasının nasıl bir dönüşüm yaşadığının değerlendirilmesi yapılacaktır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse de çalışma Amerikan kimlik ve değerlerinin de bir parçası olarak görülen demokrasinin yayılması misyonunun yine misyona yön veren bazı Amerikan dış politika gelenekleri ve yaklaşımlarından hareketle Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı örnek olayları üzerinden değerlendirilmesi şeklinde ele alınacaktır. Bu doğrultuda tezimizin ana argümanı esas olarak demokrasinin yayılması misyonunun ABD tarafından ulusal kimlik ve çıkar ekseninde bir bütün olarak görüldüğü ancak Amerikan değerleri ve çıkarlarının demokrasi bağlamında çatıştığı bir durumda ise çıkarların daha ön planda olduğudur. Bu durumdan hareketle de Amerikan kimliğinin demokrasinin yayılması misyonu bağlamında konstrüktivist teorinin de üzerinde durduğu şekliyle değerler-çıkarlar noktasında bir dönüşüm geçirdiği düşüncesi de tez nihayetinde ileri sürülen bir diğer argümandır.

I. BÖLÜM

1. KONSTRÜKTİVİZM, AMERİKAN KİMLİĞİ VE DIŞ POLİTİKASI

Uluslararası ilişkilerde sosyal etkenlere, buna bağlı olarak da sosyal etkileşime atıfta bulunarak devlet olgusunu ve devletlerin birbirleriyle olan münasebetlerini tanımlayan konstrüktivizm disipline özgün bir bakış açısı kazandırmıştır. Sosyal konstrüktivizm ya da sadece konstrüktivizm olarak adlandırılan ve nispeten yeni bir teori olan bu yaklaşım, uluslararası ilişkiler açısından devletlerin ve diğer aktörlerin karşılıklı etkileşimine vurgu yapmasından dolayı disiplinin en önde gelen düşüncelerinden birisi haline gelmiştir (Folker 2005: 115). Devlet oluşumunda ve devletlerarası ilişkileri anlamada tarihsel değerler, kültür, kimlik ve kurallar gibi etkenlerin önemini vurgulaması, bu etkenler arasında bir etkileşimden bahsetmesi ve devlet inşa sürecinde sosyal değerleri merkeze alması bakımından konstrüktivizm, uluslararası ilişkiler disiplinindeki diğer yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Uluslararası ilişkiler çalışmalarında diğer teorilerce göz ardı edilen ve aslında teorinin sosyal yönünü de oluşturan bu kavramları ele almasından dolayı disipline “çıgır açan bir bakış açısı” getirmiştir (Bozdağlıoğlu 2007: 122). Diğer bir ifadeyle, konstrüktivizmin özünü oluşturan söz konusu sosyal etkenler gerek devlet inşa sürecinde gerekse uluslararası sistemin oluşmasında karşılıklı etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve teorinin farklılık arz etmesinde en ayırt edici özellik konumundadır.

Soğuk Savaş sonrası yaşanan değişimleri anlama noktasında devletin kendisini oluşturan etkenleri bizzat inceleyerek anlamaya çalışan konstrüktivizm başlıca uluslararası ilişkiler teorileri arasındaki yerini almıştır. Karşılıklı etkileşim neticesinde kimlik-çıkar kavramlarına atıfta bulunan, bu durumdan hareketle de baştan verili olmayan sistem içerisinde devletlerin zamana göre değişen dış politika uygulamalarının olabileceğinden bahseden konstrüktivizm, bu şekilde toplum inşa sürecini açıklamaya çalışmaktadır. Bu noktada diğer teorilerce önemsenmeyen sosyal etkenler, kimlik-çıkar ve dış politika arasındaki ilişki, bu kavramların değişkenliği konusu bizzat

konstrüktivizmin temelinde yer almaktadır. Bu durumdan hareketle kimlik-çıkar ve dış politika oluşumunu etkileyen faktörlere atıfta bulunmasından ve kimlik konusunu teorinin merkezine koymasından dolayı konstrüktivizm, oluşumu da teorice değinilen sosyal etkenlere dayanan Amerikan kimliğinin inşasını ve dış politikasının oluşum sürecini açıklama noktasında bir adım öne çıkmaktadır.

1.1. Konstrüktivist Teoride Kimlik ve Dış Politika

1.1.1. Konstrüktivist Kuram ve Genel Varsayımları

Konstrüktivizmin teori olarak gelişmesi, öncesinde edinilen tecrübeler ve bu doğrultuda uluslararası ilişkiler disipliniyi açıklama gayesinde olan teorilerin sistemin sorunlarını anlamadaki yetersiz çıkarımlarına dayanmaktadır. Psikoloji, siyaset bilimi, sosyal teori ve sosyoloji gibi bilim dallarından büyük ölçüde etkilenen konstrüktivizm bu bağlamda inter-disipliner bir teoridir (Bozdağlıoğlu 2007a: 149). Ele aldığı konular ise genel olarak, anarşinin ne olduğu, güç dengesinin ne anlama geldiği, devlette kimlik oluşum süreci, bu süreci etkileyen faktörler, kimlik ve çıkar arasındaki ilişkidir. Diğer teorilerce göz ardı edilen bu sosyal kavramlara vurgu yapması nedeniyle farklı bir teoridir.

Kuramsal çerçevede yeni tanımlanan bir teori olmasına karşın konstrüktivizm, Kant, Hegel gibi klasik düşünürlerin uluslararası ilişkilere dair eserlerinden, disiplinde ilk kuramsal teori olan idealizm düşüncesinden ve bunun yanında devletleri sosyal varlıklar olarak gören, belirli değerleri ve normları paylaşan devletlerin uluslararası toplumu oluşturduğunu söyleyen İngiliz Ekolü'nden izler taşımaktadır (Küçük 2009: 774-775). İngiliz Ekolü'nün uluslararası toplumu oluşturan kurumların varlığından bahsetmesi, uluslararası ilişkileri tarihsel, kültürel bazda ele alması ve uluslararası toplumun devletlerin sosyal inşasında etkili olduğundan bahsetmesi konstrüktivizmin gelişimine yaptığı en önemli katkılardandır (Dunne 1995: 367).

Uluslararası ilişkiler disipliniinde “önce iki dünya savaşı arası dönemde idealizm/realizm tartışması yaşanmış ve genel olarak disiplinin çalışma sınırları belirginleşmiştir. Ardından 1960'larda gelenekselcilik/davranışsalcılık arasındaki

tartışmada disiplinin yöntemi irdelenmiş ve büyük oranda pozitivism ağırlıklı çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Disiplin içerisindeki üçüncü dalga tartışma eksenini ise 1980’li yıllardan itibaren epistemoloji yoğunluklu pozitivism/post-pozitivism karşıtlığı teşkil etmiştir” (Ateş 2008: 214). Birinci ve ikinci tartışmanın sınırları uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde belirgin olmakla birlikte, konstrüktivizmin de içinde olduğu üçüncü büyük tartışmanın sınırları konusunda halen ortak bir fikir yoktur (Rustamov 2008: 11). Bazı düşünürlerce de konstrüktivizm, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde üç ana akım olarak görülen Rasyonalizm, Reflektivizm¹ ve Sosyal Konstrüktivizm düşüncelerinden birisi olarak görülür (Smith ve Owens 2006: 178). Bu tartışmalar arasında farklı görüşleriyle ortaya çıkan konstrüktivizm, teori olarak uluslararası ilişkiler disiplinindeki diğer teorilerin mevcut sistemi açıklamadaki yetersizliği düşüncesine ilaveten SSCB’nin çöküşünün ve nihayetinde Soğuk Savaş’ın sona ermesinin rasyonalist ve pozitivist teorilerle açıklanamayacağı düşüncesinden hareketle, temelde sistemin ve sistemin yapıcısı olan devletlerin davranışlarının incelenmesi gerektiğini savunmuştur.

Uluslararası sistemde yaşanan dönüşümün kimlik, kültür ve diğer sosyal etkenler göz ardı edilerek açıklanmaya çalışılması, konstrüktivistler tarafından pozitivism yöneltilen eleştirilerin temelini oluşturmuştur (Ertem 2014: 182). Pozitivizmin uluslararası ilişkileri doğa bilimsel yöntemlerle açıklamaya çalışması post-pozitivistlerce² eleştirilmiş, konstrüktivizm de bu eleştiriler arasından kendi yaklaşımları ile öne çıkmayı başarmıştır. Uluslararası ilişkileri anlamada rasyonalist etkilerin yanında sosyolojik unsurlara da atıfta bulunmasından dolayı da Soğuk Savaş sonrası Post-pozitivist teorilerden ayrılmaktadır (Holsti 2006: 322). Genel olarak konstrüktivizm, post-pozitivist teorilerin meydan okumalarına karşı inşacı bir bakış açısı olarak değerlendirilebilir. Radikal yaklaşımları ve aşırılık içeren görüşleri reddederek sosyal ilişkileri anlamlı kılmaya çalışmaktadır (Kubalkova, Onuf ve Kowert 1998: 20). “Ontolojik olarak sosyal gerçekliğin inşası ve epistemolojik olarak da bilginin sosyal inşası sorunsallarına odaklanmaktadır” (Rustamov 2008: 15).

¹ Uluslararası ilişkiler alanında kendisi Rasyonalist bir düşünce benimseyen Keohane, Rasyonalizmin karşısındaki tüm düşünceleri Reflektivizm olarak değerlendirmektedir. (Kaya 2008: 88)

² Post-pozitivism uluslararası ilişkiler literatüründe üç büyük tartışma olarak geçen, geleneksel-klasik, davranışsalci-geleneksel ve pozitivist-post pozitivist tartışmanın en sonuncu ögesidir. Literatüre eleştirel bir bakış açısı kazandıran bir teoriler bütünüdür. Bu teoriler: Eleştirel Kuram, Konstrüktivizm, Feminizm, Normatif Kuram, Post-modernizm’dir.

Konstrüktivizmin gelişmeye başladığı 1980’li yılların ortalarından itibaren uluslararası ilişkiler disiplinde “tartışmaların ana eksenini artık pozitivistlerin üzerinde durduğu yöntem değil, yöntemin de içinde olduğu farklı epistemolojik tercihler oluşturmuştur” (Ateş 2008: 214). Bu dönemde neo-realizm ve neo-liberalizm sisteme hakim kuramlar olarak değerlendirilirken konstrüktivizm de ana kuramlar arasında değerlendirilmeye başlanmıştır (Lawson ve Hobson 2008: 418). Konstrüktivizm, “klasik uluslararası ilişkiler yaklaşımlarındaki güç ve çıkar vurgusunu tamamen dışlamamakla birlikte temelde fikir ve kimliklerin nasıl oluşturulduğu, nasıl bir evrim geçirdikleri ve devlet davranışlarını anlamada bunların ne tip etkileri olduğu gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır” (Kaya 2008: 100).

Realizmin güç dengesi teorisinin ya da liberalizmin demokratik barış teorisinin aksine konstrüktivizm, devletler birincil olacak şekilde aktörleri ve devlet davranışlarının belirlenmesinde etkisi olan faktörleri ele alır. Devletlerin yanında sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler, düşünce kuruluşları da uluslararası ilişkilerde etkisi olan aktörler olarak kabul edilir (Weber 2007: 98). Faktör konusunda ise konstrüktivizm, insanlık bilincini ve onun dünya siyasetine etkisine atıfta bulunur (Nguyen 2014: 5). Konstrüktivizme göre insanlık bilinci kavramı insan davranışını açıklamanın başlangıç noktası olarak görülmelidir. Bu yönüyle konstrüktivizm, uluslararası sistemde rasyonel aktör olarak yalnızca devletlerin temel alındığı realizm, neo-realizm kuramlarından ayrılmaktadır. Realizm kuramında devletler anarşik sistem içerisinde çıkarlarını maksimize etmeye çalışan, güç ve zenginlik kavramlarına önem sarf ederek hayatta kalmaya çalışan başat aktörler olarak görülür. Konstrüktivizm ise bu tür materyal faktörlerden ziyade devletlerin sosyal yönlerine vurgu yaparak devlet davranışlarının uluslararası kurallara ve iç etkenlere göre değiştiğini söyler. Devletlerarası etkileşimlerin daha sosyal ve esnek olduğunu belirtir (Busse 1999; Wagner 2007).

Uluslararası ilişkiler disiplinde Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle beraber konstrüktivizmin literatürde kendisine genişçe yer bulmasına ve disiplinde bir cazibe merkezi olmasına karşın düşüncenin geliştiricileri tarafından ortak bir görüş ortaya konulamamıştır (Küçük 2009: 722). Jeffery T. Checkel’a göre geleneksel, yorumlayıcı ve

eleştirel olmak üzere üç tür³ konstrüktivizm vardır (Checkel 2004: 230). Reus Smit'e göre ise konstrüktivizm bütüncül, aktör merkezli ve sistematik olmak üzere üçe ayrılır⁴ (Reus Smit ve Price 1998: 294). Konstrüktivizm üzerine ileri sürülen bu görüşlerden de anlaşılacağı üzere teorinin bütünlüğü açısından kesin bir fikir birliği mevcut değildir.

Literatürde konstrüktivizm kavramı ilk olarak kullanan ise Antony Giddens'in yapılanma-yapısalcı teorisini dayanak alan Nicholas Onuf olmuştur (Ereker 2010: 40). Ancak Onuf konstrüktivizmi bir teori olarak kabul etmekten ziyade bir sosyal çalışma olarak görmekte ve sosyal ilişkileri anlamada bir yol olarak kabul etmektedir. Bu görüşünü de insanların ne yapmaları gerektiğinin söylenememesi, farklı toplumların neden var olduğunun, dünya sisteminin neden değiştiğinin açıklanamamasına dayandırmaktadır (Onuf 1998: 58). Onuf'un konstrüktivizmi bir sosyal çalışma olarak gören ancak aslında konstrüktivizmin temeli olan çalışmalarını daha çok "düzenin nasıl ortaya çıktığı, nasıl faaliyet gösterdiği ve nasıl tanımlandığıyla ilgilidir" (Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 133).

Uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde Onuf, yapının ve yapanların⁵ birbirini karşılıklı ve sürekli olarak etkilediğini belirtmektedir (Çakmakçı 2014: 38). Uluslararası ilişkiler dahil her türlü sosyal ilişkinin yapanların ve yapanların içinde yaşadığı yapının birbirini inşa ettiğini düşünür (Ereker 2010: 40). Bu etkileşim içerisinde sistemin yapanlarına denetim ve çıkar dağılımında kontrol imkanı veren kurallara ayrı bir önem atfedilir. İnsanların ve toplumların oluşum süreci dinamik bir yapıya sahiptir ve kurallar da bu süreç içerisinde hem yapan davranışlarını hem de yapıyı kısıtlayıcı mahiyetinden dolayı merkezi konumdadır (Onuf 1994: 7). Kurallar değiştikçe yapı ve yapan arasındaki etkileşim de yeniden tanımlanacak şekilde değişir. Dolayısıyla kurallar doğal bir süreç

³ Geleneksel konstrüktivizm temel olarak kuralları ve kimlikleri analiz konusu yapar ve uluslararası ilişkilerdeki değişiklikleri kurallar ve kimliklere atıfta bulunarak inceler. Yorumlayıcı konstrüktivizm ise kuralların ve kimliklerin 'nasıl' inşa edildiği ile ilgilenir. Buna karşılık eleştirel konstrüktivizm iktidar ve egemenlik konuları üzerinde dilin etkisinden bahseder. (Checkel 2004: 230).

⁴ Bütüncül konstrüktivizm ileride açıklanacağı üzere Kratochwil tarafından dile getirilen bir düşüncedir, buna karşılık sistematik konstrüktivizm ise yine ileride değinileceği üzerine Alexander Wendt'in geliştirmiş olduğu konstrüktivizm düşüncesidir ve literatürde en çok kabul gören görüştür.

⁵ Yapı yani "structure" ve yapan "agents" terimleri konstrüktivizm düşüncesi içerisinde bazı ipuçları vermektedir. Latince "agere" kelimesinden gelen "agents" kavramı "yapan, liderlik eden, yürüten" anlamındadır. Yapı anlamına gelen "structure" ise yine Latince "inşa edilen" anlamına gelen "struere" kelimesinden gelmekte, dolayısıyla konstrüktivist düşüncenin içeriğine ve odaklandığı konular üzerine ön bilgi vermektedir.

olarak dönüşümsel bir yapıya sahiptir (Giddens 1984: 17). Bu bağlamda Onuf kuralları ilki kesin kural, ikincisi yönlendirici kural, üçüncüsü ise taahhüt edici kural olacak şekilde üçe ayırır. Onuf, *World of Our Making* adlı eserinde bu üç kuralı kurallar ve genel kurallar olarak iki bölümde inceler ve kurallar “çıkarın eşitsiz dağılımı yönünde etki doğurursa ortaya çıkacak şeyin genel kural olacağını” ifade eder (Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 134).

Yapı ve yapan arasındaki etkileşim sürecinin karşılıklılık ve süreklilik kazanmasına katkıda bulunan kurallar genel olarak sosyal kuralları oluşturur (Ateş 2008: 218). İnsan davranışlarının şekillenmesinde de büyük paya sahip olan sosyal kurallar düzenleyici, sürekli ve istikrarlı bir nitelik taşımaktadır (Onuf 1994: 18). Bunun yanında uluslararası kurallar ise uluslararası ilişkilerde öncelikli kurum olarak kabul edilen devlet davranışlarını şekillendirmektedir. Bu şekillendirme sonucu ortaya çıkan etkileşim de yine sistemin inşasına katkıda bulunmaktadır. Bu durumdan hareketle Onuf, devletleri birincil yapan (agents), uluslararası toplumları da ikincil yapan olarak görmektedir (Onuf 1994: 18). Genel olarak sistemin inşasında ilk etkileşim aşamasında devlet davranışlarının odağında olan insan davranışları ve onun da şekillenmesinde etkili olan sosyal kurallar ön plana çıkmaktadır. İkinci etkileşim aşamasında ise uluslararası boyutta devlet davranışlarını etkileyen uluslararası kurallar vardır ve bu sürecinin diğer bir belirleyicisidir. Nihayetinde de bu etkileşim sürecinin karşılıklı olması ve süreklilik arz etmesi inşa sürecinin dinamik bir yapı kazanmasını sağlamaktadır (Çakmakçı 2014: 39).

Kuralların oluşumunda da dil önemli bir yere sahiptir. Söz, kuralların temelini oluşturmaktadır ve bundan dolayı da dilin inşacı bir yönü vardır (Çakmakçı 2014: 39). Topluma yön veren şey dil pratiğidir ve bu yüzden dilin inşacı yönü insanlara sosyal eylemleri gerçekleştirme, iddia, emir ve taahhütlerde bulunma imkanı vermektedir (Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 134). Pozitivistlerin öne sürdüğü üzere dilin iletişim konusunda sadece teknik bir yönünün olduğu görüşüne karşı çıkan Onuf, dilin sosyal ilişkileri anlamada inşa edici bir misyonunun olduğunu söyler. Bu doğrultuda dil, kuralların oluşumunda yapıcı bir etkiye sahiptir ve sosyal ilişkilerin de düzenleyicisidir. Toplum nezdinde ortak aidiyetleri meydana getiren dil pratiği, toplumsal bütünleşmenin sağlayabilmesi açısından ihtiyaç duyulan kuralları meydana getirir. Bu yönüyle dilin kuralların ortaya çıkmasında inşa edici bir yönünün olduğunu söylemek mümkündür.

Dilin kuralların oluşumu üzerindeki etkisine ilaveten eylemlerin de kuralların oluşumunda önemli olduğu belirtilmelidir. Nitekim eylem dilin yönlendirici etkisi sonucu hareket geçmek demek olduğu için zaman içinde kuralların oluşumunda inşa edici bir yapıya da dönüşebilmektedir.

Onuf kuralların yokluğunda ise anarşinin ortaya çıktığını söyler ve bu durumdan hareketle anarşiyi devletlerin yasal nizamı gerçekleştirmelerini sağlayan kuralların yokluğu olarak açıklar (Onuf 2014, http://www.helsinki.fi/eci/Events/Nicholas%20Onuf_Rule%20and%20Rules%20%204-2-14.pdf, 16 Şubat 2015’te erişildi). Genel olarak anarşi, yapanların işlerini yürütebilmesi için yapanların sorumlu olmadığı kuralsızlıklar durumudur (Çakmakçı 2014: 41). Uluslararası anarşiyi de sosyal bir düzenleme olarak tanımlayan Onuf, anarşinin bir kuruma dönüşebileceğini, kuralların oluşum sürecine istinaden devletlerin de bir sosyal düzenleme olan uluslararası anarşiyi oluşturabileceğini belirtmektedir (Onuf 1998: 74).

Nicholas Onuf’un konstrüktivizm düşüncesine bakışı genel olarak değerlendirilecek olursa, uluslararası ilişkileri bir sosyal kurum olarak görmek mümkündür ve bu kurum içerisinde de devletler baş aktör olma özelliği taşımaktadırlar. Bu baş aktörlerin oluşumunda da iç dinamikler, yani kurallar ve normlar önem kazanmaktadır. Bu noktada ise dil kuralların ve normların oluşmasında inşacı bir etkiye sahiptir. Yani kurallar söz eylemler⁶ aracılığıyla oluşur ve bu kurallar da sistem içerisinde yapı ve yapan davranışlarını etkileyecek şekilde süreklilik ve değişkenlik gösterir. Davranış şekillerini etkileyen kuralların yokluğunda ise anarşi durumu söz konusu olur. Kuralların ve buna bağlı olarak yapı ve yapan davranışlarının değişkenlik gösterdiği bu süreç içerisinde uluslararası sistem de karşılıklı ve sürekli şekilde değişim yaşamaktadır.

Konstrüktivizm teorisinin bir diğer öncüsü olan Friedrich Kratochwil ise uluslararası ilişkilerde ve sosyal ilişkilerde kullanılan kavramları eleştirel bir bakış açısıyla anlama ve yeniden açıklama amacıyla uluslararası ilişkilerin yeniden inşa edilmesi düşüncesinden yola çıkmıştır. Kratochwil’in 1989 yılında yayınladığı “Rules

⁶ Onuf söz eylemleri üçe ayırmaktadır. Bunlar, kesin bir kurala işaret ederek iddaili söylemlerde bulunan ve genel bir ilke olarak varsaydığı “iddiacı söz eylem”, yapanları yönlendirme amacı taşıyan “yönlendirici söz eylem” ve vaat edici söz eylem” şeklindedir. Bu söz eylemler uygulama alanı buldukça kurallara dönüşürler (Onuf 1998: 66-67).

Norm and Decisions” adlı kitabı konstrüktivizm düşüncesinin disiplin içerisinde tanınmasında çok büyük bir etkiye sahiptir. Kratochwil’in editörlük görevini üstlendiği “European Journal of International Relations” dergisi de konstrüktivizm düşüncesinin daha da gelişmesinde, bu konu üzerine yapılan çalışmaların teşvik edilmesinde ve düşüncenin yapısal bir çerçeve kazanmasında etkili olmuştur.

Kratochwil uluslararası arenadaki etkileşime odaklanarak normların ve kuralların bu etkileşimdeki rolünü mercek altına almıştır (Kratochwil 1989: 1) Nicholas Onuf gibi Kratochwil de uluslararası uygulamaların geliştirilmesinde normların ve kuralların yapıcı rolüne odaklanır (Khan 2004: 35). Yine Onuf’un dil olgusuna yaptığı atıflara benzer olarak, dilin sosyal ilişkilerin temeli olduğunu, iletişim yeteneğinin gelişmesinde etkili olduğunu söylemektedir (Kratochwil 1989: 6). Akıl yürütme aracılığıyla dil, kuralları ve normları meydana getirmektedir. Kratochwil “Rules Norms and Decisions” adlı eserinde akıl yürütmenin deneyimsel özelliğinden dolayı “uluslararası kurallar ve normlarla ilgili akıl yürütmenin çok daha açık uçlu ve pratiğe yönelik yaklaşımları temsil etmesi gerektiğini” söylemektedir (Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 127).

Kratochwil’in konstrüktivizm düşüncesinde ulusal ve uluslararası yapılar toplumsal düzen içerisinde bir bütündür ve bu yapıların davranışları uluslararası sistemi değişken kılmaktadır (Kratochwil ve Koslowski 1994: 216). Ulusal ve uluslararası yapıları bir bütün olarak kabul ettiği için Kratochwil’in konstrüktivizm görüşü “bütüncül konstrüktivizm” olarak kabul edilmektedir (Price ve Reus-Smit 1998: 269). Aktörlerden bağımsız bir sosyal gerçeklik olamayacağı düşüncesinden hareketle Kratochwil, ulusal ve uluslararası aktörlerin sistem içerisinde sosyal gerçekliği inşa ettiğini belirtmektedir (Kratochwil 2006: 11).

Devletlerin deneyimsel kazanımlarına bağlı olarak oluşan eylemler ve normlar kurumları inşa etmektedir. “İnşa edilen kurumlar ise uluslararası sistemde bir topluluk meydana getirmektedir” (Çakmakçı 2014: 50). Buna ek olarak devletler gibi uluslararası aktörlerin uygulamalarının yeniden yapımı birey, gruplar gibi iç aktörlerin uygulamalarının yeniden yapımına bağlıdır (Kratochwil ve Koslowski 1994: 216). Kratochwil’e göre normlar aktörlerin alternatifler arasından seçimlerini mümkün kılarak siyasi düzenin devam etmesini sağlamaktadırlar (Kratochwil 2011: 21). Buna karşın normlarda meydana gelebilecek bir değişiklik de uluslararası sistemde köklü bir

değişikliğe neden olabilmektedir. Fransız Devrimi sonucu ortaya çıkan milliyetçilik akımı ya da SSCB'nin dağılmasına ön ayak olan Doğu Avrupa ülkelerindeki bağımsızlık hareketleri, akabinde SSCB'nin siyasi uygulamalarındaki farklılaşmalar⁷ uluslararası anlamda mevcut sistemlerin değişmesine neden olan ve bu yönüyle de güç dengelerinde farklılıkların ortaya çıkmasına neden olan köklü değişikliklerdendir (Kratochwil ve Koslowski 1994: 223).

Genel olarak değerlendirildiğinde Nicholas Onuf'un kurallara ve normlara yaptığı vurguya benzer olarak Kratochwil de uluslararası sistemde yaşanan değişikliklerin temelinde normların ve kuralların değişmesi nedeniyle farklılaşan iç ve dış aktörlerin davranışlarının olduğunu düşünmektedir. Devletleri de kuralların ve normların sonucu olarak görür. Devletin kurallar ve normlar aracılığıyla nasıl şekillendiğini ve bu bağlamda kuralların ve normların nasıl bir yapıcı etkisi olduğunu açıklar (Khan 2004: 35). Dolayısıyla devlet pratiklerinin değişmez olmadığı gibi devlet pratikleri ile karşılıklı etkileşim içerisinde olan uluslararası sistemin de değişmez olmadığını belirtmiştir. Sonuç olarak Kratochwil de Onuf gibi devlet davranışlarının şekillenmesinde ve uluslararası sistem ile karşılıklı etkileşim içerisinde olmasında normların ve kuralların etkisine odaklanmıştır, dilin de bu noktada inşacı etkisine atıfta bulunmuştur.

Nicholas Onuf'un ve Friedrich Kratochwil'in konstrüktivizmin kurallara ve normlara atıfta bulunarak teorik altyapısını oluşturmaya karşın Alexander Wendt teoriyi gerçek anlamda sistematik hale getirmiş ve teorinin "orta yol"⁸ olarak adlandırılmasına birincil derecede katkı yapmıştır. Wendt ile kıyasladığında Onuf ve Kratochwil yorumlayıcı bir özelliğe sahiptirler ancak Wendt'e göre daha az pozitivist ve daha az yapısalcıdır (Khan 2004: 8). Bu bağlamda Wendt, konstrüktivizm konusunda Onuf ve Kratochwil'e nazaran üzerine en çok konuşulan düşünür olmuştur. "Social Theory of International Politics" adlı eseri de Wendt'in konstrüktivizmin üzerine en kapsamlı

⁷ Sovyetler Birliğinin siyasi uygulamalarındaki farklılaşmalar, sosyalist çatı altında birliğin devam ettirilebilmesi için askeri, siyasi her türlü önlemin alınmasını mümkün kılan Brejnev Doktrini'nden, Mihail Gorbaçov döneminde benimsenen açıklık ve şeffaflık ilkeleri doğrultusunda uygulanan Glasnost ve Perestroyka olarak adlandırılan, ekonomik anlamda da serbestilik getirmeyi hedefleyen köklü değişikliklere geçiş olarak tanımlanabilir. Gorbaçov zamanında uygulanan ve birliğin devamını amaç edinen bu ilkeler aslında dağılma sürecini de hızlandırmıştır.

⁸ Wendt uluslararası ilişkileri gözlemlenebilir, deneysel yöntemlerle açıklamaya çalışan pozitivist epistemoloji ile sosyal inşa sonucu meydana gelen uluslararası ilişkilerin zamansal ve mekânsal olarak değişiklik gösterebileceği düşüncesiyle post-pozitivist ontolojiyi birleştirerek disiplinde "orta yol" olarak adlandırılan düşüncenin önünü açmıştır.

şekilde değindiği ve diğer çalışmalarına nazaran en çok dikkate alınan eseri olmuştur. Aynı eserinde konstrüktivizmin birçok şekli olduğunu söyleyen Wendt, (1999: 1) kendisinin orta, ılımlı (moderate) ve tıpkı idealizm gibi bireye vurgu yapan yapısal bir yaklaşımı savunacağını belirtmektedir. Bu nedenle Wendt, konstrüktivizmin yapısal idealizm olarak da kabul edilebileceğini söylemektedir. Diğer bir ifadeyle Wendt, pozitivist epistemoloji ile post pozitivist ontolojiyi kendi konstrüktivizminde birleştirerek gerçekleştirmek istemiştir (Wendt 1999: 6). Bu bağlamda Wendt epistemolojik olarak bilimsel realizmi kendisine dayanak almıştır. Ontolojik olarak da sosyal gerçekliğin inşasını baz almaktadır (Ereker 2010: 45). Ayrıca Wendt, yapı ve yapanların birbirini karşılıklı olarak inşa ettiğinden hareketle ontolojik olarak aynı durumda olduklarını söylemektedir (Wendt 1987: 350). *Social Theory of International Politics* adlı eserinde amacının “devletler sisteminin ontolojisini yazmak” olduğunu söyleyen Wendt, Waltz’ın neorealizmine karşı uluslararası ilişkilerde sosyal bir teori kurma gayesindedir (Ereker 2010; Wendt 1999).

Wendt, neorealizmin de üzerinde durduğu şekliyle materyalist değerlerin ön plana çıkarılarak sosyal etkenlerin göz ardı edilmesini eleştirmiştir. Göz önünde bulundurulması gereken yapıların sadece maddi-materyal değil aynı zamanda intersubjektif de olması gerektiğini düşünmektedir (Zehfuss 2002: 40). Wendt, materyal etkenlere önem atfetmekte ancak sosyal etkenlerin de dikkate alınması gereken başat konu olduğunu belirtmektedir (Wendt 1995: 73). Wendt neorealizmin aksine uluslararası sistemin yapısını devletlerin davranışlarını yönlendiren bir güç olmaktan ziyade devletlerin üstünde ve devletlerin kontrol edemediği, ancak devletlerle etkileşim içinde olan ve yine bu etkileşim sonucu değişmesi mümkün bir olgu şeklinde değerlendirmektedir (Bozdağlıoğlu 2007a: 150). Bu bağlamda Wendt’in konstrüktivizm anlayışı, Kenneth Waltz’ın Neorealizm kuramına alternatif olarak sistemik-yapısal bir teori şeklinde düşünülebilir. (Küçük 2009: 774). Yine Wendt’in konstrüktivizm anlayışının, kurumların, kuralların ve normların üzerinde duran, konstrüktivist düşüncenin de öncülleri sayılan Onuf ve Kratochwil’in aksine yapı-yapan arasındaki ilişkiye ağırlık verdiği söylenebilir. Bu bağlamda süreç içerisinde yapının ve yapanların birbirini karşılıklı olarak oluşturduğu düşüncesinden hareketle Wendt, yapı ve yapanın ontolojik olarak birbirine bağımlı olduğunu ve birbirinin sonucu olduğunu belirtmektedir (Wendt 1987: 361).

Geleneksel yaklaşımlara karşı kendisini konstrüktivist olarak değerlendiren Wendt, teorisel anlamda düşüncelerini devletlerin uluslararası politik arenada temel analiz birimi olduğu, devlet sistemi içerisindeki esas yapıların maddi olmaktan ziyade inter-subjektif olduğu ve devlet kimliklerinin, çıkarlarının baştan verili olmadığını, sosyal etkileşim tarafından inşa edildiği şeklinde açıklamaktadır (Griffiths, Roach ve Solomon 2011: 154). Wendt toplumun yapanlarının birey olduğu düşüncesine paralel olarak uluslararası sistemin yapanlarının da devletler olduğunu belirtmektedir (Ereker 2010: 48). Ancak bu düşüncelere karşın Wendt sistemi anlamada sadece devletin ve çıkarlarının baz alınmasının yanlış olduğunu söylemektedir. Devletler sistem içerisinde birincil aktördür ancak devletlerarası ilişkilerin belirlenmesinde fikirler de ön plandadır. Fikirler gücü ve gücün içeriğini, buna paralel olarak da çıkar kavramını ve çıkar stratejilerini belirlemektedir. Genel olarak Wendt, gücün ve çıkarın fikirler tarafından inşa edildiğini söylemektedir (Çakmakçı 2014: 44).

Uluslararası sistemin yapısının maddi-materyal gerçeklerden ziyade sosyal ilişkilerden oluştuğunu, bu nedenle yapı ve yapan arasında bir etkileşimin olduğunu belirten Wendt, sistemin dinamik yapısından dolayı değişken bir anarşi durumundan söz etmektedir. Anarşinin devletlerin üzerinde olan ve ona egemen bir yapının bulunmaması şeklinde değerlendirilmesine karşın Wendt, anarşiyi devlet davranışları sonucu ortaya çıkan, yani bizzat “devletlerin yarattıkları bir olgu” olarak görmektedir (Kaya 2008; Wendt 1992). Diğer bir ifadeyle “anarşiyi anarşi yapan devletlerin ona kazandırdıkları anlamdır” (Ertem 2014: 186). Bu bağlamda Wendt, Hobbes anarşizmi, Locke düşüncesinde anarşizm ve Kant anarşizmi şeklinde devletlerarası etkileşimden gelen üç farklı anarşi kültürünün olduğunu belirtmektedir. Hobbes anarşik düşüncesinde devletler birbirlerini düşman olarak görür ve hayatta kalmak için birbirlerini sarf dışı bırakmaya çalışırlar. Locke anarşi kültüründe ise devletler birbirlerini düşman görmekten ziyade rakip olarak görürler ve hayatta kalmak için birbirlerini işgal etmezler. Bu kültür egemenlik kavramının gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Son olarak Kant anarşik kültüründe ise devletler birbirleriyle dost olma eğilimindedirler ve çatışmaları barışçıl yollardan çözmeye yanlısıdır. Bu durumdan hareketle Wendt bu üç tür anarşi kültürünün içinde devletleri rakip ve dost şeklinde değerlendirir (Wicaksana 2009: http://journal.unair.ac.id/filerPDF/05_Artikel-IJSS-Wahyu.pdf, 03 Mart 2015’te erişildi).

Waltz'ın devletin bekası ve güvenlik sorunu nedeniyle sürekli anarşik olarak gördüğü uluslararası sistem düşüncesinin tersine Wendt, sosyal ilişkiler neticesinde değişmesi mümkün bir anarşik sistemden bahsetmektedir. Bir sosyal yapı olarak anarşi ortamının olduğu bir sistemde şiddetin kontrol altına alınması konusunda devletlerin en önemli aktörler olduğu düşüncesindedir (Çakmakçı 2014: 44). Anarşiyi karşılıklı etkileşim sonucu devletler tarafından inşa edilen bir sosyal yapı olarak gören Wendt, sosyal yapıyı da üç şekilde değerlendirmektedir. Bunlar: “paylaşılan bilgi-fikir, maddi kaynaklar ve uygulamalardır” (Bozdağlıoğlu 2007a: 150). Anarşinin olduğu bir sistemde de Wendt, fikirler aracılığıyla dost ve düşman devletlerin tarifinin yapılabileceğini söylemektedir (Wendt 1994: 306). Bu bağlamda sosyal yapılar, yapanların düşüncelerinden ve eylemlerinden farklı olamayacak bir özelliğe sahiptir.

Sosyal yapının ilk unsuru olan bilgi-fikir kavramı aktörlerin davranışlarını şekillendirme konusunda etkilidir. Bu durum basit şekilde, bilginin anarşik bir sistemde bir devletin diğer bir devlete karşı nasıl davranacağı konusunda fikir vermesi şeklinde açıklanabilir. Maddi kaynaklar ise rasyonalist teorilerin üzerinde durduğu üzere salt güç bazlı olmaktan ziyade sosyal bir dinamiğe sahiptir. Yani bir ülkenin sahip olduğu maddi kaynaklar dost-müttefik bir ülke için tehdit dışı bir durum olarak görülebilirken, düşman olarak nitelendirilen bir ülke için tehdit edici görülebilecektir. Wendt bunu maddi kaynakların sosyalliği şeklinde açıklamaktadır. Bu duruma verilebilecek en somut örnek, İslami bir yönetime sahip İran'ın nükleer faaliyetlerde bulunmaya yönelik çalışmaları Rusya için veya Çin için bir tehdit arz etmezken aynı durum İsrail için son derece tehlikeli ve hayati bir durum olarak değerlendirmektedir. Bu durumun tersi şekilde verilecek örnek olarak, Batı yanlısı bir politika amaçlayan Ukrayna'nın batıya dönük faaliyetleri Rusya için bir tehdit oluştururken aynı durumun bölgeyle yakından ilgili olan Amerika için bir sorun teşkil etmemesi gösterilebilir. Sonuç olarak bir ülkenin sahip olduğu maddi kaynaklar o ülkenin diğer bir ülkeye ifade ettiği anlam nazarında değerlendirilmektedir. Son olarak uygulamalar ise devletlerin sahip olduğu bilgi ve maddi kapasitelerini kendisine ifade ettiği şekilde uygulamaya koyduğu sosyal davranışlardır. Bu doğrultuda devlet davranışları temelinde dönemsel olarak değişim gösterebilen sosyal gerçeklik, yapı içerisinde yapanların yukarıda açıklanan üç unsuru kullanmasıyla inşa edilmektedir. Karşılıklı etkileşimin de sonucu olarak dinamik bir özellik kazanan sosyal yapı “devlet davranışlarını değiştirebildiği gibi uluslararası sistemin yapısını da değiştirebilmektedir”

(Çakmakçı 2014: 46). Bu bağlamda sosyal yapı, iç-dış etkenlerle ilişkili olacak şekilde bir sosyal olgu olarak değerlendirilebilir (Wendt 1995: 75).

Konstrüktivist kuram ve varsayımları önceki bölümlerde değinilen düşünörlere de atıfta bulunacak şekilde genel olarak değeriendirildiğinde diğer uluslararası ilişkiler kuramlarınca görmezden gelinen sosyal etkenlerin bu tarafından esas belirleyen olarak ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Özellikle Nicholas Onuf ve Friedrich Kratochwil'in kurallara ve normlara atıfta bulunarak devletleri ve uluslararası kurumları yapı-yapan ilişkisi içerisinde açıklaması ve yine yapı-yapan arasında karşılıklı etkileşim noktasından hareketle de devletlerin ve diğer aktörlerin davranışlarının değışebileceği düşüncesi teörinin özünü oluşturmaktadır. Bu doğrultuda kurallar ve normların uluslararası sistem içerisinde devlet davranışlarında meydana gelen değışikliklerin açıklanmasında önemli bir rolü olduğu düşüncesi teörinin öncüleri olan bu iki düşünürün üzerinde durduğu konular olmuştur. İlaveten konstrüktivizmin genel manada sosyal teori olarak anılmasında ve teörinin sistematik hale gelmesinde en önemli katkıyı yapan Alexander Wendt'in uluslararası sistemde sosyal ilişkilerden yola çıkarak yapı-yapan arasındaki etkileşimin değışkenlik gösterebileceği ve bu durumdan hareketle de sabit olmayan bir anarşi ortamının olduğu düşüncesi de teörinin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda yapı-yapan arasında karşılıklı etkileşim sonucu anarşi ortamının da değışkenlik gösterebileceği düşüncesi devlet davranışlarının tanımlanmasında etkili olabilmektedir. Bu bağlamda öncü düşünörlere de atıfta bulunacak şekilde konstrüktivizm genel olarak değeriendirildiğinde söylemek mümkündür ki kurallar, normlar ve diğer sosyal etkenler yapı-yapan arasındaki ilişkinin şekillenmesinde ve sistemin yapısına göre de yapı-yapan davranışlarının değışkenlik göstermesinde ön plana çıkabilmektedir.

1.1.2. Konstrüktivizm ve Kimlik-Çıkar İlişkisi

Genel olarak benlik ve öteki düşüncelerinden meydana gelen kimlik kavramı, benlik bilincinin aşılması sırasında ötekinin de dışlanmasıyla karşılıklı etkileşim halinde inşa edilen sosyal bir olgudur. Bu bağlamda "kimliğe ilk kez kavramsal bir tanımlama getiren İngiliz düşünür John Locke olmuştur. Locke'a göre kimlik bir idrak,

hatırlama ve şüurluluk halidir” (Öztürk 2007: 5). Öteki kavramına odaklı olarak dönüşümsel bir yapıya sahip olan kimlik, etkileşim yoluyla şekillenerek, toplumsal normlara, değerlere ve davranış modellerine bağlı olarak gerçekleşir (Çiftçi 2007; Zehfuss 2002). Bir başka deyişle kimlik ile toplum arasında diyalektik bir bağ ve etkileşim söz konusudur (Ertem 2014: 200). Bu etkileşim süreci sonunda toplumsal aidiyetlere uyum sağlayamayanlar ötekileştirilerek kimlik oluşum süreci tamamlanır. Dinamik bir yapıya da sahip olan bu süreç, dönemsel şartlara bağlı olarak yeniden tanımlanabilir (Çakmakçı 2014: 34). Dolayısıyla sosyal bir fenomen olan kimlik farklılıklarla ilişkili olarak inşa edilmektedir (Ereker 2010: 57). Farklılıklar da benlik bilincinin daha da törpülenmesini dolayısıyla aidiyet bağının kuvvetlenmesini sağlamaktadır.

Kimlik kavramının genel olarak üç boyutu vardır. Bunlar: bireysel kimlik, psiko-sosyal kimlik ve kolektif kimliktir. Bireysel kimlik, bireyi ötekilerden farklı kılan tutum ve davranışlar sonucu ortaya çıkan yapılanmadır. Psiko-sosyal kimlik de kişinin ötekilerle etkileşimi sonucu ortaya çıkan roller bileşkesidir. Kolektif kimlik ise toplumun geçmişinden gelen ve ortak aidiyetleri barındıran kolektif bellektir (Çiftçi 2007; Ereker 2010). Bu bağlamda daha çok kolektif kimlikle ilişkili olacak şekilde kimlik kavramının üç boyutu içe yönelik bir yapı olarak ulusal kimliği inşa etmektedir. İçe yönelik olarak sahip olunan dil, din, kültür, tarih gibi ortak değerler bir yapı olarak ulusal kimliği oluşturur. Dolayısıyla da bu ortak müşterekler, kimlik bilincinin oluşturulması noktasında inşa edici özelliğe sahiptirler.

Kimlik konusu, hem ulus olma bilincinde hem de devlet kavramının inşa edilmesinde temel faktördür. Ancak ulusal kimlik ve devlet kimliğinin aynı anlama geldiği ifade edilse de bu iki kavramı birbirinden ayırmak gerekmektedir. Ulusal kimlik, bir ulusa yönelik olarak aidiyetlik kavramını ifade etmektedir yani bir bakıma toplumsal bir olgudur. Buna karşılık devlet kimliği ise uluslararası anlamda devletin tekliğini, bütünlüğünü ve farklılığını temsil etmektedir. Yani devletin ne olduğu ve nasıl tanımlandığıyla ilgili bir kavramdır (Ereker 2010: 60). Genel olarak değerlendirildiğinde de ulusal kimlik ve devlet kimliği birbiriyle aynı anlama gelmeyen ancak devlet olma noktasında birbirinin tamamlayıcısı ve inşa edicisi olan kavramlardır. Ulusal kimliğin tanımlanması ve sonrasında devlet kimliğinin diğer aktörlerce de tanınması, devletlerin

tercih ve çıkarlarının belirlenmesi, gerekli durumlarda da dönüştürülmesi noktasında inşa edici bir özelliğe sahiptir.

Ulusal kimlik bağlamında uluslararası sistemin başat aktörü olan devletler, kendi öncelikleri doğrultusunda diğer aktörlerle davranışlarını şekillendirirler. Bu noktada devletler karşısındaki devleti ne ölçüde tanımladığı konusunda kimliklerine atıfta bulunarak çıkar ve kazanımlarını tanımlarlar. Bu bağlamda devletlerin uluslararası anlamda politikalarını anlayabilmek için devletlerin çıkarlarına, devletlerin çıkarlarını anlayabilmek için ise devletlerin kimliklerine bakmak gerekmektedir (Ereker 2010: 61). Bu doğrultuda konstrüktivist düşünce, devletleri sistem düzeyinde ele alırken karşılıklı etkileşiminden hareketle devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını yeniden inşa ettiği konusu üzerinde durmaktadır (Çakmakçı 2014: 35-36). Etkileşimin dinamik bir yapıda olması, buna bağlı olarak da çıkarların değişken bir özellikte olması düşüncesi de konstrüktivizmi diğer rasyonalist teorilerden ayıran bir etkidir.

Soğuk Savaş sonrası takiben etnik-kimlik bazlı çatışmalar uluslararası boyutta krizlere neden olmuş, bu bağlamda da kimlik konusu uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ele alınması gereken bir konu olma özelliği kazanmıştır (Rustamov 2008: 51). Sosyal bir kavram olarak kimlik, disiplinde neorealizm, neoliberalizm düşünceleri tarafından dar bir şekilde değerlendirilmiş, bu noktada konstrüktivizm ise kimliğin sosyal yönüne atıfta bulunarak konuyu ele almıştır. Konstrüktivist düşünce içerisinde kimlik konusunu merkeze alan ise Wendt olmuştur. Bu doğrultuda konstrüktivizmi neorealizmin ve neoliberalizmin tutuculuğundan kurtarmayı başaran Wendt, genel olarak kurumların ve kuralların rolü üzerinde duran Onuf ve Kratochwil'in aksine yapı-yapan arasındaki ilişkiye odaklanarak kimlik oluşumunu açıklamaya çalışmıştır (Khan 2004: 35).

Aktörler arası ilişkileri anlamada kimlik konusu, konstrüktivist düşüncenin genel varsayımlarının odağında yer almıştır. Konstrüktivizme göre uluslararası sistem sosyal bir temel yapı üzerine kuruludur. Devletlerin kimliği ve çıkarları da bu sosyal yapılar tarafından inşa edilmektedir (Bozdağlıoğlu 2007a; Wendt 1995). Sosyal ilişkilerin temelinde aktörlerin kimliklerinin yer aldığı düşüncesinde olan konstrüktivizm, değişim potansiyelinden dolayı kimliği verili olarak kabul etmez (Karakoç 2013; Wendt 1999). Bu noktada Wendt, aktörlerin kimlik ve çıkarlarını “dış kaynaklı kuramsal veriler” olarak gören dolayısıyla devletleri ve çıkarları dar bir şekilde ele alarak kuram dışında tutan

neorealizimi ve neoliberalizmi eleştirir. Devlet kavramının net bir şekilde açıklanmamasını da bu rasyonalist teorilerin en zayıf noktası olarak görür (Küçük 2009: 782). Bu durumdan hareketle de Wendt, kimliği inter-subjektif uygulamalar aracılığıyla öğrenilen ve sürdürülen bir sosyal yapı olarak görür (Zehfuss 2002: 39). Dolayısıyla kimlik konusunu sosyal bir yapı olarak ele aldığı için kimlik ve çıkarların süreç içerisinde düşünsel unsurlara bağlı olarak inşa edildiği görüşündedir (Çakmakçı 2014: 34).

Rasyonalist teorilerin kimlik ve çıkar üzerine düşünceleri değerlendirilecek olduğunda, söz konusu rasyonalist teoriler olan neorealizm ve neoliberalizm, devletleri üniter bir aktör olarak görür ancak devletleri verili olarak ele aldıkları için devletlerin uygulamalarını sadece kimlik, çıkar ve güç esasında değerlendirirler. Uluslararası sistemin yapısını verili kabul etmelerinden dolayı anarşiyi de öznelarası etkileşimden soyut olarak kabul ederler (Wendt 1992: 395). “Devletlerin uluslararası sistemin empoze ettiği bencil kimliklere ve bencil çıkarlara sahip olduklarını savunmaktadırlar” (Bozdağlıoğlu 2007a: 151). Dolayısıyla bu rasyonalist teoriler çıkar bağlamında meydana gelebilecek bir değişikliği açıklayamazlar. Bu durumdan hareketle de meydana gelebilecek değişikliklerin dış politikaya etkisini ve uluslararası sistem boyutunda etkisini değerlendiremezler (Küçük 2009: 783). Oysa buna karşılık konstrüktivist düşüncede “çıklarlar, karşılıklı sosyal etkileşim süreci sonucunda, diğer bir deyişle öznelarası düzeyde inşa edilmektedir” (Rustamov 2008: 54). Buna ilaveten konstrüktivizm, rasyonalist anlamda güç ve çıkar vurgusunu önemsiz kılmayacak şekilde fikir ve kimliklerin nasıl oluşturulduğu, nasıl bir dönüşümden geçtiği ve devlet davranışlarını anlamada ne tip etkileri olduğu konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır (Walt, 1998: 25). Dolayısıyla kimlik ve çıkarların nasıl ortaya çıktığı sorusu üzerinden hareketle inşa sürecinin sonucu olarak ortaya çıkan devletlerin davranışlarını anlamaya çalışır. Wendt, çıkarları kimlik ile kimlikleri de öznelarası etkileşim ile ilişkili olacak şekilde ele alarak uluslararası sistemin değişmesinin mümkün olduğu düşüncesinden hareketle anarşinin sabit olmamasının nedenini aktörlerin etkileşimine bağlamaktadır. Dolayısıyla yapıyı sadece yapanların inisiyatifine bırakmamaktadır (Wendt 1999: 313). Yani başka bir ifadeyle değişken anarşi ortamından ve kimlik- çıkar etkileşiminden dolayı yapanlar sistemi şekillendirmede salt aktörler değildir.

Wendt devletin kimliğinin, onun çıkarları ve davranışlarının dönüşümü hakkında bilgi verdiğini belirtmektedir. (Price ve Reus-Smith 1998: 268). Kimliğin öznel arası bir niteliği olduğunu söyleyen Wendt, aktörlerin davranışlarının belirlenmesinin temelinde de kimlik kavramına atıfta bulunur (Wendt 1999: 141). Bu bağlamda Wendt, devletin kurumsal kimliğini ve sosyal kimliğini birbirinden ayırmaktadır. Kurumsal kimlik ya da diğer bir ifadeyle kişisel kimlik, bizzat aktörün oluşumunda rol alan ve o aktöre özgü nitelikler taşıyan kimliktir. Diğer bir ifadeyle devletin kurumsal kimliği, içe yönelik olarak devletlerarası etkileşim yoluyla inşa edilen kimliktir (Kowert 1998: 102). Buna karşılık sosyal kimlik ise, devletin diğer aktörler nazarında kendisine yüklediği anlamdır (Price ve Reus-Smith 1998; Bozdağlıoğlu 2007a). Wendt'e göre sosyal kimlikler, bireylerin kim olduklarını ve sosyal ortamdaki pozisyonlarını belirler Bu duruma bağlı olarak sosyal kimlik içinde bulunulan ortama göre değişebilmektedir. Dolayısıyla da aktörler birden fazla sosyal kimliğe sahip olabilmektedir (Wendt 1994: 385)

Kimlik olgusu paralelinde çıkarlarını tanımlayan devletler, diğer aktörlerle ilişkilerinde kimlik-çıkâr arasındaki ilişkiye göre davranışlarını şekillendirirler. Bu bağlamda Wendt, neorealizm tarafından sürekli anarşik olarak tanımlanan sistemin aktörler arasında olan etkileşim sonucu değişebileceğini belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle “devletlerin bencil ya da kolektif sosyal kimliğe sahip olup olmayacakları ve dolayısıyla da anarşik ya da kolektif güvenliğe dayalı bir sistemin oluşup oluşmayacağını aralarındaki etkileşimin niteliği belirleyecektir” (Bozdağlıoğlu 2007a: 152). Devletlerin diğer aktörlerle etkileşimi de kimlik ve çıkâr kavramları doğrultusunda şekillenmektedir ve bu durum da bizzat aktörlerin kendilerini nasıl tanımladıkları ile ilgili bir durumdur (Ertem 2014: 186). Diğer bir ifadeyle, eylemler kimliklerden bağımsız değildir. Örnek olarak Arap ülkelerinin birbirleriyle veya diğer devletlerle ilişkilerinde en önemli unsur Arap kimliğidir. Ya da Amerikan algılaması açısından tehdit ya da tehlike durumu bizzat Amerikan kimliği ile alakalıdır (Ertem 2010: 8). Bu duruma verilecek bir başka örnek, Amerika için Rusya, Çin ya da İran'ın sahip olduğu nükleer silahın Fransa ya da İngiltere'nin sahip olduğu nükleer silaha göre farklı bir anlam ifade etmesi gösterilebilir (Nguyen 2014: 24). Bu şekilde farklı bir algılamamanın nedeni, ülkelerin sahip oldukları kimliğin Amerika için farklı anlamlar ifade etmesidir ya da İngiltere veya Fransa'nın Amerika'nın kendini tanımladığı kimliğe aykırı bir durum teşkil etmemesidir.

Genel olarak değerlendirilecek olduğunda sosyal bir teori olarak ana akım rasyonalist teorilere meydan okuyan konstrüktivizm, bireyi önemseyen, uluslararası sistem içerisinde ana aktör olarak devleti kabul eden, davranışların önemine vurgu yapan, davranışların temelinde de kimlik ve çıkar kavramlarının olduğunu belirten bir teoridir. Bu bağlamda konstrüktivizmin diğer rasyonel teorilerden farkı, dış politikanın şekillenmesinde kimlik temelli ulusal çıkara yaptığı vurgudur (Nguyen 2014: 25). Devletin kimliğinin aynı zamanda onun tercihleri ve eylemleri olduğunu söyleyen konstrüktivizm, çıkarların ve davranışların bizzat kimlikle yakından ilgili olduğunu ve kimliğin de baştan verili olmadığını belirtmektedir (Ertem 2014: 206). Bu durumdan hareketle kimlikten bağımsız çıkar düşünölemeyeceği gibi çıkarların etkilemediği bir kimlik olgusu da konstrüktivizmce düşünölemez. Dolayısıyla kimlik ve çıkar arasında karşılıklı bir inşa süreci söz konusudur. Ancak devletin sahip olduğu kimliğe göre de çıkarlar yeniden tanımlanabilmektedir (Çakmakçı 2014: 37). Bu durumdan hareketle de dinamik bir yapıya sahip olan kimliğin onu oluşturan fertlere ve sürece tabi olarak değişkenlik arz ettiğini söylemek mümkündür (Öztürk 2007: 15).

Konstrüktivizmin sosyal yönüne atıfta bulunan Wendt, teorinin de sistematik bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Onuf ve Kratochwil'in normlara ve kurallara önem atfetmesinin yanında davranışların kimlik ve çıkar kavramlarıyla açıklanmasına olanak sağlamıştır. Kimlik konusuna ayrı bir önem atfeden Wendt, davranışların ve çıkarların şekillenmesinde zamanla da değişmesinde inşa edici özelliğe sahip olmasından dolayı kimliği teorinin merkezine oturtmuştur. Kimlik bu inşa edici özelliğinden dolayı devletin diğer aktörlere karşı uygulayacağı dış politika tercihlerini de belirlemektedir. Bu doğrultuda Wendt'in de dile getirdiği üzere konstrüktivizm, neorealizmden farklı olarak sistemin yapısının devletlerce belirlendiğini, devletin uygulamalarının da kimliklerine yapılan atıflar doğrultusunda çıkarlar neticesinde şekillendiğini belirtmektedir (Bozdağlıoğlu 2007a: 154). Devletlerin uluslararası sistemde toplumun belirleyenleri olan bireyler gibi kabul edildiği düşüncesinden hareketle de yapı-yapan arasında kimlik-çıkara kavramlarına bağlı olacak şekilde karşılıklı etkileşim söz konusudur.

Konstrüktivizmin kimlik-çıkara kavramlarına yaptığı vurgu neticesinde devletlerin uluslararası sistem içerisinde davranışlarını anlamlandırabilmek olanaklı hale gelmiştir. Bu bağlamda bir devletin nasıl bir dış politika tercih ettiği ya da zamana göre dış

politikalarında neden değişiklikler meydana geldiği sorusu konstrüktivizm üzerinden açıklandığında daha anlaşılır olabilmektedir. Kimliğin belirleyici etkisi devletleri değişen zamanlarda değişen uygulamalara mecbur kılmıştır. Diğer bir ifadeyle “etnisite, din ve kültür gibi pek çok unsurdan etkilenecek şekilde şekillenen kimlik, devletlerin kendi stratejilerini belirlediği gibi, diğer devletlerin olası eylemlerini önceden belirleyebilme şansı da yaratmaktadır” (Ertem 2010: 58). Bu durumdan hareketle konstrüktivizmin kimlik anlayışı bağlamında temel argümanları göz önünde bulundurularak tezin bir sonraki bölümünde Amerikan kimliğinin doğuşu ve Amerikan dış politikasına etkisi değerlendirilecektir.

1.2. Konstrüktivizm Bağlamında Amerikan Kimliği ve Dış Politikası

1.2.1. Amerika'nın Kuruluş Felsefesi ve Amerikan Kimliğinin Doğuşu

Yeni Dünya olarak adlandırılan Amerika'da yerleşim faaliyetleri ilk olarak Kızılderililer tarafından gerçekleştirilmiştir. Halen Amerika'nın çeşitli bölgelerinde varlığını sürdüren Kızılderililer'e rağmen Amerika'da gerçek anlamda yerleşim kıtanın keşfinden sonra sömürgecilik faaliyetleri şeklinde olmuştur. Kıtaya ayak basan denizcileri takiben Avrupalı balıkçılar da kıtaya düzenli seferler yapmaya başlamıştır. Nihayetinde ise kıta, Avrupa devletlerinin yeni sömürgecilik alanı haline gelmiştir (Armaoğlu 2007; Cincotta 2002). Kıtaya Avrupa'dan gelen ilk yerleşimciler İspanyollar olmuştur. İspanyolların ardından da Fransızlar, İngilizler, Hollandalılar Yeni Dünya'ya ayak basmıştır. Avrupa'dan gelen bu yeni yerleşimcilerin kimisi ekonomik faaliyet amaçlı gelirken kimisi de dini baskılardan kurtulma amaçlı göç etmiştir. Bu bağlamda Maryland ve çevresi dini nedenlerden ötürü göç eden Avrupalıların yerleşim yeri olurken, Atlantik kıyıları ise İngiliz kolonilerinin ağırlıklı yerleştiği yerler olmuştur, buna karşılık Quebec ve çevresine ise ticari faaliyetlerde bulunan Fransızlar yerleşmiştir (Armaoğlu 2007; Divine 1993).

İngiltere'de rejimin baskıcı yönetiminden ve Anglikan Kilisesi'nin dini kısıtlamalarından kaçan ve püriten⁹ olarak adlandırılan grup, İngiltere'den Yeni

⁹ Püritenler bütün insanlığın Tanrı önünde eşit olduğuna inanan, Protestan inanca sahip ve doğal hukuka inanan gruptur. İlk başta 200 göçmenden oluşan bu grup daha sonra Amerikan kimliğindeki Protestan geleneğin ve özgür düşüncenin öncüsü olacaktır.

Dünya'ya gerçek anlamda göçüşün öncüsü olmuştur. Özgürlük fikrinin hakim olduğu pürütenistler, daha sonrasında benimsedikleri fikirler doğrultusunda Atlantik kıyılarında özgürlükçü bir yönetim kurdular (Çetin 2002: 90). Bu durumu takiben New York ve çevresine Avrupa'nın birçok ülkesinden yoğun göç başladı. İngiltere'den ve Avrupa'dan yoğun göçlerin devam etmesiyle yerleşim yerlerinde genişlemeler yaşandı. Ancak gerçek anlamda büyüme ise İngiltere idaresine bağı ve İngiltere'nin görevlendirdiğı valiler ve halkın oluşturduğı meclis tarafından yönetilen kolonilerde olmuştur (Çetin 2002: 90). Sayıları 13 olan bu koloniler Amerikan bağımsızlık mücadelesinin de baş aktörleri olmuştur. Nitekim İngiltere'de Yedi Yıl Savaşları¹⁰ sonucunda yaşanan ekonomik kriz, rejimin koloniler üzerine ekstradan vergiler koymasına neden olmuş, bu durum ise koloniler tarafından kabul edilemez bulunmuştur.

Nüfus, ekonomik güç ve kültürel anlamda gelişimini sürdüren koloniler yönetim açısından da deneyim kazanmışlardı. Bu nedenden dolayı İngiltere'nin kendilerine yüklediğı ağır külfeti¹¹ üstlenmek istemediler. Kolonilerin yönetim şekline göre de halkın rızası olmadan vergilendirme yapılamıyordu. Ancak İngiltere savaşın vermiş olduğı ekonomik sarsıntıdan dolayı vergilendirme konusunda ısrarlı davranınca, İngiltere'ye bağı olan 13 koloni 1774 yılında Philadelphia'da bir konferans gerçekleştirerek İngiltere vergi kararlarını geri çekinceye kadar bu ülke ile bütün ticari ilişkileri kesme kararı aldılar. Kraliyet yönetimi vergilendirmede ısrarcı davranınca koloniler bağımsızlık mücadelesine başlamış nihayetinde de Kongre tarafından 2 Temmuz 1776 yılında bağımsızlık ilan edilmiştir. Kongreden iki gün sonra da Thomas Jefferson tarafından hazırlanan ve Amerikan kimliğinin ruhunu da temsil eden Bağımsızlık Bildirgesi yayınlanmıştır (Divine 1993: 24). Sadece yeni bir ulusun doğuşunu anlatmakla kalmayan belge aynı zamanda tüm dünyada insan özgürlüğüne dair bir felsefeyi de ortaya koyuyordu Bu bağlamda bildirgede İngiliz düşünür John Locke'un geleneksel olarak

¹⁰ İngiltere ile Fransa arasında esasında denizaşırı sömürgeleri kontrol amaçlı patlak veren savaştır. Savaşta İngiltere galip gelmiş, Fransa'dan Kanada ve Hindistan sömürgelerini almıştır. Aynı savaş içinde benzer durum Prusya ve Avusturya için de geçerlidir. Nitekim Prusya savaş sonunda Avrupa'nın önemli kara güçlerinden birisi olmuştur.

¹¹ Yeni toprakların yerleşime açılmasına yönelik kısıtlamalar, 1764 tarihli Şeker Yasası ile kahve, ipek, şarap gibi ürünlere vergi getirilmesi ve rom ithalatının yasaklanması, kraliyet ordularına konaklama ve yemek sağlama yükümlülüğü getiren 1765 Konaklama Yasası, son olarak da 1765 tarihli her türlü resmi belgede pul zorunluluğı getiren Pul Yasası kraliyetin koyduğı ekstra yasaklardır. Bu yasaklamalar neticesinde Amerika'da tarihe Boston Çay Partisi olarak geçen çay dolu gemilerin el konulduğı ve çayların denize döküldüğü hadise yaşanmıştır.

sahip olunan haklardan bahsettiği ve bu hakları evrensel kabul ettiği “Hükümete İlişkin İkinci İnceleme” adlı eserinden ilham alınmıştır. Bildirgenin hazırlayıcısı olan Thomas Jefferson bildirgede Locke’un ilkeleri ile koloniler arasında da bir bağlantı kurmuştur. Bu doğrultuda Jefferson bildirgede kendi yasalarının tanımadığı bir krala tabi olmak yerine bizzat halkın oluşturduğu hükümetlerin kurulması gerektiğinden bahsetmiştir (Usemb-ankara 2015, <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Tarih.htm>, 17 Mart 2015’te erişildi).

Bağımsızlık Bildirisi’nin ardından İngiltere ile girişilen ve 1983 yılına kadar süren mücadele “Amerikan Devrimi ya da Bağımsızlık Savaşı¹² olarak adlandırılmıştır” (Birecikli 2011: 88). Nihayetinde de bağımsızlık mücadelesi İngiltere’nin mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. İngiltere’nin kolonilerce başlatılan bu bağımsızlık hareketini basit tedbirlerle çözebileceği inancı mağlup olmasında önemli etkidir. Bu duruma ek olarak Amerikalıların derin bağımsızlık ve özgür yaşam inancı da İngiltere’nin savaşı kaybetmesinin önemli nedenleridir. (Armaoğlu 2007; Divine 1993). İngiltere’nin mağlubiyeti sonrası Amerika’nın bağımsızlığını tanıması ile Amerika uluslararası politikada bağımsız devlet olarak yerini almıştır. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından federal bir çatı altında birleşme ihtiyacı içinde olan koloniler 1787 yılında kabul edilen anayasayla Amerika Birleşik Devletleri’ni kurdular. 1789 yılında ise George Washington Birleşik Devletler’in ilk cumhurbaşkanı olmuştur. (İmga 2010: 22).

Amerika’nın bağımsızlığa giden yol incelendiğinde özgürlük düşüncesinin ve demokratik yaşam arzusunun önemli bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda 4 Temmuz 1774 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi göz önüne alındığında bu durum açık şekilde fark edilmektedir. Bireysel hak ve özgürlüklerin garanti altına alındığı, siyasi hakların ve evrensel değerlerin vurgulandığı bu bildirge, Amerika’nın benimsediği ve aslında Amerikan kimliğinin de metne dökülmüş hali olarak sayılabilecek önemli bir belgedir.

¹² Amerikan bağımsızlık savaşı ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile Fransız Devrimi arasında bir bağlantı kurmak mümkündür. Amerikan bağımsızlık mücadelesinde ana etken olan İngiliz Kraliyeti’nin dayattığı ağır vergiler ve halka rağmen uygulamaları neticesinde bu duruma istinaden bağımsızlık fikrinin Bağımsızlık Bildirgesinde yer alması ve bireysel hak ve özgürlükleri taahhüt etmesi bir nevi Fransız Devrimi’ne de ilham olmuştur. Fransa’da açlık ve yoksulluk yaşayan halk ile ekonomik açıdan güçlenmelerine rağmen Burjuva kesiminin Soylu sınıfının ayrıcalıklı statüsünden rahatsız olması düşüncesinden kaynak Devrim, ardından evrensel anlamda kabul gören ilkeleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile Fransız Devrimi ve ilkeleri arasında bir bağlantı söz konusudur.

Demokrasi tarihi açısından da çok önemli bir yere sahip olan belge daha o yıllarda bulunduğu çağın çok ilerisinde sayılabilecek değerleri içermektedir. İnsanların doğuştan eşit ve özgür olduğunu kabul eden, bu bağlamda devredilemez nitelikte olan haklardan bahseden bildirmede, bireysel özgürlükleri tanıyan ve hürriyet hakkını garantiye alan hükümler yer almaktadır (Birecikli 2011; Çetin 2002). Hak ve özgürlükleri içeren Bağımsızlık Bildirgesi'ne ilaveten "1787 yılında kabul edilen anayasayla da Birleşik Devletler'in siyasi görünümüne netlik kazandırılmıştır" (İmga 2010: 22). Bu tarihten itibaren Amerika gerek iç savaş neticesinde kazanma yoluyla gerekse de satın alma¹³ yoluyla sınırlarını genişletmeye devam etmiştir.

Amerikan bağımsızlık mücadelesi ve felsefesine istinaden özgürlükçü temellere dayanan Amerikan kimliği incelendiğinde ise "dinsel ve siyasal baskılardan kaçan insanların sığınabileceği bir yer olma amacı"nın ve nihayetinde özgür bireylere atıfta bulunarak özgür bir toplum yaratma düşüncesinin hakim olduğu söylenebilir (Özdemir 2012, <http://www.ankarastateji.org/yazar/doc-dr-haluk-ozdemir/amerikan-devrimi-nitamamlamak/>, 18 Mart 2015'te erişildi). Beyaz ve Anglo-Sakson olmak, demokrasi ve bireysel özgürlüklere saygı ile birlikte grup kimliğinin daimi etkileşimi Amerikan kimliğinin inşa edilmesinde etkili olmuştur (Ertem 2010; Öztürk 2007). Bu bağlamda kuruluş yıllarında ve takip eden süreçte Avrupa'da Katolik temelli dini dayatma nedeniyle göç eden Protestan geleneğe tabi çoğunluk için din birleştirici bir rol oynamıştır (İmga 2010: 22). Seçilmiş halk olma inancı ve vaat edilen topraklar düşüncesi, din olgusu temelinde Amerikan kimliğinin şekillenmesinde etkili argümanlardır.

Amerikan kimliği esasında Amerikalıları Amerikalı yapan bir değerler bütünüdür (Ertem 2010: 80). Bu değerler Amerikan halkını oluşturan göçmenlerin çeşitli nedenlerle yaşadıkları sıkıntılardan ya da diğer bir ifadeyle göç etmelerinin altında yatan nedenlerden gün yüzüne çıkmış bir gayenin sonucudur. Diğer bir deyişle Amerikan değerlerini oluşturan eşitlik, özgürlük, adalet düşünceleri Avrupa temelliydi ancak bu düşünceleri hayata geçirmeyi ilk olarak başaran ise Amerikalılar olmuştur (Özdemir

¹³ Amerika 1808, 1853 ve 1867 yıllarında olmak üzere tarihte üç defa satın alma yoluyla toprak kazanmıştır. Bunların ilki Fransa'dan 15 milyon dolar karşılığı alınan Louisiana olmuştur. İkinci olarak yine Fransa'dan 10 milyon dolar karşılığı Meksika sınırındaki topraklar alınmıştır. Son olarak ise 1867 tarihinde Rusya'dan 7 milyon dolar karşılığı Alaska alınmıştır.

2012, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/doc-dr-haluk-ozdemir/amerikan-devrimi-ni-tamamlamak/>, 19 Mart 2015'te erişildi). Bu bağlamda din hürriyeti, hür yaşam ilkesi, demokrasi bireysel hak ve özgürlükler bir Amerikan ülküsü olarak Amerikan kimliğinde ve felsefesinde vücut bulmuştur. Bu bağlamda dinsel ve siyasal özgürlükler Amerikan felsefesinde birbirini tamamlayıcı değerler olarak kabul edilir (Sümer 2008: 122). “Amerikan ulusunun kendisi ve ötekilerle ilgili izlenimleri, hayal ettiği dünya düzeni ve hedefleri de kimliğinin yapı taşlarını” oluşturmaktadır (Ertem 2010: 81). Ancak Amerikan kimliğinin kuruluş yıllarını takiben tamamen şekillendiğini ya da salt bir şekil aldığı söylemek yanlış bir kanı olacaktır. Nitekim Amerika'nın kendini dünyadan izole ettiği Monroe Doktrini döneminden ve bu dönem içerisinde yaşanan iç savaşlardan günümüze kadar Amerikan kimliğinin belli ölçülerde şekillendiğini söylemek mümkündür. Birinci Dünya Savaşı sonrası başkan Wilson öncülüğünde demokratik değerlerle ilişkilendirilen Amerikan kimliği, Soğuk Savaş yılları boyunca ise özgür dünyayı temsilen komünizm karşıtı bir surete bürünmüştür. Soğuk Savaş takiben günümüze kadar uzanan süreçte ise Amerikan kimliği terörizmin ve antidemokratikliğin karşısında hür, insani değerleri gözeten ve demokrasi yanlısı bir şekilde vücut bulmuştur.

Konstrüktivizmin kimliğin sürekli etkileşim halinde olduğu ve dönüştüğü varsayımı bizzat Amerikan kimliğinde kendisini göstermektedir. Bu bağlamda kimliğinin bizzat ruhanı oluşturan değerlere ters düşmeyecek şekilde dönüşüme açık olan Amerikan kimliği dönemseller şartlara göre şekillenmekte, öncelikleri de değişiklik gösterebilmektedir (Ertem 2010: 82). Örneğin Soğuk Savaş döneminde özgür dünyanın koruyuculuğu görevinden hareketle komünizme karşı mücadele ileride de değinileceği gibi Amerikan kimliğinin de bir parçası olarak görülen demokratik değerlerin önüne geçebilmiştir. Nitekim bu dönemde sayısı bir hayli fazla olan Amerikan askeri müdahaleleri bu duruma örnek olabilmektedir. Dolayısıyla Amerikan kimliğinin Amerikan dış politikasını en az Amerikan gücü kadar etkileyebildiği düşüncesinden hareketle, bizzat Amerikan kimliğiyle ya da dış politikasıyla ilişkilendirilebilen bazı etkenlerden bahsetmek mümkündür. Tarihseller etkenler, Amerika'nın temel değerleriyle ilişkili olan ideolojik etkenler, dinsel etkenler ve kültürel etkenler bu doğrultuda Amerikan kimliği ve dış politikasında belirleyici olabilmektedir (Ertem 2010: 82). Hangi etkenin öncelikli belirleyen olduğu veya daha fazla atıf yapıldığı durumu ise dönemseller şartlara göre değişkenlik göstermektedir. Kuruluş yıllarını takiben dinsel ve kültürel

etkenler öncelikli belirleyen olurken, Soğuk Savaş yıllarını takiben ideolojik etkenler bir adım önce çıkabilmiştir. Özetle bu durum yukarıda da bahsedildiği gibi Amerikan'ın içinde bulunduğu döneme göre şekillenmektedir.

1.2.2. Demokrasinin Yayılması Düşüncesinin Doğuşu ve Amerikan Çıkarları ile İlişkilendirilmesi

Amerikan kimliğinin inşa edilmesinde başat önemde olan demokrasi düşüncesi, kuruluşundan günümüze her alanda Amerikan iç ve dış politikasında kendisini göstermiştir. Bu bağlamda geleneksel iki yaklaşım olan idealizm ve realizm Amerikan dış politikasında demokrasinin oynadığı rol üzerine cevaplar aramaktadır. İdealist düşünce demokrasinin dış politikada büyük rol oynaması, devlet içinde ve devlet dışında demokrasiyi tesis etmenin ana amaç olduğu düşüncesindeyken, bu durumun tam tersine realizm demokrasinin dış politikadaki rolünün ya az olması ya da hiç olmaması şeklinde yaklaşım sergilemektedir (Nau 2000: 127). Daha sonra değinileceği üzere genel itibariyle idealist değerlerle ilişkilendirilen demokrasi, Avrupa merkezli olmasına rağmen hür yaşam ideali ve demokratik değerler ilk olarak geniş kapsamlı bir şekilde uygulama alanını Amerika'da bulmuştur (Özdemir 2012, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/doc-dr-haluk-ozdemir/amerikan-devrimi-ni-tamamlamak/>, 21 Mart 2015'te erişildi). Kuruluşunun ardından gelişmesini ve genişlemesini sürdüren Amerika inandığı ve üstün gördüğü değerlerin en yerinde ve uygulanabilir değerler olduğu düşüncesinden hareketle, Amerika kıtası başta olmak üzere tüm dünyaca benimsenmesi gerektiğine inanmıştır. Demokratik ilkelerin ve liberal politikaların tecrübe edilmiş en mükemmel değerler olduğu ve Amerika'nın da bu değerlerin yayılmasında bizzat Tanrı tarafından görevlendirildiği düşünceleri "Amerikan İstisnacılığı" (American Exceptionalism) adı altında uygulama alanı bulmuştur (Telatar 2012: 55). Amerikan İstisnacılığı düşüncesinin kökeninde de kurulan bu ülkenin Tanrı'nın isteği olduğu ve ona özel misyon yüklediği inancına dayanan Tayin Edilmiş Kader (Manifest Destiny) anlayışı yatmaktadır (Kırtunç 2005: 99). Bu düşünceler daha sonrasında Amerika'nın kıta Amerika'sında yayılmasının doğal bir durum olduğu yönünde ortaya çıkmıştır. Kıta içerisinde yayılmanın haricinde Amerikalılar, seçilmiş millet olmanın vermiş olduğu kurtarıcı rolüyle kendi içerisinde gerçekleştirdiği ilahi dönüşümü tüm dünyaya yayma konusunda sorumluluklarının olduğu inancı taşımaktadırlar (Ataç ve Gürsel 2005: 80). Amerikan kimliğinin ve dış

politikasının değişmez bir parçası da olan bu düşünce, Amerikan istisnacılığı olarak dünya siyasetinin de kaderini değiştiren bir niteliğe bürünmüştür.

Amerikan istisnacılığı fikri tarihsel, kültürel, dinsel ve ideolojik olarak birçok unsuru içerisinde barındırmasının yanında Amerikan değerlerinin üstünlüğü düşüncesinden de beslenmektedir (Ertem 2010; Tüter 2009). Tüm devletlerinin bir arada barış içinde yaşamasının Amerika'nın kendisine düşen sorumlulukları yerine getirmesine bağlı olduğu temeline dayanan bu fikir, Amerikan rehberliğini kendileri açısından zorunlu kılma gayesindedir (Telatar 2012: 55). Bu bağlamda Amerikan istisnacılığı fikri genel itibariyle Amerika'nın "Atlantik'ten Pasifiğe; Kuzey Kutbu'ndan tropiklere kadar olan bölgeye yayılmasının Tanrı'nın bariz isteği" olduğu düşüncesine dayanmaktadır (Şener 2014: 411). Dünya lideri olmak ve "kendini idare etmeye muktedir olan diğer uluslara da özgürlüğün sınırlarını taşımak" Amerika'nın kaderi olarak görülmektedir (Kırtunç 2005: 100).

Amerikan istisnacılığı düşüncesi bizzat Amerikan başkanlarının sözlerine de yansımıştır. Örnek olarak George Washington'un ikinci döneminin ardından 1797-1801 yılları arası Amerika'da başkanlık görevini yürüten ve aynı zaman da önceki başkan Washington'un da yardımcısı olan John Adams Amerika ile Kuzey Amerika'nın aynı anlama geldiğini söylemekte ve dolayısıyla da Amerika'nın Kuzey Amerika'da hakimiyet kurmasının doğal bir hak olduğunu, bu doğrultuda Tanrı'nın Amerika'yı görevlendirdiğini düşünmekteydi (Sümer 2008: 122). Bu Tayin Edilmiş Kader görüşü ile birlikte "genişleme fikri daha derin bir anlam kazanmıştır" (Ataç ve Gürsel 2005: 82). Bu bağlamda Avrupalıların da kendi gelecekleri ve güvenlikleri için Amerika'yı son liman olarak gördüğü düşünceleri, Amerika'nın dile getirdiğı istisnacılığını, misyonunu ya da Tayin Edilmiş Kader görüşünü pekiştirici mahiyette olmuştur (Şener 2014: 412).

Amerikan istisnacılığı düşüncesi bu anlamda gerek iç politik zeminde gerekse dış politik ortamda Amerikan modelini dünyanın geri kalanına yayma noktasında Amerikan dış politikasına temsil eden en geçerli kaynak olmuştur (Tüter 2009: 12). Genel olarak söylemek gerekirse de Amerikan istisnacılığına istinaden Amerika'nın kendisine atfettiğı yükümlülükler, kendilerince haklı gerekçelere dayanarak dış politika nezdinde demokrasinin yayılması misyonu halini almıştır. Monroe Doktrini ile kendini uzun bir süre boyunca dünyadan izole eden Amerika, bu dönem içerisinde gerek ekonomik gerek

askeri anlamda gelişmesini sürdürmüş ve yakın coğrafyasında da yayılma alanı bulmuştur. Dolayısıyla Monroe Doktrini, “kıta üzerinde Birleşik Devletler kontrolünün başlangıcının bir simgesi haline gelmiştir” (Ataç ve Gürsel 2005: 81). Bu durumun vermiş olduğu özgüvenle de Amerika kendisinin ayrıcalıklı olduğu fikrini her alanda benimsemiştir. Nitekim Monroe Doktrini’nin ardından Birinci Dünya Savaşı ile dünya siyasetine yeniden açılan Amerika her alanda gelişmiş, o dönemin başkanı Wilson öncülüğünde de demokrasi öncüsü bir devlet olarak sistemin merkezinde yerini almayı başarabilmiştir.

ABD için demokrasinin ifade ettiği anlam 20. yüzyılın ilk yarısında bile Avrupa’da hakim olan demokrasi anlayışından farklılık göstermiştir. Avrupa’da demokrasi genel olarak burjuva hareketi olarak ortaya çıkmış ve en fazla da orta sınıfı kapsayan bir hal almıştır. Kapitalizmin etkisinin hissedildiği bu dönemlerde bile Amerika’da demokratik anlayış geniş halk kitlelerine inmeyi başarabilmiştir. Bu yıllarda hayatın her alanında yaşanan dönüşüm Amerika’yı bir adım önce çıkaran bir sonuç doğurmuştur. Endüstrileşmeden sendikacılığa, ağır sanayiden tarım faaliyetlerine kadar her alanda sağlanan ilerleme ABD’yi o dönemin şartlarında lider konuma taşımıştır (Köseihal 1963: 4). Bu dönemde başkan konumunda olan Wilson ise demokrasi düşüncesinin öncüsü konumundadır. Nitekim demokrasi, Wilson için sadece ABD tarafından benimsenen ya da benimsenecek bir sistem olarak da görülmemiştir ki Birinci Dünya Savaşı sürecinde Amerika’nın gerekçeleri bu düşüncenin evrensel olarak baz alındığını göstermektedir.

Eşitlik, özgürlük, adil yönetim gibi demokratik olgular, Wilson’un dile getirdiği ve o dönem için Avrupa devletlerinin aksine emperyalist amaç gütmeyen gayelerdi. Bu bağlamda demokratik uygulamalar o dönemde de Amerikan dış politikası açısından vazgeçilmez unsurlar olmuştur. Neticede ABD, Birinci Dünya Savaşı’na girme sebeplerini de bu demokratik gayelere dayandırmıştır. Başkan Wilson’ın bu konudaki görüşlerini de ABD’nin özgürlük, adalet, eşitlik, demokrasi düşünceleri uğruna otoriteye boyun eğmeyen insanların hakları için, bu ulusların hak ve özgürlükleri adına savaşmayı göze alarak kalıcı barış ve güvenliğin sağlanması hususunda savaşa gireceği şeklinde açıklamıştır (Nevins ve Commager 1992: 459-460). Özgürlük bir gereklilik değil bir mecburiyettir ve bu doğrultuda özgür olmayanların da özgürleştirilmesi gerekir. Özgür

olmayan toplumlar hiçbir zaman barışçıl kalamaması nedeniyle özgür toplumların da özgürlüğünü tehdit eder nitelik taşımaktadırlar (Güngörmüş Kona ve Arvasi 2006: 61). Bu doğrultuda da Wilson, özgür düşüncelere dayalı demokratik bir ABD'nin demokratik olmayan diğer devletlere nazaran daha güvenilir olduğunu belirtmiştir (Ikenberry 2000: 112). Özetle söylemek gerekirse, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na ve daha sonraki savaflara girmesinin asıl sebebi, üstünlüğüne inanılan değerlerin diğer uluslar için de sağlanması gerektiği düşüncesinden hareketle kendisine bu hususta görev edindiği, diğer bir ifadeyle dünyayı vahşilikten koruma misyonunun olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu bağlamda 1917 yılında Wilson öncülüğünde ABD, Alman tehlikesinden dünyayı korumak adına izolasyon politikasından vazgeçebilmiştir ya da 1941 yılında dönemin başkanı Franklin Roosevelt, özgürlük inancı doğrultusunda İkinci Dünya Savaşı'na katılmaya karar verebilmiştir (Ataç ve Gürsel 2005: 83-84).

ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'nda ve onu takiben İkinci Dünya Savaşı'nda esas olarak belirli bir amaç için yer aldığını söylemek mümkündür. Her ne kadar Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın İngiltere'ye yardım götürün ticaret gemilerini vurmasıyla ABD'nin savaşa dahil olması söz konusu olsa da ya da İkinci Dünya Savaşı'na Pearl Harbor baskını sonucu girmiş olsa da bu amaç en kapsamlı şekilde liberal demokratik değerlerin yaygınlaştırılarak küresel bir sistemin kurulması ve bu bağlamda da demokrasinin yayılması olarak açıklanabilir. Bu amaç Amerika'nın kuruluş felsefesine kadar varsa da en kabul edilecek şekilde Birinci Dünya Savaşı sırasında Wilson inisiyatifinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. "Bu nedenledir ki günümüzde demokrasinin yayılması misyonu Wilsoncu geleneğin bir parçası olarak anılmaktadır" (Telatar 2012: 56). Başkan Wilson'un misyonun öncüsü olarak nitelenmesinde etkisinin büyük olduğu meşhur ilkeleri, o dönem şartlarında fazlasıyla demokratik sayılabilmektedir ancak ne yazık ki uygulama alanı bulması açısından sorunlarla karşılaşmıştır. Nitekim Birleşik Devletler'siz bir Milletler Cemiyeti demokrasinin eksik kalması açısından bu duruma verilebilecek en önemli örnektir. Yine de bu gibi durumlar Wilsonculukla özdeşleştirilen misyonun kesintiye uğramasına sebebiyet verememiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasını takip eden Soğuk Savaş sürecinde demokrasinin yayılması misyonu en hissedilir haliyle uygulama alanı bulmuştur. Nitekim komünizm tehlikesine karşı kendisine özgür dünyayı savunma misyonu yükleyen Birleşik Devletler, gerek

askeri ve mali yardımlarla gerekse bizzat askeri müdahalelerle üstlendiği görevi yerine getirmeye çalışmıştır.

Wilsoncu misyon yani demokrasinin yayılması misyonu, İkinci Dünya Savaşı'nı ve sonrasını takip eden süreçte Roosevelt ve Truman'ı etkilemeyi başarmış ve bu dönemde kendisine realist bir uygulama alanı bulmuştur. Bu dönemde Amerika daha öncesinde de olduğu gibi barışçıl amaçlarla dünyaya liderlik etmeye ve demokrasinin beşiği olmaya devam etmiştir. Nitekim Birleşmiş Milletlerin kurulmasında ve Bretton Woods düzeninin getirilmesinde Amerika'nın öncü rolü uluslararası düzenin bir süre de olsa barış içerisinde yürütülmesinde etkili olmuştur (Şener 2014: 414). Bu bağlamda yüklenilen demokrasinin yayılması misyonunun 20. yüzyılın büyük kısmı boyunca Amerikan dış politikasının karakterini, ruhunu açıkladığı söylenebilir (Cox, Ikenberry ve Inoguchi 2000: 10). Bu durumu 1973-1977 yılları arasında dışişleri bakanlığı görevi yürüten Henry Kissinger'in Amerika'nın dünyadaki en iyi yönetim şekline sahip olduğu ve insanlığın geri kalanının demokrasi ve uluslararası hukuka saygı duyması durumunda refaha erebileceği düşüncelerinden anlamak mümkündür (Şener 2014: 413).

Demokrasinin yayılması misyonu Soğuk Savaş süresince çeşitli şekillerde kendisine yer bulmuştur. Gerek demokrasinin tesisi amaçlı askeri müdahaleler gerekse demokratik yönetime geçiş aşamasında ülkelere yardım noktasında Amerika inisiyatifi ele almıştır. Demokrasinin başlıca misyon olduğu Amerikan ulusal güvenlik stratejilerinde de kendisine yer edinmiştir. Bu durum demokrasinin evrensel bir değer olarak kabul edilmesinin Amerika açısından öncelikli amaç olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. Soğuk Savaş'ın son dönemlerine doğru özellikle Reagan döneminde daha agresif bir şekilde misyonun uygulama alanı bulduğunun söylemek mümkündür. 11 Eylül 2001 sonrası dönemde ise demokrasinin yayılması misyonu daha çok askeri güç kullanma yoluyla yerine getirilmeye çalışılmıştır. Amerikan dış politikasında genel olarak askeri inisiyatif alan Bush'un dönemi ise demokrasinin yayılması misyonunun zirveye çıktığı bir dönem olmuştur. Bush döneminin agresif atmosferini takiben göreve gelen Obama döneminde ise demokrasinin Amerikan yumuşak gücü olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Bu bağlamda imajının kötü olduğu bir başkanlık koltuğunu devralan Obama'nın kamuoyunda Amerika'ya olan güveni yeniden tesis edebilmesi için aslında bu yumuşak söylemi sürdürmesi de bir

zorunluluk arz etmektedir. Demokrasinin yayılması misyonu Amerika için vazgeçilmez bir politikadır ancak Obama döneminde artık bu misyon askeri ve zora dayanan yöntemlerle değil bizzat teşvik edici yöntemlerle uygulamaya geçirilmektedir (Telatar 2012: 56-57).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Eski Dünya'dan hür yaşam ve demokratik değerler uğruna Yeni Dünya'ya göç eden halk, Avrupa'da özlemini duyduğu idealleri, uzun ve zorlu bir süreç sonunda Amerika'da tecrübe etme imkanı bulmuştur. Bu doğrultuda Amerika bu özlem içinde olan, hür yaşam ve demokrasi açlığı çeken insanların son limanı olmuştur. Uzun ve zorlu bir mücadelenin ardından özlenen düzeni kurmayı başarabilen eski Avrupalı yeni Amerikalı halk, kurdukları düzenin ve inandıkları değerlerin üstünlüğü düşüncesinden hareketle kendilerine bu değerlerin teşvik edilmesi, diğer toplumlarca benimsenmesi misyonunu biçmişlerdir. Dini bir idealde ilişkilendirilen bu misyon, Amerikan genişlemesinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Yakın coğrafyada fiili anlamda etkisini hissettiren bu genişleme, kıta dışında da rızaya dayalı anlamda tesirini göstermiştir.

Baskıdan kaçarak insanlık için örnek teşkil edecek özgür, demokratik değerlere dayalı bir dünya kurmak, kurdukları düzeni de başka toplumlara taşımak ve bunu Tanrı'nın seçilmiş halkı olma iddiasıyla gerçekleştirmek, esas itibarıyla Amerikan kimliğinin ve ruhunun özünü oluşturmaktadır (Kırtunç 2005: 101). Bu bağlamda Amerikan kimliğiyle özdeşleşen demokrasi düşüncesi, kuruluşundan günümüze kadar Amerika açısından en vazgeçilmez husus olmuştur. Bu noktada demokratik değerlere dayanan bir Amerika'nın da dünyaya liderlik edebileceği inancıyla ve insanlığın geri kalanına teşvik edilen demokrasi aracılığıyla Amerikan liderliği pekiştirilmeye çalışılmıştır. Amerikan açık yazgısı olarak da nitelendirilen bu inanç, demokrasinin yayılması şeklinde kendisine uygulama alanı bulmakta ve bu şekilde üstlenilen görev yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Demokratik değerlere bağlı bir dünyada Amerika'nın liderliğinin daha olanaklı olacağı inancıyla birlikte bu durumun insanlık için de daha hayırlı sonuçlar doğuracağı düşüncesine dayanan Amerikan istisnacılığı ya da açık yazgısı inancı, Amerika'nın kuruluş felsefesinden günümüze dek gerek Amerikan halkı nezdinde gerekse başkanlar nezdinde geçerliliğini halen sürdürmektedir. Tanrı tarafından seçilmişlik düşüncesi bu noktada Amerikan istisnacılığının itici gücü olmaktadır. Genel

itibariyle Amerikan değerlerinin üstünlüğüne dayanan, dünyanın tecrübe edebileceği en mükemmel değer olarak Amerikan demokrasisini gören ve seçilmişlik düşüncesine dayanan Amerikan istisnacılığı, demokrasinin yayılması ve teşvik edilmesi aracılığıyla uygulama alanı bulmaktadır. Bu bağlamda Amerikan liderliğinin sürdürülebilmesi için demokrasinin yayılmasını misyonunun diğer aktörleri özendirici mahiyette devam ettirilmesi Amerika açısından elzemdir.

Konstrüktivizm bağlamında değerlendirildiğinde ise Amerikan kimliğinin ortaya çıkışı, Wendt'in de üzerinde genişçe durduğu haliyle ortak kültürel değerler, din, etnisite ve belirli bir amaca yönelik olarak çıkar ekseninde şekillenmiştir. Konstrüktivizm düşüncesinin bizatihi özünü oluşturan bu sosyal etkenler, Amerikan kimliğinde ve buna bağlı olarak çıkar algılamalarında da etkili olmuştur. Baştan verili olmayan kimlik zamanla şekillendiği ölçüde çıkar algılamalarında da farklılıklara neden olabilmektedir. Bu doğrultuda demokratik değerler ekseninde kendisini içselleştiren Amerikan kimliği, anti demokratik değerleri ve devletleri ötekileştirerek kendisini dönüştürmeyi başarabilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Amerikan kimliği, konstrüktivizmin de üzerinde durduğu şekliyle diğer aktörlere karşı davranışların şekillenmesinde ve çıkar tanımlamalarının oluşturulmasında belirleyici olmuştur. Diğer bir ifadeyle konstrüktivizmin de temel savı olan kimlik- çıkar tanımlamasına istinaden, Amerikan kimliğinin Amerikan çıkarları ve dış politika uygulamaları hakkında bilgi verdiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda Amerikan kimliğinin de bir parçası olan demokratik değerler, Amerika'nın dış politika uygulamalarının şekillenmesinde de önemli bir yere sahiptir. Nitekim demokratik değerlere dayalı bir dünya gayesi ve bu doğrultuda demokrasinin yayılması düşüncesinin dış politika aracı olarak benimsenmesi, Amerikan kimliğinin de bizatihi özünü oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Amerikan değerlerinin tecrübe edilmiş en üstün değerler olduğu inancı ve Tanrı tarafından dünyanın geri kalanını özgür ve demokratik kılama görevi doğrultusunda ABD'ye görev verildiği inancına dayanan Tayin Edilmiş Kader anlayışı kendisine Amerikan İstisnacılığı şeklinde uygulama alanı bulmuştur. Amerikan kimliği ve çıkarlarıyla da yakından ilişkili olan bu kavram demokrasinin yayılması misyonunun bizatihi kavramsallaştırılmasıdır. Bu bağlamda konstrüktivizmin de atıfta bulunduğu şekliyle Amerikan kimlik ve çıkarlarıyla da ilişkili görülen demokrasinin yayılması misyonunun nasıl bir politika olarak uygulandığının ve hangi etkenlerin belirleyici olduğunun daha iyi anlaşılması açısından

tezin bir sonraki bölümünde misyonun Amerikan dış politikasına nasıl yansıdığından, misyonun şeklini belirleyen bazı dış politika geleneklerinden ve yine misyonun yöntemi noktasında öne çıkan dış politika yaklaşımlarından bahsedilecek ve demokrasinin yayılması misyonunun tarihsel süreç içerisindeki seyri incelenecektir.

II. BÖLÜM

2. AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI VE DEMOKRASİNİN YAYILMASI DÜŞÜNCESİ

2.1. Amerikan Dış Politika Gelenekleri ve Demokrasinin Yayılması

Demokrasinin yayılması düşüncesi derin temelleri olan ve bir o kadar da güncelliğini koruyan bir felsefedir. Nitekim dini, ticari ve siyasi baskılardan kaçarak özgür bir yaşam özlemini giderme amacıyla olan insanların kuruluşuna vesile olduğu Amerika, içselleştirdiği bu anlayışı başkalarının da tecrübe edinmesi gayesiyle dış politikasına yön vermektedir. Amerikan kimliğinin de yapı taşını oluşturan demokrasi düşüncesi, insanlığın tecrübe edebileceği en mükemmel sistem olarak kabul edilmiş, bu doğrultuda demokratik özellik taşımayan devletlerin de demokrasi kültürü ile tanışmasına yönelik politikalar takip edilmiştir. Bu amaca yönelik politikalar demokrasinin yayılması (democracy promotion) düşüncesi olarak ortaya çıkmıştır. Politik temelli olmasının yanında esas olarak dinsel boyutu da olan düşüncenin çıkış noktasını, seçilmiş halk olduğuna inanılan Amerikalılara dünyanın geri kalanını özgür kılma misyonunun bizzat Tanrı tarafından verildiği, buna karşı çıkmanın da Tanrı'ya karşı çıkmakla denk olduğu inancı oluşturmaktadır.

Bir misyon olarak ortaya çıkan demokrasinin yayılması düşüncesinin dış politikada aktif bir şekilde uygulanması gerektiği ilk olarak gazeteci John O. Sullivan tarafından öne sürülen "Tayin Edilmiş Kader" görüşü ile söz konusu olmuştur (Sümer 2008: 123). Düşüncenin genel çerçevesi ise ABD'nin bulunduğu coğrafyada yayılmasının Tanrı tarafından kendisine verilen bir misyon olduğu, dolayısıyla da bu bariz görev karşısında ABD'nin kıta içerisinde genişlemesinin normal olduğu şeklinde dinsel bir temaya dayandırılmıştır. Seçilmiş halk olma inancındaki bu düşünce ABD'ye kendi hegemonyasını oluştururken özgüven aşılama bir rol oynamakta ve hem sürekli artış gösteren Amerikan nüfusunun kıtada yayılmasına hem de dünyanın geri kalanına Amerikan misyonunu yaymasına uygun bir ortam hazırlamaktadır. ABD'de hakim olan

“Tanrı’nın iradesini yeryüzünde hayata geçirmekle yükümlü olduklarına dair kuvvetli” inanç daha önce de belirtildiği gibi “Tayin Edilmiş Kader” şeklinde vücut bulmuştur (Ertem 2010; Şener 2014). Daha sonrasında ise Amerikalıların kaderi olduğuna inanılan düşünce Amerikan İstisnacılığı düşüncesinin alt yapısını oluşturmuştur.

Tanrı’nın seçilmiş halkı olarak nitelenen Amerikalılar için yine seçilmiş bir toprak şeklinde nitelenen Amerika kıtası, esas olarak Püritenist gelenekten gelen ve dini baskılardan kaçan yeni Amerikalılar tarafından kendilerine verilen misyonun gerçekleştirileceği yer olarak görülmekteydi. Seçilmiş halk olarak Amerikalıların istisnai rolleri bulunmaktaydı ve bu istisnailik sorgulanamaz bir suretteydi. Amerikan İstisnacılığı da tüm bu görüşlerden beslenmektedir. Bu doğrultuda demokrasinin yayılması düşüncesi de bir misyon olarak Tayin Edilmiş Kader ve Amerikan İstisnacılığı fikirlerinden izler taşımakta hatta bu fikirlerin pratiğe dökülmüş halini oluşturmaktadır. Demokrasinin yayılması düşüncesi somut olarak uygulama alanını ise bazı mevcut Amerikan dış politika geleneklerinde bulmaktadır.

Amerikan tarihinde derin izler bırakmış bazı başkanların farklı uygulamaları bu doğrultuda Amerikan dış politikasında farklı geleneklerin oluşmasına ortam hazırlamıştır. Bu bakımdan ABD’nin kuruluşundan beri Jacksonculuk, Hamiltonculuk, Jeffersonculuk ve Wilsonculuk adlı altında dört gelenek Amerikan dış politikasının şekillenmesinde önemli rol oynamış ve oynamaktadır (Deciancio 2008, https://www.academia.edu/2631514/The_Jacksonian_Tradition_and_the_United_States_Foreign_Policy, 10 Nisan 2015’te erişildi). Nitekim demokrasinin yayılması düşüncesi de alt başlıklarda açıklanacağı üzere kimi zaman agresif politikalarla uygulanmış kimi zaman da daha ılımlı bir şekilde yürütülmüştür. Bu doğrultuda tezin bir sonraki kısmında yukarıda da belirtildiği gibi bazı Amerikan başkanlarıyla özdeşleşen ve günümüze dek etkisini gerek iç politikada gerekse dış politikada hissettiren Amerikan dış politika geleneklerinden bahsedilecek, bu geleneklerin de demokrasinin yayılması düşüncesi ile ilişkisi ortaya konulacaktır.

2.1.1. Jacksonculuk

Birleşik Devletler'in yedinci başkanı olan Andrew Jackson'ın siyaset sahnesinde olduğu dönemi Amerikan demokrasi tarihinde dönüm noktası olarak saymak mümkündür. İlk olarak başkanlık yarışına 1824 yılında başlayan Jackson ilk girişiminde başarısız olmuş ancak 1829 yılında başkanlık görevini üstlenmiştir. Başkanlık görevini sadece 1828-1837 yılları arasında yürütmesine rağmen kendisinden önceki ve sonraki dönemlerde etkisini gösterebilmiştir. Nitekim 1824-1840 yılları arası dönemin Jacksoncu demokrasi dönemi olarak nitelendirilmesi bu durumun açık şekilde göstergesidir (Cliffsnotes 2015, <http://www.cliffsnotes.com/more-subjects/history/us-history-i/jacksonian-democracy/politics-of-the-jacksonian-era>, 10 Nisan 2015'te erişildi). 1828 yılındaki başkanlık seçimlerinde daha önce görülmemiş bir katılım sağlanmış ve oyların büyük çoğunluğuyla da Jackson başkan seçilmiştir. Virginia ya da Massachusetts dışından seçilen, diğer bir ifadeyle doğu Amerika'dan seçilmeyen, kolej mezunu olan ve zengin de olmayan ilk başkan ünvanına sahip Jackson, bu anlamda Amerikan siyasetinde demokrasinin hissedilmesinin de önünü açmıştır (Kidder ve Oppenheim 2006: 402). Bu doğrultuda "Andrew Jackson'ın 1828'de yönetimin başına gelmesi tarihçiler tarafından demokrasi ruhunun Amerikan kamu ve kültür hayatına girmesinde hayati bir dönüm noktası olarak nitelenir" (Divine 1993: 49).

Demokratların, Demokratik Cumhuriyetçiler'den¹⁴ ayrılıp kendi partilerini kurmasında simgesel bir role sahip olan Jackson, geniş katılımlı bir siyaset arzulamış ve uyguladığı politikalarla da bu arzusunu gerçekleştirmiştir (Gunceltarih 2013, <http://www.gunceltarih.org/2013/07/abd-iki-partili-siyasal-sistemin-tarihi.html>, 12 Nisan 2015'te erişildi). Etkisini 19. yy'dan günümüze kadar hissettirebilen Jackson, Amerikan halkını politik alana getirmeyi başarabilmiş, oy kullanma hakkını Amerikan politikasının ve politik değerlerinin merkezine yerleştirmiştir (Mead 1999/2000: 7). Amerika'ya ilk göç eden zengin ve soylu kesimde kendilerinin toplumun doğal liderleri oldukları, kültürel-toplumsal değerlerin koruyucusu oldukları düşüncesi ve bu düşünceye paralel olarak da bu kesime bir ayrıcalık tanınması gerektiği yönünde bir anlayış hakimdir.

¹⁴ Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi yazarı Thomas Jefferson tarafından kurulan ve bugünkü iki partili sistemin öncüsü de sayılan siyasal harekettir. Partinin temelleri ise on üç koloninin birleşip ABD'yi kurduğu Philedelphia'da atılmıştır. Parti genel olarak güçlü bir devlet yapılanmasını benimsemiş, Başkanlık makamının da siyasi, ekonomik ve ticari anlamda bazı erklerle sahip olması gerektiğini savunmuşlardır.

Buna karşın Jackson, bu ayrıcalıklı grupların etkisini kırmayı başararak fırsat eşitliği konusunda önemli adımlar atmış, halkın yönetime aktif katılımını sağlamıştır (Divine 1993: 49-50). Ancak yönetime katılımın sadece erkek seçmenler tarafından gerçekleştirilmesi o dönemde Amerikan demokrasinin eksik yönünü teşkil etmekteydi. Zengin aristokratların yönetimdeki ayrıcalıklı yapısını kıran Jackson'ın yerlileri Georgia'dan sürmeye çalışması ve halkın temel haklarını çiğneyen bir monopol güç olarak gördüğü Merkez Bankası'nın gücünü ortadan kaldırması onu halk arasında daha da popüler kıldı ve halk arasında demokrat olarak anılan ilk başkan yaptı (Divine 1993; Kidder ve Oppenheim 2006).

Başkanlığı döneminde kamu görevlilerine rotasyon uygulaması getirerek derinleşmiş elitist yapıyı çözmeye çalışan Jackson, alt ve orta kesimi rahatlatmaya yönelik politikalar izlemiştir (History.com 2015, <http://www.history.com/topics/jacksonian-democracy>, 12 Nisan 2015'te erişildi). Bu durumda Jackson'ın Tennessee'den toprak sahibi bir çiftçi gelenekten yani halk arasından gelmesi önemli rol oynamaktadır. Jackson karşıtlarınca ise rotasyonlar uygulaması Jackson'ın kayırcılık politikası olarak değerlendirilmekteydi. Buna karşılık kamu görevlilerinin yerlerini değiştirmenin “demokratik meşruiyete sahip bir uygulama” olduğunu düşünen Jackson, kabinenin yapısına ilişkin de kararlar almıştır. Yeni düzenlemeyle birlikte kabine siyasi yapıya sahip bir yer olmaktan ziyade danışma işlevi olan bir görünüm kazandı (Divine 1993: 52). Jackson'ın elitist egemen siyasete son veren politikaları ve 1832 yılında tekrar başkan seçilmesinin ardından da sert muhalif görüşlere maruz kalmasına neden olacak olan kamu fonlarını Merkez Bankası'ndan alıp yerel bankalara aktaran uygulamaları, Jackson karşısında yeni bir muhalif hareketin doğmasına neden oldu. Whigler¹⁵ adı altında siyasi arenaya çıkan bu grup Jackson'ın siyaseti ve ekonomiyi halka indirgeyen liberal politikalarına karşı çıkarak sürdürülebilir ekonomik büyümenin hükümet destekli gerçekleşmesi gerektiğini savunuyordu (Ushistory.org 2015, <http://www.ushistory.org/us/23f.asp>, 12 Nisan 2015'te erişildi).

¹⁵ Jackson'ın popüler halkçı siyaseti karşısında genellikle güçlü bir hükümet anlayışıyla hareket eden, çoğunluğunu üst sınıf olarak adlandırılan sanayicilerin, zengin tüccarların, elitist siyasilerin diğer bir ifadeyle Jackson siyasetinden mutlu olmayan kesimlerin oluşturduğu partidir. Siyasi ömrü 1832-1856 yılları arasıyla sınırlı kalan parti Jackson'ın ve sonrasında Demokrat Parti'nin politikalarına karşı çıkmış, nihayetinde de oylarının büyük çoğunluğu Cumhuriyetçi Parti'ye geçecek şekilde dağılmıştır (Wikipedia 2015, http://tr.wikipedia.org/wiki/Whig_Partisi, 12 Nisan 2015'te erişildi).

Genel olarak Jackson'ın görüşlerinin kurumsal kimlik kazanmış hali de olan Demokrat Parti, hükümet destekli ekonomik ilerleme öngören Whigler'in aksine hükümetin elini ekonomiden çektiği bir liberal devlet öngörmektedirler. Özellikle göçmenlerin, küçük çiftçilerin ve işçi kesiminin desteklediği parti dini anlamda ise Katoliklerden, Luthercilerden ve kiliseye bağlı olmayan demokratlardan destek görmektedir. Buna karşılık genel olarak bir cemaat görünümünde olan Whigler ise mülk sahibi, eğitilmiş Evangelist Protestanların desteklediği bir parti olma özelliği taşımıştır (Divine 1993: 53-54). Bu bağlamda Jackson öncülüğünde demokratların halkı sisteme dahil edici politikaları Jackson'ın ilk başkanlık yarışına girdiği 1824 yılından 1840 yılına kadar Amerikalılarca kabul görmüştür.

Jackson ile başlayan halkçı hareket 1836 yılında Jackson'ın görevinin sona ermesinin ardından kendisini demokrat olarak tanımlayan ve aynı zamanda Jackson'ın da yardımcılığını yapan Martin Van Buren'in başkan seçilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Dört yıllık başkanlık görevi boyunca Buren, birçok demokratik uygulamaya imza atmıştır. 1837 tarihli ekonomik krizden dolayı hedef olarak gösterilen başkan Buren, 1840 yılında yerini Whig Parti adayı William Henry Harrison'a bırakmıştır (Gunceltarih 2013, <http://www.gunceltarih.org/2013/07/abd-iki-partili-siyasal-sistemin-tarihi.html>, 12 Nisan 2015'te erişildi). Yardımcılığını da yürüttüğü bir önceki başkan Andrew Jackson ile aynı gelenekten geldiği için Buren'in başkanlık yaptığı süre de Jacksoncu demokrasi dönemi olarak adlandırılır.

Jackson dönemi genel itibarıyla ABD'nin dış dünyadan izole bir şekilde iç politik meselelerle uğraştığı bir dönem olduğu için dış ilişkiler anlamında ticari faaliyetler haricinde bir konudan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Ancak bu duruma istinaden Jackson döneminin sadece başkanlık yıllarıyla kısıtlı kaldığını söylemek de son derece gerçek dışı olacaktır. Nitekim Jacksoncu gelenek sonraki dönemlerde Amerikan siyasetini ve dış politikasını etkileyen bir görünüm kazanmıştır. 1850 yılı Jackson döneminin sona erdiği zaman olarak kabul edilse bile ileriye yönelik siyasal ve sosyal anlamda eşitlik arzusu şeklinde güçlü bir miras bırakmıştır. Amerikan iç savaşından onlarca yıl sonra bile Jackson'ın bıraktığı miras Demokrat Parti'nin politik söylemleri olarak kalabilmiştir. 20. yy'ın sonlarına doğru bile Jacksoncu demokrasinin Amerikan

siyasetini etkilediğini söylemek mümkündür (History.com 2015, <http://www.history.com/topics/jacksonian-democracy>, 13 Nisan 2015'te erişildi).

Andrew Jackson'ın siyasi hayatı boyunca iç politik meselelerle ilgili olduğu düşünülse de bir Amerikan dış politika geleneği olarak Jacksonculuğun iç siyasetten çok fazlası olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Jacksonculuk demokratik ve halkçı uygulamalarıyla iç politik zeminde kendine yer bulsa da dış politikada söz konusu olduğunda ise bir o kadar milliyetçi bir tutum benimsemiştir (Kurtbağ 2011: 7). Bu doğrultuda Jacksoncular izolasyon döneminde bu politikanın en ateşli savunuculuğunu yapmıştır. Ancak bu politikanın dünya sorunlarını görmez gelmekten ziyade Amerikan belirleyiciliğinin güç olgusu etrafında şekillenmesi gerektiğini savunmuşlardır (Hurmi 2010: 61). Amerikan dış politikasını şekillendiren köklü bir gelenek olarak Jacksoncu geleneğin de şekillenmesinde bazı prensipler vardır (Deciancio 2008, https://www.academia.edu/2631514/The_Jacksonian_Tradition_and_the_United_States_Foreign_Policy, 13 Nisan 2015'te erişildi). Mead bu prensipleri orijinal şekliyle “Codes of Honor” yani “Ahlak Kuralları” olarak tanımlamakta ve beş başlık altında ele almaktadır (Mead 1999/2000: 12).

Jacksoncu dış politika geleneğinin oluşmasında katkıda bulunan prensiplerden ilkinin “self reliance” yani “özgüven” olarak tanımlayan Mead, Amerikan halkının kendi ayakları üzerinde durmayı başarabilen, geçmişin mirasına bel bağlamadan çalışan, ahlaki ve itibari konulara önem veren bir halk olduğunu, bu nedenden dolayı da özgüven duygusunun yüksek olduğunu belirtmektedir (Mead 1999/2000: 12). Mead'e göre ahlak kurallarının ikinci prensibi “equality” yani eşitliktir. Amerikan halkı arasında kesin bir hak ve itibar eşitliği olduğunu söyleyen Mead, eşitlik hususundaki herhangi bir ihlalin dirençle karşılaşacağını belirtmektedir. Bu bağlamda Jacksoncuların sosyal hiyerarşinin, emek birliğinin, siyasi partilerin ve devletin bağımsızlığının sürdürülmesi için çaba gösterdiğini söyleyen Mead, Jacksoncuların bir hareketin ya da bir liderin otoritesini kabul edebileceğini ancak asla otoriter bir dayatmayı desteklemeyeceğini belirtmektedir (Mead 1999/2000: 12-13). Üçüncü prensip olarak ise Mead “individualism” yani bireycilik kavramını kullanmaktadır. Jacksoncuların sadece kişisel tatmin haklarının olmadığını aynı zamanda onu amaçlama vazifelerinin de olduğunu belirten Mead, bilinç ve nedensellik baz alınarak her bireyin kendi yolunu belirlemesi ve kendi inancını

seçmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu hususta Jacksoncuların dini yönlendirme konusunda tamamen baskıdan uzak olduklarını ifade etmektedir (Mead 1999/2000: 13). Jacksonculuğun dördüncü prensibinin “financial spirit” yani iktisadi güç ya da ruh olduğunu söyleyen Mead, sıkı çalışmanın ve mali hakka sahip olmanın Jacksoncuların inandığı bir değer olduğunu ifade etmektedir. Buna ilaveten Mead Jacksoncuların her zaman serbest para politikalarını ve yine serbest iflas hukukunu desteklediği söylemektedir. Son olarak ise “courage” yani cesaretin Jacksoncu kodların en son ve vazgeçilmez bir parçası olduğunu dile getiren Mead, Amerikalıların inandıkları değerler karşısında dik durmaları gerektiğini ve haysiyetlerini koruma noktasında hazır olmaları gerektiğini belirtmektedir. Bu bakımdan Mead, Jacksoncu Amerikalıların silahla olan ilişkisinin iyi olduğunu ve askerlik hizmetine kutsal bir görev olarak baktıklarını ifade etmektedir (Mead 1999/2000: 14).

Jacksoncu Amerika’yı ortak kader ve ortak değerler etrafında ideolojik ya da içine kapanık siyasi bir hareket olmaktan ziyade tarihsel yönlendirmelerle ya da politik organizasyonlarla Andrew Jackson gibi entelektüel bir kişi tarafından yönetilen bir halk topluluğu olarak görmek mümkündür. Bu bağlamda Jacksoncu Amerika’nın yakın gelecekte gerek iç siyaset gerekse dış siyaset üzerinde önemli etkisi olacak bir siyasi hareket ve bir lider ortaya çıkarması mümkün gözükmektedir (Mead 1999/2000: 9). Jacksoncu ahlak kurallarının bir dış politika geleneği olarak Jacksoncu geleneğin oluşmasında büyük etkisinin olduğunu ve bu durumdan hareketle de Amerikan yöneticilerinin dış politikaya yönelik bakış açılarının şekillenmesinde önemli etkisinin olduğunu söylemek mümkündür (Deciancio 2008, https://www.academia.edu/2631514/The_Jacksonian_Tradition_and_the_United_States_Foreign_Policy, 15 Nisan 2015’te erişildi). Sonuç olarak iç politik zeminde halkçı söylemlerle kendisine zemin bulan Jacksoncu geleneğin dış politikada Amerikan askeri gücüne ve ekonomik anlamda gelişmişliğe vurgu yaparak milliyetçi bir söylem benimsemektedir. Genel itibariyle savaş karşıtı bir gelenek olmasına rağmen koşulların Amerikan halkı için bir tehdit oluşturduğu durumlarda savaşı kaçınılmaz gören ve düşmanı yok etmeyi amaçlayan bir düşünceye sahiptir (O’Grady 2012: 4). Yine bu duruma benzer olarak Amerikan çıkarları söz konusu olduğunda da savaşı teşvik edici bir tutum geliştirdiğini söylemek mümkündür.

2.1.2. Hamiltonculuk

İngiliz sömürgesi Karayipler doğumlu olan Hamilton 1772’de Boston’a göç etmiştir. Üniversitede hukuk eğitimi gören Hamilton ardından orduda bazı görevlerde bulunmuş, belli bir süre sonra da ordudaki görevinden istifa ederek Amerikan siyasetinde aktif görevde bulunarak kendi ağırlığını hissettirmiştir. Anayasal Kabul sürecinin tamamlanmasının ardından kurulan ilk hükümette hazine bakanı olarak da görev yapan Hamilton, Birleşik Devletler’in ilk milli meclis üyesi olmasından dolayı ABD’nin Kurucu Babalar’ından¹⁶ birisi olarak görülmektedir (Hatipoğlu 2013: 91). Birleşik Devletler’in diğer kurucularından olan James Madison ile birlikte yazdığı 85 sayfalık Federalist Papers olarak da adlandırılan ülkenin ilk partisi olan Federalist Parti’nin kuruluş metnini hazırlamıştır (Pbs.org 2015, <http://www.pbs.org/wgbh/amex/duel/peopleevents/pande05.html>, 16 Nisan 2015’te erişildi). Kurucu başkan George Washington yönetiminde görev yaptığı süre boyunca önemli kararların alınmasında etkisi olan Hamilton, ülkenin içinde bulunduğu borç sıkıntısına çözüm getirmeye çalışmış ve ülkenin ilk ulusal bankası olan “First Bank of the United States”in kurulmasına öncülük etmiştir. Endüstriyel ve ticari anlamda kalkınmayı da teşvik eden Hamilton bu bağlamda ülke yönetiminde etkisini bir hayli hissettirebilmiştir (History.com 2015, <http://www.history.com/topics/american-revolution/alexander-hamilton>, 16 Nisan 2015’te erişildi).

Hamilton’ın Federalist Parti çatısı altında benimsediği politikalar muhalif görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuş, nihayetinde de partinin kuruluşunda Hamilton’ın yanında yer alan James Madison’ın Thomas Jefferson ile birlikte Demokratik Cumhuriyetçiler partisini kurmasıyla keskin kopuşlar yaşanmıştır. Hamilton’ın federalist görüşleri karşısında merkezi otoritenin ağırlığının bireysel hakların zedelenmesine neden olacağı kaygısı taşıyan Jefferson, bu bağlamda federalist para politikalarına karşı çıkılması gerektiğini savunmuştur (Pbs.org 2015, <http://www.pbs.org/wgbh/amex/duel/peopleevents/pande05.html>, 16 Nisan 2015’te erişildi). Daha açık ifade etmek gerekirse güçlü bir federal hükümet kurulmasını ve

¹⁶ Kolonilerin birleştirilmesi ve bağımsızlık mücadelesinde aktif rol alan bu kişiler Birleşik Devletler’in de kurucuları olmuşlardır. George Washington, Thomas Jefferson, Alexander Hamilton, John Adams, James Madison, Thomas Franklin, Jon Jay Kurucu Babalar olarak görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://blog.milliyet.com.tr/kurucu-babalar/Blog/?BlogNo=295351>.

endüstrinin teşvik edilmesini destekleyen Hamilton'a karşı Jefferson hükümetin merkeziyetçi olmaması, eyaletlerin haklarının bulunması, bağımsız çiftçiliğin ve toprak sahipliğinin desteklenmesi gerektiğini savunmuştur (Cincotta 2002: 120). ABD'de ortaya çıkan yeni aristokrasinin en güçlü ve en zeki liderlerinden biri olan Hamilton aristokrasi ve plütokrasiye yakın bir politika takip ederek elitist bir zemin oluşturmak istemiştir. Zengin ve asillere yönetimde sürekli yer verilmesi, sürekli değişen bir meclis yapısının kamusal yarara hizmet edemeyeceği düşüncesi Hamilton tarafından benimsenmiştir (Hatipoğlu 2013: 80).

Hamilton döneminde dış politik duruma bakıldığında ise o günün şartlarında ekonomik ve ticari etkenlerin belirleyici mahiyette olduğu görülmektedir. İngiltere ile yaşanan siyasi gerilimler sonunda yapılan ticari anlaşmalar dış politikaya yön verir boyutta olmuştur. Ancak İngiltere ile yapılan anlaşmalardan görüldüğü üzere Amerika'nın o dönemde güçsüz durumu belirgin şekilde görünmektedir. 1793-1794 yıllarında İngilizlerin el koyduğu Amerikan gemileri nedeniyle tazminat ödeyeceğini kabul etmesine karşılık Birleşik Devletler'in Batı Hint Adaları ile olan ticaretinin sınırlandırılması zayıflığın açıkça göstergesidir. Fransa ile ise İngiltere'yle yapılan antlaşmalar nedeniyle sorunlar yaşanmış, 1797 yılında Fransa'nın 300 Amerikan gemisine el koymasıyla savaşın eşiğine gelinmiştir. Bu durum Amerikan donanmasının güçlendirilmesinde tetikleyici olmuştur (Cincotta 2002: 100-101).

Kuruluş sürecini yeni tamamlayan Birleşik Devletler'in askeri- ekonomik açıdan sıkıntı içinde olduğu bir dönemde aktif siyasette yer alan Hamilton'un benimsediği politika, diğer bir ifadeyle Federalist kesimin benimsediği politika İngiliz geleneğinden izler taşımaktaydı. Bu durumda İngiliz sömürgesi bir yer olan Karayipler'de doğmuş olan ve akademik anlamda o gelenekte yetişmiş olan Hamilton'ın etkisi kaçınılmazdır (Hatipoğlu 2013: 69). Diğer bir ifadeyle ilk Hamiltoncular Amerikan dış politikası üzerine çözüm üretmeye çalışırken kendilerini doğal olarak ve kaçınılmaz bir şekilde İngiltere'yi model alan bir durumun içinde bulmuşlardır (Mead 1996: 92). Hamilton öncülüğünde Federalistler İngiltere ile daha yakın ilişki benimsenmesi gerektiğini düşünürken, Jefferson çevresinde örgütlenen Cumhuriyetçiler Fransa ile dostluk kurulması düşüncesindeydiler (Divine 1993: 37). Hamilton kurucu başkan George Washington'un yönetiminde yer almaktaydı ve bu dönemde Washington'un benimsediği

dış politika barışın korunması, ülkenin yaralarını sarmak için ihtiyaç duyulan zamanın gerekliliği ve ulusal birleşmenin yavaş yavaş yürümesinin sağlanması üzerineydi. Nitekim Fransa'nın İngiltere, İspanya ve Hollanda ile savaşa girmesinin ardından Birleşik Devletler ve Fransa arasında imzalanan İttifak Antlaşması'nın Amerikan bağımsızlığı ve tarafsızlığını engelleyen bazı hükümlerin iptali ve ardından Washington'un "savaşan taraflarla dost ve onlara karşı tarafsız" açıklaması dış politikada barışı arayan tutumun göstergesiydi (Cincotta 2002: 99).

Hamiltonculuk 1800'lü yıllarda genel itibariyle İngiltere'nin zirvede olduğu bir zamanda benzer şekilde Amerika'nın da dünyada büyük bir güç olması gerektiği inancı taşımaktaydı. Federal hükümetin büyük şirketlerle işbirliği yapması gerektiği düşüncesinden hareketle de deniz aşırı ticaretin teşvikiyle Birleşik Devletler'in güçlü bir duruma gelmesi sağlanarak İngiltere ile baş edilebileceği düşüncesi bir gelenek olan Hamiltonculuğun o dönemdeki argümanlarını oluşturmaktaydı (Kreisler 2003, <http://globetrotter.berkeley.edu/people3/Mead/mead-con3.html>, 16 Nisan 2015'te erişildi). Bu bağlamda Hamilton'ın ABD yönetim anlayışındaki belki de en önemli etkilerinden biri ticari kaygıların gerektirdiği ölçüde militarist güce dayanan ABD dış politikasıdır. Jefferson ve Madison'ın güç kullanımını üzerinde yasal bir kontrol olması gerektiğini savunmalarına karşın, Hamilton'un ayrıştırılmış bir yürütme erkinin gerekliliğine olan inancı düşmanca bir durumun patlak vermesi durumunda Başkan'ın kongreden bir aksiyon beklemeksizin atağa karşılık vermesi yönündeki tutumunu benimsemesinde etkili olmuştur. Hamilton'un ABD dış politikası için iki yüzyıl önce öngördüğü bu militarist anlayışın egemenliği günümüzde de sürmektedir (Hatipoğlu 2013: 79).

Bir gelenek olarak Hamiltonculuk Amerikan siyasetçileri üzerindeki etkisini 20. yüzyılda arttırmaya başlamıştır. Özellikle Cumhuriyetçilerin iktidarlarında hissedilen bu etki bizzat dönemin başkanlarının sözlerinden anlaşılmaktadır. Nitekim Birleşik Devletler'in 29. başkanı olan Warren G. Harding ve selefi 30. başkan Calvin Coolidge'in Hamilton'u ABD'nin en büyük kurucularından biri olarak gören sözleri bu duruma verilebilecek örneklerdendir. Başkan Harding'in "Hamilton olmasaydı bugün sahip olduklarıyla ve gelişmesiyle Dünya'yı şaşırtan bir Amerikan Cumhuriyeti olmayacaktı" ve "Hamilton'ın milliyetçiliğinin şimdiki Cumhuriyetçi Partinin temelleri olduğu,

Hamilton'un yönetici kişiliği ile Birliği perçinlediği ve Federal hükümetin temellerini attığı" şeklindeki sözleri başkan Hamilton'ın Amerikan politik kültüründe etkisini net şekilde göstermektedir (Hatipoğlu 2013: 81). Bu etkiyi İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden itibaren de görmek mümkündür. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkan ABD öncülüğünde Batı Bloku'nun serbest ticaret ve küresel ekonomik faaliyetleri Hamiltoncuların güçlü bir şekilde desteklediği konuların başında gelmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Hamiltoncular serbest ticareti uygun görmeyerek onun yerine tarifelerin uygulanması ve merkantalist ticaret politikalarının desteklenmesi yönünde tutum takınmışlardır (O'Grady 2012: 2). Bu durumun arkasında ise ABD'nin o dönemlerde yaşadığı ekonomik krizin etkisinin olduğunu belirtmek mümkündür. Hamiltonculuğun Amerikan tarihinin diğer dönemlerinde etkisinin sürmesine verilecek bir başka örnek aslında kendisi demokrat olan ve kendisinin de Jeffersoncu olduğunu söyleyen Truman'ın Hamiltonculuğa yakın dış politik uygulamalarıdır. Bu bağlamda Soğuk Savaş dönemi politikalarının da temeli olan Truman Doktrini'nde Hamiltoncu düşüncenin izlerini görmek mümkündür. Genel olarak Hamiltonculuğun Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren güçlü ordu amacı taşıyan Amerikan politikalarının mimarı olduğunu söylemek ihtimal dahilinde gözükmektedir (Hatipoğlu 2013: 82).

Genel itibariyle belirtmek gerekirse Hamiltonculuk, Amerikan dış politikasının öncelikli amacının ticaretin ve ekonomik büyümenin geliştirilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Savaşlardan kaçınılması gerektiğini ancak ekonominin sürdürülmesi, deniz aşırı ticaretin devamlılığı ve Amerikan yatırımlarının güvenliği için kaçınılmaz bir durum arz etmekteyse de savaşılması gerektiği inancı taşımaktadır. Hamiltoncu bakış açısında ABD'nin askeri güç olarak daha muktedir olması önemlidir ancak aynı zamanda devletin de sivilleşmesi zaruridir. Bu bakımdan Amerikalı diplomatların askeri konulardan ziyade ticari konular için daha çok zaman harcadığını ya da diğer bir ifadeyle Amerikalı diplomatların devletten devlete ticaret konuları üzerine diğer meslektaşlarından daha fazla enerji harcadığını söylemek mümkündür (Mead 1996; O'Grady 2012). Bu doğrultuda bugün küresel boyutta ticarete önem veren aynı zamanda güçlü bir askeri kapasiteye sahip Amerika'nın ve dış politika yapıcılarının aslında Hamiltoncu gelenekten bir hayli etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Theodore Roosevelt, Henry Cabot Lodge, George H. W. Bush'un Hamiltoncu gelenekten gelen ünlü Amerikan siyasetçileri olduklarını da söylemek mümkündür (O'Connor 2009: 9).

2.1.3. Jeffersonculuk

Birleşik Devletler'in Kurucu Babalar'ından olan Thomas Jefferson Amerikan Kongresi'nin görevlendirmesiyle Bağımsızlık Bildirgesi'nin de taslağını yazan kişidir. 1801-1809 yılları arasında başkanlık görevini yürüten Jefferson, ülkenin kuruluşunda bizzat aktif rol oynadığı için Amerikan siyasi tarihi ve demokrasi tarihinde simgesel bir öneme sahiptir (Whitehouse 2015, <https://www.whitehouse.gov/1600/presidents/thomasjefferson>, 18 Nisan 2015'te erişildi). Virginia eyalet meclisinde görev alan ve ardından Virginia valiliği de yapan Jefferson, ilk başkan olan Washington yönetiminde ilk olarak 1787-1789 yılları arasında Fransa büyükelçiliği görevlerinde bulunmuş, ardından yine Washington hükümetinde dışişleri bakanlığı görevini yürütmüştür (http://tr.wikipedia.org/wiki/Thomas_Jefferson, 18 Nisan 2015'te erişildi). Fransa'da bulunduğu sürede devrim sürecini yakından takip eden Jefferson'un cumhuriyetçilik anlayışı Fransa'da şekillenmeye başlamıştır. Washington'un başkanlık görevinin sona ermesinin ardından 1796 seçimlerine başkanlığa Federalist John Adams kazanmış, Jefferson ise başkan yardımcılığına seçilmiştir (Divine 1993: 35-36).

Washington hükümetinde beraber görev aldığı Hamilton ile görüş ayrılıkları Jefferson'un Madison ile birlikte Demokratik Cumhuriyetçiler partisini kurmasına ön ayak olmuştur. Hamilton'un federalist düşüncelerine karşı çıkan Jefferson, Fransa'da görev yaptığı süre boyunca bizzat yakından takip ettiği devrim sürecinden de etkilenecek cumhuriyetçi bir anlayışla siyasi arenada boy göstermiştir. Bu bağlamda Jefferson'un Madison ile birlikte öncülük ettiği Demokratik Cumhuriyetçiler partisi de bugünkü ikili siyasal parti düzeninin içinden çıktığı öncül siyasal örgüttür (Günceltarih 2013, <http://www.gunceltarih.org/2013/07/abd-iki-partili-siyasal-sistemin-tarihi.html>, 18 Nisan 2015'te erişildi). Daha önceden de bahsedildiği gibi Jefferson, Hamilton'ın federalist görüşlerine karşılık merkezi otoritenin eyalet haklarının önüne geçmemesini destekleyerek bireysel hakların da savunulması gerektiğini düşünmüştür. Yine Hamilton'un aksine Amerikan toplumunun bir tarım topluluğu olduğu düşüncesinden hareketle verimli arazilerin olduğu ülkenin batısına doğru genişlemeyi teşvik etmiştir (Cincotta 2002: 102). Bu bağlamda Jefferson eski tarım arazilerini Avrupa devletlerinden uzak tutma çabası içinde olmuştur (Barone 2014,

<http://www.washingtonexaminer.com/obama-stands-alooof-from-americas-four-foreign-policy-traditions/article/2553991>, 18 Nisan 2015'te erişildi).

Amerikan idealizmine hitap ettiği için halktan geniş destek bulan Jefferson, merkezi otoritenin faaliyet alanını daraltarak bütçe açıklarının önlenmesi yönünde adımlar atmıştır. Askeri harcamaların ve askeri kapasitenin yarı yarıya düşürülmesini sağlayan Jefferson, ülke topraklarının genişlemesi için para harcamaktan da geri durmamıştır. Bu doğrultu da 1803 yılında 15 milyon dolar karşılığında geniş ve verimli topraklara sahip olan Louisiana'yı Napoleon öncülüğündeki Fransa'dan satın almıştır. Jefferson'ın ülke topraklarını iki katına çıkararak bu hamlesi ona 1804 yılında ikinci defa başkanlık seçimini kazanma fırsatını vermiştir (Cincotta 2002; Divine 1993). Başkanlığının ikinci döneminde İngiltere ile yaşanan sorunlarla uğraşmak zorunda kalan Jefferson, tarım ve ticaretle uğraşan kesimlerin tepkisini çekecek bazı adımlar atmıştır. Dönemin en önemli deniz gücüne sahip İngiltere'nin gemileri Amerikan gemilerini sürekli rahatsız ederek Amerikalı denizcileri de zorla kendi gemilerinde çalıştırıyorlardı. Bu durumu önlemek için Jefferson yönetimi 1807 yılında Ambargo Yasası'nı kabul ederek tüm dış ticareti yasaklayan bir karar aldı. Dış ticareti yasaklayan bu karar başta deniz ticareti yapan batı kıyıları olmak üzere tarımcılıkla uğraşan çevreleri de büyük zarara uğratmıştır. 1809 yılında ise bizzat kendi vatandaşlarının zarar görmesi üzerine İngiltere, Fransa ve onların sömürgeleri dışındaki ülkelerle ticaret yapmaya izin veren yasa kabul edilse de nihayetinde başkan Jefferson'ın görevinin sona erdiği bir tarih olmuştur ve başkan Jefferson yerini James Madison'a devretmiştir (Cincotta 2002: 104-105).

Jefferson esas itibariyle federal hükümetin yetkilerini kısıtlama amacıyla başkanlığa geldiyse de aslında dış politika onun başkanlığına egemen olmuş ve onu kendi politik zeminiyle çelişecek şekilde federal kararlar almaya zorlamıştır (Millercenter 2015, <http://millercenter.org/president/jefferson/essays/biography/5>, 19 Nisan 2015'te erişildi). Bu doğrultuda bir dış politika geleneği olarak da Jeffersonculuğun teoride farklı temellere dayanmasına rağmen uygulama da Hamiltoncu gelenekle çok da çelişen bir durum içinde olmamıştır. Nitekim 20. yüzyıl boyunca her iki gelenekten de ülkeyi yönetmeye talip olan siyasi partiler fiiliyatta Hamiltoncu geleneğin öngördüğü şekliyle güçlü merkezi yönetim ve güçlü başkanlık anlayışını benimsemişlerdir (Hatipoğlu 2013: 88). Bu durumu daha

net bir şekilde açıklamak gerekirse daha önceden de belirtildiği gibi kendisinin sürekli Jeffersoncu olduğunu söyleyen ve demokrat olan Truman'ın dış politika uygulamalarında bizzat Hamiltonculuğun etkilerini görmek mümkündür. En açık haliyle Soğuk Savaş dönemi Amerikan uygulamalarının temeli olan Truman Doktrini bu doğrultuda verilebilecek bir örnektir (Hatipoğlu 2013: 82).

Bireysel hakların korunması ve genişletilmesi konusuna önem veren Jeffersonculuk, demokrasinin ülke içinde korunmasını ve ülke dışında da genişletilmesi gerektiğini ve bu politikanın Amerikan dış siyasetinin merkezinde yer almasının elzem olduğunu öngörmektedir (Mead 1996: 89). Bu doğrultuda genel olarak Andrew Jackson'la başladığı kabul edilen demokratik değerlerin esasında Jefferson'ın da mensubu olduğu Demokratik Cumhuriyetçi Parti'ye dayandığını söylemek doğru olacaktır. Nitekim Jefferson'ın ve genel itibarıyla de Jeffersoncu kesimin savunduğu şekliyle devletin rolünün az olduğu, merkezi bürokrasiden ziyade demokratik ve popüler bir yönetimin ağırlık kazandığı bir yönetim anlayışı arzusu Jackson döneminin öncesine dayanmaktadır (Hatipoğlu 2013: 88). Jeffersoncu ve Jacksoncu geleneğin esasında aynı temelden geldiğini söylemek mümkünse de aralarında önemli farkların olduğunu söylemek de bir o kadar muhtemeldir. Bu doğrultuda Soğuk Savaş yılları boyunca bu iki görüş arasında düşünce olarak büyük bir ayrım yaşandığı söylenebilir. Jacksoncular genelde demokratik değerleri öne çıkarmalarına rağmen Soğuk Savaş yıllarında en keskin şekilde savaş yanlısı olan şahin kesim olarak öne çıkmıştır. Buna karşılık Jeffersoncular ise yaygın şekilde politik düşünce olarak barışçıl kanadı temsil etmişlerdir (Deciancio 2008,

https://www.academia.edu/2631514/The_Jacksonian_Tradition_and_the_United_States_Foreign_Policy, 20 Nisan 2015'te erişildi).

Amerikan dış politika gelenekleri arasında ifade edilmesi en zor gelenek olarak adlandırılan Jeffersonculuk, genel itibarıyla diğer okullar tarafından sıklıkla saldırıya uğramış bir gelenektir. Amerikan kültür ve değerlerinin köklü bir niteliğe sahip olduğu düşüncesinden hareketle bu değerlerin kolayca ihraç edilemez olduğunu düşünmektedir (Mead ve Kissinger 2010, <http://www.cfr.org/history-and-theory-of-international-relations/carter-syndrome/p21106>, 21 Nisan 2015'te erişildi). İleriki yılların demokratik değerlerinin önünü açan, Amerika'nın savaşmadan genişlemesi düşüncesinde olan ve

mümkün olduğunca savaştan uzak durma amacıyla olan Jeffersoncular, dünya jandarması olma anlayışına karşı çıktıkları gibi Amerika'nın süper güç olmasına da kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. Aksi durumda Amerika'nın bir güvenlik devleti haline geleceği korkusundan hareketle bireysel özgürlüklerin kısıtlanacağı endişesi taşırlar. Bu nedenle de vatandaş haklarının daha çok üzerinde duran bir yönetim arzusuyla yurt dışı demokratik değerlerin yaygınlaştırılmasına önem veren ancak yurt içi demokrasinin gelişimini daha öncelikli kabul eden bir düşünceye sahiptirler. Ayrıca ABD'nin dünyaya ülke içi gelişmiş demokrasisiyle model olabileceğini düşünmektedirler. (O'Connor 2009; O'Grady 2012).

2.1.4. Wilsonculuk

Birleşik Devletler'in 28. başkanı olan ve 1913-1921 yılları arası başkanlık görevinde bulunan Woodrow Wilson, demokrasi ve dünya barışı yanlısı tutumuyla birçok tarihçi tarafından sıklıkla ulusun en iyi başkanı olarak anılmaktadır. Başkanlık seçimlerini kazanmadan önce New Jersey valisi olan Wilson'ın aynı zamanda akademik de bir geçmişi vardır (History.com 2015, <http://www.history.com/topics/us-presidents/woodrow-wilson>, 21 Nisan 2015'te erişildi). Akademik kimliğinin yanında demokrasi yanlısı bir siyasi düşünceye sahip olan Wilson, demokratlar tarafından destek görmüş ve yine aynı kesimin destekleri doğrultusunda yenilikçi bir kampanyayla 1910 yılında New Jersey valisi seçilmiştir (Whitehouse 2015, <https://www.whitehouse.gov/1600/presidents/woodrowwilson>, 21 Nisan 2015'te erişildi). İlerleyen süreçte 1912 yılındaki seçimlere Cumhuriyetçi Parti'den ayrılarak Gelişmeci Parti'yi kuran ve ardından aday olan, aynı zamanda da bir önceki başkan olan Theodore Roosevelt, Cumhuriyetçi Parti'de örgütü elinde tutan William Howard Taft ve Wilson katılmıştır. Roosevelt'in milliyetçi söylemlerine karşı Wilson reformist bir propagandayla seçimi büyük farkla kazanmıştır (Divine 1993: 24).

Başkanlık görevine geldikten sonra Wilson Birinci Dünya Savaşı boyunca tarafsızlık üzerine politika takip etmiş ve Amerikan halkından sadece düşüncede değil eylemlerde de tarafsız kalmalarını istemiştir. Savaş sırasında Almanya'nın Amerika ile muhtemel bir çatışma ihtimaline karşılık Meksika ile yaptığı ittifak antlaşması sonucu Meksika'ya New Mexico, Teksas ve Arizona'nın iade edileceği sözünün verilmesi ve nihayetinde de Amerikan ticaret gemilerinin Alman denizaltıları tarafından batırılmaları

sonucu kaçınılmaz olarak 1917 yılında Kongre'den Almanya'ya karşı savaşı içeren teklifin geçmesini sağlamıştır. Nitekim 2 Nisan 1917 tarihli Amerika'nın savaşa katılma gerekçelerini açıkladığı konuşmasında¹⁷ Wilson, Amerikan dış politikasının da yaygın olarak üzerine durduğu şekliyle özgürlük, demokrasi, eşitlik konularının Amerika'ya yüklediği misyonun diğer ülkelerden farklı olduğunu belirtmiştir (Divine 1993; Şener 2014). Savaşın ardından ise barış görüşmelerinde aktif rol alan Wilson, dünya düzeninin yeniden tesis edilmesi adına Versay Antlaşması'nın hazırlanmasında yapıcı görevlerde bulunmuştur.

Barışı ve dünya düzenini tayin etme amaçlı girişimleriyle birlikte Amerikan dış politikasında etkisini en çok hissettiren başkan olan Wilson ve bu doğrultuda demokratik değerleri en çok özümsemiş bir gelenek olarak Wilsonculuk, demokratik bir Amerika'nın ve Amerikan değerlerini benimsemiş bir dünyanın birlikte yaşanması daha muhtemel bir yer olacağı inancı taşımaktadır. Bu doğrultuda genel olarak demokratik değerlerin ve insan haklarının Amerikan dış politikasının merkezinde olması gerektiği düşüncesinden hareketle Wilsonculuk, idealist bir dış politikanın savunuculuğunu üstlenen bir gelenek olmuştur. Demokratik rol model bir Amerika'nın dünyaya öncülük edebileceği düşüncesi de Wilsoncu geleneğin en belirgin özelliğidir. Diğer bir ifadeyle Wilsoncu geleneğin öncelikli amacı başkan Wilson'ın da öne sürdüğü üzere "ulusal ve uluslararası anlamda demokratik değerlerin teşvik edilmesinin Amerikan dış politikasının birincil gayesi" olduğudur (Americanforeignrelations 2015, <http://www.americanforeignrelations.com/O-W/Wilsonianism.html>, 21 Nisan 2015'te erişildi). Bu düşünce esasında Amerikan değerlerinin ve uygulamalarının dünyanın da tecrübe etmesi gereken ve yine dünyaya rol model olabilecek bir niteliğe sahip olduğu inancı taşımaktadır.

¹⁷ "Bizzat uygarlığın geleceği söz konusu olduğundan ülkeyi savaşa, savaşların en müthiş ve en kötüsüne sürüklemek korkunç bir şeydir. Fakat hak, barıştan daha değerlidir ve biz daima kalbimizin en derin yerinde aziz tuttuğumuz şeyler için, demokrasi için, kendi hükümetlerinde bir oy sahibi olmak amacıyla otoriteye boyun eğen insanların hakkı için, küçük ulusların hak ve özgürlükleri için, bütün uluslara barış ve güvenlik getirecek ve nihayet bizzat dünyayı özgür yapacak şekilde bağımsız, uluslar birliği aracılığıyla bütün dünyada adaletin geçerli olması için savaşacağız. Böyle bir amaç için hayatlarımızı ve servetlerimizi feda edebiliriz, Amerika'nın kendisine hayat ve mutluluk bahşeden prensipler ve aziz kıldığı barış için kanını ve enerjisini harcamak zorunluluğuna ulaştığı günün geldiğini bilenlerin gururuyla sahip olduğumuz her şeyi feda edebiliriz. Tanrı'nın yardımıyla Amerika, başka şekilde hareket edemez" (Şener 2014: 414).

Amerika'nın misyonunun özgürlük düşüncesini ve demokratik değerleri dünyaya yaymak olduğu amacını taşıyan Wilsonculuk, bu doğrultuda hukukun üstünlüğüne dayalı barışçıl bir uluslararası düzenin icra edilmesinin Amerika'nın hem ulusal çıkarına önemli ölçüde hizmet edeceği hem de bunun Amerika'nın ahlaki bir görevi olduğu düşüncesini taşımaktadır (O'Connor 2009: 10). Bu doğrultuda Amerikan dış politikasına ahlaki bir misyon kazandırılması konusundaki çabaların Wilsonculuğun etik konusunu ve evrensel değerleri, dış politikasının önemli eksenleri olarak almasına kadar pek süreklilik göstermediğini söylemek mümkündür (Şener 2014: 414). Protestan misyoner bir gelenekten gelen ve Amerikan değerlerini dini bir bakış açısından da ele alarak dünyayı daha uygar hale getirmeyi hedefleyen Wilsonculuk, demokratik amaçların, insan haklarının ve bu doğrultuda masumların şiddete ve soykırıma karşı korunmasının ahlaki olarak üstlenilmesi gereken bir misyon olduğuna inanmaktadırlar. Bu durumun da bazen bir askeri karşılık gerektirebileceği düşüncesinden hareketle Wilsoncular, yabancı ülkelerdeki halkla ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini düşünürler (O'Grady 2012: 3).

Dünyayı demokrasi için güvenli hale getirme parolasıyla hareket eden Wilsonculuk bu doğrultuda uluslararası alanda inisiyatifler üstlenerek demokrasinin yayılmasının geleneğinin sürdürülmesine sağlamayı amaçlamaktadır (Telatar 2012a: 160). Amerikan değerlerinin özel olduğunu düşünen ve yine bu değerleri dünyayı daha barışçı bir yer yapma açısından önemli rol oynayabilecek bir olgu olarak nitelendiren Wilsonculuk, bu durumun demokratikleşmenin sağlanması ve hukukun yaygınlaştırılmasıyla mümkün olabileceğini düşünmektedir. Bu doğrultuda Wilsonculuk, Amerikan değerlerinin dış politik anlamda sürdürülmesinin ve teşvik edilmesinin Amerikan çıkarlarının savunulması açısından en iyi yol olduğunu düşünmektedir (O'Grady 2012: 3). İdealist anlamda rol model bir Amerika'nın ve uluslararası kuruluşlar yoluyla dünya liderliği görevini üstlenmesi yönündeki anlayış, Wilson sonrası dönemde de etkisini göstermiştir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Wilsonculuğun etkisiyle ancak bu sefer realist bir anlayışla Roosevelt ve Truman'ın¹⁸ etkilemiş, ABD öncülüğünde BM ve Bretton-Woods

¹⁸ Truman kendisinin Jeffersoncu geleneğe yakın olduğunu söylese de kendi dönemindeki realist bakış açısıyla ancak demokratik rol model bir Amerika şeklindeki anlayışın Wilsonculukla ilişkili olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Öte yandan yine Truman'ın güçlü bir ordu şeklindeki düşüncesinde de Hamiltonculuğun izlerini görmek mümkündür.

anlaşmaları sonrası oluşan uluslararası kuruluşlar aracılığıyla demokratik bir dünya liderliği misyonu sürdürülmeye çalışılmıştır (Şener 2014: 414).

Wilsonculuk hakkında özetle söylemek gerekirse demokrasi kavramını en çok özümsemiş bir gelenek olarak ABD liderliğinde hukukun üstünlüğüne ve demokratik değerlere dayalı bir dünyanın daha barışçıl bir yer olacağını düşünmektedir. Bu durumdan hareketle de ABD'nin dünyayı demokratikleştirme misyonunun olduğu şeklindeki bir anlayışın demokrasinin yayılması misyonuna önemli bir katkı yaptığını söylemek ya da diğer bir ifade ile diğer gelenekler arasında dış politikada bir misyon olarak demokrasinin yayılmasının başlangıç noktasının Wilson öncülüğünde bir dış politika olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Bu doğrultuda Wilsonculuğun demokratik bir anlayış benimseyen Jeffersonculuk ve Jacksonculuktan farkı, üstünlüğüne inanılan Amerikan değerlerinin ve demokrasi kültürünün evrensel kabul edilerek diğer devletlerce de benimsemesini sağlamak ve teşvik etmektir. Jeffersonculuğun dünyadan izole bir şekilde kıta içinde demokratik değerlere daha çok önem vermesi, yine buna benzer şekilde Jacksonculuğun da demokratik popülist söyleminin ülke sınırlarıyla kısıtlı kalması bu geleneklerin demokrasinin yayılmasını diğer coğrafyaları da kapsayan bir misyon olarak görmekten ziyade ülke içi bir politika olarak benimsediklerini göstermektedir.

Genel olarak Amerikan dış politikasının oluşumunda etkili olan dört gelenekten kısa bir şekilde bahsedilecek olursa, Hamiltoncular güçlü bir merkezi otorite, güçlü bir ekonomi ve nihayetinde de güçlü bir devlet yapılanmasını benimsemektedirler. Ancak güçlü bir Amerika'nın da denizaşırı ticarete önem veren bir anlayışla mümkün olacağını bilincinde olan ve bu nedenle ticari faaliyetleri ve devlet eliyle ticari şirketleri teşvik eden bir gelenektir. Buna karşılık Jeffersonculuk ise devletin ticari şirketlerle birlikte hareket etmemesi gerektiğini çünkü bazı şirketlerin ya da yapılanmaların ekonomik kaygılarından dolayı demokrasi dışı faaliyetlere girebileceklerini bunun sonucu olarak da ilgili şirketlerle birlikte hareket eden Amerika'nın da düşman edinmesinin muhtemel olabileceğini düşünmektedir. Orta Doğu ile ilgilenen Amerika'nın bugün Orta Doğu'da kendine fazlasıyla düşman kazandığı düşüncesinden hareketle genel olarak savaş karşıtı bir hareket olma özelliği taşımaktadır. Wilsoncu gelenek ise uluslararası hukuka saygılı bir biçimde Amerikan demokratik değerlerinin dünya genelinde teşvik edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Amerika'nın uluslararası hukuku temsil eden kuruluşları

desteklemesi gerektiği düşüncesinde olan Wilsoncu gelenek, ticaretten önce insan haklarının öne sürülmesi gerektiğini belirtmektedir. En nihayetinde Jacksonculuk ise Amerikan tarihinde birçok okulu bir arada barındırdığı söylenebilen bir gelenektir. Genel itibariyle demokratik değerleri benimsemiş, dış politika nazarında savaşı bir araç olarak görmeyen ancak düşmanın Amerikan değerleri için bir tehdit olduğu durumda da yekpare savaşı destekleyen ve düşmanın yok edilmesi gerektiğini düşünen bir gelenektir (Kreisler 2003, <http://globetrotter.berkeley.edu/people3/Mead/mead-con3.html>, 24 Nisan 2015'te erişildi).

Özetle Wilsoncuların Hamiltonculara katılacak şekilde küresel bir dış politik anlayışa ihtiyaç duyduğunu ancak Amerikan dış politikasının merkezinde ise insan haklarının ve demokratik değerlerin teşvik edilmesini savunduğunu söylemek mümkündür. Jeffersoncular ise bu küresel düşünceden ayrılacak şekilde sorumluluğun mümkün olduğu sürece azaltılması gerektiğini düşünmektedirler. Jacksoncuların ise Hamiltonculuğun ticari bağlantılarına, Wilsoncuların iyi niyetine ve Jeffersoncuların zayıflığına şüpheyle bakan kesimi oluşturduğu söylenebilir. Bu bakımdan ılımlı Cumhuriyetçilerin Hamiltonculuğa yatkın olduğunu, sağ seçmenin Jacksoncu ilkeleri benimsediğini, orta yol Demokratların Wilsonculuğun müdahaleci kanadını temsil ettiği söylenebilir. Buna karşılık barışçı sol kesimin ise çoğunlukla Jeffersonculuğu benimseyen, devlet dışı demokrasi yayılmasından ziyade devlet içi demokratik gelişmenin daha önemli olduğunu düşünenlerce oluşturduğunu söylemek mümkündür (Mead, Kissinger 2010 <http://www.cfr.org/history-and-theory-of-international-relations/carter-syndrome/p21106>, 25 Nisan 2015'te erişildi).

Amerikan dış politikasının bu dört geleneğini kendisini de Wilsoncu olarak niteleyen Mead'ın ifadesiyle tek bir cümle içinde açıklamak gerekirse, Jacksoncuları popülist demokrat olarak nitelemek mümkün iken Hamiltoncuların demokrasiye kuşkuyla bakan ancak ticareti önemseyen kesimlerden oluştuğu ifade edilebilir. Buna ek olarak da Wilsoncuları sert ve kavgalı siyaseti kabul etmeyen, insan hakları ve demokrasiyi teşvik eden, son olarak da Jeffersoncuları ise prensip olarak demokrasiyi destekleyen, çoğunluğun zorba yönetimini azınlığın haklarıyla yenmenin mümkün olduğuna inanan kesim olarak nitelemek mümkündür (Mead 1999/2000: 15-16).

Dış politika geleneklerinin kısaca açıklanmasına ilave olarak yakın dönem Amerikan başkanlarının hangi gelenekten olduklarına ilişkin bilgi vermek gerekirse, Mead'ın ifade ettiği üzere Carter hükümetinin içeride demokrasiyi benimseyen Jeffersoncu gelenekten geldiğini, buna karşılık Soğuk Savaş'ın sonunu takip eden süreçte ise George H.W. Bush'un büyük ölçüde Hamiltoncu bir politik çizgiye sahip olduğunu söylemek mümkündür (Karan 2010, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ceyda_karan/obama_ve_carter_sendromu_2-984340, 25 Nisan 2015'te erişildi). Yine Mead, Baba Bush sonrası başkanlık görevini yürüten Bill Clinton yönetiminin daha çok Wilsoncu olmakla birlikte 1990'lı yıllarda Hamiltoncu ve Wilsoncu bir politika izlediğini, 11 Eylül 2011'de Amerika'nın saldırıya uğraması ile Jacksoncu bir çıkış yapan George W. Bush'un ise Irak'ın işgali için gerekçelerinin asılsız olması sonrası Wilsoncularla ittifak yaptığını belirtmektedir. Son olarak ise Obama'nın tıpkı Carter gibi Demokrat Parti'nin eski moda Jefferson kanadından geldiğini belirten Mead, Bush sonrası devralınan gergin ortamda Obama'nın ABD'nin savaş yükümlülüklerini azaltmaya çalıştığını dile getirmektedir (Mead, Kissinger 2010, http://www.cfr.org/history-and-theory-of-international-relations/carter_syndrome/p21106, 25 Nisan 2015'te erişildi).

Sonuç olarak tüm bu geleneklerin iç siyaset zemininin yaygınlaşmasında önemli rol oynadığını, buna paralel olarak da Amerikan dış politikasının şekillenmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Mead 1996: 89). Ancak daha önce bahsedildiği gibi başkanların içerisinde buldukları koşullara ve mensubu buldukları politik zemine istinaden tek bir geleneğin başkanları etkilediğini söylemek zor olacaktır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, başkanlar farklı gelenekten gelen gruplarla işbirliğine gidebilmektedirler. Nitekim farklı zamanlarda ittifak ortamının sağlanabilmesi bu durumun bir göstergesidir. Kısaca ifade etmek gerekirse gerek Amerikan iç politik zemininde gerekse dış politikanın tayin edilmesinde etkisinin geçmişten günümüze kadar süregeldiği dış politika geleneklerinin, Amerikan siyasetinde olduğu kadar dünya siyasetinde de önemli bir belirleyiciliği bulunmaktadır. Bu doğrultuda da tezin bir sonraki bölümünde konu olan dış politika geleneklerinin demokrasinin yayılması düşüncesi nazarında bizzat Amerikan dış politikasındaki yerine değinilerek dış politikanın uygulanmasında hakim bir takım yaklaşımlarla ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

2.2. Amerikan Dış Politika Gelenekleri Bağlamında Demokrasinin Yayılması Düşüncesinin ABD Dış Politikasındaki Yeri

Amerikan ulusal kimliğinin oluşmasında önemli etkisi olan eşitlik, özgürlük, insan hakları kısaca en kapsamlı şekilde liberal demokratik değerler, tarihsel süreç içerisinde Amerikan iç siyasetinde ve dış politika nazarında bir felsefe haline gelmiştir. Demokratik esaslı bir yönetim biçiminin bu zamana kadar tecrübe edilmiş en mükemmel yönetim şekli olduğu düşüncesinden hareketle, liberal demokratik bu değerlerin dünyanın geri kalan milletlerinin de benimsemesi gerektiği düşüncesi Amerikan kimliğinin ve felsefesinin değişmez bir parçası olmuştur. Bu düşünce tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde ama en belirgin haliyle de Wilsoncu dış politika geleneğinde kendisini göstermiştir. Bu nedendir ki demokrasinin yayılması düşüncesi bir misyon olarak sıklıkla Wilsonculukla ilişkilendirilmektedir.

Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası Wilson'ın sıklıkla dile getirdiği ve bir misyon olarak demokrasinin ve insan haklarının diğer devletlerin de benimsemesi şeklindeki teşvik edici politikaları, İkinci Dünya Savaşı sonrası komünist dünyaya karşı özgür dünyanın koruyuculuğu şeklinde kendisini gösteren misyon son olarak da 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası askeri güç de dahil olmak üzere Ortadoğu'nun özgürleştirilmesi ve demokrasiye kavuşturulması şeklinde uygulama alanı bulmuştur (Telatar 2012: 56). Bu doğrultuda genel olarak demokrasinin yayılması düşüncesini pratiğe indirgeme açısından iki temel yaklaşım Amerikan dış politika uygulamasında kendisini göstermektedir. Model oluşturma yani "exemplarism" ve aktivist korumacılık diğer bir ifadeyle "vindicationism" yaklaşımları bir misyon olarak demokrasinin yayılması düşüncesinde etkisini hissettirmiştir. Ancak model oluşturma ve aktivist korumacılık yaklaşımlarının bir politika ya da strateji olmaktan ziyade, Amerika'nın dış politika davranışlarını açıklamaya yardımcı olan bir prensip olduğunu söylemek mümkündür (Worley 2011: 29). Bu nedenle dış politika uygulamalarını açıklama açısından bu iki yaklaşım ayrı başlıklar altında değerlendirilecek ve dış politika gelenekleriyle ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

2.2.1. Model Oluşturma (Exemplarism) Yaklaşımı

Model oluşturma yaklaşımı en basit tabiriyle, Amerika'nın liberal demokrasinin yayılması konusunda dünyaya örnek olabilecek en başarılı aktör olarak nitelendirilmesini ifade etmektedir. Bu doğrultuda model oluşturma yaklaşımı, iyi bir örnek olmanın da hukukun üstünlüğünü, bireysel özgürlüklerin korunmasını, ekonomik zenginliğin ve refahın güçlendirilmiş mekanizmalarla garanti altına alınması yoluyla gerçekleştirilebileceği anlayışını yansıtmaktadır (Worley 2011: 29). Kant'ın başka devletlerin meselelerine müdahale etmeme prensibiyle ilişkili olan model oluşturma yaklaşımı, ABD'nin kendi iç siyasal ve sosyal düzeninin mükemmelleştirilmesi yoluyla dünyaya iyi bir model olabileceği ve bu şekilde demokratik değerlerin ve kurumların dünya genelinde yayılmasına katkıda bulunabileceği inancını taşımaktadır (Telatar 2012; Worley 2011).

Amerikan demokrasisinin ve değerlerinin yayılmasını tezin bir sonraki konusu olan aktivist korumacılığın öngördüğü şekliyle aktif sorumluluk gerektirmeden, diğer bir ifadeyle dışarıdan empoze etmeksizin gerçekleştirmeye çalışan model oluşturma yaklaşımı, demokrasinin yayılması stratejisinin genel olarak ilk yüz yılını şekillendirmiştir (Monten 2005: 113). Bu doğrultuda Amerika'nın en başarılı liberal-demokratik devlet modeli olduğunu gösterme düşüncesinden hareketle model oluşturma prensibini benimseyenler, demokrasinin yayılmasının Amerika'nın iç siyasetinden ve sosyal düzeninden yola çıkarak Amerikan inancı fikrinin ve Amerikan siyasi kurumlarının performansının mükemmelliğine odaklanılması aracılığıyla gerçekleşmesi gerektiğini düşünmektedirler (Nexon 2005, <http://duckofminerva.com/2005/07/american-exceptionalism-and.html>, 28 Nisan 2015'te erişildi).

ABD doğudan ve batıdan korunaklı okyanuslarla çevrili olduğu, kuzeyde ve güneyde tehlike arz etmeyen zayıf komşulara sahip olduğu için kendisini savunmasını gerektirecek daimi bir orduya ihtiyaç duymamaktaydı. Bu nedenlerden ötürü ilk yüz yıl boyunca Amerika güçlü bir askeri varlık gerektirmeyen model oluşturma anlayışını benimsemiştir (Worley 2011: 30). Amerika'nın büyüme kaydettiği 19. yy boyunca kullanım araçları genişletilen demokrasinin yayılması misyonu, Monroe Doktrini ile birlikte Avrupa ülkelerinin etkisinin kırılması da sağlanarak etkili bir şekilde Amerika kıtası içerisindeki devletlere uygulanmaya çalışılmıştır (Lennon 2009: 2). Bu doğrultuda

model oluşturma yaklaşımının pasif ve daha az hırslı bir prensip olarak ortaya çıktığı söylene de açık bir şekilde Amerika'nın demokrasinin yayılması misyonuna evrensel açıdan dayatmacı olmaktan ziyade örnek olma amacı taşıyarak daha iyi bir şekilde hizmet ettiği söylenebilir (Nexon 2005, <http://duckofminerva.com/2005/07/american-exceptionalism-and.html>, 28 Nisan 2015'te erişildi).

20. yy'da ise model oluşturma yaklaşımı başkan Wilson'ın düşünceleriyle ve genel itibariyle de Wilsoncu gelenekle örtüşmesine rağmen Amerika'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmek zorunda kalmasına kadar direnç gösterebilmiştir. Bu tarihten itibaren ise Amerikan dış politikasına aktivist korumacı anlayış hakim olmuş ve askeri hareketlilik işleyiş kazanmıştır (Worley 2011: 30). Bu doğrultuda model oluşturma yaklaşımının kimi zaman düşünsel anlamda dile getirilmesine karşılık ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi örneğinde de görüldüğü gibi uygulama noktasında yetersiz kaldığını söylemek mümkündür. Nitekim başkan Wilson savaşa girmeden önce demokrasinin yayılması misyonu bağlamında model oluşturmacı bir düşünceye sahipken savaşın kaçınılmaz olmasıyla birlikte aktivist korumacı bir yaklaşım benimseyebilmiştir.

Günümüz Amerikan iç siyaset ve dış politikasına gelindiğinde ise uzun bir dönem aktivist egemen anlayıştan sonra mevcut başkan Barack Obama döneminde model oluşturma yaklaşımının tercih edildiği görülmektedir. Önceki başkan Bush dönemine hakim agresif dış politika anlayışının Amerika'nın imajına zarar verdiği ve itibarının azaldığı düşüncesinden hareketle yeniden güven kazanma anlayışının benimsendiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda başkan Obama, Amerikan demokrasisinin güçlendirilmesi, insan haklarının ve demokratik değerlerin dünya genelinde teşvik edilmesi yoluyla demokrasinin yayılmasının model olabilecek bir Amerika ile gerçekleştirilebileceği inancındadır. Bu durumdan hareketle terörizmle mücadele durumunda da vatandaşlık hukukunu gözeterek hukukun üstünlüğüne bağlı kalınması gerektiğini ifade etmektedir (Telatar 2012: 65). Obama uluslararası sistem içerisinde Amerika'yı ve Amerikan kimliğini tanımlarken sıklıkla model oluşturma yaklaşımından yararlanarak demokratik değerleri özümseyen bir Amerika'nın diğer devletler için de bir umut ışığı olabileceğini belirtmektedir (Jarvis 2013: 225).

Demokratik değerleri teşvik ederek model olabilecek bir Amerika'nın diğer devletlere rehberlik edebileceği düşüncesiyle Obama, Amerikan kimliğine ve

Amerika'nın ahlaki değerlerine atıfta bulunarak dış politika anlayışının merkezine demokrasiyi oturtmuştur. Ancak bu noktada Obama daha önce de bahsedildiği gibi demokrasinin yayılmasının zorlama yoluyla olmaktan ziyade teşvik edilerek yaygınlaştırılması dūřüncesinden hareketle halkların demokratikleşme konusunda kendi yollarını seğmelerine saygı duyulması gerektiğini ifade etmektedir (Jarvis 2013; Telatar 2012). Bu doğrultuda bir önceki başkan Bush döneminde olduğu gibi demokratik gerekçeler öne sürülerek Amerika'nın tek başına inisiyatif aldığı müdahalelerden ziyade çok taraflılığı öngören ve Amerika'nın bu noktada yükünü azaltmayı hedefleyen bir anlayış benimsenmiş, ancak demokratik değerleri mutlak surette gözetilen bir Amerika anlayışının sürdürüleceği ifade edilmiştir. Dięer bir ifadeyle Obama döneminde demokrasinin yayılması misyonu Amerikan dış politikasının başlıca unsuru olmaya devam etmiş ancak artık Amerika'nın tek taraflı uygulamalarından ziyade bölgesel işbirliğine ve çok boyutlu ilişkilere önem veren bir davranış dış politikaya hakim olmuş ve halen de olmaya devam etmektedir.

Demokrasinin yayılması misyonu model oluşturma yaklaşımı açısından genel olarak değerlendirilecek olursa, bu misyonu sadece bir dış politika enstrümanı ya da realistik bir varsayım olarak değil Amerikan siyasi kimliğinin ve ulusal çıkarının odak noktası olarak nitelendirmek gerekmektedir. Bu doğrultuda Amerikan dış politikasının başlıca prensibi olması açısından demokrasinin yayılması misyonunun tarihsel süreç boyunca dünyanın geri kalanını demokratik kılma arzusu taşımasına rağmen zaman zaman stratejisinde değişiklikler olduğu gözükmemektedir. Başlangıçta demokrasi açısından örnek olma ve ticari faaliyetleri teşvik etme amacı taşıyan misyon, Amerika'nın büyüme kaydetmesi ve güçlenmesiyle daha müdahaleci ve agresif bir görünüm kazanmıştır (Lennon 2009: 1-2).

Amerikan değerlerini ve demokratik anlayışını dünyanın geri kalanına yayma ya da teşvik etme amacında olan demokrasinin yayılması misyonu, ilk olarak rol model bir Amerika anlayışıyla ya da diğer bir ifadeyle model oluşturmacı bir dūřünceyle uygulama alanı bulmuştur. Bu anlayışın da Amerikan dış politikasının şekillenmesinde etkili olan ve bazı başkanların ismiyle anılan geleneklerden ilham aldığını söylemek mümkündür. Bu doğrultuda rol model bir Amerika parolasıyla kendisine uygulama alanı bulan model oluşturma yaklaşımının ię siyasette demokrasiyi teşvik eden Jeffersoncu gelenekle

bağlantılı olduğunu belirtmek mümkün olsa da demokratik değerlerin evrensel anlamda benimsenmesi gerektiğini düşünen ve insan haklarına önem veren Wilsoncu gelenekle daha yakın olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Nitekim başkan Wilson'un öngördüğü şekliyle tecrübe edilmiş en iyi yönetim şekli olan demokrasinin geri kalmış ve demokrasiyle tanışmamış diğer devletlere Amerikan modeli olarak benimsetilmesi düşüncesi somuta indirgenmesi aktivist bir tavır şeklinde de olsa demokrasinin yayılması misyonunun model oluşturmacı bir anlayışla pratiğe dökülmek istendiğini göstermektedir.

2.2.2. Aktivist Korumacılık (Vindicationism) Yaklaşımı

Demokrasinin yayılması misyonunda benimsenen diğer bir yaklaşım olan aktivist korumacılık ya da orijinal adıyla "vindicationism", demokratik değerlerin dünyanın geri kalanına sadece model olma anlayışı şeklinde yayma düşüncesinin yetersizliğinden hareketle daha aktif bir dış politika izlenmesi ve bu doğrultuda gerekli durumlarda güç kullanımının da mümkün olabileceği anlayışını taşımaktadır. Aktivist korumacılık yaklaşımına göre rol model bir Amerika anlayışı ütopyik olarak nitelendirilmiş ve demokrasinin yayılması konusunda fazla etkili olamayacağı düşüncesinden yola çıkılarak aktif bir dış politika yürüten ve müdahale durumunu benimseyebilen bir Amerika'nın demokrasinin yayılması misyonuna daha iyi bir şekilde hizmet etmesi mümkün görülmüştür (Monten 2005: 125). Nitekim aktivist korumacı bu anlayış daha önce de ifade edildiği gibi Amerika'nın güç kazanmaya başladığı dönemlerden itibaren etkili olmaya başlamıştır.

Amerika'nın demokrasinin yayılması misyonuna en iyi şekilde hizmet etmesinin model olma anlayışıyla değil ülke dışında kuvvet kullanımına da varabilecek etkili tedbirler yoluyla mümkün olacağı düşüncesinden hareketle aktivist korumacılık anlayışını benimseyenler, eski dünya hükümetlerinin boyunduruğunun ortadan kaldırılması sağlanabilseydi, liberal demokrasinin bir yönetim biçimi olarak tercih edilebilmesinin mümkün olmuş olacağını düşünmektedirler (Worley 2011: 29). Genişleme döneminde güçlü olan aktivist korumacılık anlayışı, Tayin Edilmiş Kader görüşüne bağlı olarak Kuzey Amerika üzerinde Atlantik'ten Pasifik'e kadar genişlemenin Tanrı'nın isteği olduğu yönündeki anlayıştan kuvvet olarak kendisine uygulama alanı bulmuştur (Worley 2012, <http://www.huffingtonpost.com/d-robert-worley/american->

exceptionalism-a_b_1937629.html, 04 Mayıs 2015'te erişildi). Bu doğrultuda Amerikan siyasi tarihinde aktivist korumacı yaklaşımın ilk örneği Tayin Edilmiş Kader görüşü ile ilişkilendirilerek ideolojik zemininin oluşturulduğu Texas ve Oregon'un işgali olmuştur. Amerika Tanrı'nın bariz isteği şeklinde gördüğü kendi demokratik değerlerinin kıta içinde yayılması düşüncesini askeri kuvvet kullanarak aktivist korumacı bir anlayışla gerçekleştirmiş, böylece de ulusal çıkarlarıyla ilişkili olacak şekilde kendisine ait olduğunu düşündüğü misyonunu uygulamaya geçirmiştir. Amerika'nın aktivist korumacılık yaklaşımını baz alarak uyguladığı politikaların güçlü bir karşıt görüşle karşılaşmamasının nedeni de Amerikan İstisnacılığı ile ilişkilendirilmektedir. Niyeti iyi olan ve hükmeden bir Amerika'nın toprak edinmesine rağmen sömürgeci olarak nitelendirilmemesinin ve askeri müdahalelerinin kabul edilmesinin nedeni diğer devletlerce rıza gösterilen söz konusu istisnacılık anlayışıdır (Telatar 2012a; Worley 2011).

Amerikan İstisnacılığına atıfta bulunarak daha önce de bahsedildiği gibi Amerika'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılmasının aktivist korumacı bir şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Yine benzer durumun İkinci Dünya Savaşı için de geçerli olduğu ifade edilebilir. Amerika'nın iki savaşa da katılması müttefik devletlerce olumlu görülmüş ve iki savaştan da zaferle çıkan bir Amerika'nın liderliği de bu bağlamda diğer devletler açısından rızaya dayalı olmuştur. Nitekim Soğuk Savaş döneminde özgür dünyanın koruyuculuğu görevinin üstlenilmesi gayesiyle inisiyatifler alınması ve bu durumun Batı Bloku içindeki diğer devletlerce de kabul görmesi bu rızanın bir göstergesidir (Worley 2012, http://www.huffingtonpost.com/d-robert-worley/american-exceptionalism-a_b_1937629.html, 05 Mayıs 2015'te erişildi). Rızaya dayalı hegemonya olarak da adlandırılması mümkün olan bu durumun liberal demokratik değerlerin dünyanın geri kalanının da benimseyeceği şekilde teşvik edilmesi, bu değerlerin tehlikeye düştüğü durum da ise aktivist korumacı bir yaklaşımla müdahalenin olabileceği şeklinde açıklanması mümkündür (Çiftçi 2009: 207). Bu doğrultuda Soğuk Savaş döneminde farklı gerekçelerle de olsa aktivist korumacı bir yaklaşımla Amerikan askeri müdahalelerinin esas nedeni aslında bu hegemonyanın devamının sağlanması isteğidir. Diğer bir ifade ile demokrasinin yayılması misyonu bağlamında aktivist korumacı bir şekilde uygulama alanı bulan Amerikan askeri müdahaleleri ile küresel anlamda hegemonik bir Amerika arzusu arasında bir ilişki söz konusudur.

Soğuk Savaş döneminde gerçekleştirilen Amerikan askeri müdahalelerinin aktivist korumacı bir yaklaşımla gerçekleştiğini söylemek en azından söylem açısından mümkündür. Nitekim demokratik değerlerin korunması amacıyla yönelik aktivist korumacı şekilde bazı askeri müdahalelerin demokratik değerleri koruma amaçlı gerçekleştiğinin söylenmesi teorik açıdan mevcut misyon çerçevesinde kabul edilebilir gözükse de uygulanma açısından farklılık göstermektedir. Bu duruma verilebilecek en yerinde örnek demokratik değerleri savunan bir Amerika'nın Sovyetler Birliği yanlısı bazı rejimlerin anti-demokratik bir şekilde değiştirilmesine verdiği destek olacaktır. Bu doğrultuda Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın kimi zaman aktivist korumacı bir şekilde kimi zaman da dışarıdan müdahil olacak şekilde destek verdiği 1956-1976 Arjantin darbeleri, 1948 yılında Kolombiya'da sol görüşlü seçilmiş devlet başkanının öldürülmesi süreci, 1971 Uruguay'da gerçekleşen darbede Amerika'nın rolü, Kore, Küba ve Nikaragua darbeleri¹⁹ Amerika'nın misyon bildiği demokrasinin yayılmasının sorgulanmasına neden olmuştur.

Başkan Ronald Reagan döneminde gerçekleştirilen Grenada müdahalesi ve George H. W. Bush döneminde gerçekleştirilen Panama müdahalesi demokrasinin yayılması misyonu bağlamında aktivist korumacılığın öngördüğü haliyle askeri güç kullanılarak gerçekleştirilmiştir (Lennon 2009: 3). Bu müdahalelerin demokrasinin yayılması amacıyla gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği sorgulanabilir olsa da bir yaklaşım olarak aktivist korumacılığın uygulama alanı bulabildiğinin gösterilmesi açısından örnek olarak verilmesi mümkündür. Bu müdahalelere ek olarak dış politikasını daha çok geliştirilmiş güvenlik, desteklenen ekonomik konular ve demokrasinin yaygınlaştırılması üzerine oturtan Bill Clinton döneminde de demokrasiyi tesis etme amaçlı aktivist korumacı bir şekilde askeri müdahale örneğini görmek mümkündür. Nitekim 1994 Haiti müdahalesi bu duruma verilebilecek yerinde bir örnektir (Telatar 2011: 147-148). Demokratik seçimler yoluyla yönetime gelen bir başkanın askeri darbeye indirilmesi sonucu diplomatik çabaların ve alınan ekonomik yaptırımların etkisiz kalmasının ardından demokrasiyi yeniden tesis etme²⁰ amaçlı operasyona

¹⁹ Amerika'nın kuruluşunu takip eden yıllardan günümüze dek gerçekleştirmiş olduğu askeri müdahaleler ya da bir şekilde müdahil olduğu darbe süreçleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: Haydar Çakmak (2013). "ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den Günümüze". İstanbul: Kaynak Yayınları.

²⁰ Orijinal adı Operation Uphold Democracy olan ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararı sonucu girişilen operasyonun çıkış noktası, 1990 yılında yapılan seçim sonucu iktidara gelen Jean Bertrant

girişilmiş, operasyon öncesi başlatılan görüşmelerin sonuç vermesinin ardından askeri seçenek dahil her türlü önlemin alınması yetkisini veren BM Güvenlik Konseyi'nin 940 sayılı kararı gereğince askeri güç kullanımına gerek kalmaksızın sorun çözülmüştür. Demokrasinin yayılmasını destekleyen ve pragmatik idealizm olarak adlandırılan Clinton döneminde girişilen Haiti'de demokrasiyi yeniden tesis etme amaçlı operasyon bir askeri müeyyideyi gerektirmeksizin sonuçlansa da Soğuk Savaş sonrası dönemde aktivist korumacı bir anlayışla gerçekleşen ilk operasyon olma özelliğini taşımaktadır (Lennon 2009; Telatar 2011).

Bill Clinton'dan sonra başkanlık görevini yürüten Bush döneminde ise demokrasinin yayılması misyonunda aktivist korumacılık yaklaşımı en güçlü dönemini yaşamıştır. Seçildiği ilk dönemde kampanyasını tam bir Jacksoncu gelenekle uyum içinde iç meselelere veren ve yurt dışı maceralara daha az istekli bir Amerika üzerine yürüten Bush, 11 Eylül saldırıları sonucu dış politika stratejisini terörizmle savaş ve demokrasinin yayılması üzerine oturtmuştur. Nitekim Irak müdahalesi de aktivist korumacı bir şekilde yürütülen stratejinin zirve yaptığı yer olmuştur. Irak ve Afganistan müdahaleleri sonrası 2004 yılında tekrar seçilen Bush'un izlediği strateji ise demokrasinin dünya genelinde yaygınlaştırılması ve tirani yönetimlerin sonlandırılması üzerine olmuştur (Lennon 2009: 4). Başkanlığının ikinci döneminde Bush yine demokrasinin yayılması misyonu bağlamında gerek Irak gerekse Afganistan üzerine aktif bir dış politika izlemiş, Bush sonrası dönemde ise daha önce de değinildiği üzere aktivist korumacılıktan ziyade model oluşturma yaklaşımını benimseyen ve Amerika'nın bölgesel anlamda yükünü hafifleterek küresel işbirliğine önem veren Obama yönetime gelmiş ve Bush döneminde oluşan kötü izlenimi gidermeye çalışmıştır. Günümüzde de halen Obama liderliğinde insan haklarına ve demokrasiye önem veren ABD, dış politikasına demokrasinin yayılması misyonu bağlamında yön vermektedir.

Demokrasinin yayılması misyonu ve aktivist korumacı yaklaşım genel olarak incelendiğinde ise Amerika'nın küresel anlamda güçlenmeye başladığı dönemlerde hakim olan bu yaklaşımın 20. yy'ın başından George W. Bush döneminin sonra ermesine kadar hakim olduğunu söylemek mümkündür. Soğuk Savaş döneminde üstlenilen misyon

Aristide'nin Raul Cedras öncülüğünde bir askeri darbe sonucu indirilmesi ve sonrasında girişilen diplomatik çabaların sonuçsuz kalması olmuştur (Telatar 2011: 148-149).

gereği etkisini bir hayli gösteren yaklaşım özellikle Irak ve Afganistan işgali ile zirve yapmıştır. Terörizme karşı savaşta yürütülen aktif dış politika ve zorba yönetimlerin sonlandırılarak demokrasinin tesis edilmesi amacıyla izlenen aktivist korumacı yaklaşımın bu dönemde altın çağını yaşadığını belirtmek mümkün olacaktır. Aktivist korumacı yaklaşımın Amerikan dış politikasına yön veren dış politika gelenekleriyle ilişkisi incelenecek olduğunda ise bu yaklaşımın daha çok ülke içi demokrasiye önem veren ancak ülke çıkarlarının ve değerlerinin tehlikeye düştüğü bir durumda ise en sert şekilde karşılık vermeyi amaçlayan Jacksoncu gelenekle ve demokrasinin evrensel bir değer olduğuna inanan ve bunu tüm dünyanın deneyim etmesi gerektiğini düşünen Wilsoncu gelenekle ilişkili olduğu söylenebilir. Nitekim aktivist korumacı yaklaşımın en popüler olduğu Bush dönemine bakıldığında, 11 Eylül saldırılarına kadar ülke içi siyasete önem veren ve demokrasinin yayılması bağlamında çok da istekli olmayan Bush yönetiminin ülkesine yapılan saldırılar sonrası sert önlemler alan ve terörizmin kökünü kurutmayı amaçlayan dış politik adımları ile tezin ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı şekilde anlatılacağı üzere yeni muhafazakarların da etkisinde kalarak demokrasinin yayılması konusunda inisiyatif alması Jacksoncu ve Wilsoncu geleneğin bir yansımasıdır.

2.3. Tarihsel Süreçte Demokrasinin Yayılması Politikaları

Demokrasinin yayılması misyonu Amerikan siyasi tarihi açısından çok köklü bir geçmişe sahiptir. Nitekim demokrasi ve özgürlük özlemi içinde olan ve kendisini baskı altında hisseden insanların Avrupa'dan yeni kıta Amerika'ya göç etmeleri ve Birleşik Devletler'in kuruculuğu görevini üstlenmeleri bu gaye ile olmuştur. Bu durumdan hareketle demokrasi, insan hakları, din ve vicdan özgürlüğü gibi konuların Amerikan ulusal kimliğinin ve bu doğrultuda da Amerikan dış politikasının değişmez bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Amerikan kimliği ile bütünleşen bu değerler tüm insanlığın tecrübe edinmesi gereken değerler olacak şekilde evrensel kabul edilmiş ve bu doğrultuda da kendisine demokrasinin yayılması misyonu olarak yer edinmiştir. Amerika'nın kendisine bir misyon olarak biçtiği bu kavram tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde uygulama alanı bulmuştur. Nitekim tezin ilerleyen bölümlerinde de değinileceği üzere Amerikan siyasi tarihinde dış politikaya yön veren geleneklerle birlikte kimi zaman rol model bir Amerika olarak, kimi zaman da aktivist korumacı bir şekilde bu misyon Amerika'nın dünyanın geri kalanını demokratikleştirme gayesine hizmet

etmiştir. Ancak demokrasinin yayılması şeklinde bir misyonun esas olarak Amerikan hegemonyasının genişlemesinde etkili olduğunu söylemek de bu bağlamda mümkündür.

Amerika'nın kuruluşunu takip eden yıllarda yöneticilerin benimsediği şekliyle demokrasinin yayılması misyonu ilk olarak model oluşturmacı bir yaklaşım ile uygulama alanı bulurken, güçlü bir Amerika'nın ortaya çıktığı dönemlerde de aktivist korumacı bir yaklaşım benimsenmiştir. Ancak bu durumda başkanların ve yöneticilerin etkisi de bir hayli önemlidir. Nitekim bazı başkanlar ve öncülük ettiği gelenekler Amerika'nın içerisinde bulunduğu durum da gözetilerek aktivist korumacı ya da model oluşturmacı bir yaklaşımla dış politikaya yön vermiş, demokrasinin yayılması misyonunun gerçekleşmesi sağlanmıştır. Bu doğrultuda Amerikan dış politikasında bu misyonun nasıl yer bulduğunu dönemsel olarak incelemek fayda sağlayacaktır. Nitekim Amerikan siyasi tarihinin farklı dönemleri de bizzat bu misyonun geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda demokrasinin yayılması misyonu Amerika'nın kuruluş yıllarından günümüze kadar farklı başlıklarda incelenecek ve nasıl bir şekilde dış politikada uygulama alanı bulduğuna değinilecektir.

2.3.1. ABD'nin Kuruluş Yılları

Kuruluşundan beri geleneksel stratejisi siyasal ve kültürel değerleri yaymak ve geliştirmek olan ABD, dış politikasını demokrasi ve özgürlüklerin geliştirilmesi konularına ağırlık vererek şekillendirmiş ve küresel egemenliğini sağlamaya çalışmıştır (Şener 2014; Toman ve Akman 2014). Bu doğrultuda Amerikan kimliğiyle de özdeşleşen demokratik değerlere ayrı bir atıfta bulunulmuş, bu değerlerin evrensel olması ilkesinden hareketle de demokrasiyi özümsemiş bir dünya hedeflenmiştir. ABD'nin kuruluşunu takiben ilk dönemlerde demokrasi ülke içi geliştirilmesi gereken bir kavram olarak görülmüş ve bu doğrultuda demokrasinin yayılması misyonunun ilk rotası çizilmiştir.

ABD'nin kuruluşunda demokratik değerlerin yanı sıra dini değerlerin de bir bakıma demokrasinin yayılması misyonunda etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Eski kıta Avrupa'dan dini baskılardan kaçan göçmenler dini inançlarını özgür şekilde yaşama amacıyla yeni kıtaya göçmüşlerdir. Bu amaçla daha önce de değinildiği üzere ABD'ye dini nedenlerden ötürü gelen ilk göçmenler İngiltere'den kaçan püritenlerdir. Amerika'yı Tanrı'nın seçilmiş toprakları olarak gören püritenler, bu doğrultuda yeni kıtaya göç eden

Amerikalıların da seçilmiş halk olduğuna inanmışlardır. Bu seçilmişlik duygusu ve püriten inancının öngördüğü şekliyle üstünlüğüne inanılan Amerikan ahlaki değerleri demokratik unsurları da içerisine alarak bir misyon olarak ortaya çıkmıştır. Püriten inancın etkisiyle ortaya çıkan ve demokrasiyle de bütünleşmiş bu misyona göre ABD'nin bu değerleri dünyanın geri kalanına yayması aslında Tanrı'nın bariz isteği şeklinde değerlendirilmiştir. Bu düşünceden hareketle ABD'nin bir misyon olarak diğer devletler için attığı her adımın meşruiyetini bu püriten düşünceden aldığını söylemek mümkündür (Sümer 2008; Tüter 2009). Bu doğrultuda yeni Amerikanların seçilmiş insan oldukları ve Amerika'nın da yeni İsrail olduğu düşüncesinde olan ilk Püritenlerin ileride Amerikan İstisnacılığı olarak adlandırılan kavramın ve genel olarak da demokrasinin yayılması misyonunun dini temelini attıkları söylenebilir (Worley 2012, http://www.huffingtonpost.com/d-robert-worley/american-exceptionalism-a_b_1937629.html, 11 Mayıs 2015'te erişildi).

Dini argümanlardan da beslenerek kendisine manevi zemin bulan misyonun ortaya çıkış nedenini ABD'nin ilk dönem başkanların sözlerinden de anlamak mümkündür. ABD'nin kurucu babalarından olan Thomas Jefferson ABD'nin Tanrı'nın seçilmiş halkı olduğu düşüncesinden hareketle topraklarını genişletmesinin bu nedenle normal olduğunu düşünmekteydi. Yine kurucu babalardan James Madison ABD'den önceki dönemi kaba kuvvetlerin egemen olduğu karanlık çağ olarak adlandırmıştır. Buna ilaveten ileriki dönem başkanlarından John Adams'ın Amerika kıtası ile Kuzey Amerika'nın aynı anlama geldiği dolayısıyla ABD'nin bu topraklarda genişlemesinin normal olduğu ve bunun için de Tanrı'nın ABD'yi kutsadığı şeklindeki düşüncesi demokrasinin yayılması şeklinde vücut bulan misyonun altyapısını oluşturmuştur. (Sümer 2008: 122). Bu düşüncelerden hareketle ABD dini argümanlardan da beslenen bu misyon gereğince kıtasal anlamda genişlemeye başlamıştır.

Kuruluşu 13 koloninin birleşimiyle gerçekleşen ABD takip eden yıllarda sürekli göç olarak nüfussal anlamda büyüme kaydetmekte buna ilaveten farklı eyaletlerin de kabulü ile sınırsal olarak da genişlemekteydi. İlk olarak 1791'de Vermont, 1792'de Kentucky ve 1796'da Tennessee'nin kabulüyle eyalet sayısı artmaya başlamıştır (Cincotta 2002: 96). Kurucu başkan Washington döneminde gerçekleşen bu genişleme takip eden yıllar boyunca da farklı şekillerde devam etmiştir. Ancak buna karşın ülkenin ilerleyen

dönemlerde dış politik duruşunu da bir nevi yansıtabilecek olan başkan Washington'un siyasi vasiyetname olacak şekilde ABD'nin güvenliğine katkıda bulunmayacak deniz aşırı ittifaklardan kaçınılması yönündeki telkini ülkenin genel anlamda dış politikasına yön verir mahiyette olmuştur (Divine 1993: 37). Ancak başkan Washington'un ileride Amerikan pasifizminin de temeli sayılabilecek bu düşüncesi 1823 yılında başkan Monroe'nun Amerikan siyasi tarihine uzun dönem yön veren meşhur doktrinine kadar uygulanamamıştır.

ABD'nin kuruluş yıllarını takiben kıtasal anlamda genişlemesi 1812 yılında İngiltere ile girişilen savaşla devam etmiştir. İngilizlerin Amerikan denizcileri zorla silah altına alması, yine kuzeybatıdaki yerleşimcilerin Kanada'da bulunan İngiliz ajanlarınca kışkırtılan Kızılderililerce rahatsız edilmesi dolayısıyla duyulan öfke ve bu nedenlerden dolayı Kanada'nın fethedilmesi gerektiği düşünceleri 1812 yılında ABD'nin İngiltere'ye savaş açmasında etkili olmuştur. Savaşın ilk başlarında İngilizler Detroit'i ele geçirse de ABD donanmalarının bazı başarılar kazanması ve Andrew Jackson öncülüğünde bazı kara savaşlarının kazanılmasıyla İngilizler Kanada içlerine çekilmiş ve böylece kuzey kesimdeki bölgeler ABD denetimine geçmiştir (Cincotta 2002: 105-106). İngiltere ile girişilen ve 1815'te barış antlaşmasıyla sonuçlanan savaş ABD'de ulus inşa etme girişimleri için başlangıç noktası olmuştur. Bu dönem itibariyle ülke içinde başlayan kalkınma hareketleri, ulaşım alanında kaydedilen gelişmeler sanayileşmenin ilk adımları olarak kabul edilmektedir. Kalkınma hamlesinin başladığı bu dönemler boyunca ulusal çıkarların da sağlanması gereği ülkenin sınırlarının genişlemesi düşüncesi önem kazanmıştır (Divine 1993: 41-42). Ancak bu durumda söylenmesi gereken şey, sınırların genişletilmesi düşüncesinin demokrasinin yayılması misyonu ile ilişkili olacak şekilde değil tamamen ulusal çıkarları gerçekleştirme amacıyla olduğudur.

ABD'nin İngiltere ile girişilen mücadeleden sonra sınırlarını genişletme amacıyla güneye yönelmiştir. İspanya'nın Fransa ile giriştiği Yarımada Savaşı sonrası güçsüz duruma düşmesi sonrası sınırlarını da genişletme isteğinde olan ABD, 1818 yılında yerlilere karşı yürütülen savaş ve kaçak zenciler bahanesiyle Florida'yı işgal etmiştir. Fransa ile savaştan sonra güçsüz düşen İspanya bu doğrultuda 1819 yılında Florida'yı ABD'ye bırakan Adams Onis Antlaşmasını imzalamıştır. Bu dönem itibariyle ise ABD nüfusunu üçe katlayan, karasal sınırlarını da ikiye katlayan dinamik bir ülke olarak

yönünü Kuzey Meksika'ya çevirmiştir (Çakmak 2013; Divine 1993). Bu genişlemeden sonra ABD, 1817-1825 yılları arası başkanlık görevini yürüten James Monroe döneminde ülke güvenliği sağlama, karasal genişlemenin de güvenli bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak bir dış politika yürütme ve ülkeyi bir dış müdahaleden koruma amacıyla bir pasifize dönemi başlatmıştır. Bu doğrultuda ABD'nin karasal anlamda önemli ölçüde genişlemesine katkı sağlayan ve ülkeyi özellikle Avrupa devletlerinin etkisinden koruma amacıyla olan bu yaklaşık yüz yıllık yalnızcılık-pasifizizm dönemi, ABD'nin kendi kabuğundan dünyanın en güçlü ülkesi olarak çıkmasında etkili olmuştur.

2.3.2. Yalnızcılık Politikası Dönemi

ABD siyasi tarihinde şüphesiz en önemli stratejilerden biri olan yalnızcılık politikası sadece ABD için değil aynı zamanda dünyanın geri kalan ülkeleri için de son derece mühim sonuçlar doğurmuştur. Nitekim kendi kıtasına kapanan ve gerek ekonomik gerek askeri gerekse karasal anlamda gelişme ve genişleme sağlayan bir ABD'nin Birinci Dünya Savaşı itibariyle dünya siyasi sahnesine bir büyük güç olarak çıkması dengelerin değişmesini de beraberinde getirmiştir. 2 Aralık 1823 tarihinde başkan James Monroe'nun kongreye sunduğu şekliyle Monroe Doktrini genel itibariyle "Avrupa ülkelerinin Amerika kıtasında bulunan devletleri sömürgecilik ya da benzeri biçimlerde egemenlik altına almasına izin verilmeyeceğini" ve bu tür eylemlerin ABD tarafınca kendisine yapılmış gibi kabul edilmiş sayılacağını ortaya koyan bir anlayışa sahiptir (Kutlu ve Kadıköylü 2013: 113). ABD'nin kendini izole ettiği bir dönemi başlatan doktrinin nedenine bakıldığında ise Avrupa ülkelerinin etkisi açık şekilde gözükmektedir. Bu bakımdan düşünüldüğünde Monroe Doktrini'ni salt ABD inisiyatifinde alınan bir karar olmaktan ziyade dış dünyanın etkisinden kaçınmak adına alınmış zorunlu ve ABD açısından bir o kadar da gerekli bir doktrin olarak düşünmek daha yerinde olacaktır.

Temeli Eski Dünya Avrupa ile Yeni Dünya Amerika'nın kalın çizgilerle birbirinden ayrılmasına dayanan Monroe Doktrini'nde İngiltere'nin de etkisini görmek mümkündür. İttifak ülkelerine karşı İngiltere Amerika kıtasının getireceği ekonomik kazançları diğer Avrupa ülkeleri ile paylaşmamak için ABD'ye Anglo-Amerikan ortaklık teklifinde bulunmuştur. Bu teklif eski başkanlardan Jefferson ve Madison tarafından olumlu karşılanmış, başkan Monroe da bu teklife sıcak bakmıştır. Ancak doktrinin metninin hazırlanmasında başlıca rol oynayan başkan yardımcısı John Adams, ABD'nin

tüm Avrupa ülkelerine uzak mesafede olması gerektiğini dile getirmiş, bu durumun ABD çıkarları açısından daha uygun olacağını belirtmiştir (Divine 1993; Sümer 2008). Bu doğrultuda da Avrupa ülkelerinin ABD'nin iç meselelerine karışmaması gerektiğinin yanı sıra ABD'nin de Avrupa'nın iç meselelerine karışmama ve muhtemel savaşlarda taraf olmama sözünü veren bildirisi sunulmuş ve kabul edilmiştir (Divine 1993: 48).

Monroe Doktrini ile ABD'nin sadece kendi iç meselelerine karışılmamasını değil diğer Latin Amerika ülkelerini de içine alacak şekilde tüm Amerika kıtası ülkelerinin iç meselelerine karışılmaması yönündeki çıkışı özellikle Latin Amerika ülkeleri açısından umut verici olmuştur. Nitekim bağımsızlıklarını yeni kazanan ve ABD'yi model alan ülkeler açısından onların da haklarını koruyan bir yaklaşımın kabul görmesi son derece makuldür. Ancak “anılan doktrin korumacı görünmesi itibariyle başta kıtadaki diğer ülkelere umut vermesine karşın, sonraki yıllarda izlenen siyaset ABD'nin asıl niyetine dair” şüphe doğurmuştur (Kutlu ve Kadıköylü 2013: 113). ABD'nin korumacı dış politika tavrını aslında kıta genelinde hegemonik alanını oluşturma ve aynı zamanda Avrupa ülkelerinin Amerika kıtasındaki nüfuzunu kırma amacı taşıdığı şeklinde değerlendirmek mümkündür (Sümer 2008: 123). Bu bakımdan değerlendirildiğinde ABD'nin geleceğine dair ilk önemli dış politika bildirisi olma özelliği taşıyan doktrin, genel itibariyle Latin Amerika ülkeleri için bir model ve koruyucu ülke olarak ABD'nin Avrupa karşısında 19. ve 20. yy. boyunca alacağı tavrı belirtmektedir (Millercenter 2015, <http://millercenter.org/president/monroe/essays/biography/5>, 14 Mayıs 2015'te erişildi).

Monroe Doktrini ile ABD'nin kendini koruma düşüncesi ileriki yıllarda kıta geneline yayılma stratejisine dönüşmüştür. Bu doğrultuda ABD'nin Avrupalı ülkelerin sorunları ile ilgilenmeyeceği mesajı verilirken Amerika kıtası içinde diğer ülkelere de hamilik yapılacağına işaretleri verilmiştir (Ertem 2010: 150-151). Nitekim Amerikan liderlerinin de daha önce belirttiği gibi ABD için potansiyel yayılma alanı olan Latin Amerika ya da daha genel ifadeyle Amerika kıtası ile ABD aynı anlama gelmekteydi ve bu nedenle de ABD'nin kıta genelinde yayılması normal olarak değerlendirilmekteydi. Bu duruma ilaveten 19. yy'ın ortalarına gelindiğinde Monroe Doktrini ile belirlenen strateji, üstünlüğüne inanılan Amerikan değerlerinin ve demokrasinin dünyanın geri kalanına yayılmasının Tanrı'nın bariz isteği olduğu düşüncesine dayanan Tayin Edilmiş Kader düşüncesi ile ortak bir zeminde buluşmuş ve kıta genelinde yayılmanın fikri

altyapısı oluşturulmuştur (Historystate 2015, <https://history.state.gov/milestones/1801-1829/monroe>, 15 Mayıs 2015'te erişildi). Bu doğrultuda ABD, kıta genelinde yayılmasının Tanrı'nın isteği olduğu düşüncesinden hareketle Meksika²¹ ile savaşa girmiş, Meksika'nın yaklaşık üçte birini işgal ederek topraklarını genişletmeyi başarmıştır (Caşın 2013: 138). Bu durumdan hareketle ABD'nin kıta ülkelerinin de savunuculuğunu üstleneceğini açıkladığı doktrin sonrası Meksika'nın işgali ve nihayetinde toprak kazanımı kıta genelindeki ülkeler açısından ABD'nin esas niyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. Nitekim ABD'nin Teksas örneğinden hareketle Meksika'nın kuzey bölgelerini işgali de bölge ülkelerinin kaygılarını haklı çıkaracak mahiyettedir. Bu doğrultuda söz konusu genişlemelerden hareketle söylemek mümkündür ki Tayin Edilmiş Kader düşüncesi ile sentezlenerek dış politik anlamda uygulama alanı bulan demokrasinin yayılması misyonu düşünsel anlamda demokrasiyle bütünleşmiş Amerikan değerlerini genişletme amacı taşımasına rağmen somuta dökülmesi noktasında ulusal çıkarı maksimize etme odaklı olmuştur.

ABD'de 19. yy'ın ortalarından itibaren ekonomiden sanayiye, tarımdan nüfus artışına her alanda ülke genelinde yaşanan gelişme kıta genelinde egemenlik faaliyetlerini de hızlandırmıştır. Bu doğrultuda amacının Amerikan izolasyonizmi mi yoksa Amerikan müdahaleciliği mi olduğu üzerinde tartışmalar yapılan Monroe Doktrini daha önce de belirtildiği gibi demokrasinin yayılması misyonu bağlamında dış politikaya uygulanabilirlik katan ve misyonun da altyapısını oluşturan Tayin Edilmiş Kader düşüncesi ile de sentezlenerek Amerikan genişlemesinin fikri ve ruhani zeminini hazırlanmıştır (Americanforeignrelations 2015, <http://www.americanforeignrelations.com/A-D/Doctrines-The-monroe-doctrine.html>, 15 Mayıs 2015'te erişildi). Bu bakımdan Tayin Edilmiş Kader düşüncesinin Amerikan değerlerinin genişletilmesinde demokrasinin yayılması misyonunun bütünleyicisi olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Tayin Edilmiş Kader inancı ile pekiştirilen dış

²¹ ABD-Meksika Savaşı'nın çıkış nedeni esasında Teksas'ın Meksika'ya karşı ayaklanması, yine Teksas'ın Meksika'nın itirazlarına rağmen ABD'ye eyalet olarak katılması ve nihayetinde de ABD'nin Meksika'nın kuzeyini işgal etmesine dayanmaktadır. 1845 yılında başlayan savaş 1848 yılında gerçekleşen Guadalupe Hidalgo Antlaşması ile sonlanmış, antlaşma gereği New Mexico, Nevada, Arizona ve Kaliforniya 15 milyon dolar karşılığında ABD'ye verilmiştir. ABD-Meksika Savaşı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: Haydar Çakmak (2013). "ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den Günümüze". İstanbul: Kaynak Yayınları.

politikada genişleme düşüncesi bu doğrultuda ABD'nin Pasifik kıyalarına kadar ulaşmışmasında etkili olmuştur ki ABD zaten bu yönde bir genişlemeyi de kendisine verilmiş bir hak olarak görmekteydi. 1861-1868 yılları arası ortaya çıkan ve bazı eyaletlerin birlikten ayrılma kararı aldığı iç savaşın²² sona ermesinden ve yeniden güç kazanmaya başlandığı dönemden itibaren ABD, kıta üzerindeki siyasal ve askeri gücünü kademeli olarak arttırmıştır (Armaoğlu 2007; Çakmak 2013). Bu doğrultuda Latin Amerika ülkeleri için uygulanan dış politika model bir Amerika'dan ziyade ulusal çıkarlarını gözetme ve bu bağlamda müdahaleci bir şekilde topraklarını genişletme üzerine olmuştur. Demokrasinin yayılması misyonu da bu noktada Tayin Edilmiş Kader düşüncesi ile birlikte Amerikan nüfuz genişlemesinin pekiştirilmesinde etkili olmuştur.

İç savaşın sona ermesinin ardından kıta içi egemenliği pekiştirme gayesinde olan ABD nezdinde Pan-Amerikanizm düşüncesi etkili olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda da kıtanın geri kalanını özgürleştirmeyi, demokratikleştirmeyi öngören Tayin Edilmiş Kader görüşü öne çıkmıştır. Nitekim ABD'nin 1880'lerde benimsediği kıta genelindeki diğer ülkelere hamilik amacıyla olan "Büyük Abi Amerika" politikası da bu amaca yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda 19. yy'ın sonu itibariyle artık bir dünya gücü haline gelen ABD için liberal ekonomik anlayışın da etkisiyle, yoğunlaşan nüfus ve güçlenen üretim sektörü için yeni pazarlara açılmak bir zorunluluk olarak görülmüştür (Çakmak 2013; Divine 1993; Ertem 2010). Bu nedenle Pasifik Okyanusu'nda denizcilik ve balıkçılık faaliyetlerinde de bulunan ABD, başta Hawaii²³ adaları olmak üzere bazı adaları ele geçirmiştir. Bu doğrultuda da her alanda gelişme kaydeden ABD'nin bu

²² Amerikan İç Savaşı esas olarak 1860 yılında Cumhuriyetçi Parti'den köleliği yasaklayan Abraham Lincoln'un başkanlığa seçilmesi ve bu doğrultuda görüş ayrılığı yaşayan güney eyaletlerinin birlikten ayrılma kararı almaları üzerine çıkmıştır. Endüstriyel anlamda gelişmiş kuzey eyaletleri ve tarımla uğraşan güney eyaletlerinin gelir durumundaki farklılık, tarımcılık yapan güneylilerin bu doğrultuda köleliği hak olarak görmeleri ve köleliğin kaldırılmasına karşı çıkmaları esasında iş savaşın ekonomik kaygılar üzerine olduğunu da göstermektedir. Güney Carolina, Alabama, Mississipini, Florida, Georgia, Louisiana ve Teksas birlikten ayrılarak Amerika Konfedere Devletleri'ni kurdular. Bu şekilde başlayan iç savaş ancak 1868 yılında son bulmuştur (Divine 1993: 71-72).

²³ ABD'nin Hawaii'ye müdahalesi siyasi sebeplerden ziyade ekonomik temellidir. Hawaii'de faaliyet gösteren Amerikalı şeker üreticileri ve tüccarları ile ülkedeki monarşik yönetim arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklı bir sorundur. Mevcut yönetim ile sorunları olan Amerikalı tüccarlar yine yönetimden memnun olmayan kesimle birlikte 1893 yılında darbe yapmışlardır. Bunun üzerine ABD adadaki vatandaşların can ve mal güvenliğini koruma amacıyla adaya deniz gücü göndermiştir. 1889 yılına gelindiğinde ise herhangi bir resmi anlaşma olmamasına rağmen ada ilhak edilmiş, niyetinde 1959 yılında bir halkoylamasıyla da ABD'nin 50. eyaleti olmuştur (Taşkiran 2013: 227).

dönemde demokrasinin yayılması misyonu bağlamında ekonomik etkenleri de öne çıkararak konumunu pekiştirme gayreti içinde olduğu görülmektedir.

Bu gelişmelere ek olarak ABD'nin 1898 yılında Küba'ya gerçekleştirdiği müdahalenin arkasında da ekonomik gerekçe olmasına rağmen daha çok adanın stratejik konumu ABD'nin ilgisini çektiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda İspanya'yla girişilen mücadeleden üstün çıkan ABD, bağımsızlığını kazanmadan önce de Kübalılara yardımın demokrasinin yayılması misyonu bağlamında ahlaki bir zorunluluk olduğu görüşünden hareketle ülkeye destekte bulunmuştur. Nitekim Küba'da bağımsızlık için hareket eden Küba Devrimci Partisi'nin ilk olarak New York'ta örgütlenmesi de bu desteğin açık göstergesidir. Küba üzerine ABD-İspanya mücadelesinin ardından 1901 yılında hazırlanan Platt düzenlemesi ile ABD bağımsızlığını kazanan Küba'da askeri üs bulundurma hakkı elde etmiştir (Turan 2013: 326-327). Bu doğrultuda Küba ilişkilerine müdahale etme şansı elde eden ABD, başkan Theodore Roosevelt önderliğinde Monroe Doktrini'nden aldığı fırsatla bölgenin tümü üzerinde hakimiyet kurmaya başlamıştır (Americanforeignrelations 2015, <http://www.americanforeignrelations.com/A-D/Doctrines-The-monroe-doctrine.html>, 15 Mayıs 2015'te erişildi). Küba örneğinde de görüldüğü üzere ABD kimi zaman demokrasinin yayılması misyonuna da atıfta bulunarak kıta genelinde stratejik pozisyon kazanma noktasında hareket edebilmiştir.

1904 yılında ise başkan Roosevelt, "Monroe Doktrini'ne yeni bir yorum getirerek ABD'nin Avrupalı güçleri Latin Amerika'dan uzak tutma arzusuna, bu bölgede ticari çıkarlarını geliştirme isteğini de eklemiştir" (Ertem 2010: 157). Bu doğrultuda gerekli durumlarda ABD'nin bölgedeki ülkelere müdahale hakkının olduğunu ilan etmesi ABD'nin bölge genelinde Tayin Edilmiş Kader düşüncesi ile hakimiyet kurma mücadelesinin yenilenmiş dayanağını teşkil etmektedir. Buna karşılık ABD tarafından gerekli durumların neler olduğunun belirtilmemesi ve ABD'li yöneticilerin takdirine bırakılması Monroe Doktrini'nde belirtilen ABD gerekçelerinin çok ötesinde kıta genelinde hegemonya amacının açık göstergesi olmuştur. Nitekim başkan Roosevelt'e göre de ABD'nin adil yönetilmeyen Latin Amerika ülkelerine karşı demokrasinin yayılması misyonunun ruhunu yansıtan Tayin Edilmiş Kader görüşü bağlamında müdahalede bulunma hakkı bulunmaktadır (Çakmak 2013; Ertem 2010). Bu durumdan hareketle de kıta içinde bir ülkede adil yönetimin olmamasını demokrasinin yayılması

misyonu bağlamında bir Amerikan müdahale gerekçesi olarak ifade etmek mümkün olacaktır.

ABD'nin yalnızlık politikası esasında Wilson dönemine gelindiğinde ise Roosevelt döneminde görülen sert müdahaleci yaklaşımların geride bırakıldığını söylemek mümkündür ancak Tayin Edilmiş Kader görüşü doğrultusunda Amerikan değerlerinin yaygınlaştırılması için Amerikan yayılcılığından da vazgeçilmemiştir (Ertem 2010: 162). Başkan Wilson esas olarak da Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde yayılcılığın aktivist bir şekilde olmasından kaçınmış, rol model bir Amerika düşüncesinden hareketle Amerikan yönetim şeklinin ve değerlerinin dünya genelinde hakim olmasının insanlığın hayrına olacağı anlayışını benimsemiştir. Bu doğrultuda idealist bir şekilde demokrasi, insan hakları, uluslararası barışçıl toplum söylemlerine sıklıkla yer veren Wilson, ABD'nin liderliğini de bu nedenle kaçınılmaz görmüştür. Çünkü ABD'nin en iyi yönetim şekli olan demokrasinin beşiği olduğu ve bu değerlerin koruyucusu olduğu inancı tüm ABD başkanlarında olduğu gibi başkan Wilson'da da hakimdir. Ancak başkan Wilson'ın görevde bulunduğu sürede patlak vermiş olan Birinci Dünya Savaşı ise demokrasinin yayılması misyonu bağlamında Wilson'ın aktivist korumacı bir tutum benimsemesini sağlamıştır. Bu durumdan hareketle ABD yaklaşık yüz yıldır sürdürülen pasifizm dönemini sonlandırılmak mecburiyetinde kalmıştır. Nitekim bu durum başkan Wilson'ın arzu ettiği şekilde dünyanın demokrasi adına daha elverişli bir hale gelmesi ve ABD'nin liderliği konusunda bir fırsat olma özelliği de taşımıştır. Bu doğrultuda savaş sonrası başkan Wilson'ın ilkelerinden hareketle Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını da ABD liderliğinin bir yansıma şeklinde görmek mümkündür. Bu bağlamda da Birinci Dünya Savaşı öncesi Wilson dönemini demokratik değerlerin rol model olarak benimsetilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle model oluşturmacı bir yaklaşım ile ilişkilendirebilirken, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte demokratik değerler konusunda daha aktif bir inisiyatifin alınmasından dolayı bu dönemde aktivist korumacılığın etkili olduğunu ifade etmek mümkündür.

ABD'nin Monroe Doktrini ile girdiği izolasyon dönemi genel olarak değerlendirilecek olduğunda, ABD'nin kendi iç meseleleri de dahil olmak üzere kıta genelindeki konulardan Avrupa ülkelerini soyutlama amacı içinde olduğunu söylemek mümkündür. ABD'nin kıta dışı ülkeleri pasifize etme amacı da taşıyan bu doktrinle diğer

bölge ülkelerinin de haklarını gözeteceğini açıklaması aynı ülkelere heyecan uyandırsa da ABD'nin esas amacının bölge ülkelere hamilik etmekten ziyade Tayin Edilmiş Kader görüşü doğrultusunda kıta genelinde hegemonyasını genişletme arzusu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu doğrultuda Monroe Doktrini bazı Amerikan müdahalelerinde gerekçe olarak gösterilmiş, bu duruma ek olarak da Tayin Edilmiş Kader görüşü ile birlikte kıta genelinde egemenlik düşüncesinin altyapısı hazırlanmaya çalışılmıştır. Nitekim Amerika'nın 19. yy'da Meksika, Küba, Filipinler ve Pasifik kıyılarında giriştiği mücadeleler meşruiyetini bu inanç ile sentezlenen doktrinden almıştır (Taşkıran 2013: 225). Kıta genelinde yayılmayı özgürlüklerinin en temel şartları arasında sayan ABD'lilerin büyük bir kısmı da bu dönemde dışarıya doğru genişlemeyi bir ihtiyaç, hatta doğal bir hak gibi görmeye devam etmiştir (Ertem 2010: 157). Bu durumda Tanrı'nın ABD'yi dünyayı özgür kılma amaçlı görevlendirdiği inancıyla birlikte ekonomik ve askeri anlamda güçlenmiş bir Amerika'nın sahip olduğu özgüven duygusunun da etkisi söz konusudur.

Monroe Doktrini'nin vermiş olduğu motivasyonla birlikte ABD'nin 19. yy'da gerçekleştirdiği bazı müdahaleleri kimi zaman bölge ülkelerinde destek bulabilirken, 20. yy'a geldiğinde ise başkan Theodore Roosevelt'in doktrine esas amacını belirtecek şekilde gerekçesi ABD'de saklı olmak üzere müdahale hakkı veren düzenlemesi ile ABD'nin kıta genelinde egemenlik kurma isteğinin açık şekilde anlaşıldığı söylenebilir. Nitekim bu durumun ABD dış politikasının değişmez bir parçası olan demokrasinin yayılması misyonu ile ilişkilendirilmesinden ziyade Monroe Doktrini'nin vermiş olduğu fırsat göz önünde bulundurularak kıta genelinde genişleyen Amerika'nın dış politik uygulamalarının ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde Amerikan dış politik uygulamaları Amerikan dış politika gelenekleri ve dış politikaya yön veren yaklaşımlar ile ilişkilendirilecek olduğunda model oluşturma yaklaşımı şeklinde ortaya çıkan doktrinin uygulamada böyle bir kaygısının olmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle başkan Roosevelt döneminde doktrinin içeriğinin genişletilerek Amerikan müdahaleciliği açısından ucu açık bir durumun ortaya konması ve sonrasında Jacksonculuğun öngördüğü şekliyle son derece agresif bir tutum benimsenmesi demokratik değerlerin benimsetilmesi kaygısından ziyade bir hegemonik amacın olduğunu göstermektedir. Ancak başkan Wilson döneminde ise demokrasinin yayılması misyonu bağlamında rol model bir Amerika'dan hareketle model oluşturma

yaklaşımının ve aktivist korumacı yaklaşımın ayrı dönemlerde benimsendiği görülmektedir.

2.3.3. Soğuk Savaş Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'na katılma kararı alarak dünya siyasetine uzun bir aradan sonra dönüş yapan ve diğer ülkelere nazaran ekonomik ve askeri açıdan büyük ilerleme kaydetmiş ABD, her ne kadar iki dünya savaşı arası dönemde kısa süreliğine tekrardan pasifize olmuşsa da dünya siyasi tarihi açısından önemli bir yeri teşkil eden İkinci Dünya Savaşı'na ve sonrasında Soğuk Savaş sürecine lider ülke olarak öncülük etmiştir. Lider ülke olmanın vermiş olduğu fırsatla da bu dönem Amerikan hegemonyası açısından dış politika uygulamalarının diğer bir ifadeyle dünya siyasetinde Amerikan müdahilliğinin doruğa ulaştığı bir dönem olmuştur. Bu doğrultuda Amerika'nın aktif bir askeri hareketliliğinin olduğu bu dönem, dış politika açısından da hareketliliğin zirve yaptığı bir dönem olma özelliğine sahiptir. Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin deyimiyile özgür dünyayı tehdit eden komünizm tehlikesine karşı demokratik değerlerin savunuculuğu görevini üstlenen ABD, bu doğrultuda dış politikasının vazgeçilmez unsuru olan demokrasinin yayılması misyonu bağlamında da birçok inisiyatif aldığı bir dönem yaşamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşacak sistemin içinde aktif şekilde bulunmasa da şekillenmesinde başat rolde bulunan ABD ilerleyen süreçte oluşan ortamın devamını diğer bir deyişle oluşan statünün savaş olmaksızın devamını istemiştir. Nitekim ABD ile beraber galip ülke olan İngiltere ve Fransa da oluşan bu statükonun devamından yana tavır almıştır. Ancak savaşın kaybeden ve bu yüzden bedel ödemek zorunda kalan dolayısıyla oluşan statüden de rahatsız olan Almanya, Japonya ve İtalya ise yeni bir savaş olmaksızın mevcut dengenin değişeceğine inanmamıştır. Bu durumdan hareketle mevcut statünün devamının imkansız olduğu ve dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı'nın aslında önlenemez olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreç boyunca dış politika anlamında görece tarafsız olan ABD ise ikinci sanayi devrimi yaşamış ve refah seviyesi açısından dünyanın en önde gelen ülkesi haline gelmişti. Ancak 1929'da yaşanan büyük buhran ülke ekonomisini 1930'lu yıllar boyunca derinden sarsmış ve ABD'nin o zamana kadar hiç yaşamadığı bir manzarayı ortaya çıkarmıştı. Artan işsizlik oranı ve kapanan bankalar ülke genelinde çok büyük sıkıntının yaşanmasına neden olmuştu. Bu nedenlerle tahrip olan

ekonomisini eski günlerine getirmeyi amaçlayan ABD, 1920'li yıllar boyunca aktif bir dış politikadan kaçınarak görece yalnız bir dış politika tercih etmiştir. Diğer bir ifade ile muhtemel bir savaşta taraf olmamayı amaçlamıştır. Nitekim iki dünya savaşı arası genel itibariyle ABD'nin dış politik duruşunu yansıtan 1928 tarihli Briand-Kellog Paketi'da²⁴ bu durumun bir göstergesidir (Ambrose 1991; Divine 1993).

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve nihayetinde Pearl Harbor baskını sonucu ABD'nin de savaşa dahil olması zaten siyasi tarihi savaşlarla geçmiş ABD'ye savaşların muhtemel olabileceği gerçeğini hatırlatmıştır. Ancak 1945 sonrası oluşan atmosferde ABD'nin birkaç endişesinin olduğunu söylemek de mümkündür. Bunlardan ilki yeniden bir Hitler'in ortaya çıkabileceği ihtimalidir ki Stalin olgusu böyle bir durumun zaten mevcut olduğunu göstermekteydi. İkinci olarak savaş teknolojileri anlamında yaşanan gelişmeler her alanda dünyanın en ileri teknolojisine sahip olsa da ABD'nin güvenlik arayışı içerisine girmesine neden olmuştur. Son olarak da ABD eski buhran günlerine dönme korkusuyla dünyanın içinde bulunduğu durumun ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla düzeltilebileceğini düşünmekteydi (Ambrose 1991: 9). Bu nedenle de ekonomik anlamda ilişkilerin geliştirilerek ülkeler arası münasebetlerin artırıldığı bir uluslararası sistem kurulması gerektiği düşüncesinde olan ABD, bu durumun da serbest piyasa ekonomisine dayalı liberal demokratik bir siyasal düzenden geçtiğini düşünerek demokrasinin gelişimi konusuna özel önem vermiştir. Bu noktadan hareketle demokratik anlamda gelişmeleri de teşvik ederek ekonomik anlamda da karşılıklı bağımlılık stratejisi benimsemiş, bu sayede de uluslararası arenada bütünsel hareketin zeminini oluşturmuştur. Ayrıca Sovyetler Birliği ile komünizm gibi ideolojik bir tehdidin de ortaya çıkması karşısında serbest ekonominin ve özgür dünyanın savunulması amacıyla da demokrasinin yayılması öne çıkmıştır. Nitekim arzu edilen siyasal sistemde liberal ekonomi ve demokratik değerler noktasında bir tehdit olarak görülen SSCB ve komünizm karşı çıkılması gereken bir tehdit olarak görülmüştür. Bu doğrultuda ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından takip ettiği strateji genel itibariyle iki temel üzerine oturmuştur. Bunlardan ilki savaşın sona ermesinin ardından ortaya çıkan Sovyetler Birliği'nin yükselişine karşılık olarak çevreleme politikası, ikinci olarak ise

²⁴ 27 Ağustos 1928 tarihinde Paris'te gerçekleşen, ABD dışişleri bakanı Frank B. Kellog ve Fransa dışişleri bakanı Aristide Briand ile beraber 12 devletin temsilcilerinin katıldığı, savaşı hukuk dışı kabul eden antlaşmadır.

istikrarın yeniden tesis edilmesi ve demokratik devletlerarası uygulanan açık ilişkiler olmuştur (Ikenberry 2002: 104-105).

ABD'nin savaş sonrası taşıdığı daha önce belirtilen bazı endişelerine istinaden ortaya çıkan Sovyetler Birliği ve komünizm tehlikesi, bu doğrultuda ABD'nin inisiyatif alması gerektiği yönündeki başta İngiltere'den olmak üzere gelen telkinler geleneksel Amerikan dış politikasındaki radikal değişimin başlangıcı olmuştur. Bu noktada Yunanistan ve Türkiye'ye muhtemel komünizm tehlikesine karşı yardım edilmesini ön gören İngiltere'den gelen talebe karşılık Truman Doktrini²⁵ ile bu iki ülkeye askeri ve ekonomik yardım yapılmıştır. Yine benzer amaçla ancak bu sefer İkinci Dünya Savaşı sonrası tahribata uğrayan Avrupa ülkelerinin kalkınmasını hızlandırmak için Marshall Planı doğrultusunda 16 ülkenin yardım alması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda ABD'nin demokrasinin tehlikeye düşeceği düşüncesinden hareketle aldığı bu inisiyatifler, ekonomik ve teknolojik gelişmeye bağlı olarak artan silah sanayi, benzer şekilde Sovyetler'in de silahlanma yarışına ağırlık vermesi sonucu iki ülkenin birbirine kuşkuyla bakmaları Soğuk Savaş'ın başladığının göstergesi olmuştur. (Ambrose 1991; Armaoğlu 2007; Divine 1993). Bu süreçte ABD Sovyet tehlikesinin ve buna bağlı olarak da komünizmin özgür dünyayı ve demokrasiyi tehdit ettiği düşüncesinden yola çıkarak bazı müdahalelerde görüldüğü gibi aktivist korumacı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu durumdan hareketle de esas itibariyle Soğuk Savaş döneminde ABD'nin komünizmle olan mücadelesinin demokrasinin yayılması misyonuna ilişkin bir politika olduğunu söylemek de mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı sonrası bir operasyon ya da müdahale olma özelliği taşımasa da ABD'nin aktivist bir şekilde ilk uygulaması 1947 yılında Uruguay²⁶ üzerine olmuştur. Uruguay'ın ABD yörüngesine girmesine neden olan bu olay askeri bir müdahale şeklinde

²⁵ Doktrin Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerinden Boğazlar aracılığıyla Ege Denizi ve Akdeniz'e, yine Yunanistan üzerinden Doğu Akdeniz'e inme ihtimaline karşılık İngiltere'nin ABD'den inisiyatif alması gerektiği yönündeki verdiği muhtıra sonucu hazırlanmıştır. Bu doğrultuda başkan Harry Truman'ın Amerikan Kongresi'nden Yunanistan'a 300 milyon dolar ve Türkiye'ye 100 milyon dolar tutarında yardımı öngören teklifi 22 Mayıs 1947 tarihinde kabul edilmiştir (Armaoğlu 2007: 442).

²⁶ İkinci Dünya Savaşı sonrası Latin Amerika'da Uruguay hariç tüm ülkelerle savunma anlaşmaları gerçekleştiren ABD'nin Luis Batlle Berres liderliğinde Uruguay'ı anlaşmayı imzalamaya zorlamak amacıyla giriştiği teşebbüstür. ABD'nin bölge ülkeleriyle karşılıklı savunma amacıyla oluşturduğu Rio Paketi ve Amerikan Devletleri Örgütü'ne katılmayı reddeden Uruguay üzerinde nükleer bombardıman uçaklarını uçurarak tehdit etmesi üzerine Uruguay ilgili anlaşmaları imzalamak durumunda kalmıştır (Yılmaz 2013: 231).

olmasa da İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin aktivist bir yaklaşımla giriştiği ilk teşebbüs olmuştur. Bundan sonraki olaylarda ise daha agresif bir politika izleyen ABD'nin aktivist korumacı yaklaşımı genel olarak dış politikasına hakim olmuştur. Yine Uruguay örneğine paralel olarak aktivist bir şekilde girişilen bir diğer teşebbüs ise bu defa Kolombiya²⁷ üzerine olmuştur. ABD'nin Soğuk Savaş dönemi boyunca demokratik yollarla seçilse bile bazı ülkelere aktivist bir şekilde yaptığı müdahaleler bu dönemde esas kaygının demokratik değerler, insan hakları ve bu doğrultuda da demokrasinin yayılması misyonundan ziyade ulusal çıkar ve hegemonya konusunun birincil öneme sahip olduğu tartışmalarına neden olmuştur. ABD için önemli olan konu Kolombiya örneğinde de görüldüğü üzere bir liderin demokratik şekilde yönetime gelmesi değil sol eğilimli olup olmadığı ve bu doğrultuda bir tehdit unsuru oluşturup oluşturmadığıdır (Yılmaz 2012, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/amerika-arastirmalari-merkezi/2012/05/08/6598/latin-amerikada-neler-oldu>, 20 Mayıs 2015'te erişildi).

İkinci Dünya Savaşı sonrası komünizmle mücadele olgusunun gelişmesi ise esas itibariyle Kore Savaşı'na²⁸ denk gelmektedir. Nitekim Kore'de yaşanan hadiseler sonrası kutupların belirginleşmesi Soğuk Savaş'ın kesin olarak başladığı şeklinde yorumlanmıştır (Atlı 2013, <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=669>, 20 Mayıs 2015'te erişildi). Sovyetler Birliği Kore Savaşı'nın nihayetlenmesinin ardından bölgeden ABD'yi çıkaramayacağını anlamıştır. ABD açısından ise bölgede Sovyet tehdidinin ardından bir de komünist Çin tehlikesinin çıkması, güvenliğin bölge genelinde savunma antlaşmaları yoluyla tesis edilmeye çalışılması sonucu doğurmuştur. Bu doğrultuda ABD Japonya ile yaptığı antlaşma gereği ülkeden deniz, kara ve hava üssü elde etmiş, ülkenin endüstrileşmesinin ve ekonomik anlamda kalkınmasının yolunu açmıştır. Buna ek olarak

²⁷ Demokratik bir seçimle devlet başkanlığı görevine gelen ve genel itibariyle sol görüşlü bir lider olan Jorge Eliecer Gaitan'ın izlediği milli politikalar sonucu ülke genelinde yatırımları tehlikeye giren ABD'li şirketlerin CIA aracılığıyla seçimle gelmiş başkanın 1948 yılında öldürülmesi üzerine ülkede uzun süre düzen tesis edilememiştir. (Whitney 2014, <http://peoplesworld.org/colombia-jorge-gaitan-and-the-struggle-for-peace/>, 20 Mayıs 2015'te erişildi).

²⁸ Kore Savaşı'nın başlangıç noktasını ABD ile Sovyetler Birliği arasında 1945 yılında yapılan anlaşma gereği ülkenin 38. paralelden Kuzey Kore ve Güney Kore şeklinde ikiye bölünmesi ve daha sonrasında komünist bir rejim benimseyen Kuzey Kore'nin 25 Haziran 1950 tarihinde ABD'nin bölgede bulunmaması gerektiğini düşünen Sovyetler'in de teşvik etmesiyle Güney Kore'ye doğru genişlemesi oluşturmaktadır. ABD ise bu duruma karşılık zaman kaybetmeksizin Güvenlik Konseyi'nden bir karar çıkararak Birleşmiş Milletler Kuvveti'nin kurulmasını sağlamış ve bölgeye kendi öncülüğünde konuşlanmıştır. Karşılıklı üstünlüğün sağlanamadığı mücadele 1953 yılında yapılan ateşkesle son bulmuştur (Armaoğlu 2007: 454-455).

Filipinler Cumhuriyeti ile Karşılıklı Savunma Antlaşması imzalamış, son olarak da Avustralya ve Yeni Zelanda ile herhangi bir saldırı durumunda karşılıklı yardımı öngören ANZUS Paketi'ni imzalamıştır. Yine ABD Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınma sürecini başlatarak Sovyetler Birliği'nin hareket alanını kısıtlamaya çalışmıştır (Ambrose 1991; Armaoğlu 2007). Bu doğrultuda ABD bölgede mevcut olan komünizm tehlikesine ve yeni tehdit Çin'e karşı bölge ülkeleriyle savunma anlaşmaları yaparak bir yandan etki alanını genişletmeye çalışmış, diğer yandan da Sovyetler Birliği ve yeni tehdit Çin'i çevreleme politikası izlemiştir. Ancak bu noktada ABD'nin benimsediği çevreleme anlayışının Sovyetler Birliği ile yaşanan sorunları savaşlarla halletme düşüncesinden ziyade bir bakıma yıldırma aracı olarak politik anlamda belirli bir değişim gerçekleştirmeyi amaçladığını söylemek mümkündür (Ertem 2010: 167). Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcılığı görüldüğünde iki ülke arası doğrudan sıcak çatışmalara yol açacak tutumlardan kaçınılması bu durumun bir göstergesidir.

ABD'nin demokratik değerlere tehdit olarak gördüğü komünizme karşı duruşu dünyanın çeşitli bölgelerinde olduğu gibi Ortadoğu'da da kendini göstermiştir. Mısır'da 1952 yılında iktidara gelen Cemal Abdülnasır Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmuş ve milliyetçi bir politika takip etmiştir. Bu doğrultuda İngiltere ve Fransa'nın da hissedar olduğu Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi ve sonrasında bu iki ülkenin İsrail aracılığıyla Mısır'a saldırması Sovyetler Birliği'nin olduğu kadar ABD'nin de tepkisine neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çekilmemeleri durumunda Paris ve Londra'ya nükleer saldırıda bulunacağını açıklamaları üzerine iki ülke bölgeden çekilmiştir. ABD de harekate karşı çıktığı için Sovyet tehdidi karşısında İngiltere ve Fransa'yı yalnız bırakmıştır. Çünkü ABD bölgeye yapılan müdahalelerin Batı karşıtı akımları güçlendirdiğini ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin etkisinin arttığını düşünüyordu ve bu nedenle de ABD stratejik hedefleri açısından çok önemli gördüğü bölgede Sovyet etkisinin hissedilmesini tehlikeli bulmaktaydı (Çakmak 2013; Ertem 2010). Bu doğrultuda ilerleyen süreçte ABD'nin bölgede Sovyet etkisini kırmak adına aldığı esas inisiyatif ise Lübnan'da yaşanan hadiseler üzerine olmuştur. ABD'nin 1957 yılında kabul ettiği Eisenhower Doktrini²⁹ ve sonrasında takip edilen politika alınan

²⁹ Doktrin esas itibarıyla bölge ülkelerinin kalkınmaları açısından bulunulacak ekonomik yardımları, bölge ülkelerinin talebi üzerine askeri yardımı, bölge ülkelerinden birinin komünist bir ülkenin saldırısına uğrarsa

inisiyatiflerin aktivist bir yansıması olmuştur. Lübnan'da yaşanan iç huzursuzluk ve 1958'de Irak'ta gerçekleşen darbe ABD açısından dengelerin bozulmasına neden olmuş, bu doğrultuda Lübnan'a gerçekleştirilen müdahaleyi de beraberinde getirmiştir.

ABD'nin bölgede giriştiği mücadelenin esas amacı İngiltere ve Fransa'dan kalan boşluğun Sovyetler'e fırsat vermeksizin bizzat ABD tarafından doldurulmak istenmesidir. Nitekim bölgenin ABD için ifade ettiği anlam hedeflediği dış politika açısından aldığı bu inisiyatifleri zorunlu kılmıştır. Bu bakımdan dünyanın çeşitli bölgelerinde de aynı amaca yönelik ABD uygulamaları söz konusu olmaya devam etmiş, bu doğrultuda 1960'lı yıllarda Küba³⁰ ve Vietnam³¹ olayları vuku bulmuştur. Amerikan dış politikasının büyük önem atfettiği üzere demokratik değerlerin tesis edilmesi gerektiği düşüncesi bu doğrultuda ABD'nin acı bir Vietnam deneyimi yaşamasını da kaçınılmaz bir şekilde beraberinde getirmiştir (Holsti 2002: 152). Bu durumdan hareketle ABD'nin Vietnam'da savaşa girme nedenini Amerikan dış politikasına hakim iki düşünceye göre açıklamak mümkündür. Bu düşüncelerden ilki dünya güvenliğinin kalıcı hale getirilmesi gerektiğidir. ABD'nin Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler'in kurulmasına öncülük etmesinin arkasında bu düşünce yatmaktadır. İkinci olarak ise dünyayı kötülüğün ellerinden kurtarma ve demokrasiyi tesis etme, diğer bir ifadeyle çok köklü bir geçmişe sahip demokrasinin yayılması misyonu düşüncesi ABD'yi Vietnam'da savaşa götüren ikinci etkindir (Ertem 2010: 173). Aslında bu iki düşüncenin daha öncesinde olduğu gibi

ABD askerinin bölgede kullanılması ve üç yıl süreyle geçerli olmak üzere ödenek ayrılması gibi konularını içermektedir (Aktaş, Hayati ve Ereker, Fulya 2013: 450).

³⁰ Küba'da 1959 yılında Fidel Castro'nun mevcut diktatörlüğü yıkararak iktidara gelmesi ve Sovyetler Birliği ile ılımlı ilişkilerinin olması sonucu ABD'nin Castro'yu devirmeye yönelik başlattığı girişimdir. 1960 yılında başkanlık görevine seçilen John F. Kennedy'nin 1961 yılında CIA'yi Castro'yu devirmek üzere görevlendirmesi ile başlatılan ve Domuzlar Koyu Harekatı adını alan operasyon sonucu Sovyetler Birliği ile nükleer bir krizinin eşiğine gelinmiş, nitekim operasyon da başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Armaoğlu 2007: 605-607).

³¹ Vietnam Savaşı esas itibarıyla 1954 Cenevre Anlaşması sonucu Kuzey Vietnam ve Güney Vietnam'ın bağımsız devletler olması, kuzeyde komünist bir rejimin, güneyde ise ABD ile arası iyi olan bir devletin kurulmasını takip eden sürece dek dayanmaktadır. Kuzey Vietnam'ın Çin ve Sovyetler Birliği'nce güneye ilerlemesi yönünde teşvik edilmesi ve ABD'nin Güney Vietnam'a askeri-ekonomik yardımda bulunması bölgedeki karışıklığın başlangıcı olmuştur. 1960 yılında ABD'nin bölgede 1000 askeri danışman bulundurmasıyla başlayan ABD müdahilliği savaşın başlamasını takiben 600 bin askerin bölgede bulunması şeklinde devam etmiştir. 1965-1973 yıllarını kapsayan bu süreçte ABD gerek iç politik zeminde gerekse batılı müttefikleri nazarında yalnız kalmış, Amerikan kamuoyunun belirttiği şekliyle manasız bir maceraya girişmiştir. ABD'nin yaklaşık 55 bin askerini kaybetmesine neden olan savaş, 1968 yılında Paris'te başlayan barış görüşmeleri sürecinde de devam etmiş nihayetinde 1973 yılına gelindiğinde Sovyet Rusya ve Çin ile başlayan ılımlı süreç neticesinde sonuçlanabilmiştir. ABD'nin bölgeden çekilmesini takiben Kuzey Vietnam, güneye doğru ilerleyerek 1974 yılında tüm bölgeye hakim olmuştur (Ambrose 1991; Armaoğlu 2007).

Soğuk Savaş dönemi boyunca da Amerikan dış politikasının esas belirleyenleri olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Vietnam örneğinde de görüldüğü üzere demokratik değerlerin tahrip edildiği düşüncesinden ziyade ABD'nin bölge üzerindeki kaygılarının ve ulusal çıkarlarının daha ön planda olduğu anlaşılmaktadır.

ABD'nin yukarıda açıklanan ve dış politikasına yön veren düşünceler doğrultusunda kuruluş yıllarından beri benimsediği misyon özellikle Soğuk Savaş'tan itibaren dünya liderliği rolünü oynamasında etkili olmuş, bu doğrultuda küresel anlamda inisiyatifler almasını da zorunlu kılmıştır. Nitekim Vietnam örneği de bu durumun bir göstergesidir. Ancak Vietnam bataklığına saplanan bir ABD'nin bu bağlamda belli bir süre de olsa aktivist korumacı bir yaklaşımı terk ederek bloklar arası münasebetleri geliştirme yaklaşımını benimsediği ve bu doğrultuda Sovyet Rusya ve Çin ile yumuşama dönemine girildiği görülmektedir. Öte yandan yine Vietnam müdahalesi sonrası yoğun olarak Amerikan kimliği ve değerleri ile uygulanan dış politika sorgulanmaya başlanmış, benimsenen bu aktivist korumacı yaklaşımın Amerikan değerlerini yaygınlaştırmada başarılı olup olmadığı tartışılmıştır. Nitekim 1977-1981 yılları arası başkanlık görevini yürüten ve demokrat kökenli olan Jimmy Carter dış politikada kendinden önceki başkanların aksine daha ılımlı bir tutum takınarak model oluşturmacı bir yaklaşımı benimsemiş, bu doğrultuda insan hakları ve demokrasi kavramlarına önem vermiştir (Ertem 2010; Holsti 2002). Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David anlaşmasında arabuluculuk görevini üstlenen Carter başkanlığında ABD, Çin ile diplomatik ilişkileri başlatmış, Sovyetler Birliği ile de nükleer silahların kısıtlanması anlaşmaları görüşmelerini sürdürmüştür (Whitehouse 2006, <https://www.whitehouse.gov/1600/presidents/jimmycarter>, 22 Mayıs 2015'te erişildi). Başkan Carter'in model oluşturmacı olarak nitelendirilebilecek bu politik tercihinin aslında Vietnam başarısızlığından alınan ders doğrultusunda olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü başkan Carter geçmiş yıllarda uygulanan güç politikalarının Amerikan kimliğinden ve değerlerinden uzaklaşılmasına neden olduğunu ve bu durumunda ABD'ye pahalıya mal olduğunu düşünmektedir (Ertem 2010: 174). Bu bağlamda değerlendirildiğinde başkan Carter'in demokratik değerlerin kendi içinde benimsenmesi gerektiği düşüncesinde olan Jeffersoncu gelenekten geldiğini, buna ek olarak da aktivist ve güç odaklı uygulamaların Amerikan kimliği ve değerleriyle çeliştiği düşüncesinden hareketle de model oluşturmacı bir yaklaşımı benimsediğini söylemek

mümkündür (Mead ve Kissinger 2010, <http://www.cfr.org/history-and-theory-of-international-relations/carter-syndrome/p21106>, 22 Mayıs 2015'te erişildi).

Başkan Carter göreve Soğuk Savaş'ı sona erdirme ve aktivist siyaseti sonlandırma ümidiyle gelse de kendi inisiyatifi dışında gelişen durumlar hedeflediği uygulamaların dışında hareket etmesine neden olmuştur. Nitekim Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali başkan Carter liderliğinde ABD'nin agresif bir politika benimsemesini zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda başkan Carter arzu ettiği durumun tam tersine Afganistan'da Sovyet işgaline karşı direniş gruplarını desteklemiş, savunma harcamalarında artışa gitmiş ve bu sayede de ABD'nin Ortadoğu'da varlığını genişletmenin zeminini oluşturmuştur (Karan 2010, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ceyda_karan/obama_ve_carter_sendromu_2-984340, 22 Mayıs 2015'te erişildi). Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ile aynı zamana rastlayan İran Devrimi sonrası ABD, kendisi açısından stratejik öneminin büyük olduğunu düşündüğü Basra Körfezi ve çevresinin Sovyet tehdidi altına girdiği düşüncesinden hareketle daha agresif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Keza ABD İran Devrimi'ni ciddi bir jeopolitik gerileme olarak görmekte ve Sovyetler Birliği'nin de bu durumdan faydalanarak Basra Körfezi'nin petrol alanlarına ulaşmak için Afganistan'ı üs olarak kullanabileceğinden endişelenmekteydi. Bu doğrultuda ABD bölgede zaten mevcut Sovyet tehdidine ilaveten Şii İran gibi yeni tehditlerinde ortaya çıkmasıyla birlikte bölge genelinde Sünni ağırlıklı İslami hareketleri destekleyerek bir bakıma çevreleme politikası izlemiş, başkan Carter'in Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin de belirttiği gibi gerekirse Sovyetler Birliği ile askeri mücadele edilmesi düşüncesini benimsemiştir. (Armaoğlu 2007; Ertem 2010; Kinzer 2006).

ABD dış politikasında 1970'li yıllarla beraber başlayan ılımlı havanın başkan Carter'in son dönemlerinde sona erdiğini ve bu doğrultuda da ABD'nin ulusal çıkarları açısından daha agresif bir politika benimsendiğini söylemek mümkündür. Ancak başkan Carter döneminde özellikle Sovyetler'in Afganistan'ı işgali sonrası başlayan sert dış politik duruşun esas olarak bir sonraki başkan Ronald Reagan döneminde zirve yaptığını ifade etmek imkan dahilindedir. Nitekim Reagan 1980'li yılları takiben adeta Sovyetler Birliği ile yeniden bir Soğuk Savaş'ı başlatmış ve bu durumdan hareketle son derece agresif bir dış politika izlemiştir (Ertem 2010: 176). Bu doğrultuda başkan Reagan

Sovyetler ile mücadele içinde olunan bölgelerde isyancı gruplara gerek askeri gerekse ekonomik yardımda bulunmuştur. Başkan Reagan liderliğinde ABD'nin 1980'li yıllar boyunca Afganistan ve Pakistan'a 6 milyar doları aşan para yardımı yaptığı göz önünde bulundurulduğunda bölgenin ABD için ifade ettiği anlam daha iyi anlaşılacaktır (Kinzer 2006: 350). Yine başkan Reagan döneminde daha agresif halde gelen dış politika neticesince savunma harcamalarında da yaklaşık yüzde 35'lik bir artış olmuştur (Whitehouse 2006, <https://www.whitehouse.gov/1600/presidents/ronaldreagan>, 23 Mayıs 2015'te erişildi).

Reagan döneminde artan silahlanma harcamaları ile ABD bir dünya jandarması gibi birçok bölgede olaylara bir türlü müdahil olmuştur. Bu müdahillik en çok da silah ticaretinde kendisini göstermiştir. Nitekim Güneydoğu Asya'da iki komünist devlet olan Çin ve Vietnam savaşı, Ortadoğu'da İran-İrak mücadelesinde, Lübnan iç savaşında ABD hep silah kaynağı rolünü oynamıştır (Ambrose 1991; Ertem 2010). Yine bu dönemde başkan Reagan'ın adıyla anılan Reagan Doktrini'nde ABD'nin dünyanın çeşitli bölgelerinde önceki başkan Carter döneminden kalan güç boşluklarını gidermek için bir takım önlemler alması gerektiğini belirtmiştir. Doktrinde ABD'nin küresel barış ve güvenliği sağlaması gerektiği bu doğrultuda özgürlüklerin de korunmasının zaruri olduğu belirtilmiştir. Reagan Doktrini'nde hedeflenen bu ilkeler ile ABD'nin dünyanın geri kalanını özgürleştirilmesi ve demokratikleştirilmesi düşüncesine dayanan demokrasinin yayılması misyonu arasında bağlantı kurmak mümkündür. Ancak burada üstlenilen yaklaşımın başkan Carter döneminde benimsenenin aksine aktivist korumacı şekilde olduğu açıktır. Nitekim ABD çeşitli bölgelerde kendi değerlerine ters gördüğü ya da daha açık ifade etmek gerekirse ulusal çıkarları açısından sorun teşkil ettiğini düşündüğü ülkelerde genellikle sağ örgütleri desteklemiş, kimi zaman da bizzat kendisi inisiyatif olarak müdahil olmuştur. Bu doğrultuda Nikaragua'da halkın desteğini yanına alan sol görüşlü Sandinist harekete karşı ABD, sağcı grup Kontra'ları desteklemiş, Lübnan ile çok da önemli bir bağı olmamasına rağmen sırf Sovyetler Birliği etkisi nedeniyle olaylara müdahil olmuş, Afganistan'da yine Sovyetler'e karşı sünni grupları, Grenada'da ise komünist rejimin devrilerek yerine liberal düşüncelere sahip bir hükümetin kurulmasını sağlamıştır (Çakmak 2013; Ertem 2010). Reagan döneminde benimsenen politikadan da anlaşıldığı üzere demokratik yollarla gelsin ya da gelmesin ABD açısından esas kaygı konusu rejimlerin Sovyet etkisi altında olup olmadığıdır.

Soğuk Savaş döneminin son başkanı George W.H. Bush'un göreve geldiği 1988 yılını takiben dünyada genel olarak bir değişim rüzgarı esmekteydi. Bir önceki başkan Reagan döneminde Sovyet lideri Gorbaçov ile yapılan görüşmeler, bu gelişmeleri takiben Sovyetler Birliği'ne bağlı ülkelerde başlayan özgürlük hareketleri yeni başkan Bush'un dış politikada hazırlıksız yakalanmasına neden olmuştur (Ambrose 1991: 311). Ancak yine Bush liderliğinde dünya genelinde yaşanan gelişmelere paralel olarak ABD'nin demokratik ve meşru nedenlere dayandırılan ama esas itibariyle ulusal çıkarlar doğrultusunda gerçekleştirilen müdahaleleri de devam etmiştir. Bu doğrultuda ABD 1989 yılında stratejik nedenlerin öne çıktığı haliyle Panama'yı işgal girişiminde bulunmuştur. Literatüre Haklı Savaş olarak da geçen başkan Bush'un işgalin nedenlerini açıkladığı haliyle Panama müdahalesi genel olarak, Panama'da demokrasinin yeniden kurulması, Panama'daki Amerikan vatandaşlarının korunması, ABD'nin mevcut anlaşmalar gereği Panama Kanalı üzerindeki haklarının güvence altına alınması ve uyuşturucu trafiğiyle mücadele edilmesi nedenlerine dayandırılmıştır (İşyar 2013: 259). Özellikle Sovyetler Birliği tarafından ABD'nin Panama'nın iç işlerine karıştığı yönündeki eleştirilere rağmen ABD, Panama'da yönetimi değiştirmeyi başarmış daha sonrasında da demokrasinin ve ekonominin yeniden yapılanması için ülkeye 1 milyar dolarlık yardımda bulunmuştur (Ambrose 1991: 318). Yine başkan Bush döneminde yakın coğrafyada girişilen mücadelelere ilaveten diğer bölgelerde de inisiyatif alan bir ABD söz konusudur. Nitekim İran-İrak Savaşı'nı takiben Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine başlatılan Körfez Savaşı³² da bunlardan birisidir. Ortadoğu'nun yapısının değişmesinde ve günümüze gelen süreçte etkili olan bu savaş, ABD'nin bölge üzerindeki hakimiyetinin de bir nevi başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Nitekim bu savaşla birlikte uluslararası sistemde ABD'nin açık üstünlüğü ortaya çıkmış, askeri, diplomatik, politik ve ekonomik anlamda küresel sisteme tek başına yön verecek bir ABD'nin izleri görülmüştür (İşyar 2013a: 357).

³² 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında ilhak etmesiyle ortaya çıkan savaştır. İran ile yaşadığı savaş sonrası ekonomik sıkıntılar çeken Irak'ın Basra vilayetine bağlı bir kaza olarak gördüğü ve petrol rezervi yüksek Kuveyt'i işgali üzerine bu durumu petrol arzı açısından dünya ekonomisine bir tehdit olarak gören ABD'nin bölge ülkeleriyle birlikte bir takım askeri önlemler almasıyla gerginlik tırmanmıştır. ABD inisiyatifinde başlatılan süreç BMGK'nın 17 Ocak 1991'de aldığı karar üzerine Körfez Harekatı başlamıştır. Harekat sonrası Irak'ın Kuveyt'ten çekilmeyi kabul etmesi üzerine operasyon sona ermiş, nihayetinde ülkeye BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı doğrultusunda Çekiç Güç adı verilen uluslararası barış kuvvetlerinin konuşlanmasıyla durum takip eden süreçteki müdahalelere kadar normale dönmüştür (Armaoğlu 2007; Çakmak 2013; Sönmezoğlu 2005).

ABD dış politikasında yaşanan bu gelişmelere karşın Sovyetler Birliği'nde başkan Gorbaçov'un başlattığı Glasnost ve Perestroyka adı ile bilinen siyasi ve ekonomik anlamda açıklık politikaları sonucu birliğin federal yapısında da değişiklikler meydana gelmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda birliğe bağlı ülkelerde meydana gelen bağımsızlık hareketleriyle birlikte de tüm dünya Soğuk Savaş'ın ikinci büyük gücü olan Sovyetler Birliği'nin dağılmasını izlemiştir. ABD'nin bir numaralı rakibi ve dünyanın en büyük kara ordusuna sahip Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla uluslararası alanda kuvvet dengesi açısından yeni bir dönem başlamış, ABD ise bu dönemde tek süper güç olma fırsatını yakalayarak dış politika stratejisini yeniden yapılandırmıştır (Ambrose 1991; Armaoğlu 2007; Divine 1993). ABD'nin dünyanın en büyük ekonomisine ve askeri gücüne sahip bir ülke olarak bu dönemden sonra büyük bir özgüven içerisinde benimsediği politika ise yeni tehdit algılamaları olarak uluslararası terörizm, demokrasi karşıtı unsurlarla mücadele, liberal ekonomi altında küresel ticaretin geliştirilmesi üzerine olmuştur.

Soğuk Savaş Dönemi Amerikan dış politikası genel itibariyle değerlendirilecek olduğunda ortaya çıkan sonuç Amerikan kimliğinin de bir parçası olarak sıklıkla üzerinde durulan demokratik değerlerin ve bu doğrultuda da demokrasinin yayılması misyonunun dış politika açısından ulusal çıkar ile ilişkili bir şekilde uygulama alanı bulduğudur. Daha açık ifade etmek gerekirse demokrasinin yayılması misyonu Amerikan kimliğinin de bir parçası olarak görüldüğünden ulusal çıkar ile birlikte yorumlanmıştır. Dolayısıyla da ulusal kimlikle de ilişkili olarak demokrasinin yayılması misyonu bağlamında komünizmle mücadele bu dönemde ulusal çıkarlar açısından uygun görülmüştür. Ancak bu dönemde ABD'nin söylemiyle demokratik dünyayı komünizm tehlikesine karşı koruma ve demokrasiyi teşvik etme misyonunun bazı demokratik olmayan uygulamalara sebebiyet verdiğini söylemek de mümkündür. Nitekim Sovyetler Birliği'ne yakın olan bazı ülkelere yapılan müdahaleler, yine bu ülkelerde komünizm karşıtı anti-demokratik oluşumların desteklenmesi ya da Amerika yanlısı olmayan mevcut rejimlerin değiştirilmesine yönelik müdahalelerin bu doğrultuda değerlendirilmesi mümkündür. Bu bağlamda tüm bu uygulamalar göz önüne alındığında da aslında demokrasinin yayılması misyonunun Amerikan hegemonyasının sürdürülmesine ve Amerikan ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesine yönelik bir işlevi olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

Demokrasinin yayılması misyonunun bu dönemde amacına uygun olarak sürdürülüp sürdürülmediği konusunun yanında misyon Amerikan dış politika gelenekleri ve yaklaşımları açısından değerlendirilecek olduğunda esas olarak ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılma durumu da göz önünde bulundurulduğunda demokrasinin ülke içinde geliştirilmesi gerektiğini ancak ülke çıkarlarını tehdit eden bir durum olduğunda ise düşmanla mücadele açısından her türlü önlemin alınması gerektiği düşüncesinde olan Jacksoncu geleneğin dış politikaya hakim olduğu açıktır. Bu duruma ilaveten tarihsel Amerikan misyonu bağlamında agresif bir politika öngören ve gerek askeri gerekse ekonomik her türlü inisiyatifin alınması gerektiği düşüncesinden hareketle müdahaleci bir tutum benimseyen aktivist korucumacı yaklaşımın döneme hakim olduğu görülecektir. Nitekim başkan Truman ile başlayan, Eisenhower Doktrini sonrası belirgin olan ve en net olarak da Reagan döneminde görülen bu aktivist tutum genel itibariyle Soğuk Savaş'ın tümünde etkili olmuştur. İleride de açıklanacağı üzere bu yaklaşım George W. Bush döneminde de görüleceği üzere zirve yapacak şekilde dış politikaya hakim olacaktır.

2.3.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile nihayetlenen Soğuk Savaş dönemi sonrası küresel anlamda tek süper güç olarak yalnız kalan ABD, bu süreçte tehdit algılamalarını değiştirmiş, güvenlik konusunda da yeni tanımlamalara gitmiştir. Dolayısıyla bu süreç Amerikan dış politika anlayışında yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminin açık ve belirgin dış politika anlayışı, yerini belirsiz ve istikrarsız bir dış politika eğilimine bırakmıştır. Öte yandan ABD'nin geçmişteki en büyük imparatorluklarda bile benzeri görülmemiş boyutlarda büyük bir egemenliğe sahip olduğu yönündeki anlayış, Amerikan dış politikasında tek yanlılığın temel söylem olmasına, bu şekilde küresel anlamda hegemonyanın sürdürülmesine olanak vermiştir (Ataman ve Gökcan 2012; İşyar 2013). SSCB'nin dağılmasını takiben Doğu Bloku ülkelerinin küresel sisteme entegrasyonu noktasında demokrasi zeminin güçlendirilmesi ve ekonomik ilerlemenin sağlanabilmesi adına birtakım teşviklerde bulunulması, özellikle Clinton dönemini de içine alacak şekilde Bulgaristan, Romanya, Slovakya, Sırbistan gibi ülkelerde demokratik dönüşümlerin sağlanabilmesi ve uygun seçim modellerinin geliştirilmesi noktasında önemli katkılarda bulunulması ABD'nin bu

bölgede demokrasinin gelişimi konusuna verdiği önemi göstermektedir (Bouchet ve Sedaca 2014: 13-18). Ancak söz konusu bölgede demokratik dönüşüm adına gerek yalnız başına gerekse NATO ile koordineli bir şekilde gerçekleştirilen Somali, Haiti, Bosna ve Kosova müdahaleleri göz önüne alındığında ise demokrasinin yayılması, barışın korunması ve insani yardım adına önceki dönemlerde olduğu gibi diplomatik girişimlerin yanında askeri müdahalede de bulunulabileceği görülmektedir (Ertem 2010; Telatar 2011). Nitekim ABD'nin bu dönemde gerçekleştirdiği müdahalelerin ilk işaretlerini ulusal güvenlik stratejilerinden anlamak da mümkündür. Bu doğrultuda Bush döneminde 1991 yılında yayınlanan stratejide Sovyetler Birliği'nin de dağılmasına atıfta bulunarak tek ve somut bir düşman yerine çeşitlenen tehdit unsurlarından bahsedilmekte ve bu doğrultuda da NATO, AB ve BM başta olmak üzere bölgesel kuruluşlarla işbirliği içinde küresel sorunların halledilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu duruma ilaveten yükselmeye başlayan yeni güç merkezlerinin varlığına rağmen ABD'nin tek süper güç olduğunun altı çizilmiştir (Erhan 2001; Ertem 2010).

George W.H. Bush döneminden sonra başkanlığa gelen Bill Clinton döneminde ise demokrasinin yayılması misyonunun dış politika söylemlerinin başlıca unsurlarından biri olduğu görülmektedir. Clinton'ın görevi gelmesinden üç yıl sonra 1996 yayınlanan ulusal güvenlik stratejisinde de belirtileceği üzere dış politikada ağırlık verilen diğer konular genel olarak dünya geneleninde ekonomik sürekliliğin desteklenmesi ve ulusal güvenliğin sağlanması üzerine olmuştur. Bu doğrultuda demokrasinin desteklenmesi bağlamında da insani müdahalelerin Amerikan dış politikasında yerini aldığı görülmektedir (Erhan 2001; Ertem 2010; Telatar 2011). Soğuk Savaş döneminden sonra çok farklı bir tablonun ortaya çıkması, ABD'nin küresel tek güç kalması, ABD'nin eşi görülmemiş bir üstünlük fırsatı yakalamasını sağlamıştır. Ancak ekonomisi en yakın rakiplerinden yüzde 40 büyük olan, sadece savunma harcamaları bile dönemin diğer güçlü altı devletinin toplam harcamasından fazla olan bir ABD döneminde başkanlık görevine Clinton'ın dış politika konularındaki isteksizliği ve tereddütleri bazı konularda başarısızlığına sebebiyet vermiştir (Walt 2000, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2000-03-01/two-cheers-clintons-foreign-policy>, 26 Mayıs 2015'te erişildi).

Başkan olduktan kısa bir süre sonra Somali³³ kriziyle karşı karşıya kalan Clinton dış politikadaki isteksizliğinin bir sonucu olarak müdahale konusunda tereddüt yaşamıştır. Takip eden süreçte insani müdahale amacıyla yürütülen faaliyetlerin başarısızlığa uğraması sonucu başta ABD askerleri olmak üzere kayıplar yaşanması ABD kamuoyunda da eleştirilere neden olmuştur. Somali müdahalesinde yaşanan kayıpların ülke genelinde Vietnam Sendromu şeklinde yeniden yorumlanması ABD dış politikası açısından dış müdahale olgusunun yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu durumdan hareketle ABD kendi güvenliğini doğrudan tehdit oluşturmayan durumlarda daha tereddütlü olma kararı almış, nitekim bu durum Bosna ve Kosova örneklerinde açık şekilde görülmüştür (Ertem 2010: 182-183).

Clinton döneminin askeri güç kullanarak demokrasiyi yeniden tesis etme amaçlı ilk rejim değişikliği hareketi ise Haiti üzerine olmuştur. Müdahalenin nedenine bakıldığında ise demokratik yollardan yönetime gelmiş bir liderin askeri darbeye indirilmesini takiben yaşanan iç karışıklıklar etkili olmuştur. Darbe sonrası takip eden süreçte diplomatik önlemlerin ve ekonomik çabaların başarısız olması üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin 31 Temmuz 1994 tarihli ülkede demokrasinin yeniden tesis edilmesi amacıyla ABD öncülüğünde BM askerlerine yetki verilmiştir. Ancak askeri kuvvet kullanılmadan önce diplomatik görüşmelerin sonuç vermesi üzerine askeri güce başvurmaya gerek kalmamıştır. ABD'nin bu karar doğrultusunda almış olduğu inisiyatif Soğuk Savaş sonrası demokrasinin yayılması bağlamındaki ilk teşebbüs olmuştur (Çakmak 2013; Telatar 2011). Yine bu duruma benzer olarak BM uygulamalarının yetersiz kalması nedeniyle ülkede düzeni tesis etmek için ABD öncülüğünde NATO'nun 1995 yılında gerçekleştirdiği Bosna Harekatı'nı da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Ancak 1999 Kosova Savaşı sonrası gerçekleştirilen müdahale ise insani müdahale ve demokrasiyi tesis etme amacı içinde değerlendirilecek şekilde ABD'nin

³³ Somali Krizi esas itibarıyla ülkenin bağımsızlığını kazandığı 1960 yılından itibaren başlamıştır. Bağımsızlığın ardından komşu ülkeler Etiyopya ve Kenya ile sınır çatışmaları yaşanmış, ilaveten ülke içi otorite boşluğundan dolayı aşiretler arası çatışmalar da yaşanmıştır. Ülke içinde yönetim sıkıntısından kaynaklı sorunlar baş gösterince yaklaşık 15 aşiret içinde bulunduğu çatışmalar BM'nin ülkeye müdahalesine kadar devam etmiştir. İnsani yardım amaçlı bu müdahale BM Güvenlik Konseyi'nin 3 Aralık 1992'de 794 sayılı kararının ardından 9 Aralık 1992'de ABD öncülüğünde 20 ülkenin katılımıyla Operation Restore Hope adıyla başlamıştır. Ancak ABD askerleri başta olmak üzere BM' bağlı askerlerin öldürülmesi üzerine ABD 1994'ün Mart ayında BM askerleri ise Mart 1995'te ülkeden ayrılmışlardır (Çakmak 2013: 509-513).

kamuoyundan gelen baskılar sonucunda NATO ile birlikte yeniden inisiyatif almasını beraberinde getirmiştir.

Soğuk Savaş sonrası 11 Eylül olayları ile başlayan sürece gelene kadar ABD dış politikası değerlendirilecek olduğunda açık şekilde anlaşılmaktadır ki Sovyetler Birliği'nin dağılması ile küresel anlamda tek süper güç olan ABD'nin belli bir süre devam eden şaşkınlığı söz konusudur. Bu durumda göreve gelen başkanların da etkisinin olduğu göz önünden kaçırılmamalıdır. Nitekim başkan Clinton döneminde de görüldüğü üzere en açık şekilde Vietnam örneğinden hareketle kamuoyunda Vietnam Sendromu şeklinde oluşan izlenim ve bu doğrultuda dış müdahalelere yönelik politikaların yeniden değerlendirilmesi, ABD'nin bazı olaylar karşısında ikilem yaşamasına neden olmuştur. Bu doğrultuda 1990'lı yıllar bu ikilemin örnekleriyle doludur. Ancak demokrasinin yayılması düşüncesinin güncelliğini korumakla beraber geçmişte yaşanan acı tecrübelerden ötürü uygulama konusunda aksaklıklar yaşandığını söylemek mümkündür. Genel olarak bu dönem için başkanlar ve uygulamalarına bakıldığında belirtilmesi gerekir ki ABD halen askeri ve ekonomik anlamda küresel tek güçtür. Bu doğrultuda da ileri de değinileceği üzere gerek üstlendiği misyonu yerine getirme adına gerekse ulusal çıkarların gerektirdiği haliyle dünya siyasetine yön vermeye devam etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin mutlak güç olarak dünya siyasetine ağırlığını koyduğu bu dönem dış politika gelenekleri ve yaklaşımlar bağlamında değerlendirilecek olduğunda ise söylenmesi gereken iki başkan örneğinde de görüldüğü gibi aktivist korumacı yaklaşım döneme hakimdir. George W.H. Bush'un genel itibarıyla ABD'nin Panama Müdahalesi göz önüne alındığında ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda dünya kamuoyuna karşı bazen kulaklarını kapatan Hamiltoncu gelenekten geldiğini, buna karşın Bill Clinton'ın ise dış politikada çekimser tavrına rağmen demokrasi ve insan hakları üzerine düşüncelerinden hareketle Wilsoncu gelenekten izler taşıdığını söylemek mümkündür (Karan 2010, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ceyda_karan/obama_ve_carter_sendromu_2-984340, 26 Mayıs 2015'te erişildi).

2.3.5. 11 Eylül Sonrası Dönem

ABD'nin 43. başkanı olan George W. Bush'un göreve geldiği sene meydana gelen ve Dünya Ticaret Merkezi ile onu takiben Pentagon'u hedef alan 11 Eylül saldırıları, Amerikan dış politikasında olduğu kadar dünya siyasetinde de köklü değişimlere yol açmıştır. 1812 yılında İngiltere ile girişilen savaştan ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Pearl Harbor'da yaşadığı büyük ölçekli baskından beri ilk kez kendi topraklarında saldırıya uğrayan ABD, korunmasızlık ve güvensizlik düşüncesinden hareketle tehdit ve güvenlik algılamalarını değiştirmiş, terörizme karşı savaş adı altında son derece agresif ve tek taraflı bir dış politika izlemiştir (Ataman ve Gökcan 2012: 216). Bu tarihten itibaren belli bir süre askeri güç kullanımı ABD'nin en önemli dış politika araçlarından biri olmuştur. Henüz başkanlığa gelmeden önce seçim kampanyalarında kendinden önceki başkan Clinton'ın dış politikada isteksiz bir şekilde de olsa uyguladığı askeri güç kullanımından şikayetçi olan Bush, 11 Eylül'den itibaren Jacksoncu gelenekle son derece uyumlu biçimde ani ve sert bir şekilde tehdidin kökünü kazıma adına yoğun olarak askeri güce başvurmuştur. Bu doğrultuda yeni tehdit artık terörizm ve haydut devletler olurken benimsenen yöntem ise terörizmi yok etmek için girişilebilecek her türlü askeri güç kullanımındır (Ataman ve Gökcan 2012; Ertem 2010; Telatar 2011).

ABD 11 Eylül saldırısını El Kaide örgütünün gerçekleştirdiği düşüncesinden hareketle örgütün siyasi kanadı Taliban'dan El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in teslim edilmesini istemiş, Taliban'ın kanıt gösterilmesi gerektiği söyleminden yola çıkarak ABD askeri müdahale seçeneğini ön plana çıkarmıştır. Bu doğrultuda ABD yapacağı müdahalenin uluslararası hukuka uygun olması bağlamında BM'nin 51. Maddesinde belirtilen meşru müdafaa hakkı çerçevesinde hareket etmek istemiş, ancak İngiltere ile birlikte Afganistan'a hava saldırısı başlattıktan sonra Güvenlik Konseyi'ni bilgilendirerek Güvenlik Konseyi'nin yasal prosedür gereği olaya el koymasına mahal vermeden inisiyatif olarak 7 Ekim'de askeri müdahaleyi başlatmıştır (Çakmak 2013; Kinzer 2006). ABD'nin benimsediği bu durum ülke güvenliğini tehdit eden unsurların yok edilmesi adına dış politikada atılacak adımları gösterme açısından önemlidir. Nitekim bu tarihten sonra son benimsenen son derece agresif bir dış politika bu durumun göstergesidir.

ABD'nin bu dönemde uygulayacağı dış politika net bir şekilde başkan Bush'un tehdit unsurlarının kaynağının yok edilmesi ve bu doğrultuda teröristler harekete

geçmeden yok edilmesi gerektiği yönündeki düşüncelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim literatüre “Önleyici Meşru Müdafaa” olarak da girecek olan bu düşünce Bush Doktrini şeklinde de ifade edilmiş ve somut olarak ise saldırılardan bir yıl sonra yayınlanan ulusal güvenlik stratejisinde net bir şekilde belirtilmiştir. Stratejide kitlesel imha silahlarına sahip olan veya sahip olmaya çalışan haydut devletlere ve terör örgütlerine karşı önleyici saldırı yönteminin kullanılması ilkesi düşman tanımlamasını ABD açısından yeniden ele alarak yapılacak bir ön saldırının meşru zeminini oluşturmayı amaçlamaktadır. Nitekim 2003’te Irak’a yapılan müdahale de kitlesel imha silahlarının varlığı düşüncesinden hareketle muhtemel bir saldırıyı önceden önlemek adına yani önleyici meşru müdafaa adına yapılmıştır. Bu doğrultuda Irak’a yapılan müdahaleyi bölgede totaliter rejimlerin yıkılarak demokrasiye geçilmesi açısından bir deneme olarak görmek de mümkündür (Ataman Gökcan 2012; Erhan 2001; Halatçı 2006). Yeni stratejiyle birlikte bir önceki başkan Clinton dönemi dış politika anlayışından kesin bir ayrılış söz konusudur. Diğer bir ifadeyle 11 Eylül’ün ABD dış politikası açısından bir kırılma noktası olduğunu ifade etmek mümkündür. Stratejide kitlesel imha silahlarının yok edilmesi ve haydut devletler girişilecek mücadeleye ilaveten ABD’nin halen dünyanın tek süper gücü olduğunu, bunun yanında uluslararası işbirliğine girişebileceğini ancak güvenlik durumu söz konusu olduğunda ABD’nin tek taraflı hareket etmekte tereddüt etmeyeceği ifadeleri açıkça belirtilmiştir. Stratejide son olarak ise Müslüman dünyası başta olmak üzere demokrasi ve insan hakları konusunda sorunlar yaşayan ülkelere karşı inisiyatifler alınacağı belirtilmiştir (Ertem 2010; Halatçı 2006). Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki demokrasinin yayılması misyonu halen güncelliğini korumaktadır ancak uygulanan yöntemin bugüne kadar olmamış bir şekilde aktivist korumacı bir yaklaşım barındırdığını söylemek mümkündür.

ABD 11 Eylül saldırıları sonrası terörizmi ortadan kaldırma ve demokrasiyi tesis etme amacıyla aktivist korumacı bir şekilde askeri güç kullanımını dış politikanın en çok başvurulan bir aracı haline getirmiş, mevcut ülkelerin demokrasiye geçiş yapmaları için de rejim değişikliklerinin kaçınılmaz olduğunu düşünmüştür. Bu doğrultuda Irak’a yapılan müdahaleyi bölgede totaliter rejimlerin yıkılarak demokrasiye geçilmesi açısından bir deneme olarak görmek de mümkündür (Telatar 2012a: 175). Diğer bir ifade ile 2003 Irak müdahalesinde bir yandan ABD ve müttefiklerinin terörist saldırılara karşı korunması amaçlanırken öte yandan ABD’nin güvenliği açısından da önemli görülen

ülkenin demokratikleştirilerek bölge ülkelerine de model olacak şekilde demokrasinin yayılması amaçlanmıştır (Dalacoura 2010: 63). Ancak buna karşılık Irak saldırısının bazı ülkelere demokrasi yayma iddiasındaki ABD'nin tehdit olarak algılanmasına neden olduğunu ifade etmek de mümkündür (Ertem 2010: 265).

Başkan Bush'un ilk dönemine bakarak demokrasinin yayılması misyonu bağlamında sert güce başvurmaktan geri durmadığını belirtmek mümkündür. Ancak Bush'un ikinci dönemine bakıldığında sert askeri gücün etkisinin azaldığı, buna karşılık yumuşak güç unsurunun güçlendiği görülmektedir. Nitekim bu durum 2006 yılında yayınlanan ulusal güvenlik stratejisine de yansımıştır. Stratejide dünya genelinde devam eden bölgesel çatışmalara yer verilerek çözüm yolları aranmış, nihayetindeyse bölgesel çatışmalarda uzun vadeli çözümün demokrasinin yayılmasından geçtiği belirtilmiştir (Telatar 2011: 157). Amerikan halkına yönelik terör tehdidinin devam ettiğinin altının çizildiği stratejide ABD'nin bu doğrultuda halen savaşta olduğu belirtilmiştir. Yine stratejide terörizmin küresel bir olgunun tezahürü şeklinde yansıtılmasından ziyade doğrudan Amerikan halkını hedef alan bir tehdit olarak açıklandığı görülmektedir (Kandemir 2011: 138). Ancak yukarıda bahsedildiği gibi 2002 stratejisinden farklı olarak sert askeri güç kullanımından ziyade yumuşak güce doğru kayışın olduğu stratejinin bu doğrultuda bir bakıma geçiş stratejisi olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Bush döneminin ilk stratejisinin en önemli özelliği olan Amerikan halkını doğrudan tehdit eden terör ve terörizmle mücadele konusunda tek taraflılık vurgusu yapılırken bu stratejide salgın hastalıklardan kitle imha silahlarına, insan kaçakçılığında doğal afetlere dek çeşitli tehdit algılamalarından bahsedilerek çok taraflı işbirliğinin vurgulanması bu durumun bir göstergesidir (Kandemir 2011; Telatar 2011).

ABD dış politikasında gerek söylemde gerekse uygulamada başlayan yumuşama en açık haliyle 2008 yılında Bush'tan sonra göreve gelen Barack Obama döneminde olmuştur. Ancak Obama liderliğinde ABD, Bush yönetiminin özellikle ilk zamanlarında uyguladığı son derece agresif ve tek yanlı dış politika nedeniyle dünya genelinde bir imaj tazeleme zorunluluğu da yaşamıştır. Bu durumu da Obama yine demokrasinin teşvik edilmesi yoluyla ancak bu sefer askeri güce önem veren aktivist korumacı yaklaşımdan ziyade model oluşturmacı bir yaklaşımla gidermeye çalışmış, kısmen de başarılı olmuştur (Telatar 2012: 56). Obama önceki başkan Bush gibi ABD'nin küresel anlamda hegemon

bir güç olarak varlığını korumasını desteklemektedir ancak iki başkanın ayrıştığı nokta uygulanan yöntem üzerinedir. Bu doğrultuda Obama uygulanan agresif dış politikasının ABD'nin imajına zarar verdiğini düşünmekte ve ilaveten demokrasinin yayılması misyonunun da bu bağlamda amacına ulaşamaması sonucunun muhtemel olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle Obama önceki başkanlardan George W.H. Bush ve Bill Clinton gibi pragmatik bir şekilde hareket ederek ABD'nin hegemon gücünü sürdürebilmek için her koşulda değil sadece gerekli durumlarda askeri güç kullanması gerektiğini düşünmektedir. Buna ek olarak Obama, Bush döneminin süresi belli olmayan askeri güç kullanımının aksine sınırlı ve sonlandırılabilir bir süreç benimsemiştir (Kandemir 2011; Telatar 2012).

Obama'nın ABD dış politikasında takip edeceği yöntemi 2010 yılında yayınlanan stratejide görmek de mümkündür. Buna göre stratejide öne sürüldüğü üzere çok boyutlu ilişkilerden bahsedilmesi tek taraflılık anlayışının tümüyle terkedildiğini göstermektedir. ABD'nin askeri üstünlüğünün sürdürüleceği vurgulanırken yeni yüzyılın yükünün kendi üzerlerine bırakılmayacağı, bu doğrultuda Irak ve Afganistan örneğinden hareketle sonlandırılabilir savaşlardan bahsederek daha pragmatik bir yaklaşımla uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Kandemir 2011; O'Connor 2009; Telatar 2012). Obama ABD'nin özellikle Ortadoğu'da uyguladığı katı politikalar nedeniyle güven zedelenmesi yaşadığı düşüncesinden hareketle bölge ülkelerinde demokrasinin yaygınlaştırılmasına önem vermiş, bu doğrultuda seçim kampanyalarında da sıkça bahsettiği üzere bölge genelinde ABD'nin kötü izlenimini düzeltmek için ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesini sağlamıştır (Mead ve Kissinger 2010, <http://www.cfr.org/history-and-theory-of-international-relations/carter-syndrome/p21106>, 28 Mayıs 2015'te erişildi).

Demokrasinin yayılması misyonuna 2010 stratejisinde özel olarak değinen Obama, konuyu insan hakları ile aynı başlıkta ele almış, bu doğrultuda ABD'nin demokrasinin ve insan haklarının teşvik edilmesini desteklediğini çünkü ABD hükümetlerinin bu değerlere saygı duyduğunu belirtmektedir. Bu durumdan hareketle de teşvik edilen demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin bir bakıma da ABD'nin ulusal çıkarlarını desteklediğini ifade etmektedir. Demokrasinin teşvik edilmesi ve insan haklarının geliştirilmesi bağlamında Obama, gerek hükümetler arası gerekse sivil toplum

kuruluşlarıyla ya da barışçıl muhalif gruplarla görüşülebileceğini belirtmiş, ancak Amerikan önerilerinin reddedilmesi durumunda ise diplomasi kanallarıyla uluslararası topluma önderlik edilebileceğinin altını çizmiştir (Whitehouse 2010, https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, 28 Mayıs 2015'te erişildi). Ülkeler arası işbirliğinin ve ekonomik bağların kuvvetlendirilmesi düşüncesinde olan Obama, demokratik olmayan rejimlerle de diyalog kanallarının açılmasının sağlanması gerektiğini belirtmiş, bu doğrultuda önceki başkan Bush döneminde anti-demokratik bazı ülkelerin haydut devletler şeklinde tanımlanması yaklaşımını terk ederek daha ılımlı bir söylem benimsemiştir (Telatar 2012: 64). Bu bakımdan Obama demokrasinin yayılması misyonu bağlamında ülkeler arası işbirliğinden ve diyalog kanallarının açılması gerektiğinden bahsederek başkan Bush gibi askeri güce dayanan yöntemleri öncelik konusu yapmamış, bu doğrultuda model oluşturmaya bir yaklaşım benimseyerek, demokratik değerlerin ve insan haklarının özendirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Başkan Obama'nın demokrasi ve insan hakları konularında özendirici politika ve söylemleri günümüzde halen geçerliliğini korumakta, bu doğrultuda önceki dönemlerde aktivist korumacı bir yaklaşım takip eden uygulamalardan daha makul ve kabul edilebilir bulunmaktadır.

ABD dış politikası açısından 11 Eylül sonrası dönemde demokrasinin yayılması misyonu özetle değerlendirilecek olduğunda başkan Bush'un Amerikan halkının güvenliğini korumak için bir süreç izlemekten ziyade doğrudan sonuca giden tedbirleri izlediği görülmektedir. Bu doğrultuda Bush'un başkanlığının ilk döneminde alınan tedbirlerin tek taraflı bir şekilde ani bir refleksle salt askeri güce dayandığı görülmektedir (Telatar 2011: 153). Diğer bir ifadeyle başkan Bush'un ilk dönemde aktivist korumacı bir yaklaşımla Jacksoncu geleneğin öngördüğü şekilde hareket ettiğini söylemek mümkündür. Ancak başkanlığının ikinci döneminde Bush'un sert askeri güce dayanan tutumunda bir yumuşama görüldüğü görülmekte bu doğrultuda ikinci dönem Bush hükümetinin Jacksoncu ve Wilsoncu bir koalisyon şeklinde oluştuğunu söylenebilir (O'Connor 2009: 7). Bu durumdan hareketle Bush'un Jacksonculukla başlayıp Wilsonculuğa kayan yaklaşımındaki başarısızlığın Wilsoncu ve Jeffersoncu geleneğin izlerini taşıyan Obama'nın başkanlığına zemin hazırladığını belirtmek mümkün olmaktadır

http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ceyda_karan/obama_ve_carter_sendromu_1-982998, 28 Mayıs 2015'te erişildi).

Bush'un ilk dönemlerinde fazlasıyla benimsediği sert güce dayanan dış politikasının aslında Amerikan yumuşak gücüne de zarar verdiğini, bu doğrultuda sertlik yanlısı politika izlemekten ziyade toplumlar arası işbirliğinin artırılması düşüncesine önem veren, demokrasinin geliştirilmesinin model oluşturmacı bir yaklaşımla olması gerektiğini düşünen Obama'nın uluslararası kamuoyunda yeniden güven tazelemek durumunda kaldığını söylemek mümkündür (Telatar 2011: 156). Bu doğrultuda Obama, Bush döneminde fazlasıyla uygulanan tek taraflı politikaların terk edilmesini sağlayarak uluslararası sorun teşkil eden durumlarda müttefikler arası ilişkilerin geliştirilerek çok taraflılığın sağlanması gerektiğini düşünmüş, sorunların çözümünden diyalog kanallarının açılması gerektiğini belirterek demokratik uygulamaları ön plana çıkarmıştır. Bu düşünceden hareketle Obama özellikle NATO'nun eskiden olduğu gibi salt ABD etkisi altından olduğu düşüncesinin yıkılarak örgütün geniş tabanlı bir çözüm platformu çizgisine gelmesini amaçlamıştır (Kandemir 2011: 147). Sonuç olarak ise başkan Obama'nın demokrasinin yayılması misyonu bağlamında aktivist korumacı bir yaklaşımın terk edilerek bunun yerine model oluşturma yaklaşımının benimsenmesini sağlamış, bu doğrultuda demokratik değerlerin zorla dayatılan bir uygulamayla sahiplenilmesinin güç olduğunu, bu nedenle de her ülkenin kendi öz değerlerine saygı çerçevesinde hareket edilmesi ve demokrasi, insan hakları gibi değerlerin teşvik edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

2.4. Demokrasinin Yayılması Misyonu ve Amerikan Ulusal Çıkarları

Amerikan ulusal kimliğinin bir parçası olan ve bu doğrultuda da dış politikanın değişmez bir argümanı olan demokratik değerler, genelinde ise demokrasinin yayılması misyonu kuruluşundan beri ABD için köklü bir gelenek olmuştur. Demokrasi arayışında olan, inanç ve düşünce özgürlüğünü gerçekleştirme ya da ekonomik faaliyetlerde bulunma amacıyla olan insanların bu amacı gerçekleştirebilecekleri yer olduğuna inandıkları ABD, bu doğrultuda bir demokrasi ve özgürlükler ülkesi olarak görülmüştür. Bu doğrultuda konstrüktivist teorinin de üzerinde durduğu şekliyle ulusal kimliğin inanılan bu değerlerle bütünleşmesi ABD'de bir idealin oluşmasına ortam hazırlamıştır. Bu ideal tecrübe edilen en mükemmel değerler bütünü olan demokrasinin başka

milletlerce de benimsenmesi gayesidir. Bu gaye kuruluşundan günümüze bizzat başkanlar nazarında da en yüksek sesten dile getirilmiş, bu doğrultuda ülkenin misyonunun olduğu dile getirilmiştir. Bu misyon hiç şüphesiz demokrasinin yayılması misyonudur. Bu doğrultuda misyonun meşruluğu da Amerikan İstisnacılığı ve Tayin Edilmiş Kader düşünceleriyle genel bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmış, misyona dinsel bir düşünce de verilerek bir ideoloji inşa edilmiştir. ABD'nin dünyanın geri kalanını demokrasinin yayılması misyonu aracılığıyla özgürleştirilmesi inancı bu doğrultu dış politikanın da değişmez bir parçası olmuştur.

Amerikan dış politikasında demokrasinin yayılması bağlamında bir amaç olarak kendisini bulan misyon, ABD'nin askeri, ekonomik ve karasal anlamda büyüme kaydederek hegemonyasını genişletmesiyle ulusal çıkarla da ilişkili olacak şekilde bir boyut kazanmıştır. Özellikle Monroe Doktrini ile dünyaya izole olmuş bir ABD'nin kıta genelinde yayılma alanı bulmasının açıklanması bizatihi ulusal çıkarla alakalıdır. Bu duruma verilebilecek en belirgin örnek yine izolasyon politikasını devam ettiren ABD'nin 1900'lü yılların başında başkan Theodore Roosevelt tarafından doktrinde gerçekleştirdiği gerçek anlamda Amerikan yayılcılığını meşrulaştırıcı düzenlemeleridir. Bu doğrultuda ABD Irak müdahalesine kadar gerek ekonomik, gerekse ideolojik nedenlerle birçok hükümetin devrilmesinde rol oynamıştır (Kinzer 2006: 13). Bu durumdan hareketle geleneksel Amerikan kimlik ve dış politikası bağlamında dinsel düşünceden de desteklenecek şekilde demokrasinin yayılması misyonunun, ulusal çıkarın korunmasına ve nihayetinde de küresel hegemonyanın gerçekleştirilmesine yönelik bir şekilde uygulama alanı bulduğunu söylemek mümkündür (Ertem 2010: 162). Nitekim bu doğrultuda tarihsel süreç içerisinde demokratik yollarla yönetime gelsin ya da gelmesin ulusal çıkarın zedelendiği bir durum söz konusu olduğunda gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak rejim değişikliğine gidilmesi bir dış politika aracı olmuştur. En belirgin haliyle ABD'nin 1948 Kolombiya ya da 1994 Haiti müdahalelerinde de görüldüğü üzere demokrasinin yayılması misyonu bir söylem aracı olarak ulusal çıkarın gerçekleşmesinde rol oynamıştır.

Geçmişle bağımlı hiçbir zaman koparmayan ABD, dış politikasını da uzun yıllara dayanan kültürel değerlerle şekillendirerek ulusal kimliğinin dönüştürülmesini sağlamıştır. Bu dönüşüm daha çok ulusal kimlikle ilişkili olacak şekilde dost-düşman

tanımlaması ve nihayetinde ulusal çıkar üzerine olmuştur. Bu doğrultuda kimlik-çıkâr bağlamında dönüşümün konstrüktivist bir şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkündür (Ertem 2010: 166). Bu dönüşüm çerçevesinde ulusal çıkarlar konstrüktivizmin de öngördüğü şekliyle Amerikan kimlik ve değerleriyle de bağlantılı olarak yeniden tanımlanmış ama demokrasinin yayılması misyonu bazen bir amaç olarak ancak daha çok bir araç olarak dış politikanın daimi bir argümanı olmuştur. ABD dış politikasındaki bazı uygulamalara bakıldığında ise misyonun aslında ABD üstünlüğünün pekiştirilmesinde ve hegemonyanın sürdürülmesinde bir araç olarak işlev kazandığı görülmektedir. Nitekim kıta içi yayılma fırsatı sağlayan Monroe Doktrini ile başlayan ve demokrasinin geliştirilmesi söylemi ile de bağdaşmayan Amerikan nüfuz hareketleri, Soğuk Savaş döneminde etkisini fazlasıyla hissettirmiştir. Bu doğrultuda izolasyonist çerçeveden kurtulan ABD'nin yine bu dönemde hegemonik faaliyetlerini arttırması söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda ABD Soğuk Savaş döneminde dünya genelinde yaklaşık elliye yakın bir sayıda askeri faaliyet içerisine girmiştir. Genel olarak askeri müdahale şeklinde olan bu faaliyetler de Amerikan kimlik ve değerler sistemine dayandırılarak meşrulaştırılmaya çalışılmıştır (Erhan 2001; Ertem 2010). Diğer bir ifadeyle daha önce de belirtildiği gibi özellikle Soğuk Savaş döneminde demokrasinin yayılması misyonu bağlamında liberal demokratik değerlerin teşvik edilmesi ve komünizmle mücadele Amerikan kimliği ve ulusal çıkarları açısından birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Bu bakımdan demokrasinin yayılması misyonu da genel olarak ABD'nin askeri faaliyetlerinin bir çerçeveye dayandırılması noktasında meşruiyet kazandırıcı bir işleve bürünmüştür.

Demokrasinin yayılması misyonunun kısmen etkili olduğu ancak daha çok ulusal çıkar olgusunun öne çıktığı müdahalelerden birisi Irak üzerine olmuştur. Amerikan dış politikasında ve dünya siyaseti açısından köklü değişikliklerin meydana gelmesinde etkili olan 11 Eylül saldırıları, ABD'nin ileride alacağı inisiyatiflere meşruluk kazandırma fırsatını da beraberinde getirmiştir. Önleyici meşru müdafaa düşüncesi ile kitle imha silahlarına sahip olduğu söylenen Irak'a yapılacak müdahalenin de meşruiyet kazanması sağlanmış ve demokrasinin gerçekleşmesi önünde engel olarak görünen Saddam Hüseyin'in devrilmesi hedeflenmiştir. Ancak Saddam Hüseyin'in devrilmesi düşüncesinin Körfez Savaşı yıllarına dek uzandığı ve bunun gerçekleştirilemediği göz önünde bulundurulduğunda ise kitle imha silahları konu edilerek ve demokrasinin

yayılması misyonu bağlamında ülkenin özgürleştirilmesinin de hedeflenmesinin yine önceden tanımlanmış ulusal çıkar için bir araç olduğu anlaşılmaktadır (İşyar 2013: 251). Bu durumdan hareketle de söylemek mümkündür ki köklü bir tarihsel geçmişe sahip olan demokrasinin yayılması misyonu, bir ideal olarak benimsenmekten ziyade dönemsel olarak konstrüktivist teorinin de ifade ettiği şekliyle Amerikan ulusal çıkarlarına göre işlerlik kazandırılan ancak Amerikan kimliği ve değerleriyle de çelişmeyecek şekilde bir dış politika aracı olmuştur. Bu araç kimi zaman dönemin koşullarının gerektirdiği şekilde aktivist korumacı bir yaklaşımla uygulama alanı bulmuş, kimi zaman ise model oluşturmacı bir şekilde kendisini göstermiştir. Nihayetinde yöntemler arasında değişkenlik olsa da değişmeyen tek şey Amerikan ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesi gayesi olmuştur.

III. BÖLÜM

3. DEMOKRASİNİN YAYILMASI MİSYONU BAĞLAMINDA ABD'NİN BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE ARAP BAHARI'NA YÖNELİK POLİTİKALARI

3.1. Büyük Ortadoğu Projesi ve Demokrasinin Yayılmasının Dış Politikadaki Yeri

ABD'nin kuruluş felsefesinde önemli bir yeri olan ve bu doğrultuda Amerikan kimliğinin de değişmez bir parçası olan demokrasi kavramı, dış politik anlamda ise demokrasinin yayılması misyonu, konstrüktivizmin de kimlik-çıkarcı ekseninde üzerinde durduğu şekliyle dönemselleşen bazda dönüşümler geçirerek ABD'nin dünyanın farklı bölgelerine yönelik politikalarında kimi zaman bir amaç kimi zaman ise bir araç olarak kendisine uygulama alanı bulmuştur. Nitekim Büyük Ortadoğu Projesi'ni de konstrüktivizmin ifade ettiği şekliyle kimlik-çıkarcı ve değerler noktasında değerlendirilen ve birtakım dönüşümler yaşayan demokrasinin yayılması misyonu bağlamında ele almak mümkündür. Bu noktada ifade etmek gerekir ki bir misyon olarak görülen demokrasinin yayılması düşüncesi 2000'li yıllarda yoğun şekilde Ortadoğu coğrafyasıyla ilişkili olmuştur. Bu durumun başlıca nedenleri ise önemli petrol kaynaklarına ve petrol arzı açısından da önemli geçiş noktalarına sahip olan bu stratejik bölgede tanımlı ABD ulusal çıkarlarının olması, bu doğrultuda ABD'nin bölge genelinde mevcudiyetinin tehlikeye düşmemesi açısından bölgenin demokratikleştirilmesinin ABD açısından zaruri hale gelmesi gibi etkenlerdir. Ancak demokrasinin yayılması misyonu bağlamında bu coğrafyanın ön planda olmasının başlıca nedeni ise 11 Eylül saldırılarını da içerisinde barındıracak şekilde bölgenin radikal İslami terörizm olgusuna olan yakınlığı ve bu noktada da ABD'nin terörizmin kaynağını yok etme amaçlı bölgeye yönelik başlatmış olduğu inisiyatiflerdir. Bu doğrultuda ileride daha net değinileceği üzere bölge genelinde çeşitli nedenlerden kaynaklı Amerikan karşıtlığının terörizm şeklinde ortaya çıkması

ABD'nin bazı inisiyatifler almasını gerektirmiştir. Bu inisiyatifler de esas olarak Büyük Ortadoğu Projesi bağlamında bölgenin demokratikleştirilmesi üzerine olmuştur. Bu bakımdan demokrasinin yayılması misyonu gerek anti-demokratik unsurları içerisinde barındıran Ortadoğu bölgesinin demokratikleştirilmesi gerekse ulusal çıkarın gerçekleştirilmesi bağlamında ABD açısından önemli bir dış politika aracı olmuştur.

Ortadoğu bölgesinde ABD ile arasının iyi olduğu ancak demokratik olmayan yönetimlerin iktidarda olması, bölge halkının siyasi haklarını kullanabileceği mekanizmaların kapalı olması ve ABD'nin de bu durumda mevcut otoriter iktidarlara destek vererek bir nevi payının olması bölge genelinde radikal unsurların ortaya çıkmasında ve destek görmesinde etkili olmuştur. Mevcut yönetimlerin iktidarda kalmaya devam etmesi ve ABD'nin de buna göz yumması hatta kimi zaman örtülü kimi zaman da doğrudan desteğini sürdürmesi bölge genelinde ABD karşıtlığının artmasında büyük oranda etkili olmuş, radikalizmin de güç kazanmasının en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Ancak ABD mevcut otoriter yönetimlerle bölge genelinde sürdürülebilirliğin uzun vadeli olmayacağını, aksi durumda radikal unsurların daha da güç kazanarak mevcudiyetini sürdüreceğini düşünmüştür. Nitekim Irak örneğinden yola çıkılırsa ABD'nin Saddam yönetimini değiştirme planları da bu varsayıma yönelikti. Saddam Hüseyin gibi bir diktatörün devrilmesi bölgedeki diğer otoriter devletlerin de kendisini sorgulamasına neden olacak, demokratik reformların bölge genelinde gerçekleştirmesi sağlanabilecekti (Telatar 2012a: 175). Irak'a yapılacak müdahale gerekçelerinin başka boyutu da ülkenin geniş petrol rezervlerinin yanı sıra askeri üs açısından merkezi bir konuma sahip olmasıydı ki bu durum ABD'nin Ortadoğu coğrafyasında bulunması açısından stratejik bir öneme sahipti (Klein 2007: 461-462). Bu bağlamda süreç içerisinde Irak'ın Ortadoğu'nun güvenliğinin sürdürülmesine yönelik güven vermeyen politikaları ABD açısından yeni inisiyatiflerin alınması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Bu doğrultuda bölge ülkelerinin ABD'ye daha yakın bir dış politika takip etmeleri ve bu şekilde de ABD'nin bölge genelinde etkisinin arttırılması sağlanmaya çalışılmıştır (Dobson ve Marsh 2006: 171-172).

Soğuk Savaş'ın sona ermesini ve Körfez Savaşı'nı takip eden süreçte George H. W. Bush'un Yeni Dünya Düzeni düşüncesi ile 2001 yılı itibariyle George W. Bush'un Amerika'yı güçlü ve özgür kılma söylemi en somut haliyle Ortadoğu coğrafyasıyla ilişkili

olmuştur. Bu doğrultuda ABD başkanlarının düşüncelerinden de hareketle demokrasinin yayılması misyonunun Ortadoğu'nun ABD dış politikası açısından ayrı bir öneminin olduğunu söylemek mümkündür (Telatar 2012a; Cameron 2005). Soğuk Savaş sonrası yılları takiben başkan Clinton döneminde de demokrasinin yayılması dış politikaya hakim olmuş, SSCB'nin dağılmasını takiben Doğu Bloku ülkelere yönelik demokratik ilerlemenin gerçekleşmesi amaçlı yürütülen politika kaçınılmaz şekilde Ortadoğu politikasının da etkilenmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda bölgesel aktörlerle ilişkilerin geliştirilmesinde demokrasi önemli bir etken olmuştur (Dalacoura 2010: 59). ABD'nin kimi zaman ekonomik anlamda çok pahalıya da mal olsa bu coğrafyada bulunmak istemesinin nedeni ise esas anlamda bölgenin stratejik öneminden kaynaklıdır. Bu doğrultuda ABD'nin coğrafya genelinde uzun vadeli tutunabilmesi anlamında bazı farklı yöntemleri benimsemesi kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Büyük Ortadoğu Projesi'ni de bu bağlamda ele almak gerekmektedir (Açıkgöz 2006: 81).

Büyük Ortadoğu Projesi ya da kısaca BOP³⁴ esas olarak ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarını daha kolay uygulayabilmesi ve bölgenin ABD ve müttefikleri için bir tehdit kaynağı olmaktan çıkarılması için Ortadoğu'nun dönüşümüne sokulmasına yönelik inisiyatifleri içermektedir. Bölge genelinde demokrasinin teşvik edilerek halkın yönetime ortak olmasının sağlanması, ekonominin ve refah seviyesinin coğrafya genelinde iyileştirilmeye çalışılarak radikal unsurların güçlenmesinin önüne geçilmek istenmesi BOP'un başlıca hedeflerinden olmuştur. Strateji terörizmle savaş ve radikal unsurların ortadan kaldırılmasını amaçlamakla birlikte Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya dek uzanan 22 ülkenin sınırlarında değişiklik öngörmektedir (Açıkgöz 2006; Akbaş 2011). Ardından Kafkasya ve Orta Asya da projeye dahil edilmiş ve bu haliyle de strateji Genişletilmiş Ortadoğu Projesi olarak anılmıştır. ABD bu proje bağlamında söz konusu bölgelerde ABD karşıtlığını engellemek için kimi zaman renkli devrimlere destek vermiş kimi zaman da ılımlı İslam adı altında bazı kesimlerin yönetime gelmesinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda ABD bölge genelinde demokratik değerlerin teşvik edilmesine önem vermiş, bölge genelinde sivil toplum örgütlerinin ve demokratik kuruluşların

³⁴ Orijinal adı "The Greater Middle East and North Africa Initiative" yani Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika İnisiyatifi olan proje ülkemizde büyük çoğunlukla Büyük Ortadoğu Projesi adıyla anılmaktadır. Dolayısıyla tezin ilerleyen bölümlerinde de Büyük Ortadoğu Projesi adı kullanılacaktır.

desteklenmesi stratejisi izleyerek demokrasinin yayılması konusunda diplomasi kanallarının açık olması yönünde çaba göstermiştir (Dalacoura 2005: 963-964).

Bu doğrultuda genel olarak açıklamak gerekirse BOP, temel anlamda iktisadi refahı yükseltmek suretiyle kısa vadede ekonomik sorunlara, orta vadede siyasi sorunlara ve uzun vadede ise etnik sorunlara çözüm getirebilmeyi hedefleyerek Ortadoğu'da Amerikan hakimiyetinin devamını esas alan stratejidir (Açıkgöz 2006: 81). Bu doğrultuda demokrasinin yayılması konusunda aktif bir dış politika benimseyen ve başkan Bush yönetiminde ABD geniş kapsamlı bu strateji gereğince radikal unsurlarla mücadele konusunda demokratik değerlerin öne çıkarılarak teşvik edilmesini amaçlamıştır. Ancak ABD'nin yakın geçmişte radikal örgütlerle münasebetleri nedeniyle bu konuda sorunlarla karşılaştığını söylemek de mümkündür. Nitekim ABD'nin Soğuk Savaş döneminde Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı CIA aracılığıyla radikal örgütleri desteklemesi, yine Afganistan'da 1996 yılında Pakistan İstihbarat Örgütü aracılığıyla Taliban'a askeri ve ekonomik yardımlarda bulunarak iktidara gelmesinde yardımcı olması ABD'nin radikal unsurlara karşı mücadelesinin sorgulanmasına neden olmuştur (Chossudovsky 2005: 40). Bu örneklerle ilaveten ABD'nin bölge genelinde halkın ülke yönetimine katılımını engelleyen otoriter yönetimlere olan desteği de hem ABD'nin coğrafya boyunca karşıtlığının artmasına neden olmuş, hem de radikal grupların daha da sivrilmesine sebebiyet vermiştir. Tüm bu etkenler de Amerikan karşıtlığının en somut göstergesi olan 11 Eylül saldırılarının meydana gelmesinde tetikleyici olmuştur.

11 Eylül saldırıları öncesi süreç göz önüne alınarak saldırıların neden gerçekleştiği ve özellikle Ortadoğu bölgesinde neden Amerikan karşıtlığının bu denli etkin olduğu sorusu söz konusu olduğunda ise cevabın yeniden ABD ile kesiştiği gözükmektedir. Nitekim Soğuk Savaş zamanında başkan Jimmy Carter döneminde Afganistan'da gizli CIA faaliyetleri, başkan Reagan döneminde radikal unsurların Sovyetler Birliği'ne karşı savaşması için silahlandırılması ve eğitilmesi, bir sonraki başkan George H. W. Bush döneminde İslam'ın en kutsal yerlerinden olan Suudi Arabistan'da daimi Amerikan askeri üslerinin kurulması aslında ABD'nin kendi eliyle karşıtlığının artmasında etkili olmuştur. Başkan Clinton döneminde de yıllarca ABD tarafından eğitilen ve silahlandırılan gerillalar dönüşümlerini tamamlayarak terörist haline gelmiştir (Kinzer 2006: 360). Radikal unsurların yaşadığı bu dönüşüm sürecinin yanı sıra daha önce de belirtildiği gibi siyasal anlamda halkın ülke yönetimine katılım yollarının kapalı olması ve ABD'nin de

bu duruma neden olan otoriter yönetimlere karşı kayıtsız kalması bölge genelinde ABD karşıtlığının artmasında mutlak surette etkili olmuştur. Nitekim 11 Eylül saldırılarının bu bağlamda oluşmasında ABD'nin de etkisinin olduğu, gerilladan teröriste evrilen grupların tepkisinin somuta dökülmesi olarak görmek mümkündür. Bu doğrultuda ABD'nin en önemli merkezlerini hedef alan bu tepki de ABD'nin agresif bir şekilde karşılık vermesine ve bölge açısından uzun bir süreci başlatmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda göreve geldiği ilk dönemlerde ABD'nin gerek Balkanlar'da gerekse Ortadoğu'da fazla inisiyatif almayacağını, bunun yerine ulusal savunmaya öncelik verileceğini belirten başkan Bush ABD tarihinde görülmemiş bu saldırı karşısında Jacksoncu bir şekilde son derece agresif bir dış politika izleyerek, uluslararası bir terörist saldırıyla karşı karşıya oldukları düşüncesinden hareketle terörist grupların ve otoriter devletlerin bulunduğu Ortadoğu bölgesini hedef göstermiştir (Cameron 2005; Downes ve Monten 2013). Teröristlerin Amerikan kimliğinin de bir parçası olarak görülen demokrasiyi, insan haklarını ve genel olarak da Amerikan değerlerini hedef aldığı belirtilmiş, buna karşılık mücadele edilmesi gereken hedefler olarak da terör yanlısı devletler ve radikal İslami ideoloji ön plana çıkmıştır (Telatar 2014: 43).

ABD kendisine yönelik bu saldırı karşısında BM Antlaşması'nın 51. Maddesine atıfta bulunarak meşru müdafaa hakkının olduğu ifade etmiş, bu doğrultuda saldırıların sorumlusu olarak gösterilen El-Kaide terör örgütüne ve örgütün merkezi olan Afganistan'a yönelik müdahalelerde bulunmuştur. Bu doğrultuda ABD Afganistan'a yönelik operasyonları süresince Batı dünyasının ve Rusya'nın da desteğini almıştır. Rusya'nın yanı sıra Afganistan'da Taliban rejimin yıkılmasını ve El-Kaide'nin ülkeden çıkartılmasını kendi ulusal çıkarları açısından uygun gören Çin, İran, Özbekistan ve Tacikistan gibi bölge ülkeleri de ABD ile birlikte savaşan yerel güçlere destek vermişlerdir (Bozkurt 2006; Çakmak 2013). Bu noktada belirtilmesi gereken şey Afganistan'a yapılan operasyonun demokrasinin yayılması misyonu bağlamında olmayıp kendisine yapılan saldırılara karşılık vererek terörist grupların yok edilmesini gayesiyle gerçekleştiğidir. Ancak bir sonraki konuda da değinileceği üzere ABD terörist saldırılara karşılık verdikten sonra ülkede siyasi istikrarın ve demokrasinin tesis edilmesi adına teşebbüslerde bulunmuş, demokrasinin yayılması misyonu da bu süreçte işlerlik kazanmıştır. Bu doğrultuda Taliban rejimi devrilmesini takiben Afganistan'da demokratik bir rejim kurulması çabalarına hız verilmiş, farklı grupların da içerisinde

olduğu çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nihayetinde de Hamid Karzai liderliğinde geniş katılımlı ve ABD'nin de desteklediği bir hükümet kurulmuştur (Polat 2006: 126). ABD'nin bu noktadaki esas gayesi de 11 Eylül saldırılarına yönelik karşılığın verilmesini takiben Taliban merkezli terörizmi sonlandırmak ve ilerleyen dönemlerdeki muhtemel terör tehdidini ortadan kaldırmak üzerine olmuştur ki bu nedenle de ülkedeki demokratik gelişmeleri desteklemiştir.

Afganistan müdahalesini takiben 2003 yılında Irak'a yapılan müdahale de kitle imha silahlarının varlığı neden gösterilerek muhtemel bir saldırının önlenmesine yönelik olmuştur. Bu doğrultuda muhtemel tehditlerin bertaraf edilerek yeni radikal girişimleri engellemek adına da demokrasinin yayılması öne çıkmıştır. Nitekim Ortadoğu coğrafyasının toplumsal, ekonomik ve demokratik anlamda gelişimi açısından Büyük Ortadoğu Projesi'nin bu bağlamda ortaya çıktığını söylemek de mümkündür. Bu bağlamda ekonomik anlamda kalkınmış bir Ortadoğu'da radikal unsurlara yönelimin olmayacağı ve bu sayede de ABD karşıtlığının bölge genelinde engelleneceği düşüncesi bu projenin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu durumdan hareketle de ileride daha net açıklanacağı şekilde projenin ortaya çıkmasında ve 11 Eylül saldırıları sonrasında gerek dış politikanın tayini gerekse demokrasinin yayılması konusunda aktivist korumacı bir yaklaşım içinde olan başkan Bush'un söylemlerinin oluşmasında önemli bir etkisi olan yeni muhafazakarların ABD'nin terörizmle mücadele karşısında izlenen dış politikanın fikri altyapısını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Nitekim daha ileride de değinileceği üzere demokrasinin yayılması misyonu bizzat yeni muhafazakarlarca ABD'nin vazgeçilmez dış politika amacı şeklinde görülmüş, bu doğrultuda belli bir dönem boyunca bu grubun etkisinde dış politikada uygulama alanı bulmuştur.

3.1.1. Afganistan ve Irak Müdahaleleri Bağlamında Ortadoğu'nun Demokratikleştirilmesi Düşüncesi

Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesi gerektiği düşüncesi daha önce de değinildiği gibi Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden süreçte de ABD'nin dış politik hedefleri arasında yer almıştır. Bu doğrultuda 1990'lı yılları takiben ortaya çıkan başkan George Bush'un Yeni Dünya Düzeni söylemi doğrudan Ortadoğu ile ilişkili olmuş, başkan Clinton'ın ilk olarak SSCB'nin dağılmasını takiben Doğu Bloku ülkelerine yönelik demokrasinin gelişmesi noktasındaki adımları da Ortadoğu'yu etkiler mahiyette

olmuştur. Çünkü Ortadoğu Soğuk Savaş sonrası ABD'nin küresel anlamda hegemonyasının devamı açısından stratejik bir öneme sahiptir. Nitekim Ortadoğu'nun önemini vurgulama noktasında sadece Afganistan örneği üzerinden hareket edildiğinde bile bölgenin stratejik anlamda avantajı anlaşılacaktır. Nükleer bir güç olan veya olma kapasitesinde olan İran, Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan'ın merkezinde yer alan Afganistan bu bağlamda eski Sovyetler Birliği coğrafyasını, Çin'i ve İran'ı kuşatan son derece önemli bir konuma sahiptir (Chossudovsky 2005: 41). Bu doğrultuda stratejik öneminin büyük olduğu bölgede 11 Eylül sonrası askeri inisiyatiflerin ön planda olduğu süreci takiben ABD'nin mevcudiyetinin sürekliliği açısından demokrasi ve demokrasinin teşvik edilmesi düşüncesi önemli bir dış politika uygulama aracı olmuştur.

11 Eylül saldırılarına karşılık vererek Taliban'ın iktidardan uzaklaştırılmasının ardından ABD, El-Kaide'ye yönelik operasyonlarına devam etmiş, bunun yanında demokrasinin yayılması konusunda adımlar atarak ülkenin siyasi anlamda yeniden yapılanması ve kalkınması adına gerek bölgesel gerekse uluslararası anlamda faaliyetlerini sürdürmüştür (Çakmak 2013: 531). Bu doğrultuda daha önce de değinildiği gibi ülkede mevcut terörizmin gerek ABD gerekse diğer ülkeler için yeniden tehdit oluşturmaması adına demokrasinin yayılması faaliyetlerine önem verilmiştir. Nitekim yaklaşık iki ay süren Afganistan müdahalesini takiben Taliban rejiminin devrilmesinin ardından ülkede demokratik bir yönetimin kurulması çabalarına hız verilmiş, bu doğrultuda Afganistan'dan çeşitli grupların da katılımıyla Almanya'nın Bonn kentinde bir konferans düzenlenmiştir. Bu doğrultuda Hamid Karzai liderliğinde demokratik bir yönetimin kurulması kararlaştırılmış, ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda yapılanması kararları alınmıştır. Ülkede demokratik bir yönetimin kurulmasını takiben güvenliğin sağlanması konusunda ise Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin (ISAF) kurulması etkili olmuştur. 18 ülkenin katılımıyla oluşturulan kuvvet ülke genelinde güvenliğin sağlanması, hükümet otoritesinin ülke çapında genişletilmesi ve insan yardım gibi konularda inisiyatifler almıştır (Polat 2006: 126-128).

Afganistan müdahalesi sonrası ülkede mevcut terörizmi sonlandırma adına operasyonlarını devam ettiren ABD, terörizmin kaynağını yok etme düşüncesi paralelinde bölgede kalıcı istikrarın sağlanmasının Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin devrilerek ülkenin demokratikleşmesiyle mümkün olacağını düşünmüştür. Bu doğrultuda ABD

Afganistan sonrasında sıradaki hedefin Irak olacağı yönünde dış politikasına yön vermiştir. Irak'ın neden hedef gösterildiği üzerinde durulacak olduğunda ise bu durumda yine ABD'nin etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1980'li yıllarda İran ve Irak arasında uzun yıllar süren savaşta son derece Amerikan karşıtı bir Şii rejim tarafından yönetilen İran'ın başarısız olmasını hedefleyen ABD bu süreçte Irak'a gerek askeri gerekse ekonomik anlamda ciddi yardımlarda bulunmuştu. Böyle bir siyasi konjonktürde ne kadar tutarsız politikaları da olsa Saddam Hüseyin yönetiminde bir Irak ABD açısından kötünün iyisi olarak düşünölmekteydi. Savaşın ardından da ilerleyen süreçte Irak'ın Kuveyt'i işgale yönelik girişimi ise ABD açısından Saddam yönetiminin gözden çıkarılmasına neden olmuş, bu doğrultuda ABD öncülüğünde 34 ülkenin katılımıyla oluşan koalisyon güçlerinin müdahalesiyle Irak Kuveyt'ten çıkarılmıştır (Kinzer 2006: 374-375). Bu bağlamda ABD'nin Saddam Hüseyin'i 1990'lı yıllarda da indirme düşüncesinin olduğunu söylemek mümkündür ancak ABD bu düşüncüyü bir sürece yaymak istemiştir ki 11 Eylül sonrası oluşan atmosfer de bu düşüncüyü somuta dökme imkanı vermiştir (Çakmak 2006: 152). ABD bu bağlamda Saddam Hüseyin gibi otoriter baskıcı bir kişiden kurtulmuş Irak'ın demokratikleşmesi önündeki engelin kalkacağını ve bu doğrultuda demokratikleşmiş bir ülke olarak Irak'ın da bölge ülkelerine model olabileceğini düşünmüştür. Bu doğrultuda da göreve yeni gelen Bush yönetiminin aldığı kararlar artık tedbir alınması ABD açısından kaçınılmaz olan Saddam Hüseyin ve genelinde de Irak üzerine olmuştur (Pbs.org 2003, <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/iraq/interviews/perle.html>, 21 Haziran 2015'te erişildi). Nitekim bu durumda bir sonraki başlıkta daha net anlatılacağı üzere özellikle etkisini 11 Eylül olayları sonrası hissettirerek başkan Bush yönetiminde yer alan Paul Wolfowitz, Richard Perle, Elliot Abrams, Douglas Feith, John Bolton gibi yeni muhafazakar grubun uzun yıllardır ABD'ye karşı terör uygulamalarını destekleyen Irak'la mücadele edilmesi yönündeki telkinlerinin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür (Kandemir 2010; Telatar 2011).

Irak'a gerçekleştirilecek müdahale için ise 11 Eylül saldırıları sonrası Afganistan müdahalesi bir fırsat olarak görölmüştür. Bu bağlamda da Irak'ın El-Kaide ile bağlantılı olduğu savına ilaveten ABD'nin üzerinde en çok durduğu gerekçe kitlesel imha silahlarının varlığı düşüncesi olmuştur (Kandemir 2010: 81). Nitekim Ortadoğu'nun demokratikleşmesi ve terörizmin kaynağının kurutulması anlamında Irak'a yapılacak

operasyon ABD açısından önemli görülmüş, bu bağlamda daha önce de değinildiği gibi Saddam rejiminin devrilmesini takiben kurulacak yeni demokratik rejimin de bölgenin demokratikleşmesi açısından model olabileceği anlayışı ABD'nin üzerinde dikkatle durduğu konu olmuştur. Bölge genelinde ABD açısından terörizmi destekleyen otoriter rejimlere son verilip halkın siyasi hayata entegre edilmesi sağlanarak radikal unsurlara olan desteğin son bulacağı düşünülmüş, bu şekilde de ABD'nin Ortadoğu'da mevcudiyetinin uzun vadeli olabileceği inancı dış politikaya yön vermiştir. Zira Büyük Ortadoğu Projesi'nin de ABD'nin bölge genelindeki bu varsayımlar üzerine kurduğu bir düşünce bağlamında ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Demokratik bir toplum inşa etmek için önemli bir inisiyatif olarak görülen Büyük Ortadoğu Projesi bu yönüyle terörizmin kaynağının kurutulması ve anti demokratik ya da başarısız devletlere karşı demokrasinin yayılmasını öne sürme amacıyla olmuştur (Telatar 2014: 44). Bu doğrultuda da projenin başlangıcı açısından Irak ABD'nin önemle üzerinde durduğu bir ülke olmuştur. Nitekim ABD Afganistan müdahalesinden ziyade Irak müdahalesinin ardından bu projeyi öne sürmüştür (Açıkgöz 2006: 81). Çünkü Afganistan müdahalesi ABD açısından 11 Eylül saldırılarına tepkisel olarak gerçekleştirilmiştir ancak Irak müdahalesi ise bizzat bölge açısından terörle mücadeleyi öngören ve terörizmin de kaynağını yok etmeyi amaçlayan bu proje bağlamında gerçekleştirilmiştir.

Afganistan işgalini takiben 2003 Irak işgali daha önce de değinildiği gibi her ne kadar kitle imha silahlarının varlığı düşüncesinden hareketle siyasi literatüre önleyici meşru müdafaa şeklinde girerek gerçekleşse de esas amacın Afganistan'daki baskıcı Taliban rejimine benzeyen Saddam Hüseyin rejimini devirmek olduğunu söylemek mümkündür. Bu amaç doğrultusunda da demokrasinin yayılması misyonu da Afganistan'da olduğu gibi Irak'ta da önemli bir dış politik araç olarak ortaya çıkmıştır (Costofwar.org 2014, <http://costsofwar.org/article/did-wars-bring-democracy-afghanistan-and-iraq>, 20 Haziran 2015'te erişildi). Nitekim Taliban örneğine benzer olarak Irak'taki Saddam Hüseyin rejimi gibi uluslararası terörizme sponsor olduğu söylenen otoriter bir rejimin devrilmesi düşüncesi gerek Irak'ın demokratikleştirilmesi gerekse de Ortadoğu coğrafyasının demokrasi ile tanışması noktasında bir domino etkisi yaratacağı anlayışından hareketle ortaya çıkmıştır (Downes ve Monten 2013: 95). Bu düşünceye ek olarak demokratikleşmiş bir Irak'ın ABD'nin dostu olabileceği ve bu durumda bölge genelinde siyasi reform hareketlerinin hızlanabileceği düşüncesi de

Afganistan müdahalesi sonrası Irak işgalinin nedenlerinden birisi olduğu söylenebilir (Dalacoura 2005: 965). Ortadoğu coğrafyası göz önünde bulundurulduğunda Afganistan kadar önemli bir pozisyona sahip Irak merkezi konumu sebebiyle Arap dünyasında demokratikleşme dalgasının başlaması açısından da öncü bir ülke olarak görülmüştür (Friedman 2003, <http://www.nytimes.com/2003/03/02/opinion/the-long-bomb.html>, 20 Haziran 2015'te erişildi).

11 Eylül saldırıları sonrası Afganistan ve Irak müdahaleleri ardından ise ortaya çıkan soru ABD açısından Ortadoğu bölgesinde terörizmin nedeni ve bu tehdidin nasıl sonlandırılabilirdiği üzerine olmuştur. Terörizmin nedeni konusunda az gelişmişlik, yoksulluk, yaşam koşullarındaki yetersizlik gibi nedenler öne çıksa da ABD'nin üzerinde durduğu başlıca konu Ortadoğu'da hakim siyasi kültür üzerine olmuştur. Demokrasinin bölge genelinde eksikliği ve otoriter rejimlerin baskıcı politikaları karşısında muhalif grupların sisteme entegre olamamaları özellikle İslami muhalefetin daha da radikalleşmesine ve gayri resmi faaliyetlere yönelmesine neden olmuştur. Böyle bir siyasi kültüre sahip bölgede demokratik değerlerin gelişmemiş olması da terörizmin artmasına sebebiyet veren etkenlerin başında yer almıştır (Telatar 2012a; Bozkurt 2006). Bu noktada da demokrasinin yayılması misyonu ortaya çıkmış, terörizmin güç kazanmasını engelleme adına başvurulan bir araç olmuştur. Bu bağlamda demokrasinin yayılması noktasında aktif bir dış politika izleyen Bush yönetimi demokrasi kavramının gelişmiş olduğu bir Ortadoğu'da hem ABD değerlerinin yaygınlaşabileceğini hem de bu durumun ABD'nin güvenliğinin gelişmesine katkı sağlayabileceğini düşünmüştür. Demokrasinin gelişmesiyle Amerikan karşıtı terörizmin azalacağı düşüncesi güç kazanmış, bu durumdan hareketle de Ortadoğu'da teşvik edilen demokrasinin ABD'nin güvenlik hedeflerini gerçekleştirmesi açısından zaruri olacağı anlayışı benimsenmiştir (Gause 2005, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2005-09-01/can-democracy-stop-terrorism>, 21 Haziran 2015'te erişildi).

11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası bir terörizm tehdidiyle karşı karşıya olduğundan dolayı ABD'nin Afganistan'a müdahalesi uluslararası kamuoyundan destek alabilmiştir. Ancak bu süreci takiben Irak'a gerçekleştirilen müdahale ise birçok kesimden tepkiye neden olmuş, bu noktada ABD uluslararası arenada yalnız kalmıştır. Bu bağlamda başta Rusya ve Çin olmak üzere Almanya, Fransa gibi ülkeler destek

verdikleri Afganistan müdahalesi sonrası Irak'a yapılan müdahale sonrası ABD'nin askeri politikalarına karşı çıkmışlardır (Akbaş 2011: 4). Nitekim kitle imha silahlarının varlığı gibi nedenlerle gerçekleştirilen müdahalenin ilerleyen süreçte böyle bir tehdidin mevcut olmadığına anlaşılmasıyla diğer hangi gerekçelerin Irak'a müdahalenin nedeni olduğu sorgulanmış, bu durum da ABD'nin uluslararası kamuoyunda imajının zedelenmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Büyük Ortadoğu Projesi'nin Irak müdahalesi ardından ortaya çıkmasının önemli bir nedeni de budur. Nitekim bu proje bağlamında ABD bölgesel anlamda katılım sağlamak için farklı mekanizmaları devreye sokmayı çalışmış, bu şekilde de coğrafya genelinde güven kazanmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda ileride daha ayrıntılı değinileceği şekilde ABD Ortadoğu genelinde sosyal yapıları da destekleyerek sivil toplumun yönetime katılmasını sağlamayı da amaçlamıştır (Açıkgöz 2006; Kinzer 2006). Çünkü ABD açısından demokratik bir Irak diğer Arap ülkeleri için de model olabilecektir ve bu bağlamda özgür, barışçıl Irak'ın ABD'nin ulusal çıkarlarının sürdürülmesine katkısı olacaktır (Friedman 2003, <http://www.nytimes.com/2003/03/02/opinion/the-long-bomb.html>, 23 Haziran 2015'te erişildi).

ABD Afganistan'da başarılı olabilmek için Irak'tan daha çok zamana ihtiyacı olduğu düşüncesinden hareketle Büyük Ortadoğu Projesi'ni de bu bağlamda ihtiyaç duyulan bu zamanı ABD'ye verme açısından girişilen uzun vadeli bir teşebbüs olarak görmek mümkündür (Çakmak 2006; Ertan ve Rasuli 2010). Bu doğrultuda ABD uzun vadeli bu teşebbüsünde başarılı olabilmek için gerek Afganistan gerekse Irak'ta terörizmle mücadelesine devam ederken bölge genelinde demokratikleşmenin sağlanması konusunda girişimlerde bulunmuştur. Buna karşılık Irak ve Afganistan gibi ülkelerde sivil toplumun gelişmemiş olması ve etnik bölünmelerin mevcut olması bölge genelinde demokratikleşmenin önündeki en büyük engellerden biridir. Bu durumda kısmen ABD'nin de bir başarısızlığının olduğunu söylemek mümkündür ki 1990'lı yıllarda özellikle Irak'a gerek siyasi gerekse finansal anlamda verilen destek sivil toplum faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağlayamamıştır (Çakmak 2006: 166-167). Ancak sadece ABD'nin başarısızlığı şeklindeki bir ifade de eksik olacaktır. Nitekim Saddam Hüseyin gibi otoriter bir liderin ve demokrasi konusunda siyasi kültürün yetersiz olduğu Irak'ın da böyle bir örgütlenmenin gerçekleşmemesinde önemli bir etkisi vardır. Ayrıca bölge genelindeki bazı otoriter yönetimlerin Büyük Ortadoğu Projesi'nde öngörüldüğü

üzere demokratikleşme düşüncesinden rahatsız olması ve bu yönüyle de projenin bölge genelinde yeterli desteği bulamaması süreci olumsuz etkileyen faktörler arasında olmuştur.

Afganistan ve Irak müdahaleleri bağlamında Büyük Ortadoğu Projesi ve bölgenin demokratikleştirilme düşüncesi genel olarak ele alındığında daha önce de ifade edildiği gibi ABD'nin bu coğrafyaya yönelik düşüncelerinin 11 Eylül olayları öncesinde de mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Ancak projenin somut hale getirilerek uygulamaya geçirilmesi ise Afganistan müdahalesini takiben Irak'ın işgali ile mümkün olmuştur. Diğer bir ifadeyle 11 Eylül saldırılarını takiben oluşan atmosfer ABD'ye Ortadoğu'ya müdahale fırsatı vermiştir. Bu noktada belirtilmesi gereken Afganistan'a yönelik gerçekleştirilen müdahalenin 11 Eylül saldırılarının sorumlusu El-Kaide'yi hedef alacak şekilde tepkisel amaçlıyken Irak'a yönelik müdahalenin ise bölgesel anlamda uzun vadeli ilgili proje bağlamında gerçekleştiğidir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Afganistan'da 11 Eylül sonrası El-Kaide terör örgütüne karşılık verildikten sonra da ülkede örgütün siyasi kanadı Taliban'a yönelik operasyonlar da devam etmiş, bu doğrultuda daha etkin mücadele için başkan Obama döneminde de görüldüğü üzere ilave askeri ek önlemler alınmıştır. Bu önlemlere ilaveten Taliban'ın zararlarını halka anlatmaya yönelik girişimler önem kazanmış ve halkın demokratik yollardan yönetime katılması amaçlanmıştır (Yavuz 2010: 6). Ancak tekrar Bush dönemine bakıldığında ise bölge genelinde esas sorunun kaynağı olarak Irak gündeme gelmiştir. Nitekim Irak terör örgütlerine destek veren bir ülke olarak nitelendirilmiş ve bu bağlamda da terörizmin kaynağının kurutulması açısından önemli görülmüştür. Bu doğrultuda Büyük Ortadoğu Projesi her ne kadar 2004 yılında kamuoyundaki yerini almışsa da projenin başlıca hedeflerinden olan otoriter rejimlerin devrilerek yerine demokratik yönetimlerin getirilme düşüncesi Irak'a yönelik olarak 1990'lı yıllar itibariyle de gündeme gelmiştir. Ancak rejim değişikliğini de içeren bu hedef Büyük Ortadoğu Projesi adıyla ancak 2004 yılında gerçekleştirilebilmiş ve terörizmle mücadele açısından ABD için bir seçenek olarak görülmüştür. Bu bağlamda Irak müdahalesinin aslında terörizmin kaynağının kurutulması ve otoriter rejimlerin devrilmesini takiben bölgenin demokratik yönetimlerle tanışması açısından Büyük Ortadoğu Projesi'nin önemli bir parçası olduğunu söylemek mümkündür (Çakmak 2006: 165). Bu doğrultuda proje gereği bölgede demokratik değerleri benimsemiş siyasal modellerin yönetimlerde yer alması öngörülmüştür ki bu

noktada da Irak Arap dünyasında bu düşüncenin uygulanması açısından bir model olarak düşünülmüştür (Akgüç 2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/115865/Buyuk_Ortadoğu_Projesi_ve_Cozum_Sureci.html, 25 Haziran 2015'te erişildi).

3.1.2. Büyük Ortadoğu Projesi'nin Oluşumunda Yeni Muhafazakar Söylem

11 Eylül saldırılarının ardından El-Kaide'ye yönelik olarak Afganistan'da başlatılan mücadele NATO içi veya dışı çoğu devlet tarafından desteklenmişti. İlerleyen süreçte de 1991 Körfez Savaşı sonrası yarım bırakılan Saddam Hüseyin'e yönelik müdahale Irak'ın terörizmi desteklediği gerekçesiyle devam ettirilmiştir. Nitekim kitle imha silahlarının varlığı iddiasına ek olarak otoriter Irak rejiminin başta El-Kaide olmak üzere çeşitli terör örgütlerine destek verdiği yönündeki düşünceler Irak'a neden müdahale edildiği bağlamında ABD'nin gerekçeleri olmuştur (Tarakçı 2010: 10). Bu gerekçelerin dile getirilmesi bağlamında ise daha önceden de belirtildiği gibi Bush yönetiminde etkin şekilde yer alan ve ABD'nin Irak müdahalesinin teorik alt yapısını hazırlayan yeni muhafazakar grubun etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim yeni muhafazakar düşünceye göre Irak'a demokrasinin teşvik edilmesi yönündeki bir müdahale ahlaki zorunluluk olmasının yanında ABD'nin de stratejik anlamda çıkarına olacaktı (Downes ve Monten 2013: 95). Yeni muhafazakarların 11 Eylül sonrası süreçte neden bu denli etkili olduğu sorusu göz önüne alındığında ise yine bu grubun Ortadoğu'ya yönelik demokrasinin yayılması bağlamında düşünceleri etkili olmuştur. Bu bağlamda da başkan Bush yönetiminde ABD yeni muhafazakarların da etkisiyle 11 Eylül saldırıları sonrası Afganistan'ın ardından Irak'a yönelmiştir. Çünkü yine bu gruba göre terör saldırılarına karşı sadece Afganistan'a yönelik bir müdahale fazla etkili olmayabilirdi ancak terörizmi bizzat destekleyen bir ülke olarak Irak'a yapılacak müdahalede ise terörizmin kaynağını kurutma açısından önemli olabilir ve bölgesel istikrarın sağlanması bağlamında da öncü rol oynayabilirdi (Kinzer 2006: 361). Nitekim yeni muhafazakarlar Irak, Afganistan başta olmak üzere Ortadoğu bölgesindeki sorunun genel olarak hakim olan siyasal kültür içinde kendine yer bulan radikal örgütlerin ortaya çıkmasına neden olan baskıcı otoriter yönetimlerden kaynaklandığını düşünmekteydi. Bu duruma ilaveten daha önce de değinildiği gibi bölge genelindeki her alanda kendini gösteren az gelişmişlik olgusunun da baskıcı yönetim biçimlerinin etkisiyle terör faaliyetlerinin artmasında etkili

olduğu anlayışı yeni muhafazakarların benimsediği bir düşünce olmuştur (Khan 2004; Telatar 2012a).

Ortadoğu bölgesine hakim siyasi kültürün bölgede terörizmi beslediği düşüncesinden hareketle demokrasinin yayılması misyonunu öne çıkaran yeni muhafazakarlar bu doğrultuda özellikle 11 Eylül sonrası dönemde başkan Bush yönetiminde etkisini hissettirmişlerdir. Nitekim Soğuk Savaş sonrası etkili bir şekilde dış politik söylem geliştirilemediğini eleştiren bu grup 11 Eylül saldırıları sonrası sürecin özellikle Ortadoğu bölgesinde aktif dış politika uygulanması ve bölgenin demokratikleştirilmesinin önünün açılması hususunda fırsat verdiğini düşünmüşlerdir (Ertem 2010: 256). Bu doğrultuda da yeni muhafazakarlar bölge genelinde terörle mücadele edilirken terörizmi ortaya çıkaran nedenlerin saptanması ve buna paralel olarak da terörizmin kaynağının kurutulmasının nasıl olması gerektiği konusunda demokrasinin yayılmasını öne çıkarmışlardır (Telatar 2010: 129). Gerek demokratik kurumların eksik olmasının gerekse fakirliğin, sosyal bölünmenin ya da dini mensubiyetin demokrasinin transfer edilmesine engel olamayacağına inanan yeni muhafazakarlar, bu amacın askeri bir müdahalenin ardından gerçekleştirilmesinin mümkün olduğu konusunda iyimser tutum sergilemektedirler (Downes ve Monten 2013: 96). Nitekim Afganistan'ın ardından Irak'a yapılacak bir müdahale de bu düşüncenin somuta dökülmesi açısından önemli görülmüştür.

11 Eylül saldırılarının Amerikan değerlerini ve Amerikan halkının varoluş felsefesini ortadan kaldırmaya yönelik bir saldırı olarak gören yeni muhafazakarlar kendi değerlerine karşı gerçekleştirilen bu saldırının kaynağı olarak görülen Ortadoğu bölgesine yönelik sert önlem alınmasında etkili olmuşlardır (Ertem 2010: 258). Terörist eylemlerin kaynağı olarak gösterilen Ortadoğu bölgesine yönelik girişimlerin geniş katılımlı bir şekilde desteklenmesi konusunda da kamuoyunun etkin kullanılması öngörülmüş, bu doğrultuda kendi öz değerlerine yönelik bu saldırı karşısında Amerikan ulusal kimliği yeniden tanımlanmıştır. 11 Eylül saldırıları ile ABD'nin hedef alınmasının Amerikan değerlerinin üstünlüğü ile açıklanması çalışılarak yürütülen dış politikada serbestiliğin önü açılmıştır (Americanrhetoric.com 2001, <http://www.americanrhetoric.com/speeches/gwbush911jointsessionspeech.htm>, 27 Haziran 2015'te erişildi). Nitekim saldırılar sonrası "korkuya kapılan Amerikan halkı

güçlü ve sağlam bir yönetimden koruma talep” etmiş (Klein 2007: 412), vatanseverlik yasası ve tartışmalı da olsa iç güvenlik yasası gibi yasalar da bu durumdan hareketle yönetimin elini kuvvetlendirecek şekilde kabul edilmiştir (Ertem 2010: 257). Yeni muhafazakarların 11 Eylül saldırıları sonrası terörizmle savaş ve demokrasinin yayılması düşüncesi bağlamında da Bush yönetimi Ortadoğu’ya yönelik aktivist korumacı bir dış politika takip etmiştir.

1960’lı yıllardan itibaren Amerikan siyasetinde etkili olmaya başlayan yeni muhafazakarlar Amerikan toplumunu bir arada tutan değerlerin korunması ve bunların dünyanın geri kalanına teşvik edilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Telatar 2012a: 162-163). Bu bağlamda demokrasiyi ve dış politika uygulama aracı açısından da demokrasinin yayılması misyonunu ABD’nin vazgeçilmez değerleri olarak gören yeni muhafazakarlar bu değerlerin dünya genelinde benimsenmesi açısından da ABD’nin dünya liderliğini üstlenmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu liderlik açısından da Ortadoğu’ya ayrı bir önem veren yeni muhafazakarlar daha önce belirtildiği gibi 1990’lı yıllarda da bölgeye yönelik ABD’nin dış politika tercihiinde etkili oldular. Ancak gerek başkan George H. W. Bush’un özellikle Irak’a yönelik rejim değişikliğine varmayan dış politik tercihi gerekse başkan Clinton’ın dış politika konusunda isteksizliği yeni muhafazakarların öngördüğü şekliyle Ortadoğu’nun demokratikleştirilmesi bağlamında etkili adımların atılması yönündeki talebinin karşılığı olamamıştır (Çakmak 2006; Telatar 2012a). Bu doğrultuda demokrasinin yayılması misyonu bağlamında aktivist korumacı bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini düşünen bu grubun özellikle 11 Eylül sonrası Bush yönetiminde önemli bir etkisinin olmasının nedenlerinden biri de saldırıların kaynağı olan Ortadoğu’nun demokratikleştirilmesi gerektiği düşüncesini önceden de savunuyor olmalarıdır.

Demokrasinin dünya genelinde teşvik edilmesi konusunda Amerikan siyasetinde en istekli grup olan yeni muhafazakarlar terörizmin kaynağının kurutulmasının ancak demokrasinin öne çıkarılmasıyla mümkün olduğunu düşünmüş, bu doğrultuda da ABD’nin agresif ancak gerekli olduğunda ise tek yanlı olarak serbest ticareti, insan haklarını ve demokrasinin yayılmasını teşvik etmesi gerektiğini düşünmüşlerdir (Boot ve Kirkpatrick 2004, <http://www.cfr.org/united-states/think-again-neocons/p7592>, 28 Haziran 2015’te erişildi). Ancak otoriter yapının hakim olduğu siyasi kültürü

demokratikleştirmenin öncesinde terörizm olgusuyla etkin mücadele edilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası Ortadoğu bölgesinde Amerikan varlığını elzem görmüşlerdir. George W. Bush öncesi dönemde de siyasi arenada etkili olan Paul Wolfowitz, Richard Perle, Elliot Abrams, Douglas Feith, John Bolton gibi yeni muhafazakar gruba mensup kişiler ve bunlara ilaveten yeni muhafazakar gruba dahil olmasa da Condoleezza Rice, Dick Cheney ve Donald Rumsfeld gibi siyasiler ABD'nin Afganistan ve Irak'a müdahalesi konusunda bir adım öne çıkmışlardır. Nitekim Wolfowitz'in 11 Eylül saldırılarından sadece sorumlu tutulan El-Kaide'nin ve Afganistan'ın değil aynı zamanda terörizme destek veren ülkelerin de hedef alınacağı yönündeki açıklaması ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik uzun vadeli bir programı olduğunu göstermiştir (Plotz 2001, http://www.slate.com/articles/news_and_politics/assessment/2001/10/paul_wolfowitz.html, 28 Haziran 2015'te erişildi).

Afganistan'a müdahalenin ardından 11 Eylül saldırıları ile Saddam Hüseyin rejimi arasında ilişki kurulması ve Irak'ın El-Kaide terör örgütüne destek verdiği düşüncesi sonrası ABD'nin Irak'a müdahalesinin zeminini hazırlanmıştır (Hamilton 2004, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A17347-2004Apr16.html>, 28 Haziran 2015'te erişildi). Irak'a gerçekleştirilecek bir müdahale aslında Bill Clinton'a 26 Ocak 1998'de gönderdikleri mektupta dile getirdikleri şekliyle yeni muhafazakarların da istediği bir hamleydi (Telatar 2011: 244-245). Nitekim yeni muhafazakarlar Irak'ın işgali sonrası Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesini takiben kurulacak demokratik bir rejimin Ortadoğu bölgesi açısından da bir model olabileceğini düşünmekteydiler. Bölgede terörizmin birçok kaynaktan beslendiği düşüncesinde olan yeni muhafazakarlar bu noktada da terörizme neden olan bir rejimden kurtulmuş Irak'ın diğer bölge ülkeleri açısından model olarak görülebileceği düşüncesiyle Afganistan'ı takiben Irak'ı hedef göstermişlerdir (Çakmak 2006; Klein 2007).

Yeni muhafazakarların demokrasinin yayılması konusundaki yukarıda belirtilen düşünceleri 11 Eylül sürecini takiben dış politika karar alımında ön plana çıkmalarına neden olmuştur. Nitekim bu gurubun uzun yıllardır benimsediği Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesi gerektiği söylemleri de bu bağlamda Büyük Ortadoğu Projesi olarak somut bir şekil kazanmıştır. Bu doğrultuda yeni muhafazakarların demokrasinin

yayılması misyonuna yaptığı vurgu nedeniyle Wilsonculuğun izlerini taşıdığını söylemek de mümkündür. Ancak yeni muhafazakarların demokrasinin yayılması misyonunda gerekli görüldüğü durumlarda güç kullanımına bir adım daha yakın olması onların Theodore Roosevelt, Franklin Roosevelt, Harry Truman ve Ronald Reagan’u referans alan “katı Wilsoncular” olarak nitelendirilmelerine neden olmuştur (Boot ve Kirkpatrick 2004, <http://www.cfr.org/united-states/think-again-neocons/p7592>, 29 Haziran 2015’te erişildi). Bu doğrultuda genel olarak yeni muhafazakarların demokrasinin yayılması misyonu bağlamında Büyük Ortadoğu Projesi’ne olan etkilerine değinilecek olduğunda bu grubun Amerikan siyasetinde ortaya çıkmaya başladığı dönemlerden beri demokrasinin yayılması konusunda benimsemiş olduğu tutum ABD’nin karşı karşıya olduğu radikal İslam tehdidinin bertaraf edilmesi düşüncesiyle daha da önem kazanmıştır. Nitekim terörist gruplarla mücadele ederken terörizmin ortaya çıkaran nedenlerin engellenmesi bağlamında öne sürülen demokrasi ve demokrasinin yayılması bu grubun en önemli söylem aracı olmuştur (Ertem 2010; Telatar 2012a). Bu doğrultuda Büyük Ortadoğu Projesi de en çok yeni muhafazakarların vurgu yaptığı şekliyle demokrasinin yayılmasının Irak ve Afganistan başta olmak üzere bölge geneline uygulandığı uzun vadeli bir strateji olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda tezin bir sonraki bölümünde Büyük Ortadoğu Projesi’nin nasıl bir politika olarak ortaya çıktığı, siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik anlamda neleri öngördüğü üzerinde durulacaktır.

3.2. Ortadoğu’nun BOP Bağlamında Demokratikleştirilmesi Politikaları

Afganistan ve Irak müdahalelerinin ardından Ortadoğu’nun gerek siyasi kültüründe gerekse siyasi görüntüsünde önemli değişiklikler yapmayı öngören Büyük Ortadoğu Projesi genel olarak bölge genelinde radikalizmin pasifize edilerek demokrasinin işler kılınması üzerine hazırlanmıştır. Bu şekilde sert güç kullanımının yanı sıra yumuşak güç kullanımı da dahil Amerikan karşıtlığının engellenmesi öngörülmüş ve anti-demokratik unsurlardan beslenen terör tehdidinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Ertem 2010: 273). Bu doğrultuda alt başlıklarda daha net anlatılacağı üzere gerek siyasi gerekse sosyo-ekonomik inisiyatifler alınmış ve projenin öngördüğü dönüşümler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Nitekim bu doğrultuda ilk olarak Ortadoğu coğrafyasını kapsayacak şekilde 22 Ortadoğu ülkesinde batılı tarzda demokrasilerin kurulması amaçlanmış, ardından projeye Kuzey Afrika ülkeleri, Kafkasya ülkeleri ve Orta Asya

Türk Cumhuriyetleri de dahil edilerek kapsam genişletilmiştir. Bu bağlamda proje sırasıyla Büyük Ortadoğu, Genişletilmiş Ortadoğu ve Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi adlarını almıştır (Akbaş 2011; Bozkurt 2006; Çakmak 2006).

Projenin bölgesel anlamda uygulanması dört kategoride düşünülmüştür. Birinci kategoride terörizme destek verdiği belirtilen otoriter devletler yer almaktadır ki Afganistan ve Irak müdahalelerinin bu bağlamda değerlendirilmesi mümkündür. İkinci kategorideki devletler yine otoriter ve Batı'nın değerlerine karşı çıkan devletlerdir ki İran, Suriye, Libya bu ülkelerdendir. Bu doğrultuda proje kapsamında değişim bu ülkeler için de söz konusudur. Üçüncü kategorideki devletler yine otoriter ancak tehdit unsurunun düşük olduğu devletlerdir. Ortadoğu'nun diğer ülkeleri, Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri bu kategoriye dahildir. Dördüncü ve son kategoride ise model ülke olarak Türkiye yer almaktadır (Sandıklı 2006: 26-27). Çünkü bölgesel işbirliğine gitme zaruriyetinden hareketle bölge genelinde stratejik bir pozisyona sahip olan ve doğu-batı sentezini gerçekleştirebilmiş bir Türkiye ile ilişkiler de bu bağlamda önemli görülmüştür (Bağcı ve Sinkaya 2006: 21-22). Nitekim hem Müslüman hem de batılı bir Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri için rol model olup olmayacağı bu sebeple gündeme gelmiştir (Duman 2011, <http://www.worldbulletin.net/?aType=haber&ArticleID=71637>, 30 Haziran 2015'te erişildi). Bölge genelinde radikalizmle mücadele açısından ılımlı İslam söylemi de bu doğrultuda gündeme gelmiştir. Aşırılığa kaçan ve şiddet eylemlerine dönüşme konusunda kırılğan olan radikal İslam anlayışından ziyade batılı değerlere karşı katı olmayan ve demokratik değerleri benimsemiş daha ılımlı bir yönetim yaklaşımının hem bölgesel barış ve işbirliği açısından hem de ABD'nin bölgesel mevcudiyetinin sürdürülebilirliği açısından daha uygun olacağı anlayışı projenin nihai hedefi olarak görülmüştür. Bu doğrultuda ABD Müslüman ülkeler ile Batı toplumu arasındaki önyargıları ortadan kaldırma bağlamında Türkiye ve İspanya'nın öncülüğünde başlatılan ve BM'nin de desteklediği Medeniyetler İttifakı projesini de desteklemiştir.

Büyük Ortadoğu Projesi'nin tam olarak hangi ülkeler için öngörüldüğü açık şekilde belirtilmemişse de 22 Arap ülkesine ilaveten Türkiye, Pakistan, İsrail, Afganistan'ın da bu kapsam dahilinde olduğu ifade edilmektedir. Nitekim ABD Dışişleri Bakanlığı kaynaklarınca hazırlanan projenin Şubat 2004'te Arapça yayın yapan El-Hayat gazetesinde kapsamının bu yönde olduğuna dair haber yapılmıştır (Girdner 2008: 138).

Aşırılığın önlenmesi, uluslararası suç ve kaçak göçlerle mücadele, serbest piyasaya geçiş, insan haklarının geliştirilmesi ve sivil toplumun güçlendirilmesi projede dahil olan bölge ülkelerinde hedeflenen kriterlerdendir (Bağcı ve Sinkaya 2006: 22). Bu doğrultuda da belirlenen hedeflerin somuta dökülmesi açısından siyasi girişimlere önem verilmiştir.

3.2.1. Büyük Ortadoğu Projesi Kapsamında Siyasi Girişimler

Teorik altyapısı George W. Bush yönetiminde yeni muhafazakarlar tarafından hazırlanan ve Irak'ın işgalini takiben Kasım 2003'te Genişletilmiş Ortadoğu İnisyatifi adıyla dile getirilen Büyük Ortadoğu Projesi daha önce de belirtildiği gibi genel olarak Ortadoğu bölgesinde demokratik rejimler kurma düşüncesinden hareketle gündeme gelmiştir (Whitehouse 2004, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/06/20040607-7.html>, 1 Temmuz 2015'te erişildi). Projenin çıkış noktasını ise 2002 ve 2003 yıllarında yayınlanan BM Gelişim Programı dahilinde hazırlanan Arap İnsani Gelişmişlik Raporu oluşturmaktadır. Raporla özellikle Ortadoğu dünyasında demokrasi eksikliğinden, eğitim seviyesinin düşüklüğünden, insani gelişmişliğin, insan haklarının ve kadın haklarının düşük seviyede olduğundan bahsedilmekte, bu durumun da gerek ABD'nin gerekse Avrupa devletlerinin ulusal çıkarlarını olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir. Bu doğrultuda tezin ilerleyen bölümlerinde daha net değinileceği üzere rapor genel olarak özgürlük, eğitim ve kadın haklarının güçlendirilmesi eksikliği başlıkları altında yukarıda belirtilen sorunlardan bahsetmektedir. Bu eksikliklerin de sonuç olarak aşırılık faaliyetlerinin yanı sıra terörizm sorunun ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmekte, bu durumdan hareketle de bölge genelinde demokrasinin yayılmasının elzem olduğunun altı çizilmektedir (Dağcı 2004; Girdner 2008).

ABD uluslararası anlamda destek sağlamak amacıyla da Haziran 2004'te Georgia Eyaleti'ne bağlı Sea Island'da G-8 ülkeleriyle düzenlenen toplantıda orijinal adı Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika İnisyatifi olan projesini katılımcı ülkelere sunmuştur (Çakmak 2006: 155). Ancak ABD'nin Ortadoğu bölgesiyle ilgili başlatmış olduğu bu inisiyatif aslında 11 Eylül 2001'den beri başlatılan girişimlerin üçüncüsüdür ve Dışişleri Bakanlığı'nın Yakındoğu İlişkileri Bürosu'nda geliştirilmiştir. İlk olarak Aralık 2002'de Büyük Ortadoğu Projesi'nin de öncülü olan ve bu doğrultuda da sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda bazı girişimlerin zeminini hazırlayan Ortadoğu Ortaklık

İnisiyatifi kamuoyuna duyurulmuş, ardından da Şubat 2003'te Birleşik Devletler-Ortadoğu Serbest Ticaret Bölgesi gündeme gelmiştir (Girdner 2008: 139). Bu süreci takiben ABD başlatmış olduğu inisiyatifleri kalıcı hale getirebilmek ve diğer aktörlerin de desteğini sağlamak için Haziran 2004'teki G-8 toplantısında projesinin dayanak noktasını oluşturan Arap İnsani Gelişmişlik raporunu katılımcı ülkelere sunmuştur. Düzenlenen toplantıya G-8 ülkelerinin yanı sıra Afganistan, Cezayir, Bahreyn, Ürdün, Tunus, Türkiye ve Yemen ülke liderleri de katılmış, ana konu olarak Ortadoğu İnisiyatifi görüşülmüştür. Ayrıca Gana, Güney Afrika, Senegal, Nijerya ve Uganda liderlerinin de katılacağı belirtilmiş, Afrika da dahil olmak üzere bölge ülkelerinden demokrasinin yayılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanması konusunda destekleri istenmiştir (Whitehouse 2004, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/06/20040607-7.html>, 2 Temmuz 2015'te erişildi). G-8 ülkeleri ve diğer katılımcı ülkeler ile yürütülen bu toplantıda Genişletilmiş Ortadoğu İnisiyatifi'nin kapsamı Afrika ülkelerini de dahil olacak şekilde esnetilmiş ve projenin yeni adı Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika İnisiyatifi olmuştur (Bağcı ve Sinkaya 2006: 22). Proje bu haliyle bir önceki planlamadan daha esnek bir tutum benimsemiş, Irak'ta devam eden savaş ortamının ve İsrail-Filistin anlaşmazlığının sonlandırılması gerektiği yönünde bir anlayış dile getirilmiştir. Nitekim İsrail-Filistin meselesi çözüme kavuşturulmadan Ortadoğu'da barışın ve reform hareketlerinin gerçekleştirilmesinin zor olduğu belirtilmiş, Irak halkına ve dönemin Irak geçici yönetimine destek verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Ertem 2010: 273-274).

Demokrasinin yayılması konusunda serbest seçimlerin gerçekleştirilmesi, kadınların siyasi hayata katılımının sağlanması, basın özgürlüğü, parlamenter değişim şeklinde somut önerilerin dile getirildiği toplantıda bölge genelinde gelişen demokrasinin gerek ABD'nin gerekse AB'nin çıkarlarına olacağı vurgulanmıştır (Çakmak 2006: 156). Ek olarak toplantıda proje ile ilgili uzun soluklu demokrasi hedefinin tesis edebilmesi ve projenin kurumsallaşabilmesi için beş ana bileşen öngörülmüştür. Gelecek için Genişletilmiş Ortadoğu Forumu ile hedeflenen reformların tartışılması ve devletlerarası işbirliğinin sağlanması için düzenli bir ortam düşünülmüştür. Forumu ayrıca iş dünyası ve sivil toplum örgütlerinin de katılımının sağlanması amaçlanmıştır. Genişletilmiş Ortadoğu Demokrasi Yardım Grubu ile demokrasinin inşası için sivil toplum örgütlerinin Amerikan ve Avrupalı kuruluşlarca desteklenmesi ve koordine edilmesi gerektiği

belirtilmiştir. Demokrasi için Genişletilmiş Ortadoğu Kuruluşu ile Ortadoğu'da demokrasinin çok taraflı kuruluşlarla sağlanmasına odaklanılacaktır. Proje kapsamında öngörülen diğer inisiyatifler ise Ortadoğu Okuryazarlık Kuruluşu ve G-8 Mikrofinans Pilot Projesi'dir (Wittes 2004, <http://www.brookings.edu/research/papers/2004/05/10middleeast-wittes>, 3 Temmuz 2015'te erişildi). Görüldüğü üzere projenin sadece ABD'nin inisiyatifinde gerçekleştiği görüntüsünün oluşmamasına özen gösterilmiştir ki Avrupa ülkelerinin yanı sıra bölge ülkelerinin de reform hareketleri noktasındaki kararlılığı bu durumu gösterir mahiyettedir (Keskintepe 2004, <http://www.mfa.gov.tr/ekonomi-gozluguyule-genis-orta-dogu-projesi-ve-turkiye.tr.mfa>, 3 Temmuz 2015'te erişildi).

Demokratik gelişmenin amaçlandığı bölge üzerine gerçekleştirilen toplantıda daha önce de değinildiği gibi bölgesel işbirliği önemli görülmüş, bu doğrultuda da Türkiye dönemin koşullarında model bir ortak olarak görülmüştür. Nitekim Batı ile arası iyi olan ve Müslüman bir nüfusa sahip ılımlı bir Türkiye projenin bölge ülkeleri üzerinde etkili olması açısından önemli görülmüş, bu bağlamda dönemin hükümeti ve başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın pozisyonu da yapıcı olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda ılımlı İslam'ın desteklenmesi demokratik hedeflerin yerine getirilmesi ve terörizme karşı savaşın kazanılması noktasında önemli görülmüştür (Bağcı ve Sinkaya 2004: 23). Toplantıda bu bağlamda demokratik hedeflerin işlerliği açısından Türkiye'nin Yemen ve İtalya ile eş başkanlığını yürüteceği Demokrasi Yardım Diyalogu oluşturulmuştur. Bu oluşumun demokratik gelişmenin sağlanması açısından hükümet temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğinin geliştirilmesi konusunda aracılık faaliyetlerini yürütmesi öngörülmüştür. Toplantıya Türkiye ile birlikte katılan diğer Müslüman ülkelerin de bölgesel ortaklık konusundaki olumlu tepkileri demokratikleşme düşüncesinin bölgesel anlamda kabul görmesi bakımından önemli görülmüştür (Çongar 2004, <http://www.milliyet.com.tr/2004/06/14/yazar/congar.html>, 4 Temmuz 2015'te erişildi).

Demokratik kurumların desteklenmesi, demokratik anlamda yeni programların başlatılması ve bu bağlamda hükümetler ile sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyon vazifesi gören Demokrasi Yardım Diyalogu ilk faaliyetini Türk Dışişleri Bakanlığı'nın öncülüğüyle Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) ile

birlikte Haziran 2005'te İstanbul'da gerçekleştirmiştir (Bozan 2005, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/329911.asp>, 4 Temmuz 2015'te erişildi). Aralık 2004'te ise yukarıda belirtilen proje bağlamında bileşenlerden olan Gelecek için Genişletilmiş Ortadoğu Forumu kapsamında Fas'ın Rabat kentinde siyasi, ekonomik ve sosyal reformlara yönelik değerlendirmelerin yapıldığı toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda genel olarak değerlendirilecek olduğunda Büyük Ortadoğu Projesi'nin ABD'nin inisiyatifinde gündeme geldiğini ancak G-8 ülkelerinin de desteğinin alınmasıyla çok taraflı bir görünüm kazandığını belirtmek mümkündür. Nitekim her ne kadar G-8 toplantısında ABD'nin önerisiyle gündeme gelse de proje katılımcı tüm ülkelerin desteğiyle uygulamaya geçmiş, ayrıca bölge ülkelerinin de girişimleriyle proje işlerlik kazanmıştır (Usembassy 2005, http://turkish.turkey.usembassy.gov/pr_05102005tr.html, 4 Temmuz 2015'te erişildi).

3.2.2. Sosyo-Ekonomik Bağlamda Büyük Ortadoğu Projesi

Kapsamının Kuzey Afrika, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin de katılımıyla genişletildiği Büyük Ortadoğu Projesi sadece siyasi anlamda önlemleri içeren bir proje olmaktan ziyade içerisinde sosyal, kültürel ve ekonomik konuları da barındıran bir oluşumdur. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi ilgili coğrafya genelinde baş gösteren gerek iktisadi gerekse sosyo-kültürel sorunlar demokrasi mekanizmasının da işlememesiyle radikalizm şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ABD kendi karşıtlığının da artmasına neden olan bu sorunlar karşısında demokratik kurumların güçlendirilmesiyle beraber iktisadi ve sosyo-kültürel kalkınmanın gerçekleşmesi gerektiği düşüncesinden hareketle projenin bu yönünün de üstünde önemle durmuştur. İktisadi anlamda kalkınan ülkelerde sosyal ve kültürel anlamda gelişmenin de sağlanmasıyla demokrasinin daha sağlıklı işleyeceği ve radikalizmin ortadan kalkabileceği düşüncesi ABD'nin olduğu kadar diğer aktörlerin de önem verdiği bir konu olmuş, bu bağlamda da Büyük Ortadoğu Projesi çok ortaklı bir şekilde işlerlik kazanmıştır.

Büyük Ortadoğu Projesi daha önce de belirtildiği gibi ortaya çıkış noktası olarak 2002-2003 tarihli BM Arap İnsani Gelişmişlik Raporu'nu baz almakta ve bu raporda belirtilen sorunlar üzerine ABD'nin G-8 toplantısında katılımcı ülkelere sunduğu çözüm önerilerine dayanmaktaydı. Nitekim raporda coğrafya genelinde kötü ekonomik

koşullardan, eğitim seviyesinin yetersizliğinden ve demografik dezavantajdan bahsedilmekteydi (Girdner 2008: 139). Projenin başarıya ulaşabilmesi açısından siyasi gelişmeleri de destekleyecek en önemli konu olarak görülen sosyo-ekonomi, demokratikleşme hamlesinin kalıcılığı bağlamında da öne çıkmıştır. Sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda kalkınan ülkelerin gerek ABD gerekse diğer Batılı ülkeler ile daha sağlıklı ilişkiler kurabileceği düşüncesi bu bağlamda önemli görülmüştür. Bu doğrultuda sivil toplumun güçlendirilmesi, eğitim reformu ile okuma-yazmanın arttırılması, kadın haklarının geliştirilmesi, ticaret ve finans sektörlerinin uluslararası ticarete entegrasyonu ve buna bağlı olarak da serbest ticaretin geliştirilmesi proje bağlamında üzerinde önemle durulan konular olmuştur (Kuloğlu 2006, http://www.ydh.com.tr/HD626_genisletilmis-ortadogu-ve-kuzey-afrika-projesi.html, 5 Temmuz 2015'te erişildi).

ABD'nin Arap İnsani Gelişmişlik Raporu'na istinaden G-8 ülkelerine sunduğu taslakta proje dahilindeki 22 Arap ülkesinin gayri safi milli hasılasının toplamının İspanya'ninkinden düşük olduğu, yetişkin Arapların yüzde 40'ının (bu oran 61 milyona denktir ve bunun 3'te 2'si kadındır) okuma-yazma becerisine sahip olmadığı, yıllık 6 milyon kişiye iş sahası yaratılması gerektiği dile getirilmiştir. Ayrıca sadece 1.6 milyon kişinin internet erişimine imkanı olduğu ve bunun dünyanın en düşük ortalaması olduğu belirtilmiş, kadınların sadece yüzde 3.5'inin Arap ülkelerindeki parlamentolarda temsil edildiğinin ve genç nüfusun yüzde 51'inin çoğunlukla ABD ve Avrupa ülkelerine göç etmek istediklerinin altı çizilmiştir (Girdner 2008: 139). Bu durumdan hareketle Büyük Ortadoğu Projesi taslağı ile G-8 ülkelerine bölge genelinde başta ekonomik ve sosyal olmak üzere her alanda reform hareketlerinin teşvik edilmesi konusunda tavsiyelerde bulunulmuş, uzun vadeli ortaklığın altı çizilmiştir (Gambill 2004, http://www.meforum.org/meib/articles/0407_me2.htm, 5 Temmuz 2015'te erişildi).

Reform hareketlerinin gerçekleştirilmesi konusunda ilgili taslakta demokrasinin yayılması açısından somut öneriler sunulmuştur. Bağımsız medyanın geliştirilmesi, sivil toplumun her alanda desteklenmesi gerektiği, bu doğrultuda G-8 ülkelerinin finans desteği sağlayabileceği, Batılı sivil toplum örgütlerinin gerek teknik gerekse eğitimsel anlamda yardımcı olabilecekleri belirtilmiştir (Çakmak 2006: 156). Bu bağlamda bölge genelinde bugüne kadar ön plana çıkmayan ya da çıkamayan sosyal yapıları destekleyerek tabansal anlamda destek bulmayı amaçlayan ABD ve G8 ülkeleri bu

nedenle projenin sosyal yönüne önem vermişlerdir. Nitekim proje bağlamında toplumsal tabanın oluşması açısından sivil toplum önemli bir aktör olarak görülmüş, bu nedenle de gerek finansal gerekse teknik ve eğitimsel anlamda desteklenmiştir. Yerel yönetimler, kadın platformları, gençlik yapılanmaları bu doğrultuda ön plana çıkan hedef kitle olmuştur (Açıkgöz 2006: 86). Daha önce belirtildiği gibi Demokrasi Yardım Diyalogu'nun eş başkanlığını yürüten Türkiye'nin İstanbul'da TESEV ile gerçekleştirdiği toplantı bu amaçladır. Toplantıya yirmi farklı ülkeden elliye yakın Ortadoğulu ve Kuzey Afrikalı kadın katılmış, bu sayede de kadınların sivil toplum alanında öne çıkması amaçlanmıştır (Bozan 2005, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/329911.asp>, 6 Temmuz 2015'te erişildi).

Büyük Ortadoğu Projesi'nin uzun vadeli hedeflerinin başarıya ulaşması açısından en önemli konulardan biri de eğitim üzerine olmuştur. Nitekim siyasi temsil konusu üzerindeki en büyük engellerden olan okuma-yazma konusunda strateji geliştirme amacıyla olan Ortadoğu Okuryazarlık Kuruluşu da bu bağlamda gündeme gelmiştir (Wittes 2004, <http://www.brookings.edu/research/papers/2004/05/10middleeast-wittes>, 6 Temmuz 2015'te erişildi). Bu doğrultuda eğitim reformu ile toplamda 20 milyon kişiye okuma-yazma öğretilmesi, dijital bilgi inisiyatifi, iş dünyası eğitimi inisiyatifi gibi önlemlerle de bölgenin modern dünyaya adapte olabilmesi öngörülmüştür (Çakmak 2006: 157-158). Bu bağlamda Türkiye'nin yine Demokrasi Yardım Diyalogu inisiyatifiyle Cezayir'de gerçekleştirdiği Cezayir Okur-Yazarlık Çalışmayı da proje bağlamında eğitime verilen önem üzerine olmuştur (Usembassy 2005, http://turkish.turkey.usembassy.gov/pr_05102005tr.html, 6 Temmuz 2015'te erişildi).

Büyük Ortadoğu Projesi'nin ekonomi ayağında ise demokratik gelişme ve kalkınma arasında yakın ilişki görüldüğü için önemle durulmuştur. Bölge genelinde ekonomik fırsatları genişletme amacıyla G-8 ülkelerinin ekonomik büyümeyi finanse etmesi gerektiği, mikrofinans kurumlarının sayısının artırılması ve özellikle de kadın girişimcilerin ekonomik hayata katılımı konusunda teşvik edilmesi gerektiği dile getirilmiştir (Usembassy 2005, http://turkish.turkey.usembassy.gov/pr_05102005tr.html, 7 Temmuz 2015'te erişildi). Bu noktada hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için Büyük Ortadoğu Finans Kuruluşu ve Büyük Ortadoğu Kalkınma Bankası'nın kurulması öngörülmüştür (Çakmak 2006: 157). Ayrıca G-8 Mikrofinans Pilot Projesi de bu

bağlamda gündeme gelmiştir. Bu proje ile bölge genelinde yeni kurulan küçük işletmelerin desteklenmesi düşünülmüştür (Wittes 2005, <http://www.brookings.edu/research/papers/2004/05/10middleeast-wittes>, 7 Temmuz 2015'te erişildi). 1 Ekim 2004'te Washington'da G-8 ülkeleri ve Büyük Ortadoğu Projesi bağlamında gerçekleştirilen Maliye-Ekonomi Bakanları toplantısında proje bağlamında hedefler yeniden görüşülmüştür. Bu bağlamda G-8 Reform Destekleme Planı çerçevesinde bölge genelinde piyasa ekonomisine geçiş konusundan reformların gerekliliği dile getirilmiştir. Ayrıca toplantıda özel sektörün ve KOBİ'lerin desteklenmesi amacıyla Uluslararası Finans Kurumu bünyesinde ortak bir havuz oluşturulması kararlaştırılmış ve ilk aşamada da 32,4 milyon dolarlık yardım taahhüdü alınmıştır. İlaveten serbest piyasaya geçiş ve bölgenin uluslararası piyasaya entegrasyonu, bölgeye yabancı yatırımların çekilmesi, bölge içi yatırım ve ticaret hacminin artırılması ve kadınların ekonomik hayata katılımın sağlanması konusunda kararlar alınmıştır (Keskintepe 2004, <http://www.mfa.gov.tr/ekonomi-gozluguyle-genis-orta-dogu-projesi-ve-turkiye.tr.mfa>, 7 Temmuz 2015'te erişildi).

Bölge genelinde özgürlük-serbestilik konusundaki eksiklikle mücadele için de ABD'nin ve diğer aktörlerin çalışmaları olmuştur. Nitekim 2003 yılındaki Freedom House raporlarına göre bölgedeki tek özgür-hür devletin İsrail olduğu, sadece dört devletin de kısmen özgür olduğu, ayrıca Arap dünyasının da dünyanın yedi bölgesi içinde özgürlüklerin en az olduğu bölge olduğu belirtilmiştir. Demokrasinin bölge genelinde gelişmesinin önündeki bu durum karşısında ise ABD sadece Irak için 2004 yılının ilk altı ayında 458 milyon dolarlık bir kaynak ayırdığını ifade etmiştir (Girdner 2008: 139-140). Bu doğrultuda söylemek mümkündür ki gerek ABD açısından gerekse diğer G-8 ülkeleri açısından bölgenin demokratikleşmesi yönündeki hedeflerin gerçekleşebilmesi ekonomik reformlardan eğitim alanındaki dönüşümlere, kadınların siyasi ve ekonomik hayatta girişimlerinin desteklenmesinden sivil toplumun ve yerel işletmelerin desteklenmesine dek uzanan reformlar bütünü ile ilişkilidir. Bu nedenle de projenin sosyo-ekonomik yönü bölge genelindeki sürdürülebilirliğin ve toplumsal kabulün devamı açısından büyük önem arz etmektedir.

3.2.3. Büyük Ortadoğu Projesi'nin Askeri Boyutu

Yenilenmiş haliyle kapsam açısından Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerini de içine alan Büyük Ortadoğu Projesi bağlamında askeri boyut büyük önem arz etmektedir. Nitekim demokratik reformların gerçekleşmesinin öncesinde askeri anlamda güvenliğin sağlanması gerektiği düşüncesi projenin askeri inisiyatifini de ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan askeri partner ise NATO olmuştur. Nitekim Soğuk Savaş sonrası özellikle Sovyetler Birliği'nin etki alanında olan bölgeleri kazanma stratejisi izleyen NATO'nun 11 Eylül saldırıları sonrası Afganistan'da etkili şekilde Irak'ta ise sınırlı olarak hareket etmesi bu ortaklık doğrultusunda olmuştur. Nitekim ABD'ye yönelik saldırıların ardından NATO Antlaşması'na istinaden ortaklarına yapılan saldırının tüm üye ülkelere yapılmış farz edildiği düşüncesinden hareketle özellikle Afganistan'da ABD ve NATO birlikte hareket etmiştir. Ancak Irak'ta ise özellikle Almanya ve Fransa'nın çekinceleri doğrultusunda NATO'nun sınırlı mevcudiyeti söz konusudur. NATO'nun bu bölgede faaliyetlerinin meşruiyetine bakılacak olduğunda ise örgütün Soğuk Savaş sonrasını takiben başlatmış olduğu inisiyatifler ön plana çıkmaktadır.

NATO'nun 1990'lı yıllarda başlatmış olduğu iki önemli ortaklık stratejisi kapsamının genişlemesine neden olmuş ve kısmen de başarılı olmuştur. Bunlar özellikle eski Sovyet Bloğu ülkeleri olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini içerisine alan Barış için Ortaklık stratejisi ve Akdeniz bölge ülkelerini içerisine alan Akdeniz Diyalogu'dur (Donnelly 2004, <http://www.nato.int/docu/review/2004/partnership-forward/partnership-Middle-East/EN/index.htm>, 8 Temmuz 2015'te erişildi). Nitekim NATO Barış için Ortaklık ile üye sayısını 16'dan 26'ya çıkarmayı başarmıştır, ancak aynı başarıyı Akdeniz Diyalogu ile yakalayamamıştır. Neden olarak ise özellikle Filistin-İsrail konusu başta olmak üzere bölgede istikrarın sağlanması konusundaki başarısızlık, katılımcı ülkelerin evrimini teşvik etme sürecinin iyi yönetilememesi olarak söylenebilir. Bu nedenle organizasyonun Ortadoğu bölgesi ile ilişki kurabilecek bir diyalog stratejisi geliştirmesine rağmen başarılı olamadığı görülmektedir. Nitekim terör tehditlerinin bu bölgeden gelmesi de Akdeniz Diyalogu'nun başarısızlığı olarak gösterilebilir (Tarım 2006, 214). Ancak 11 Eylül 2001 tarihi ise NATO'nun görev sahasının genişlediği bir tarih olmuş, bu tarihten itibaren NATO ve ABD bölgede koordineli hareket etmiştir. Nitekim 11 Eylül saldırılarının ardından ABD NATO'ya başvurmuş, NATO Antlaşması'nın 5. Maddesine istinaden bir ittifak üyesi olarak saldırıya uğradığını ve savunma konusunda diğer üye ülkelerin de harekete geçmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Bu doğrultuda da 7 Ekim 2001'de NATO kuvvetleri ve ABD Afganistan'a birlikte müdahale etmiştir. Bu tarihten itibaren de mevcut stratejiler gereği olağan etki alanı dışında olan Ortadoğu bölgesi terörizmle mücadele doğrultusunda resmen NATO'nun kapsamına girmiştir (Deniz 2012: 363-364).

NATO'nun terörle mücadele adına en önemli dönüşüm yaşadığı tarih ise 21-22 Kasım 2002 olmuştur. Nitekim bu tarihlerde Prag'da düzenlenen NATO zirvesinde terörizmle etkin mücadele adına Prag Yetenekler Mutabakatı, Sivil Acil Eylem Planı, Terörizme Karşı Ortaklı Eylem Planı, NATO Müdahale Kuvveti ve Terörizmle Mücadele Askeri Konsepti oluşturulmuştur. Ayrıca Irak konusunda da BM ile uyumlu hareket edileceğinin ve Irak'a olan desteğin süreceğinin altı çizilmiştir (NATO 2002, <http://www.nato.int/docu/update/2002/11-november/e1121e.htm>, 8 Temmuz 2015'te erişildi). Bu doğrultuda NATO ve ABD'nin Afganistan'a müdahalesine istinaden Kasım 2002'de Prag'ta alınan kararların Ortadoğu bölgesine ilişkin olduğunu söylemek mümkündür ancak Büyük Ortadoğu Projesi ile resmi bağlantı ise G-8 Washington toplantısı öncesi Haziran 2004'te İstanbul'da gerçekleştirilen NATO Zirvesi ile olmuştur. Zirvede Irak'ın yeniden yapılanması konusunda verilen destekten bahsedilerek Irak güçlerinin de eğitiminin gerçekleştirileceği dile getirilmiş, ayrıca Afganistan'daki NATO varlığının güçlendirileceği belirtilmiştir (Tarım 2006, 211). Zirvede İstanbul İşbirliği İnisiyatifi'nin de kurulmasına karar verilmiş ve Arap Körfez Ülkeleri İşbirliği Konseyi ile bölge güvenliğinin sağlanması ve istikrarın sürdürülmesi konusunda birlikte hareket edileceği ifade edilmiştir (Stornelli 2004, <http://www.comitatoatlantico.it/en/studi/natos-partnerships-put-to-the-test-in-the-greater-middle-east/>, 8 Temmuz 2015'te erişildi).

İstanbul'da gerçekleştirilen NATO Zirvesi ile Büyük Ortadoğu Projesi askeri anlamda artık NATO'nun inisiyatifinde bir proje haline gelmiştir. Bu bağlamda zirvede proje ile ilişkili olarak askeri faaliyetlerde NATO'ya rol verilmesi öngörülmüş, başta Irak olmak üzere güvenlik güçlerinin eğitilmesinde yer alacağı kararlaştırılmıştır (Deniz 2012: 364-365). Askeri eğitim faaliyetlerinin yanı sıra NATO, terörizmle mücadele adına özellikle Afganistan'da Taliban'a karşı da etkin bir mücadele yürütmüştür. Bu doğrultuda net bir şekilde NATO'nun Büyük Ortadoğu Projesi'nin askeri boyutunun yürütülmesinde önemli bir kurum olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda sadece Afganistan'da 2001 müdahalesi sonrası oluşturulan Uluslararası Güvenlik ve Destek Gücü ISAF'ın

Taliban rejimi sonrası otorite boşluğu sonrası ülkenin güvenliğini sağlama, ayrıca idari ve hukuki anlamda yeniden yapılanması konusunda faaliyetleri de göz önünde bulundurulduğunda NATO'nun Büyük Ortadoğu Projesi için bir askeri kanattan fazlası olduğunu söylemek de mümkündür (Aljazeera 2011, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/isaf-afganistandaki-uluslararası-guc>, 9 Temmuz 2015'te erişildi). Bu doğrultuda daha önce de belirtildiği gibi Afganistan'da tam mutabakatla girilen mücadele sonrası gerek Irak müdahalesi gerekse NATO'nun faaliyet alanı açısından muhalif görüşler ortaya çıksa da ABD ve diğer G-8 ülkelerinin bölge genelinde güvenlik kaygıları devam ettiği sürece NATO'nun operasyonel ve politik koordinasyonun sağlanmasında en iyi mekanizma olacağını söylemek mümkündür (Gordon 2006, <http://www.brookings.edu/research/papers/2006/03/spring-middleeast-gordon>, 9 Temmuz 2015'te erişildi).

İlk olarak sadece Ortadoğu bölgesini kapsamına alan Büyük Ortadoğu Projesi daha sonrasında ise Kuzey Afrika, Kafkaslar ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni de içerisine alacak şekilde genişletilmiş ve büyük bir coğrafyayı etkisi altına almıştır. Proje fikir olarak Soğuk Savaş Dönemi'ne dek uzanan süreçte de var olsa da uygulamaya konulması ancak 11 Eylül 2001 saldırılarını takip eden süreç sonrası mümkün olabilmektedir. Nitekim ABD tarihinde görülmemiş böylesine büyük bir saldırının Ortadoğu kökenli olması projenin merkez noktasının da Ortadoğu olmasını zorunlu kılmıştır. Bölge genelinde mevcut Amerikan karşıtlığının engellenmesi gerekliliği düşüncesiyle birlikte demokrasinin yayılması misyonunu önem kazanmış, bu noktada da özellikle 11 Eylül saldırılarını takiben başkan Bush yönetiminde etkili olan ve uzun yıllar bu fikrin öncülüğünü yapmış yeni muhafazakarlar öne çıkmıştır. Bölge genelinde neden terör faaliyetlerinin ve Amerikan karşıtlığının etkin olduğu sorusu da Büyük Ortadoğu Projesi'nin çıkış noktasını oluşturmuştur. Nitekim terörizme ve Amerikan karşıtlığına otoriter, baskıcı rejimlerin neden olduğu radikalizmin etkisinde siyasi kültürün yol açtığı görülmüş, bu doğrultuda da bölge genelinde mevcut siyasi kültürün değiştirilmesi gerektiği düşüncesi ön plana çıkmıştır. Uzun vadeli yapılanmayı öngören ve siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik boyutları olan Büyük Ortadoğu Projesi de genel olarak bu siyasi kültürü demokratikleştirme gayesinde olmuştur. Bu bağlamda bölge genelinde insan haklarını, hukukun üstünlüğünü öne çıkaran demokratik kurumların gelişmesine önem verilmiş, sivil toplumun, gençlik faaliyetlerinin özellikle de kadın girişimlerinin öne

çıkarıldığı yapılanmaların desteklenmesi üzerinde durulmuştur. Bölgesel ortaklıklar da bu konuda önem kazanmış, nitekim Türkiye'nin de eş başkanlığını yürüttüğü Demokrasi Yardım Diyaloğu da bu bağlamda gündeme gelmiştir. Bölge ülkeleri açısından gerek yönetim biçimi gerekse sosyo-kültürel yapısı nedeniyle model olarak görülen Türkiye'nin sivil toplumun ve demokrasi zemininin gelişmesine yönelik girişimleri bu doğrultuda önemli görülmüştür.

ABD'nin inisiyatifinde gündeme gelen uzun vadeli bir proje de olsa kapsam ve içerik bakımından G-8 ülkeleri başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin ve bölge ülkelerinin de önemli gördüğü Büyük Ortadoğu Projesi'ni bu bağlamda geniş katılımlı stratejik bir hedef olarak görmek mümkündür. Bu stratejik hedefin siyasi ve sosyo-ekonomik ayağında yine başta ABD olmak üzere G-8 ülkeleri ve bölge ülkeleri ön plana çıkarken, güvenlik konusunda ise NATO etkili olmuştur. Başta Ortadoğu bölgesi olmak üzere proje bağlamında coğrafya genelinde hakim olan istikrarsızlığın sona erdirilmesi düşüncesinin projeye katılım gösterilmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ilgili proje bağlamında Arap dünyası başta olmak üzere muhalif görüşler de ortaya çıkmıştır. Nitekim Londra merkezli El-Hayat gazetesinde yayınlanan haberin ardından bazı Arap liderleri ABD'nin bölge üzerinde siyasi model dayatması yaptığı şeklinde tepki göstermişlerdir (Wittes 2004, <http://www.brookings.edu/research/papers/2004/05/10middleeast-wittes>, 1 Temmuz 2015'te erişildi). Bu doğrultuda ilk ve en önemli tepki dönemin Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'ten gelmiştir. Mübarek bölge genelinde hayat kalitesinin artırılması düşüncesinin bölge halklarının katılımıyla yürütülmesi gerektiğini belirterek projeye ABD'nin kendi planını başka ülkelere empoze etmeye çalıştığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır (Çakmak 2006: 154). Bu nedenle ABD bölge genelinde mevcut karşıtlığına ek olarak projeye de olan karşı düşünceleri en aza indirebilmek için bölge ülkeleri, AB, BM ve NATO gibi aktörlerle birlikte hareket etme gereği duymuştur.

Projeye bölge ülkelerinden gelen tepkilere karşın demokrasi zemininin ve bölgesel anlamda işbirliğinin inşa edilmesi noktasında ülkeler arası diyalog kanallarının var olması demokrasinin gelişimi açısından bir başarı olarak görülmektedir. Ancak proje dahilinde öngörülen coğrafya açısından demokrasinin siyasi kültüre egemen olmasının önündeki zorluklar tam olarak aşılamamış, radikalizmin etkisi halen kırılamamıştır. Bu

durum da Büyük Ortadoğu Projesi'nin başarılı bir proje olup olmadığı konusunda sorulara neden olmuştur. Nitekim coğrafya genelinde demokratik anlamda görülen istikrarsızlık ve devam eden şiddet eylemleri proje bağlamında hedeflenen amacın elde edilemediğini gösterme açısından önemlidir. Yine bölge ülkelerinde beklenen ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleşmemiş olması da istenilen hedefe ulaşamadığını göstermektedir. Bu doğrultuda da tezin bir sonraki bölümünde değinilecek Arap Baharı konusunda ve takiben son bölümde yapılacak karşılaştırmalı analizde de Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı arasında bir ilişkinin olup olmadığı, birbirini tetikleyen etkenleri doğurup doğurmadığı incelenecek ve tüm bu olaylar bağlamında demokrasinin yayılması misyonunun Ortadoğu bölgesinde başarıya ulaşip ulaşmadığının değerlendirmesi yapılacaktır.

3.3. Arap Baharı ve Amerikan Dış Politikası

Arap Baharı kavramı baskıcı ve otoriter yönetimlere karşı her ne kadar sonradan şiddet eylemlerine dönecek şekilde istisnaları olsa da demokratik değişim talebiyle kullanılan bir kavramdır (Doğan ve Durgun 2012: 62). Bu doğrultuda Ortadoğu bölgesinde olduğu kadar dünya genelinde de önemli bir tesir bırakan Arap Baharı kavramı ilk olarak Yasemin Devrimi adıyla ortaya çıkmış, daha sonrasında ise Arap ülkeleri arasında bir domino etkisi şeklinde yayılmasından dolayı Arap Baharı olarak dünya kamuoyundaki yerini almıştır (Cengiz 2014, <http://blog.radikal.com.tr/dunya/arap-bahari-ve-yasemin-devriminin-geldigi-nokta-76993>, 12 Temmuz 2015'te erişildi). Tunuslu Muhammed Buazizi adlı bir gencin 17 Aralık 2010 tarihinde ekonomik zorluklar ve baskılar karşısında kendini yakmasını takiben patlak veren gösterilerin ilk olarak ülke geneline ardından da diğer ülkelere yayılmasıyla başlayan süreç coğrafya genelinde görülmemiş değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur (Birdal ve Günay 2013: 33). Uzun yıllar otoriter şekilde yönetilen ülkelerde halkın ekonomik ve sosyal sorunlarına karşı çözüm üretemeyen rejimlere karşı bir başkaldırıya dönüşen hareket, aynı zamanda bu otoriter rejimlerin de devrilmesini beraberinde getiren sürecin başlamasına olanak vermiştir (Sarhan 2014, <http://www.wilsoncenter.org/event/beyond-the-arab-spring-us-engagement-changing-middle-east>, 12 Temmuz 2015'te erişildi). Bu doğrultuda Tunus, Mısır, Libya, Cezayir, Yemen gibi ülkelerde uzun yıllar ülke yönetiminde olan otoriter rejimler devrilmiş, ancak sonrasında ise yönetim boşluğunu doldurma konusunda büyük

sıkıntılar yaşanmıştır. Nitekim başta Suriye olmak üzere kimi Arap ülkeleri istikrarın yeniden tesis edilmesi ve ülke yönetiminin paylaşımı konusunda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmış, bu haliyle de Arap Baharı sürecinden olumsuz etkilenen bir görüntü içerisinde olmuşlardır.

Arap dünyasında başlangıç olarak ekonomik sorun temelli genel anlamda da demokrasi arayışındaki bu başkaldırı karşısında ABD'nin tutumu ise demokrasinin yayılması misyonu bağlamında olumlu olsa da dış politik uygulamaların somuta dökülmesi noktasında ihtiyatlı olmuştur (Yegin 2013, <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=656>, 13 Temmuz 2015'te erişildi). Bu durumda ise Obama öncesi dış politikaya hakim sert rüzgarın ABD'nin imajında hasara yol açması ve bunun sonucu olarak da Obama'nın ABD'nin inisiyatifi dışında gelişen bu olaylar karşısında koşulların gerektirdiği şekilde hareket ederek Amerikan karşıtlığının artmasını engelleme düşüncesi ön plana çıkmıştır. Nitekim Büyük Ortadoğu Projesi'nde de yer aldığı haliyle aynı Arap ülkelerinde çıkan olaylar karşısında ABD süreçle ilgili öncü rolü oynamaktan ziyade diplomasi kanallarının teşvik edilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle BM ve NATO'nun inisiyatif alması yönünde bir strateji izlemiştir (Göngen 2014: 2). Bu bağlamda ileride daha net açıklanacağı üzere Libya'ya gerçekleştirilen müdahalede NATO ön planda olmuş, ülkelerarası diyalogun sağlanması noktasında ise BM ve AB etkili olmuştur. ABD bu süreçte söz sahibi ülkeler arasında olmuştur ancak öncü olmaktan da bir o kadar kaçınmıştır. Çünkü ABD karşıtlığının engellenmesi açısından bir fırsat olarak görülen Arap Baharı sürecinde halkların kendi iç dinamikleriyle netice alınması gerektiği düşüncesi belirleyici olmuştur. Bu doğrultuda tezin bu bölümünde Arap Baharı sürecini ve buna karşılık ABD'nin takip ettiği dış politikanın değerlendirilmesi yapılacaktır.

3.3.1. Arap Dünyasında Demokrasi Arayışları

3.3.1.1. Yasemin Devrimi'nden Arap Baharı'na Geçiş

İlk olarak Tunus'ta ekonomik gerekçelerle bir gencin kendini ateşe vermesiyle başlayan ve sonrasında sokak gösterilerine dönüşen eylem ilerleyen süreçte devlet başkanlarının değişimine dek uzanacak bir olaylar silsilesini beraberinde getirmiştir. Olayların çıkış noktasını ise Tunus genelindeki ağır sosyo-ekonomik şartlar ile başkan

Zeynel Abidin Bin Ali ve yakınlarının karıştığı yolsuzluk olayları oluşturmaktadır. 17 Aralık 2010'da Buazizi'nin kendini yakmasını takiben tüm ülke geneline yayılan sokak gösterileri yaklaşık bir ay sonra 14 Ocak 2011'de başkan Bin Ali ve ailesinin ülkeyi terk etmesiyle neticelenmiş ancak eylemlerin tüm Arap ülkelerine yayılmasının da başlangıcını oluşturmuştur. Nihai olarak yolsuzluk ve ekonomik şartların ağırlığına tepki olarak ortaya çıkan eylemler ilk kez bir Arap ülkesinde iktidarın devrilmesine neden olmuş, Yasemin Devrimi de bu eylemlerin sembol ismi olmuştur (Deutsche Welle 2011, <http://www.dw.com/tr/tunusta-yasemin-devrimi/a-14768922>, 13 Temmuz 2015'te erişildi).

Tunus'ta Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinin ardından protestolar kısa süreli devam etmiş olsa da ülkede yeni seçimlerin yapılmış olması ve iktidara yine Batı ile arasının iyi olduğu ve Bin Ali'ye nazaran daha kabul edilebilir İslami Nahda Partisi'nin gelmesi olumlu karşılanmıştır (Terrill 2011, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/index.cfm/articles/The-Arab-Spring-and-the-Future-of-US-Interests/2011/8/2>, 14 Temmuz 2015'te erişildi). Nitekim başta Almanya ve Fransa olmak üzere Batı, Tunus'taki bu değişimi demokrasi ve insan haklarının gelişimi açısından bir fırsat olarak görmüş, demokrasinin gelişimi yönündeki talepleri de destekleyeceğini belirtmiştir (Deutsche Welle 2011, <http://www.dw.com/tr/tunusta-yasemin-devrimi/a-14768922>, 14 Temmuz 2015'te erişildi). Dolayısıyla halktan gelen demokrasi talebinin en kısa ve en zararsız bir şekilde gerçekleştiği Tunus değişiklik dalgasının ilk başladığı ülke olması itibarıyla de diğer Arap ülkeleri tarafından bir model olarak görülmüştür. Diğer bir ifade ile Tunus'ta ortaya çıkan Yasemin Devrimi, hareketin Arap Baharı'na dönüşmesi açısından bir başlangıç olmuştur.

Arap dünyasında otoriter rejimlere başkaldırının sembol ülkesi ise Arap Baharı'nın başlangıcından beri iki yönetim değişikliği gören Mısır olmuştur. Yaklaşık 30 yıldır ülkeyi baskıcı ve otoriter bir şekilde idare eden Hüsnü Mübarek yönetimine karşı ayaklanan halk, eylemlerin başlangıcından yaklaşık üç hafta sonra ülkede büyük bir değişime neden olacak süreci başlatmıştır (Bbc 2013, <http://www.bbc.com/news/world-12482291>, 14 Temmuz 2015'te erişildi). Bu doğrultuda Tahrir Özgürlük Meydanı da Mübarek yönetimine karşı gösterilerin merkezi olmuş, Arap Baharı sürecinde bir sembol olmuştur. Bu bakımdan da Mısır Tunus'ta başlayan Yasemin Devrimi'nden Arap

Baharı'na geçişin merkezi olarak görülmektedir. Uzun zamandan beri Mısır'da var olan ve günümüze dek birikerek gelen iktisadi bozulmalar otoriter ve baskıcı bir yönetim şekliyle de birleşince halkın öfkesi patlama noktasına gelmiştir. Nitekim Tunus eylemlerinin 25 Ocak Mısır eylemlerine aracılık etmesiyle de halkın uzun yıllar biriken öfkesi sokağa yansımıştır. Nihayetinde de 30 yıllık Hüsnü Mübarek başkanlığındaki Mısır yönetiminin sona ermesi Arap Baharı açısından bir dönüm noktası olmuştur (Nytimes 2015, <http://topics.nytimes.com/top/news/international/countriesandterritories/egypt/index.html>, 17 Temmuz 2015'te erişildi).

Mısır'da Mübarek'in istifasının ardından yapılan parlamento seçimleri sonucu Batı'nın pek de memnun olmadığı Müslüman Kardeşler'e bağlı Hürriyet ve Adalet Partisi ile Nur Partisi mecliste büyük çoğunluğu yakalamıştır. Bunu takiben Haziran 2012'de de yine Müslüman Kardeşler'in adayı Muhammed Mursi cumhurbaşkanlığına seçilmiş, ancak kamuoyunun ilk izleniminin aksine Mısır'ın ilk sivil cumhurbaşkanı olan Mursi Batı ile son derece pragmatik yönde ilişkiler kurma gayesi taşımıştır (Göngen 2014: 10-11). Ancak 2012'nin Kasım ayından İsrail'in Filistin'e saldırması ve Mursi'nin bu saldırı karşısında aldığı tutum başta İsrail olmak üzere ABD'yi de endişelendirmiştir. Nitekim Müslüman Kardeşler ve Mursi'nin Filistin ve Hamas ile olan yakın ilişkisi ve Filistinli gruplar arası diyalogun sağlanması konusundaki girişimleri genel itibariyle ABD ile iyi ilişkileri olan Mısır ordusunda da hareketlenmelere yol açmıştır. Bu duruma ilaveten ülke içinde muhalif kesimlerle diyalog kanallarını açma konusunda başarısız olan ve kendi anayasasını yapma yönünde hareket eden Mursi yönetimine karşı ayaklanmaların olması da Mısır'da askeri darbeye giden süreci başlatmıştır (Birdal ve Günay 2013; Göngen 2014; Tunçdemir 2014, <http://t24.com.tr/yazarlar/cemal-tuncdemir/arap-bahari-neden-tunus-ve-misirda-farkli-yasaniyor,8323>, 19 Temmuz 2015'te erişildi).

Mısır'da Yasemin Devrimi'ni gerçek anlamda Arap Baharı'na dönüştürecek durum söz konusuken Mübarek yönetimine karşı ayaklanmaların ardından Mısır'daki en örgütlü toplum olan Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi, bu grubun dış politikada takip ettiği yerinde uygulamalara rağmen aynı başarıyı iç politikada gerçekleştirememesi yeni bir darbe sürecini beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak Arap dünyasında otoriter yönetimlere karşı başlayan tepki Mısır'da tam olarak sürecin ruhuna uygun

tamamlanamamıştır. Mısır tarihinde ilk sivil cumhurbaşkanı ünvanına sahip olmasına rağmen Mursi'nin tüm toplumun sesi olmayı başaramaması ve Filistin meselesinde göstermiş olduğu tutumdan dolayı gerek ABD gerekse İsrail'in kaygılanmasına neden olması iç ve dış siyasette destek kaybetmesine neden olmuş, nihayetinde de siyasi arenadan çekilmek durumunda kalmıştır. Sonuç olarak ise Mısır'da sürecin ruhuna ilişkin olarak demokrasiden ziyade ABD'nin müttefiki olan ordunun konumunu pekiştirdiğini söylemek mümkündür (Yegin 2013, <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=656>, 19 Temmuz 2015'te erişildi).

3.3.1.2. Arap Baharı'nda Halk Ayaklanmalarından Askeri İnisiyatiflere

Arap Baharı sürecinde Tunus kadar başarılı olamasa da Mısır, ülkesel anlamda taşıdığı önem gereği sürecin en önemli aktörlerinden olmuştur. Bu iki ülkede derin iç çatışmaya varmayan sokak gösterilerinin olması ve diyalog kanallarının da açık olması Batı ülkeleri ile iletişim kurmasında da etkili olmuş, bu durumdan hareketle de ülkelerarası işbirliği mümkün olabilmiştir. Ancak Mısır'da yaşanan süreci takiben Arap Baharı'nda ilk ciddi sorunların yaşandığı ve buna karşılık da askeri tedbirlerin alındığı ülke Libya olmuştur. Bu doğrultuda Libya'daki ayaklanma genel itibariyle ülkenin kuzeydoğusundaki Bingazi şehrinde güvenlik güçlerinin Kaddafi karşıtı “öfke günü” yürüyüşünde protestocular üzerine ateş açması sonucu olmuştur (Göngen 2014; Bbc 2015, <http://www.bbc.com/news/world-12482311>, 20 Temmuz 2015'te erişildi).

Libya'da gerçekleşen olaylarda Tunus ve Mısır'ın da etkisi muhakkaktır ancak ekonomik gelişmişlik anlamında Afrika'nın en ileri gelen ülkelerinden biri olmasına rağmen Libya'da halkın siyasi ve kültürel anlamda kısıtlı olması, yönetim mekanizmalarına ulaşımın kapalı olması halkın süreç içerisinde öfke birikimine neden olmuştur (Birdal ve Günay 2013: 96-97). Bu duruma ek olarak Libya lideri Kaddafi'nin özellikle Batı ülkeleri tarafından demokrasi kültürünü ülkeye hakim kılma noktasında adım atmaması itibariyle eleştirilmesi ve siyasi anlamda gerek ülke içi gerekse ülke dışı uygulamaları nedeniyle sorunlu bir lider olarak görülmesi yaşanan iç çatışmada muhalefetin desteklenmesi sonucunu doğurmuştur. İç çatışmanın şiddetlenmesini takiben BMGK'nın sivil halkın korunması noktasında aldığı karar doğrultusunda NATO'nun operasyonu başlamış, takip eden süreçte de göstericiler tarafından Kaddafi öldürülmüştür. Kaddafi sonrası kurulan Ulusal Geçiş Konseyi de Haziran 2012'de parlamento

seçimlerinin gerçekleşmesini sağlamıştır. Seçimler sonucunda ise birçok siyasi görüşten aday meclise girmiştir ve son durumda da ülke genelinde yaklaşık yirmi siyasi parti bulunmaktadır (Birdal ve Günay 2013; Doğan ve Durgun 2012; Kuşoğlu 2012). Ancak yaklaşık 40 yıl aradan sonra Libya’da tekrar seçimlerin gerçekleşmesine rağmen ülke halen istikrara kavuşamamıştır. Bu doğrultuda ülkede muhalifler ve aşırı İslamcılar arasındaki güç mücadelesi halen devam etmektedir ki bu durumda Libya’da Arap Baharı’nın getirmiş olduğu umutları yaktığını söylemek mümkündür (Altundaş 2015, <http://tr.euronews.com/2015/03/19/libya-da-istikrar-nasil-saglanacak/>, 23 Temmuz 2015’te erişildi).

Arap Baharı sürecinde Tunus, Mısır ve Libya’yı takiben Bahreyn’de de sokak gösterileri meydana gelmiştir. Diğer Arap ülkeleriyle benzerlik gösterecek şekilde Bahreyn’de de hayat şartlarındaki zorluk, geçim sıkıntısı gibi sorunlar etkili olmuştur ancak bu ayaklanmada öne çıkan en önemli unsur ise mezhepsel farklılık olmuştur. Nitekim nüfus olarak Şii bir çoğunluğa sahip Bahreyn’in Sünni bir azınlık tarafından yönetilmesi ve halkın çoğunluğunun bu azınlık yönetiminin ayrımcı uygulamalarına maruz kalması ayaklanmaların en önemli nedenlerindedir (Douglas Bowers 2011, <http://www.globalresearch.ca/arab-spring-revolutions-lies-and-intervention/26302>, 25 Temmuz 2015’te erişildi). Bu bağlamda da uzun yıllar bir sorun olarak ortada durmasına rağmen mezhep konusu ilk kez Arap Baharı sürecinde bir ayaklanmanın başlıca nedeni olmuştur. Ayrıca Bahreyn ayaklanmasında da görüldüğü üzere ilk kez bir başka Müslüman ülke merkezi hükümetin yönetimini sürdürmesi amacıyla sert askeri tedbirler alınmasında öncülük etmiştir. Nitekim mezhepsel açıdan çekinceleri olan başta Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere diğer bölge ülkeleri Bahreyn’de gerçekleşen gösterileri bastırmak için merkezi hükümete yoğun askeri yardımda bulunmuştur (Mcevers 2012, <http://www.npr.org/2012/01/05/144637499/bahrain-the-revolution-that-wasnt>, 30 Temmuz 2015’te erişildi). Özellikle Suudi Arabistan Bahreyn’de gerçekleşecek bir demokratikleşme dalgasının kendisi açısından da sorunlara neden olacağı durumundan hareketle rejimin devamı yönünde tutum benimsemiştir. Bu durumda başlıca etken ise Şii çoğunluğun yönetime gelmesi korkusu ve bu haliyle de bölgesel anlamda inisiyatif kazanacak olan İran olgusudur (Altunışık 2013: 76). Bu haliyle de Bahreyn Arap Baharı sürecinde yönetime karşı olan gösterilerin net bir şekilde bastırıldığı en somut ülke olmuştur. Sonuç olarak da özellikle Suudi Arabistan dolayısıyla

da ABD bölgede rakip ülke olan İran'ın inisiyatif kazanmasına neden olabilecek bir Şii yükselişin gerçekleşmesine olanak vermemiştir (Mcevers 2012, <http://www.npr.org/2012/01/05/144637499/bahrain-the-revolution-that-wasnt>, 31 Temmuz 2015'te erişildi).

Bahreyn'de mezhepsel sorunlar nedeniyle ortaya çıkan gösteriler benzer şekilde Lübnan, Kuveyt ve Yemen gibi Şii nüfusa sahip ülkelerde de vuku bulmuştur. Libya'daki gibi aşiretçiliğin yaygın olduğu Yemen'de Ocak 2011'de ülkede sosyo-ekonomik anlamda olduğu kadar siyasi anlamda da istikrarsızlığa neden olan Ali Abdullah Salih'e karşı ayaklanmalar başlamıştır. Ortadoğu'nun en fakir ülkelerinden biri olan Yemen'de hukuksuzluğun neden olduğu sorunları ve rejimin devletin tüm ekonomik imkanlarını elinde tutmasını protesto amaçlı gösteriler düzenlemiştir (Gün 2013: 129). Nihayetinde devlet başkanı Salih ayaklanmalar sonucu yönetimden indirilmiş, yerine ise uluslararası toplumun da kabul ettiği Abdulrabbu Mansur Hadi gelmiştir. Ancak yeni lidere karşı ayaklanmalar devam etmiş ve sonuç olarak da Sünni kökenden gelen Mansur Hadi Suudi Arabistan'a sığınmak durumunda kalmıştır. Bu duruma ek olarak Bahreyn'de olduğu gibi Yemen'de de Suudi Arabistan öncülüğünde hava saldırıları gerçekleştirilmiş ve bu süreçte İran da Şii Husi aşiretini desteklemekle suçlanmıştır (Bbc 2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150226_yemen_analiz, 1 Ağustos 2015'te erişildi). Sonuç olarak Yemen'de de büyük oranda sosyo-ekonomik nedenli meydana gelen gösteriler mezhepsel şekilde değerlendirilerek neticelendirilmiştir. Ülkede ise halen istikrar sağlanamamıştır.

Arap Baharı sürecinde hareketlilik Kuveyt'e ve Lübnan'a da sıçramış ve bu ülkelerde de yönetim karşıtı gösteriler meydana gelmiştir. Körfez ülkeleri arasında demokrasi anlamında bir adım önde olan Kuveyt'te gösterilere genel itibariyle seçimler ve anayasal düzenleme ile ilgili olurken gerek demografik gerekse idari anlamda oldukça kozmopolit bir yapıya sahip Lübnan'da ise Suriye faktörü etkili olmuştur. Bu doğrultuda Kuveyt'te muhalefet modern devlet sistemiyle bağdaşmayan yönetim şeklinde ve buna ilişkin olarak da muhalif görüşlerin de net bir şekilde iradesini yansıtabileceği anayasal bir düzenlemenin yapılması yönünde eylemde bulunmuştur. Lübnan'da da Suriye'deki iç politik yapı nedeniyle güç savaşları etkili olmuş, bu bağlamda komşudaki karışıklık gerek mezhepsel gerekse kimliksel anlamda farklılıkları bir arada barındıran ülkenin daha

kırılgan bir hale gelmesine neden olmuştur (Izzularab 2012; Kuşoğlu 2013). Lübnan'ın Suriye'de yaşanan hadiselerle bu denli duyarlı olmasının nedeni ise iki ülkenin farklı dinamikleri bir arada barındırmasının yanında Suriye'nin Lübnan'da Hizbullah'a olan desteği ve bu doğrultuda iki ülke arasındaki bazı grupların yakın ilişkilerinin olmasıdır. Diğer bir ifadeyle mezhepsel yakınlığın sorunların geçişkenlik göstermesinde etkili olduğu bir durum söz konusudur (Altunışık 2013; Göngen 2014).

Süreç içerisinde yaşanan hadiselerle bakıldığında ise Arap Baharı kavramına tezat bir şekilde en fazla karışıklığın, insan kaybının ve iç savaş ile birlikte belirsizliğin halen devam ettiği ülke Suriye olmuştur. Bu doğrultuda ise bölgesel dinamiklerin en belirleyici olduğu ülke olarak Suriye'de yaşanan iç karışıklıkların nedensel anlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim farklı dinamiklerin güç mücadelesine dönen Suriye'nin gerek stratejik pozisyonu gerekse mezhepsel ve idari yapılanması bu mücadelenin nedenleri noktasında fikir vermektedir. Bu doğrultuda Mart 2011 itibariyle başlayan ayaklanmaların ortaya çıkış nedeni kadar nasıl sonuçlandırılacağı da önem kazanmıştır. Nitekim ayaklanmaların Tunus ve Mısır'da olduğu gibi rejim değişikliğiyle mi yoksa Libya'da olduğu gibi iç çatışma sonrası dış müdahale ile mi ya da Bahreyn ve Yemen örneğinden hareketle sert müdahale ile mi sonlandırılacağı sorusu bu bağlamda belirleyici olmaktadır (Ulutaş 2011; <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=81501&q=suriye-arap-bahari-nin-neresinde>, 1 Ağustos 2015'te erişildi). Takip eden süreçte de görüldüğü gibi ülke içinde yaşanan güç mücadelesi neticesinde ortaya çıkan farklı unsurlar Libya örneğindeki gibi sert önlemlerin alınmasını ve buna karşılık olarak da dış müdahalenin gerçekleştirilmesini beraberinde getirmiştir.

Ülke içinde yaşanan iç huzursuzluğun en büyük nedenlerinden birisi mezhep kavramı ve buna bağlı olarak da yönetim şeklidir. Daha açık bir ifade ile ülkede azınlık konumunda olan Alevi kesimin değişmez bir şekilde yönetim kademelerinde yer alması buna karşılık olarak da Sünni çoğunluğun yönetim kanallarına erişim hakkının olmaması ülkedeki derin mezhepsel ayrımı göstermektedir (Terrill 2011, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/index.cfm/articles/The-Arab-Spring-and-the-Future-of-US-Interests/2011/8/2#summary>, 2 Ağustos 2015'te erişildi). Bu doğrultuda ülkede yönetimden kaynaklı sorunları protesto etmek için Mart 2011'de şiddet

içermeyen sokak gösterileri başlamış ancak rejimin sert müdahale bulunması sonucu ülke derin bir iç çatışma ortamına sürüklenmiş ve mezhepsel çatışmalar sürecin şekillenmesinde etkili olmuştur (Göngen 2014: 13). Bu durum da Arap Baharı'ndan önce Suriye'de bulunmayan El-Kaide gibi cihatçı örgütlerin oluşmasına ortam hazırlamıştır. Bu bağlamda diğer Arap ülkelerinde barışçıl yönetim değişiklikleri radikal ideolojilerle mücadelede etkili bir ortam oluşturmuşken, Suriye'deki kaotik ortam tam tersi şekilde küresel cihatçı örgütlerin güç kazanmasına fırsat vermiştir (Lynch 2013, <http://foreignpolicy.com/2013/05/03/how-syria-ruined-the-arab-spring/>, 2 Ağustos 2015'te erişildi).

Ülkede muhalif kesimler arası bir koordinasyonun sağlanamaması ve buna karşılık olarak da Rusya ve İran'ın rejime olan desteği merkezi yönetime gücünü muhafaza etme olanağı vermektedir. İran'ın Suriye'ye olan desteği mezhepsel yakınlık durumundan hareketle bölgesel tesir ile ilişkiliyken Rusya'nın desteği ise Akdeniz'e açılan tek kapısının bu ülkede olması ve yine Suriye'nin bölge genelindeki tek somut müttefiki olmasıdır (Oğuzlu 2011: 36). Buna karşılık ABD ve Batı ise doğrudan müdahale etmeden İran'ın ve Rusya'nın bölgedeki etkisini kırma adına ılımlı örgütleri desteklemekte, bu şekilde Esad rejiminin devrilerek yerine Batı ile arası iyi olan bir yönetimin gelmesini istemektedir. Bu nedenle de Suriye'nin iç çatışma yaşanan bir ülke olmaktan ziyade bölgesel anlamda soğuk savaşın yaşandığı bir merkez olduğunu söylemek mümkündür (Lynch 2013, <http://foreignpolicy.com/2013/05/03/how-syria-ruined-the-arab-spring/>, 3 Ağustos 2015'te erişildi).

Suriye'de mezhepsel bölünmenin yanında etnik anlamda bölünme de muhalefetin tek bir platformda birleşmesini olanaksız kılmıştır. Beşar Esad'ın Alevi ve Hristiyan azınlığın desteğini alması ile Sünni muhalefeti dengelemesi, ilave olarak da Kürt bloka ait Demokratik Birlik Partisi PYD'nin kendi yoğun olduğu bölgelerde yönetimi ele geçirmesi ve tarafsızlığını açıklaması gerek mezhepsel gerekse etnik bölünmenin bir göstergesidir. Bu doğrultuda da Suriye'de etkin muhalefetin sağlanması adına Batı özellikle Türkiye, Katar, Suudi Arabistan aracılığıyla gerçekleştirilen görüşmeleri desteklemiş ve teşvik etmiştir (Göngen 2014; Ulutaş 2011, <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=81501&q=suriye-arap-bahari-nin-neresinde>, 3 Ağustos 2015'te erişildi). Farklı kanallar aracılığıyla Suriye'de

muhafif kesimlerle bağlantı kuran ve muhafifetin tek bir çatı altında olması konusunda çaba gösteren bu ülkeler yerel güçlere silah temini ve parasal kaynak noktasında yardımda bulunmuş ancak bu şekilde sadece rejim karşıtı ılımlı muhafifetin güçlenmesine neden olmamış aynı zamanda aşırılık yanlısı radikal grupların da orantısız şekilde güç kazanmasına sebebiyet vermiştir (Lynch 2013, <http://foreignpolicy.com/2013/05/03/how-syria-ruined-the-arab-spring/>, 3 Ağustos 2015'te erişildi).

Suriye'de mevcut kriz ortamında dengelerin yeniden değişmesine neden olan olgu ise Rusya'nın doğrudan ülke içinde sahaya inmesi sonucu olmuştur. Nitekim süreç içerisinde İran ile birlikte Esad rejimine doğrudan katılım şeklinde olmasa da destekte bulunan Rusya, ülkeye gönderdiği hava kuvveti ile sürecin gidişatını mutlak surette etkilemiştir. Nitekim Rusya'nın ABD öncülüğünde koalisyon güçlerinin Esad yönetiminden ziyade öncelikli hedefi olarak açıkladığı radikal İslami grup IŞİD'e hava hareketinin yanında rejim karşıtı bazı gruplara da olan müdahalesi Suriye'de gidişatı doğrudan etkileyecek mahiyette görülmektedir (Türkoğlu 2015, <http://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/suriye-rusya-icin-neden-onemli-952597/>, 10 Ekim 2015'te erişildi). Rusya'nın doğrudan ülke içi gelişmelere katılımına ek olarak ABD'nin Türkiye ile birlikte yürüttüğü ılımlı muhafif grupların eğitilmesini amaçlayan eğitim-donat programını sona erdirmesi de Suriye'de rejimin gücünü muhafaza etmesi açısından önemli görülmektedir (Cnntürk 2015, <http://www.cnnturk.com/dunya/abd-egit-donat-programini-bitirdi>, 10 Ekim 2015'te erişildi).

Bu doğrultuda Suriye'de nihai durum ele alındığında görülmektedir ki fiili anlamda birçok unsuru içinde barındıran bir ülke söz konusudur. Bir tarafta ülkede azınlık konumunda olan ve rejim değişikliği düşüncesinden de rahatsızlık duyan Alevi, Hristiyan ve bazı Sünni grupların da desteğini alan mevcut Suriye rejimi bulunurken, diğer tarafta ise bu azınlık karşısında üstünlük kurma çabasında olan Sünni blok yer almaktadır (Kissinger 2012, https://www.washingtonpost.com/opinions/a-new-doctrine-of-intervention/2012/03/30/gIQAcZL6lS_story.html, 3 Ağustos 2015'te erişildi). Ancak daha önce de değinildiği gibi mevcut rejim karşısındaki grupların birleşik bir görüntü verememeleri hatta kimi zaman da birbirleriyle çatışması Suriye'deki durumu daha da karışık kılmaktadır. Bu haliyle de Suriye'nin süreç içerisindeki son durumu

değerlendirilecek olduğunda ise Arap Baharı ile birlikte ayaklanmaların başlamasından beri ülke içi çatışmaların şeklinin çeşitlilik gösterdiğini, aktörler arası hakimiyet alanlarının da değişkenlik içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. (Bbc 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-22798391>, 3 Ağustos 2015'te erişildi). Bunlara ek olarak ABD ve Rusya gibi küresel aktörlerin de duruma müdahil olması, bu duruma bağlı olarak da mevcut dengelerin değişiklik göstermesi Suriye'de olayların gidişatı hakkında belirsizliğin ön planda olmasına neden olmaktadır.

Suriye'de halen devam eden iç savaş ortamı da göz önüne alınarak Arap Baharı süreci genel itibariyle değerlendirilecek olduğunda ilgili Arap ülkelerinin kendi iç dinamikleri neticesinde süreçten olumlu ya da olumsuz etkilendiğini söylemek mümkündür. Ancak genel görünümün de birkaç istisna dışında demokrasi adına karamsar olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Nitekim ilk halk ayaklanmalarının gerçekleştiği ve bu yönüyle de Arap Baharı sürecinin başlangıç noktası olan Tunus, demokratik bir seçimle yönetim değişikliğini gerçekleştirmesi ve muhalif gruplarla diyalog kanallarını açık tutabilmesi itibariyle sürecin olumlu sonuçlandığı tek ülkedir. Tunus'u takiben sürecin tam olarak Arap Baharı şeklinde adlandırılmasına vesile olan Mısır'da ise Hüsnü Mübarek'in devrilmesi sonucu gerçekleşen seçimlerde en örgütlü grup olarak Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi ancak takip eden süreçte Muhammed Mursi'nin yönetimden alınması ve Batı'nın da buna kayıtsız kalması demokrasinin tesisi açısından olumsuz olmuştur. Mısır'ı takiben Libya ise sürecin ruhuna ters bir şekilde yönetim değişikliği ve demokrasinin tesisi noktasında başarısız olmuş ve iç çatışma ortamına sürüklenmiştir. Yine Bahreyn, Yemen gibi ülkeler de halktan gelen talebin sert bir şekilde bastırıldığı ve statükonun devam ettirildiği ülkeler olmuştur. Ancak süreç içerisinde en çok kaybın yaşandığı ve belirsizliğin hüküm sürdüğü ülke Suriye olmuştur. Nitekim günümüze dek uzanan ülke içindeki iç çatışma ortamının olduğu fiili durum da Suriye'nin geleceği konusunda öngörü ihtimalini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle de Arap Baharı sürecini net olarak analiz edebilmek için ilgili ülkelerin iç dinamiklerinin yanı sıra diğer aktörlerin de etkisini değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim bu aktörlerin başında da uzun yıllar bölge üzerinde tesirini hissettiren ABD gelmektedir. Bu durumdan hareketle de tezin bir sonraki bölümünde Arap Baharı sürecinin ABD'ye yansımaları ve buna ilaveten ABD'nin takip ettiği dış politika değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3.3.2. Arap Baharı Sürecinde Amerikan Dış Politikası

3.3.2.1. ABD'nin Arap Baharı'na Yönelik Tutumu

Genel itibariyle tezin bir önceki bölümünde değinildiği gibi ABD tarafından da Büyük Ortadoğu Projesi'nde olduğu haliyle demokratikleştirilmesi noktasında inisiyatiflerin alındığı Arap ülkelerinde hiçbir dış müdahale olmaksızın ortaya çıkan demokrasi hareketleri karşısında ABD genel itibariyle beklenmedik bir durumla karşılaşan ülke profili çizmiştir. Bu doğrultuda Arap Baharı sürecinde Büyük Ortadoğu Projesi'nde olduğu gibi doğrudan inisiyatif alacak şekilde ön planda olmaktan kaçınan ancak yine de bölge genelindeki en önemli aktörlerden biri olan ABD, uzun yıllar ülke yönetiminde olan ve bu süre boyunca ABD ile arasının da iyi olduğu baskıcı ve otoriter liderlere karşı başlayan ayaklanmalarda önemli ikilemler yaşamıştır. Bu süreçte değerler ve çıkarlar konusunda yoğun ikilemde kalan ABD, geçmiş dönemlerdeki benzer örneklerde de olduğu gibi Amerikan çıkarları söz konusu olduğunda her ne kadar başka ülkeleri ilgilendirmiş olsa da Amerikan değerleri göz ardı edilebilmiştir (Göngen 2014; Telatar 2012b). Bu durumun en açık örneği olarak ABD'nin Mısır'da halk ayaklanmaları sonucu devrilen Mübarek sonrası seçimle göreve gelen Mursi'nin darbe sonucu görevden alınmasına ya da her ne kadar Bahreyn'de halk ayaklanmalarının artmasından endişe ederek dışarıdan asker gönderilmesine karşı çıkması söz konusu olsa da Yemen gibi stratejik konumdaki bir Körfez ülkesinde meydana gelen demokrasi talepli gösterilerin başka ülkelerin de yardımıyla askeri araçlarla bastırılmasına kayıtsız kalmasını öne sürmek mümkündür.

Arap Baharı süreciyle uzun yıllar otoriter ve baskıcı rejimler altında yönetilen ülkelerde meydana gelen demokratik hak ve taleplerin dile getirildiği gösteriler, ABD açısından daha önce de değinildiği gibi demokrasinin yayılması misyonu bağlamında bir fırsat olarak görülmüştür. Ancak bu ülkelerde demokratikleşmenin nasıl sağlanacağı konusunda ise ABD'nin temkinli hareket etmesi bu sürece hazırlıksız yakalandığı yorumlarının yapılmasına neden olmuştur. Bu sebeple ABD süreç içerisinde ilgili ülkelerde muhalefet zeminin güçlenmesine yönelik tutum benimserken aynı zamanda mevcut yönetimlere de demokrasinin güçlendirilmesi noktasında telkinlerde bulunmuş, bu şekilde de sürecin netleşmesini takiben her iki koşula karşı da pozisyonunu kuvvetlendirme amacıyla olmuştur (Yegin 2013,

<http://www.usakanalist.com/detail.php?id=656>, 6 Ağustos 2015'te erişildi). Ancak ABD'nin süreç içerisinde demokrasi taleplerine somut destek vermekten ziyade Amerikan değer ve çıkarları arasında yine çıkarları ön plana çıkaracak şekilde sürece yönelik net bir tutum sergilememesi belli kesimlerce imaj kaybetmesine neden olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak da süreç içerisinde başarısız olan kesimler istenilen neticenin alınmamasının nedeni olarak ABD'yi suçlamışlardır. Nitekim Mısır'da Müslüman Kardeşler'in darbeyle indirilmesinin sorumlusu olarak ABD görülmüş, takip eden süreçte Mısır içindeki en önemli müttefik olan ordunun da ABD'yi halkın taleplerine duyarsız kaldığı yönünde suçlandığı dönemler olmuştur. Benzer şekilde Suudi Arabistan da Arap ülkelerinde dengelerin değiştiği noktada ABD'ye yönelik tepkilerde bulunabilmiştir (Tol 2013, <http://www.aksam.com.tr/yazarlar/abd-arap-bahari-dersini-gecemedi/haber-255616>, 6 Ağustos 2015'te erişildi).

ABD'nin Arap Baharı sürecinde çelişkili görülen ancak sonuç olarak değişmez şekilde ulusal çıkarların gözetildiği politik tutumunu esas olarak Obama yönetiminin benimsemiş olduğu dış politika tercihlerine dayandırmak da mümkündür. Nitekim dış politika önceliğini bir önceki başkan Bush'un benimsemiş olduğu agresif tutum nedeniyle ABD'nin sarsılan imajını düzeltme üzerine oturarak demokrasinin yayılması misyonu noktasında da model oluşturmacı bir yaklaşım benimseyen ve bu görüşe de uygun hareket eden Obama, bu nedenle Arap dünyasında meydana gelen bu gelişme karşısında temkinli hareket etme stratejisi izlemiştir (Kitchen 2012: 53). ABD bu süreçte ön planda olmayan ancak tam olarak da inisiyatifi elden bırakmayan bir görüntü vermiştir. Nitekim ABD Mısır'da Mursi'nin iktidardan indirilmesi sürecinde olayın darbe olarak nitelendirilip nitelendirilmemesi konusunda oldukça temkinli bir tutum sergilerken, Libya'ya yönelik BM kararlarının alınmasında ve bu noktada NATO'nun harekete geçmesi aşamasında her ne kadar Fransa ön planda olsa da etkili olmuştur (Göngen 2014: 12). Bu durumdan hareketle de ABD'nin tutarsız ya da temkinli bir dış politika takip ettiği yönündeki görüşlerin aslında ülkelerin sahip olduğu öneme göre ABD'nin ulusal çıkarları ölçeğinde değerlendirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu doğrultuda da Obama yönetimi Amerikan ulusal çıkarlarını sürekli değişen siyasi ortama uyarlama yönünde strateji benimsemiştir. Nitekim bir yanda aynı süreç içerisinde İran ve El Kaide'ye yönelik etkili bir şekilde baskı oluştururken diğer yanda da Tunus, Mısır, Libya ve Yemen gibi ülkelere siyasi dönüşümlerin gerçekleştirilmesi noktasında destek

vermiştir (Kahl ve Lynch 2013: 39). Bu sebeple de ABD'nin bir bütün olarak süreç içerisinde demokratik değerler baz alındığında tutarlı bir dış politika izleyemediği ancak ulusal çıkarları gerçekleştirme konusunda ise değişmez bir tutum takındığı aşıkardır. Diğer bir deyişle ABD'nin dış politikasına konstrüktivist teorinin de değindiği üzere kimlik ve çıkar ekseninde yön verdiği görülmektedir.

Arap Baharı sürecini ilgili Arap ülkelerinde demokrasinin gelişimi açısından bir fırsat olarak gören Obama yönetiminde ABD, daha öncede belirtildiği gibi sürecin yönetimi noktasında önemli ikilemler yaşamıştır. Bu ikilemlerin en önemli nedeniyse özellikle Obama'nın daha önceki dönemlerde oldukça itibar kaybına uğramış ABD'nin imajını düzeltme noktasında benimsediği dış politikadır. Nitekim ABD başkan Obama ile birlikte özellikle Bush'un aksine askeri yöntemleri en son seçenek olarak gören ve uluslararası kuruluşları ön plana çıkararak diplomasi kanallarının gelişimini hedefleyen model oluşturmacı bir dış politika tercih etmiş, bu nedenle de Arap Baharı sürecinde fazla inisiyatif almaktan geri duran bir politik duruş sergilemiştir. Başkan Bush döneminde doğrudan inisiyatif alınarak başlatılan Büyük Ortadoğu Projesi'nin aksine kendi inisiyatifi dışında gelişen Arap Baharı sürecinde ABD süreci kontrol altına almaya çalışmış ancak bunu yaparken arka planda olmayı tercih etmiştir. Bu bağlamda da genel olarak bütünsel bir dış politik tutum benimsemekten ziyade ülkesel bazda hareket etmiştir (Telatar 2012b: 57). ABD'nin bu değişken dış politikasının arkasında ise süreç içerisinde yaşadığı bazı çekinceler yer almaktadır. Şüphesiz bu çekincelerin başında ise özellikle Büyük Ortadoğu Projesi ile de coğrafya genelinde önlemek istediği radikalizmin yeniden yükselme olasılığıdır. Bu doğrultuda Tunus'taki Müslüman Kardeşler bağlantılı Ennahda Partisi'nin geniş katılımlı bir süreci başlatması istisna olarak görülürse özellikle Mısır'da Müslüman Kardeşler'in ve Muhammed Mursi'nin yönetime gelmesi ABD'nin de kaygılanmasına neden olmuştur. Bu nedenle de ABD Mısır'da Mursi'ye karşı gerçekleşen darbe sürecinde sessiz kalarak sürece yönelik bakış açısını göstermiştir. Bu bağlamda söylemek mümkündür ki radikalizm demokratik yollardan iktidara gelse de ABD tarafından bir tehdit olarak görülmektedir. Diğer bir ifade ile ABD'nin radikal gruplara olan kaygısı demokrasinin tecelli etmesine olan hassasiyetinden daha fazladır (Çolakoğlu 2013, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2104&cat=344#.VcT9T_ntmkq, 8 ağustos 2015'te erişildi).

Amerikan dış politikasının uzun dönem değişmez bir uygulama aracı olan demokrasinin yayılması misyonu bağlamında Arap Baharı süreci değerlendirildiğinde ise takip edilen dış politikanın önceki dönemlerde olduğu gibi bir misyon olarak demokrasinin yayılmasından ziyade koşullara bağlı olarak ilgili ülkeye uyarlanan bir durum içerisinde olduğu görülmektedir. Ancak özellikle bir önceki başkan Bush yönetiminin ilk döneminde olduğu gibi agresif bir tutumun benimsendiği demokrasinin yayılması politikasından farklı olarak Obama döneminde model oluşturmacı bir yaklaşım benimsenerek doğrudan inisiyatif alan bir ABD görüntüsünden imtina edilmiştir (Göngen 2014: 8-9). Ancak Obama'nın benimsemiş olduğu yaklaşım bağlamında belirtilmesi gereken şey süreç içerisinde de görüldüğü üzere bazı antidemokratik devletlerin desteklenerek demokrasinin yayılması misyonu noktasında model oluşturmacı bir yaklaşım ile çelişen bir tutumun söz konusu olduğudur. Nitekim Arap Baharı sürecinde ABD'nin tam olarak takip ettiği dış politika da bu şekilde olmuştur. Bu noktada özellikle demokrasinin yayılması misyonunun en önemli savunucuları olan ve bu bakımdan da Bush yönetiminde kendisine yer bulan yeni muhafazakarların sürecin yönetilmesine ilişkin eleştirileri olmuştur (Telatar 2012a: 175). Eleştirilerin odak noktası ise ABD'nin önceki dönemlerde olduğu gibi özellikle Ortadoğu bölgesinde doğrudan inisiyatif almadığı ve bu doğrultuda da ABD'nin bölgesel anlamda üstünlüğünü kaybetmeye başladığı üzerine olmuştur (Kagan 2012, https://www.washingtonpost.com/opinions/robert-kagan-us-cant-ignore-the-middle-east/2012/11/20/a2b4ede0-3331-11e2-bfd5-e202b6d7b501_story.html, 8 Ağustos 2015'te erişildi).

Demokrasinin yayılması konusunda Amerikan dış politikasında en istekli kesim olan yeni muhafazakarların Obama yönetimine inisiyatif alınmadığı yönündeki eleştirilerin de esas itibarıyla haklılık payı bulunmaktadır. Nitekim Arap Baharı sürecinde özellikle Mısır'da yeni muhafazakarların da eleştirdiği üzere ABD yaşanan gelişmelere tepki vermede geç davranmış ve statükoyu savunmanın artık imkansız olduğu son gelişmeler karşısında tavrını net koyamamıştır (Telatar 2012a: 178). Süreç içerisinde farklı ülkelerde gelişen hadiseler karşısında da benzer tutum benimseyen ABD bu nedenle daha önceden belirtilen bazı çekincelere karşı yeni muhafazakarların da eleştirdiği yönüyle ihtiyatlı davranma yolunu tercih etmiş, olaylara doğrudan müdahil olarak karşıtlığının derinleşmesine neden olmak istememiştir. ABD'nin çekimser bu tavrının

altında ise Haziran 2009'da Kahire'de Obama'nın başlatmış olduğu İslam dünyasıyla ilişkileri restore etme hareketi yer almaktadır (Fly 2012, <http://www.usnews.com/debate-club/has-obama-properly-handled-the-arab-spring/obama-is-unwilling-to-lead-the-us-response-to-the-arab-spring>, 9 Ağustos 2015'te erişildi). Obama yönetiminde ABD bu yeni stratejiyle özellikle Ortadoğu bölgesinde askeri inisiyatiflerden ziyade model oluşturmaya bir yaklaşımla diplomasi kanallarını ön planda tutarak bir yeniden uzlaşma zeminini oluşturmak ve barış sürecini işler kılmak istemiştir. Teröre karşı savaşta da ilgili ülkeler ile uyumlu hareket etme yolunu seçerken, özellikle İran ile yürütülen nükleer müzakerelerde uluslararası konsensüsü ön plana çıkararak diplomatik baskı yollarını tercih etmiştir (Kahl ve Lynch 2013: 49). Bu durumdan hareketle ABD Arap Baharı Süreci'nde genellikle ön planda olmaktan kaçınarak ülkelerin iç işlerine karışan bir görüntü çizmemeye gayret göstermiş, genel olarak da bekle gör politikası izlemiştir.

Obama yönetiminin İslam dünyası ile başlattığı yeni süreç içerisinde Arap Baharı örneğinde de görüldüğü üzere salt Amerikan ulusal çıkarlarını gözetmekten ziyade uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi yönünde irade gösterilememiş, bu doğrultuda müttefik ülkelerde başlayan demokrasi hareketleri karşısında değerler ve çıkarlar denkleminde ikinci seçenek ön planda olmuştur (Göngen 2014; Telatar 2012b). Bu bağlamda da Arap ülkelerinde başlayan demokrasi hareketlerinin bu ülkeleri Amerikan etkisinden daha bağımsız kılabilmesi ihtimali mümkün gözükse de uzun vadede ulusal çıkarların ve değerlerin paylaşımı konusunda yeni alanların oluşmasına katkı sağlayabileceği düşünülmüştür (Keiswetter 2012, <http://www.mei.edu/content/arab-spring-implications-us-policy-and-interests>, 9 Ağustos 2015'te erişildi). Bu durumdan hareketle ABD'nin Arap Baharı sürecinde başlayan halk hareketlerini daha önce de belirtildiği gibi bütünsel olarak değerlendirmekten ziyade söz konusu ülkeye ve o ülkenin Amerikan ulusal çıkarlarındaki karşılığına göre hareket ettiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda demokrasinin yayılması misyonu açısından da bir fırsat olabilecek Arap Baharı süreci genel çerçevede net bir tutum sergilenemediği için dar bir perspektifte değerlendirilmiş, sonuç olarak da ABD inanmış olduğu değerleri desteklemekle daha ağırlıklı olarak benimsediği şekilde bölgesel çıkarları sürdürmek arasında ikilem yaşamıştır (Kitchen 2012: 57).

3.3.2.2. ABD'nin Arap Baharı'nda Ükelere Göre Değişen Politik Uygulamaları

Arap Baharı süreciyle Ortadoğu bölgesi başta olmak üzere Arap ülkelerinde başlayan ayaklanmalar ABD açısından bölgenin demokratikleşmesi için bir fırsat görülmesi gerekirken, süreç dar bir çerçeveden değerlendirilmiş ve ulusal çıkara yönelik kaygılar Amerikan kimlik ve değerlerinin de değişmez bir parçası olan demokrasinin önüne geçmiştir. Bu doğrultuda süreç içerisinde ülkesel bazda değişkenlik gösteren politikalar izlenmiştir. Nitekim bazı ülkelerde yönetim değişiklikleri desteklenirken bazı ülkelerde de mevcut statünün devamı noktasında alınan sert tedbirlere karşı kayıtsız kalınmıştır. Diğer bir ifadeyle Arap Baharı süreci ABD açısından düzgün bir şekilde ele alınamamış, ülkeden ülkeye tutarsızlık gösteren ancak her seferinde ulusal çıkarın gözetildiği bir politika izlenmiştir (Ottaway 2012, <http://www.usnews.com/debate-club/has-obama-properly-handled-the-arab-spring/obamas-approach-to-the-arab-spring-protects-us-interests>, 10 Ağustos 2015'te erişildi). Ancak ABD'nin süreç içerisinde takındığı ortak tutum ise muhalif kesimlerin güçlendiği bir ortamda mevcut yönetimlere baskı oluşturma noktasında hareket etme ve durumun netleşmesini takiben de eğer süreç yönetim değişikliğini öngörüyorsa bunun gerçekleşmesi yönünde telkinde bulunma üzerine olmuştur. Diğer bir ifade ile ABD bekle-gör politikasını sürecin geneline yaymayı tercih etmiştir (Yegin 2014, <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=656>, 10 Ağustos 2015'te erişildi). Bu bakımdan ABD'nin demokrasinin yayılması noktasında net bir tutum sergileyemediğini söylemek mümkündür.

Arap Baharı sürecine giden hadiselerin ilk başladığı yer olan ve aslında sürecin ruhuna uygun gelişmelerin de yaşandığı tek ülke olan Tunus, gerek olayların baş gösterdiği ülkeler açısından gerekse bu dönem içerisinde bazı kaygıları olan ABD açısından istisna bir devlet olma özelliği taşımaktadır. Nitekim diğer Arap ülkeleri arasında halk ayaklanmalarını en sorunsuz şekilde atlatan ve en kısa sürede sonucun alındığı ülke olan Tunus, bu yönüyle diğer Arap ülkelere de otoriter baskıcı rejimlerin devrilmesi noktasında örnek olmuş ancak aynı başarı diğer ülkelere yakalanamamıştır. ABD'nin de genel olarak Arap Baharı sürecinde benimsemiş olduğu dış politikanın tespit edilmesi açısından ilk örnek olan Tunus bu bakımdan önem teşkil etmektedir. Nitekim Tunus'ta yaşanan hadiselerde ABD Arap Baharı olaylarının genelinde hareket ettiği gibi sürecin şekillenmesini beklemiş ve gelişmelere paralel olarak tepkisini dile getirmiştir. Bu doğrultuda ABD olayların başlangıcından yaklaşık üç hafta sonra Tunus ile ilgili taraflara itidal çağrısında bulunan açıklamasını yapmıştır. Başkan Obama ise ancak Bin

Ali'nin ülkeyi terk etmesinden sonra durumla ilgili değerlendirmede bulunmuştur (Telatar 2012b: 59). ABD'nin bu temkinli bekleyişinin nedeni ise bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olan ve Batılı ülkelerin de önemli ekonomik yatırımlarının olduğu Tunus'ta yönetim değişikliğinin nasıl sonuçlanacağını öngörememesi ile ilgilidir.

Tunus'ta mevcut yönetimin devrilmesini takiben yapılan seçimlerde Müslüman Kardeşler ile bağlantılı Ennahda Partisi'nin iktidara gelmesi başta ABD olmak üzere diğer Batılı ülkelerde de tedirginlik yaratmıştır ancak yeni yönetimin geniş katılımlı bir oluşum içinde olan görüntüsü ise bu tedirginliğin yerini ülke ile ilişkilerin devamı yönünde uygulamaları beraberinde getirmiştir (Çolakoğlu 2013, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2104&cat=344#.VcT9T_ntmkq, 10 Ağustos 2015'te erişildi). Bu doğrultuda ABD de Tunus'ta meydana gelen yönetim değişikliğinde ulusal çıkarlara tehdit oluşturacak bir durumun olmadığı düşüncesinden hareketle ülke ile gerek askeri gerekse ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi noktasında hareket etmiştir (Terrill 2011, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/index.cfm/articles/The-Arab-Spring-and-the-Future-of-US-Interests/2011/8/2>, 10 Ağustos 2015'te erişildi).

Tunus'ta her ne kadar Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi ABD açısından tedirginliği boşa çıkaracak şekilde sonuçlansa da Tunus'u takiben Mısır ve Yemen'de başlayan halk ayaklanmaları ABD'nin bölge üzerine uzun süredir izlediği politikasını gözden geçirmesini zorunlu kılmıştır. Tunus örneğinde de görüldüğü üzere demokrasinin yayılması misyonuyla da çelişir biçimde bölgede istikrarın korunması amacıyla otoriter ve baskıcı yönetimlerin desteklenmesi politikasının sürdürülebilirliği sorgulanmaya başlanmıştır (Telatar 2012b: 60-61). Bu doğrultuda Tunus'ta meydana gelen ve ABD'nin de hiç beklemediği bir şekilde sonuçlanan olaylar, süreç genelinde izlenen temkinli ve mevcut duruma göre uyarlanan dış politikanın uygulanması açısından önemli olmuştur. Nitekim ilk olarak Tunus'ta görüldüğü üzere başlayan halk ayaklanmaları karşısında çekimser tutum benimseyen ABD, hiç tahmin etmediği bir şekilde yönetimin devrilmesini takip eden süreçte yeni duruma ayak uydurmuştur. Bu bağlamda başkan Obama Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinden yaklaşık bir buçuk hafta sonra sürecin daha önce desteklenen otoriter rejimlerin yıkılmasını beraberinde getirecek bir duruma ulaştığını görmüş ve Tunus halkının özgürlük ve demokrasi arzusunun ABD tarafından

da destekleneceği yönünde duruşunu göstermiştir (Whitehouse 2011, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/01/25/remarks-president-state-union-address>, 11 Ağustos 2015'te erişildi).

ABD'nin Arap Baharı sürecine yönelik genel politik duruşunu anlama açısından Tunus yol gösterici olmuştur ancak esas çerçeve ise Mısır'da yaşanan hadiselerin sonucu ile ortaya çıkmıştır. Nitekim Tunus'ta Yasemin Devrimi şeklinde başlayan gösterilerin Arap Baharı'na dönüştüğü Mısır'da ABD'nin ortaya koyduğu dış politik tavır genel itibarıyla süreç açısından benimsediği tutumun genel çerçevesini çizmiştir. Uzun yıllar müttefik devlet şeklinde ilişkilerin yürütüldüğü Mısır'da mevcut statükonun değişmesi karşısında bazı kaygılar yaşayan ABD bu süreçte Arap Baharı'nda da genel olarak takip ettiği gibi ulusal çıkarıya yönelik önceliklerini demokratik değerlerden bir adım önde gören politik duruşunu sürdürmüştür. Bu süreçte ABD'nin bölgede en yakın müttefiki olan Mısır'da meydana gelen olaylar karşısındaki tutumu diğer Arap ülkeleri açısından da kaygıyla izlenmiştir (Telatar 2012b: 62). Ancak ABD Mısır'da nihai durumda da görüldüğü gibi bölgesel statükonun en zararsız şekilde atlatılması yolunu tercih etmiştir. Nitekim ABD bölgede İsrail'in mevcudiyetinden dolayı bu ülke ile uyum içinde olan Mısır'daki gelişmelerden rahatsız olmuş, bu nedenle de özellikle Mübarek sonrası iktidara gelen ve İsrail'e karşı da sert tutum benimseyen Müslüman Kardeşler'in darbe sonucu devrilmesine kayıtsız kalmıştır (Altunışık 2013: 76). Bu süreçte de ABD'nin Mısır'da uyum içinde ilişkilerini yürüttüğü yegane güç ise Mısır ordusu olmuştur. ABD bu bağlamda Mısır'da süreç içerisinde ordunun devreye girerek inisiyatif almasını da desteklemiştir (Göngen 2014: 10).

ABD'nin Arap Baharı sürecinde Mısır'a yönelik bakışı genel olarak demokrasi çerçevesinden ziyade jeostratejik ve ideolojik olmuştur. Söylemsel bazda demokrasi arayışlarının ABD tarafından desteklendiği dile getirilmiştir ancak nihai sonuç olarak ise politik duruş ulusal çıkarı bazlı olmuş ve bölgesel kaygılar belirleyici olmuştur. Ancak Mısır'ın demokratik dönüşümünü tamamlayabilmesi durumunda da Arap dünyası açısından yeni bir döneme giden süreçte lider ülke olabileceğinin altı çizilmiştir (Kagan 2011, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/03/06/AR2011030602928.html>, 11 Ağustos 2015'te erişildi). Bu doğrultuda Mısır'da meydana gelen olayları demokrasinin gelişimi açısından tarihi

bir fırsat olarak gören ancak uzun süreli müttefik rejimin devrilmesi ile kaygısı artan ABD, iktidara gelen Müslüman Kardeşler ile diyalog kurma çabalarına girişse de uzun vadede şüphe duyduğu yeni yönetimin darbe ile iktidardan indirilmesi konusunda kayıtsız kalmayı tercih etmiştir (Amos 2012, <http://www.npr.org/2012/01/09/144799401/is-the-arab-spring-good-or-bad-for-the-u-s>, 11 Ağustos 2015'te erişildi). Mısır'da gerçekleşen bu durum Arap Baharı süreciyle birlikte değerler ve çıkarlar arasında ikilemde kalan ve bu nedenle de bütünsel bir yaklaşımdan ziyade olay bazlı yaklaşım sergileyen ABD açısından çıkarların gözetildiği ilk örnek olmuştur (Keiswetter 2012, <http://www.mei.edu/content/arab-spring-implications-us-policy-and-interests>, 11 Ağustos 2015'te erişildi).

ABD'nin Arap Baharı'nın Mısır'daki yansımalarında demokratik değerler açısından başarılı olamadığını söylemek mümkündür ancak günümüzdeki sonuç baz alındığında istenilen hedefe ulaşılmış gözükmektedir. Nitekim Mısır'da başlayan gösterilerde muhalifleri destekleyen bir profil çizerek müttefiklerini rahatsız etmekten imtina eden ABD aynı zamanda mevcut otoriter liderlere de demokrasi adına reform çağrılarında bulunmuş, bu şekilde de muhalif kesimlerin tepkisini engelleme gayreti içinde olmuştur. Bu süreçte de daha önce belirtildiği gibi ABD'nin en yakın temasta olduğu etken Mısır ordusu olmuştur (Telatar 2012b: 63). Olayları takiben ABD ordunun Mübarek sonrası geçici yönetimi devralmasını olumlu bulmuş, ardından seçimle işbaşına gelen Mursi yönetiminin de yaklaşık bir yıl sonra darbeyle görevden alınmasına ise kayıtsız kalmıştır. Darbe sonrası yapılan anayasal referandum ile birlikte cumhurbaşkanı seçilen Sisi bu süreçte yine en büyük desteği ABD'den görmüştür. ABD'nin yeni Mısır yönetimi ile yakın temasta olmasının en önemli nedeni ise Sisi'nin İsrail konusunda takındığı politik tutumdur (Göngen 2014: 11). Nitekim Filistin'de HAMAS'ı hem terör örgütü hem de stratejik bir tehdit olarak tanımlayan yeni Mısır yönetimi eski başkan Mursi'yi de bu terör örgütüne destek vermekle suçlamıştır. Bu doğrultuda Sisi yönetiminin İsrail'le de olan yakın ilişkileri ABD'nin de yeni Mısır yönetimiyle olan ilişkilerinin daha uyum içinde olmasını sağlamıştır (Dickstein 2015, <http://hir.harvard.edu/archives/8465>, 12 Ağustos 2015'te erişildi). Bu bağlamda genel olarak demokrasinin yayılması noktasında düşük profile sahip olan Obama yönetiminde ABD'nin Arap Baharı sürecinde Mısır'a yönelik olarak da demokrasinin yayılması misyonu bağlamında isteksiz olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Mısır'da bölgesel

dengeleri de koruma adına demokratik dönüşümün sağlanmasına destek vereceğini dile getiren ABD'nin bu bakımdan da ulusal çıkarı daha ön planda tuttuğu görülmektedir (Faris ve Snider 2011, <http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/arab-spring-us-democracy-promotion-egypt>, 12 Ağustos 2015'te erişildi).

ABD'nin süreç içerisinde Tunus ve Mısır olaylarından hareketle inisiyatif almaktan imtina eden buna karşılık da gerek muhalefet gerekse mevcut yönetimlerle mesafesini koruyan bir görüntü çizdiği görülmektedir. Ancak Mısır'ı takiben Libya'da meydana gelen olaylarda ve Kaddafi'nin almış olduğu sivil halkın kaybına da neden olan sert tedbirler başta ABD olmak üzere uluslararası toplumun harekete geçmesine sebebiyet vermiştir. Bu noktada ise ABD'nin en önemli belirleyen güç olarak süreç içerisinde hareket ettiğini ancak ön planda olmaktan ziyade başka etkenler aracılığıyla sürece dahil olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim ABD bu doğrultuda Birleşmiş Milletler'i sürece dahil etme başta olmak üzere çeşitli Arap ülkelerinin de dahil olduğu bir koalisyonun oluşturulmasına da zemin hazırlamıştır. ABD'nin Tunus ve Mısır'da gerçekleşen olaylarda izlediği politikanın aksine Libya'da geniş katılımlı bir koalisyon gücü içinde olmasının nedeni Kaddafi yönetiminin gösteriler sırasında halka uyguladığı sert müdahaledir. Nitekim insan hakları ihlallerine de neden olan müdahaleler bu bağlamda uluslararası kamuoyunun da tepkisini çekmiştir.

Uzun yıllar Batı özellikle de ABD ile hasmane ilişkilerin olduğu Libya'da Kaddafi yönetiminin yoğun sivil kayıpların yaşanmasına neden olan müdahaleleri Arap Baharı sürecinde ilk kez dışarıdan bir ülkeye müdahale edilmesine neden olmuştur. İnsan hakları ihlallerinin yapılması ve sivil kayıpların olması da bu müdahalenin başlıca gerekçelerini oluşturmuştur. Bu süreç içerisinde de özellikle Libya iç işlerine doğrudan karışmaktan imtina eden ABD, BMGK'nın inisiyatif almasına ön ayak olmuş, takip eden süreçte de NATO'nun müdahalesinde etkili olmuştur (Göngen 2014; Usnews 2011, <http://www.usnews.com/debate-club/has-obama-properly-handled-the-arab-spring>, 13 Ağustos 2015'te erişildi). Bu bağlamda Obama yönetiminde ABD özellikle bir önceki başkan Bush'un Irak'a müdahalesinde benimsediği tek taraflı tutumun aksine uluslararası kamuoyunun inisiyatif almasına özen göstermiş, diğer Batılı ülkelerin ve NATO'nun öncü rol oynaması politikasını tercih etmiştir (Telatar 2012b: 73). Bu doğrultuda da Fransa Libya'ya gerçekleştirilen NATO operasyonunda ilk harekete geçen ülke olmuştur.

ABD Libya'ya gerçekleştirilen müdahalede NATO'yu ve diğer Batılı ülkelerin ön planda olması stratejisini izlerken Kaddafi sonrası süreçte de doğrudan inisiyatifin alınmadığı, sorumluluk alması gereken esas etkenin Libya halkı olması gerektiği yönünde tutum benimsemiştir. Bu doğrultuda da görüldüğü üzere ABD Afganistan ve Irak müdahalelerinin aksine süreç içerisinde daha ılımlı rol alan bir görüntü çizmeyi tercih etmiştir (Ryan ve Stewart 2011, <http://www.reuters.com/article/2011/10/20/usa-libya-future-idUSN1E79J0N920111020>, 13 Ağustos 2015'te erişildi). ABD'nin askeri müdahalenin bir seçenek olarak kullanıldığı Libya'da öncü rol oynayan bir görüntü vermek istememesinin nedeni daha önce de belirtildiği gibi başka bir ülkenin iç işlerine doğrudan müdahil olan bir görüntü imajı vermemek dolayısıyla da yerel halkın tepkisiyle karşılaşmamak içindir. Bu bağlamda genel olarak ABD'nin Libya'da iç çatışmaya dek uzanan sürece yaklaşımını değerlendirmek gerekirse Tunus ve Mısır örneklerinde de olduğu gibi temkinli hareket eden ve bir önceki başkan Bush'un ilk döneminde izlenen tek taraflı sert politikadan ziyade doğrudan inisiyatif almaktan imtina eden bir dış politika tercih edilmiştir.

Arap Baharı sürecinde genel olarak Tunus ve Mısır örneklerinde de görüldüğü üzere uzun yıllar iyi ilişkilerin olduğu rejimlerin devrilmesi söz konusu olsa da meydana gelen olayları demokrasinin gelişimi açısından bir fırsat olarak gören ve bunun uzun vadede de Amerikan ulusal çıkarlarına olumlu yansımaları olacağına inanan ABD, aynı düşünceleri başta Bahreyn ve Yemen üzere Körfez ülkeleri için benimseyememiştir. Nitekim ekonomik ve sosyal konularda yaşanan rahatsızlık nedeniyle çıkan olaylar bu ülkelerde mezhepsel çerçevede ele alınmış ve demokratik bir geçişin bölgedeki dengeler açısından arzulanan şekilde sonuçlanmayabileceği kaygısı taşınmıştır (Altunışık 2013: 76). Bu doğrultuda ABD'nin deniz kuvvetlerinin de konuşlu olduğu Bahreyn'de Sünni rejimin devrilmesi ihtimali doğrultusunda İran etkisinin artabileceği endişesini taşımış, ancak mevcut rejimin gösterileri sert önlemler bastırmaması gerektiğini de ifade etmiştir. Çünkü sert önlemlerin geri tepebileceği ihtimalinden hareketle İran'ın ve ona yakın grupların inisiyatif kazanabileceği olasılığı ABD açısından güçlü bir ihtimal olarak görülmüştür. Bu nedenle de ABD ülke içi sorunun çözümünde siyasi mekanizmaların öne çıkması durumundan hareketle ülkede mevcut statükonun devam ettirilmesi gerektiğini düşünmüştür (Telatar 2012b: 69-70).

Yemen’de de Bahreyn’e benzer olarak bir rejim değişikliğinden kaygı duyan ABD, ülkede mevcut rejimin sürdürülmesi kaydıyla lider değişikliğine sıcak bakmıştır. Bahreyn’de yaşadığı endişelere paralel olarak Yemen’de de değişiklik sonrası radikal grupların başa gelebileceği ve bölgesel statükonun bozulabileceği kaygısını taşıyan ABD, süreç içerisinde temkinli hareket etmiştir. Nitekim Mısır veya Tunus’un aksine demokratik geçiş sürecini yönetebilecek kurumlara sahip olmayan ve sivil toplumun da gelişmemiş olduğu Yemen’de rejim değişikliğinin ülkenin içinde bulunduğu konum gereği kaotik bir ortama sebebiyet verebileceği endişesinden hareketle değişikliğin kontrol edilebilir bir şekilde gerçekleşmesi taraftarı olmuştur (Telatar 2012b: 66-67). Bu doğrultuda ABD, halkın taleplerini de içeren demokratik bir değişiklikten ziyade lider değişikliğini öngören bir revize edilmiş rejimi bölgesel dengeler açısından uygun görmüştür. Diğer bir ifadeyle demokratik değerler Körfez bölgesinde mevcut statükoyu değiştirme riski taşıdığından göz ardı edilmiş, ulusal çıkarlar daha ön planda olmuştur. Bu doğrultuda başta Bahreyn olmak üzere diğer Körfez ülkelerinde demokratik ayaklanmalar ABD ve müttefiklerinin istediği şekilde sonuçlanmıştır ve bu durumdan hareketle de Amerikan değerleri ve Amerikan çıkarları arasındaki en büyük boşluğun bu bölgede olduğunu söylemek mümkündür (Mcevers 2012, <http://www.npr.org/2012/01/05/144637499/bahrain-the-revolution-that-wasnt>, 13 Ağustos 2015’te erişildi).

ABD Arap Baharı sürecinde Körfez ülkelerinde çıkan olaylara doğrudan müdahil olmamıştır ancak Tunus ve Mısır’da gerçekleşen gösterileri demokrasinin gelişimi açısından olumlu görürken aynı amaçlı gösterileri ulusal çıkarları açısından sakıncalı görerek Suudi Arabistan önderliğinde bölge ülkelerinin müdahalesine sessiz kalmıştır. Körfez ülkelerinde özellikle Şii ağırlıklı nüfusun duyduğu rahatsızlık nedeniyle başlayan gösteriler bölgede İran etkisinin artabileceği ve buna karşılık da Amerikan ulusal çıkarlarının zarar görebileceği ihtimalini doğurmuş, bu nedenle de demokrasi talebine Amerikan değerleriyle de çelişen bir biçimde kayıtsız kalınabilmiştir (Terrill 2011, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/index.cfm/articles/The-Arab-Spring-and-the-Future-of-US-Interests/2011/8/2>, 14 Ağustos 2015’te erişildi). Sonuç olarak Arap Baharı sürecinde Körfez ülkelerinde meydana gelen gösterilerin ABD açısından demokrasinin yayılması noktasında değerlendirilmediği gözükmektedir. Mezhepsel bakış açısıyla ulusal çıkar bazlı politikanın izlendiği bölgede potansiyel rakip İran’ın etkisini

arttırması ihtimali demokratik değerlerin görmezden gelinmesinin başlıca nedeni olmuştur (Oğuzlu 2011: 34).

Arap Baharı sürecinde çatışma ortamının en yoğun olduğu ve halen de neticeye varılamayan ülke Suriye olmuştur. Olayların başladığı Mart 2011'den beri yaklaşık 200 bin Suriyeli hayatını kaybetmiş, milyonlarca Suriyeli de mülteci durumuna düşmüştür. İç çatışma ortamının olduğu ve çeşitli nedenlerle başka ülkelerin de müdahalesine maruz kalan Suriye'de bu nedenle bir Arap Baharı'ndan bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Süreç içerisinde siyasi açmaza giren Suriye Amerikan dış politikası açısından da üzerinde en çok durulan ülke olmuştur. ABD'nin Suriye'deki olaylar sırasında süreci etkileyen kararların arkasında olduğunu söylemek mümkündür ancak ABD karışıklığın başladığı zamanlarda bazı kaygılardan dolayı da erken adım atmaktan imtina etmiştir. Süreç içerisinde Esad rejiminin devrilmesi sonrası radikal grupların yönetimi ele geçirmesi durumundan endişe duyan ABD bu nedenle erken ve doğrudan inisiyatif almaktan kaçınmıştır (Çolakoğlu 2013, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2104&cat=344#.VcxBq_ntmkr, 14 Ağustos 2015'te erişildi). Bu doğrultuda ilk olarak Suriye içerisindeki sorunların çözülmesi noktasında bölgesel inisiyatiflerin alınması gerektiğini dile getiren ABD, Esad rejiminin sert müdahalede bulunmaya devam etmesi sonucu iç çatışmaya dönen olayları takiben mevcut yönetimin gitmesi yönünde tutumunu değiştirmiştir (Göngen 2014: 14). Esad yönetimi ile mücadele noktasında ise yerel unsurların inisiyatif alması gerektiği düşüncesinden hareketle ABD ılımlı muhalif grupların eğitimine de önem vermiş, buna karşılık radikal grupların güç kazanmasını da engellemeye çalışmıştır (Wittes 2015, <http://www.brookings.edu/research/testimony/2015/04/30-iraq-syria-policy-impact-wittes>, 14 Ağustos 2015'te erişildi). Bu doğrultuda ABD Türkiye ile birlikte Esad yönetimine karşı ılımlı muhalif grupların eğitilmesi amacıyla eğit-donat programını başlatmıştır. Ancak programın istenilen başarıyı yakalayamaması, hatta eğitim almış kimi grupların radikal gruplara katılması nedeniyle sonlandırılması kararlaştırılmıştır (Sözcü 2015, <http://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/abd-egit-donati-sona-erdirdi-955581/>, 10 Ekim 2015'te erişildi).

Suriye'de Rusya, Çin ve İran'ın Esad yönetimine doğrudan güçlü bir şekilde destek vermesi ve ülkede muhalif grupların birlikte hareket edememesini takiben zayıf

bir görüntü çizmesi Arap Baharı sürecinde diğer ülkelerde olduğu gibi ABD'nin doğrudan inisiyatif almaktan kaçınmasına neden olmuştur. Bu nedenle ABD konunun Birleşmiş Milletler'den çıkan bir kararla çözüme kavuşturulması yolunu tercih etmiş ancak bu girişim Suriye'nin en önemli müttefiki olan Rusya ve Çin tarafından engellenmiştir. Bu nedenle de ABD genel itibariyle AB ülkeleri, Arap Birliği ülkeleri ve komşu ülkeler ile ortak hareket etme yolunu tercih etmiştir. Ancak bu süreçte Rusya, İran ve Hizbullah'ın Suriye'de Esad yönetiminin devamı yönünde kuvvetli desteği karşısında ABD'nin ılımlı muhalefeti net bir şekilde desteklememesinin radikal grupların güçlenmesine neden olduğu şeklinde görüşler de bulunmaktadır (Katz 2013: 1). Nitekim ılımlı muhalif grupların net bir bütünlüğünün bulunmaması ve bunun karşısında IŞİD gibi radikal terör örgütleri Suriye'de alınan inisiyatifleri sekteye uğratmakta, buna karşın da özellikle Rusya ve İran'ın da desteğiyle Esad rejimi mevcudiyetini korumaya devam etmektedir (Kahl ve Lync 2013: 41). Bu doğrultuda da ortaya çıkan radikal gruplar Suriye'de esas amacın dışında farklı mücadelelerin yaşanmasına sebebiyet vermekte, bu haliyle ABD'nin de ulusal çıkarlarını tehdit eder mahiyette olmaktadır. Nitekim ABD de bu bağlamda Suriye'de öncelikli mücadelenin gerek oluşturulan koalisyon güçlerinin düzenlediği hava saldırılarıyla gerekse ılımlı muhalif gruplara verilen destek ile IŞİD gibi radikal gruplar üzerine olacağı yönünde bir tutum benimsemiştir (Wittes 2015, <http://www.brookings.edu/research/testimony/2015/04/30-iraq-syria-policy-impact-wittes>, 15 Ağustos 2015'te erişildi).

Suriye'de olayların başladığı ilk dönemlerde ABD'nin Esad yönetimine reform gerçekleştirmesi gerektiği yönündeki çağrılarının yayılması misyonu bağlamında olumlu olmuştur ancak Suriye'deki mevcut durumun demokrasinin işler kılınmasından çok ülke içinde istikrarsızlığın sonlandırılması üzerine olduğunu söylemek mümkündür. Nihai çözümün nasıl sağlanacağı noktasında ise kesin bir uzlaşma bulunmamakla birlikte ABD'nin benimsediği tutum genel olarak Türkiye, Katar, Suudi Arabistan, Arap Ligi ve İslam Konferansı Örgütünü gibi bölgesel aktörlerin Batı ile uyumlu bir şekilde hareket etmesi ve çözüme katkı bulunması üzerine olmuştur (Göngen 2014: 14). Ancak Suriye'de sorunun İran etkisinden dolayı mezhepsel de bir boyutu olması nedeniyle ABD mevcut dengeleri de gözetken ve bölge genelinde çatışma ortamına neden olmayacak çözüm arayışlarına odaklanmaktadır (Telatar 2012b: 78). Esas olarak çözümün de dış yönlendirmelerden ziyade yerel unsurlarla sağlanması gerektiğini

düşünmektedir ki bu noktada da bölge ülkelerinin katkısının olabileceği inancı taşımaktadır. Özellikle son dönemlerde İran ile nükleer müzakereler aracılığıyla başlayan diyalog zemininin Suriye’de sorunun çözülmesi noktasında da katkısının olması muhtemeldir. Bu doğrultuda da ABD İran ile gelişen ilişkilerin Suriye’ye müdahale edilmeden sorunların çözümünde etkili olabileceğini, bu noktadan hareketle de Türkiye, Katar, Suudi Arabistan gibi ülkelerin de Suriye’de daha etkili politika izlenmesinde katkı sağlayabileceğini düşünmektedir (Katz 2013: 2). Bu durumdan hareketle de İran ile diyalog zemininde buluşabilen ABD’nin Suriye’de diğer en önemli aktörlerden Rusya ile de uzlaşma içinde hareket ederek bölgesel aktörlerin de inisiyatiflerini teşvik ederek Suriye sorununun çözümüne katkı sunabileceğini söylemek mümkündür. Nitekim özellikle son dönemlerde ABD’nin de belirttiği üzere öncelikli mücadelenin IŞİD olduğu göz önünde bulundurulursa Suriye rejimi de dahil olmak üzere diğer aktörlerle başlatılacak bir uzlaşma girişiminin ilerleyen süreçte Suriye’de demokrasinin gelişimi açısından olumlu olabilecektir.

Sonuç olarak ABD’nin Arap Baharı sürecinde Suriye politikası genel itibariyle değerlendirilecek olduğunda diğer Arap ülkelerinde de görüldüğü üzere olaylara temkinli yaklaşan ABD’nin aynı stratejiyi Suriye’de de izlediğini söylemek mümkündür. Nitekim ilk olarak daha önce ifade edilen bazı çekincelerden dolayı sürece doğrudan müdahil olmak istemeyen ABD, diğer Arap ülkelerinde tutumuna benzer olarak Esad yönetimine reform çağrılarında bulunmuştur. Ancak uygulanan sert müdahaleler karşısında iç çatışma ortamının hakim olduğu ülkede ABD mevcut dengelerin bozulabileceği endişesinden hareketle doğrudan olmasa da dolaylı olarak inisiyatif almıştır. Daha açık ifade etmek gerekirse ABD mevcut Suriye rejimine karşı doğrudan girişimlerde bulunmamıştır ancak IŞİD gibi radikal unsurlarla mücadele konusunda ön planda olmuştur. Suriye’de mücadele etmesi gerekenlerin esas olarak yerel unsurlar olması gerektiği düşüncesinden hareketle ABD ılımlı muhaliflerin eğitiminde ve teçhizat ihtiyacında katkıda bulunmuştur. Ancak gerek Suriye için gerekse bölge geneli için esas tehlike olarak görülen IŞİD konusunda ise diğer müttefik ülkelerle birlikte hava operasyonlarında bulunarak sürece doğrudan müdahil olmuştur. Bu durumdan hareketle de ABD’nin genel itibariyle başlangıç olarak temkinli bir tutum benimseyen ancak süreç içerisindeki gelişmelere göre müdahil olan ve bu haliyle de ulusal çıkarları ön planda tutan bir profil çizdiğini söylemek mümkündür.

Arap Baharı sürecinde ABD'nin izlemiş olduğu dış politika genel olarak değerlendirilecek olduğunda ise bütünsel olarak bir politikadan ziyade ilgili ülkelere göre uyarlanan ve değişkenlik gösteren strateji tercih edilmiştir. Bu doğrultuda her bir ülke kendi içinde farklı şekilde ele alınmış ve nihai duruma göre de dış politika tercihleri belirlenmiştir (Gaouette ve Ratnam 2011, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2011-03-27/u-s-won-t-intervene-in-syria-unrest-clinton-says-on-cbs>, 16 Ağustos 2015'te erişildi). Nitekim Tunus'ta demokratik yollardan, Mısır'da ise seçimleri takiben darbe ile gerçekleşen yönetim değişikliklerini destekleyen ABD, söz konusu durum özellikle Bahreyn ve Yemen gibi Körfez ülkelerinde olduğunda ise demokratik değerleri ihmal edebilmiştir. Diğer taraftan ise otoriter ancak ABD ile arasının iyi olduğ u rejimlerin devamı yönünde alınan askeri inisiyatiflere sessiz kalınırken ilişkilerin kötü olduğ u Libya ve Suriye'de rejim değişiklikleri teşvik edilmiş ve kimi zaman da doğrudan olmasa da ağırlıklı olarak diplomatik kısmi olarak da askeri sorumluluk alınabilmiştir. Bu durumdan yola çıkarak görüldüğü üzere ABD Arap Baharı sürecinde bütünsel olarak demokrasinin yayılması perspektifinden ziyade ülkesel bazda değişen ulusal çıkar üzerinden hareket etmiştir. Bu durumu da aslında konstrüktivist teorinin de ifade ettiği şekliyle dış politikanın bir etkileyeni olma noktasında öne çıkan kimlik ve çıkar algılamalarında meydana gelen farklılıkların bir sonucu olarak görmek mümkündür.

Demokrasinin yayılması misyonu bağlamında süreci değerlendirmek gerekirse demokrasinin bir söylem aracı olarak yoğun şekilde dile getirildiğini, Tunus, Mısır gibi ülkelerde de teşvik edildiğini söylemek mümkündür ancak bu durumun sürecin geneline de yayılmadığı görülmektedir. Nitekim bu durumda Arap dünyasında demokrasi kültürünün gelişme ortamı bulamaması da bir etkidir. Öte yandan mevcut otoriter rejimlerin konumlarını muhafaza etmek için baskıyı bir araç olarak kullanmaları kimi zaman da ABD'nin bu duruma kayıtsız kalması demokrasinin genele yansımaları olumsuz etkilemiştir. Bu doğrultuda genel olarak Arap dünyasında başlayan gelişmeler karşısında hazırlıksız yakalanan ABD'nin demokrasinin işler kılınmasından ziyade ulusal çıkarları muhafaza etmeye yönelik politika benimsediğini ve bu haliyle de demokrasi ve insan hakları taleplerinin çıkar eksenli politikaların gerisinde kaldığını söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle Arap dünyasındaki demokrasi talepleri karşısında ABD'nin tutumu ancak sonucun ulusal çıkarlar ile uyumlu olduğ u zamanlarda olumlu

yönde olmuştur (Telatar 2012b: 78-79). Bu doğrultuda tezin bu bölümünde Arap Baharı sürecinde yaşanan gelişmelerin ve ABD'nin bu süreçte benimsediği dış politikanın analizi yapılmaya çalışılmıştır. Ancak demokrasinin yayılması misyonu bağlamında ABD'nin tutarlı bir dış politika benimseyip benimsemediğini anlayabilmek için tezin üçüncü bölümünde de işlendiği üzere Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı süreci bağlamında uygulanan dış politikanın karşılıklı analizini yapmak gerekmektedir. Bu nedenle de tezin bir sonraki bölümünde bu iki süreç karşısında ABD'nin takip etmiş olduğu dış politika analiz edilmeye çalışılacaktır.

3.4. Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı Sürecinde Amerikan Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi

Gerek Büyük Ortadoğu Projesi'nin üzerinde durduğu şekliyle gerekse Arap Baharı sürecinin merkezinde yer alması nedeniyle Ortadoğu bölgesi ve genel itibariyle de Arap dünyası, ABD açısından özellikle Soğuk Savaş sonrası süreçte demokrasinin yayılması misyonu bağlamında son derece önemli olmuştur. ABD'nin uzun vadeli politik, ekonomik hedeflerinin yanı sıra güvenlik algılaması açısından da stratejik bir noktada bulunan Arap dünyası bu nedenle dış politik anlamda başlıca üzerinde durulan bölgeler arasında yer almıştır. Nitekim ABD uzun vadede bölgede mevcudiyetini devam ettirebilme adına da iktisadi, siyasi ve kültürel anlamda gelişme gösteren bir Ortadoğu'yu elzem görmüştür ki Büyük Ortadoğu Projesi de böyle bir öngörü sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan bölge genelinde iktisadi, sosyo-kültürel ve demokratik gelişmelerin teşvik edilerek Amerikan karşıtlığının önlenmesi amacıyla doğrudan alınan inisiyatifler sonucu ortaya çıkan Büyük Ortadoğu Projesi'nin büyük ölçüde mevcut iç dinamiklerin etkisiyle patlak veren Arap Baharı süreciyle örtüşen ve bazı durumlarda da çelişen yanlarının olduğunu söylemek mümkündür.

Demokrasinin yayılması misyonu bağlamında da aynı amacın taşındığı bir bölgeye yönelik iki farklı sürecin meydana gelmesi, benimsenen dış politika açısından bazı tutarsızlıkların yaşanmasına da neden olmuştur. Nitekim bir yanda Büyük Ortadoğu Projesi ile demokrasinin gelişimi adına doğrudan alınan inisiyatifler söz konusuysen öte yandan dış bir müdahale olmadan iç dinamikler sonucu ortaya çıkan ve demokrasinin tecelli etmesi noktasında da fırsat olabilecek bir süreçte bazı demokratik olmayan tercihler söz konusu olabilmektedir. Bu noktada ise demokrasinin yayılması misyonu ve

ulusal çıkarın çatıştığı bir durum ortaya çıkmıştır ki tezin daha önceki bölümlerinde de değinildiği üzere ABD bu durumdaki tercihini ulusal çıkardan yana kullanmıştır. Bu doğrultuda ABD'nin izlemiş olduğu dış politikanın daha sağlıklı analiz edilebilmesi açısından doğrudan belirleyicisi olduğu Büyük Ortadoğu Projesi ve dolaylı şekilde olsa da etken güç olarak yer aldığı Arap Baharı sürecinin ulusal çıkar ve demokrasinin yayılması misyonu ekseninde benzerlikleri ve farklılıklarıyla değerlendirilmesi gerekmektedir.

Amerikan dış politikası açısından Soğuk Savaş döneminden beri en etkin inisiyatiflerin alındığı bir dönemin başlangıcı olan 11 Eylül 2001 ve sonrası süreç sadece ABD açısından değil özellikle Ortadoğu bölgesi ve genel itibarıyla Arap dünyası olmak üzere küresel ölçekte büyük değişimlere neden olmuştur. Nitekim ABD'nin yaşamış olduğu terör saldırılarının Ortadoğu merkezli olmak üzere uluslararası bir boyutunun olması ve bu durum karşısında benimsemiş olduğu tek taraflı dış politika aslında Büyük Ortadoğu Projesi'ne giden sürecin de başlangıcını oluşturmuştur. Bu doğrultuda ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra terörizmle etkin mücadele adına Afganistan ve Irak'a yönelik başlatmış olduğu mücadele esas itibarıyla terörizmin kaynağını kurutma amacı taşımaktayken Amerikan karşıtlığının daha da belirgin bir hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum karşısında da ABD bu defa tek taraflı inisiyatif almaktan kaçınarak özellikle G-8 ülkeleriyle birlikte terörizmin sonlandırılması adına bölge genelinde ekonomik ancak esas itibarıyla demokratik bir gelişmeyi amaçlayan Büyük Ortadoğu Projesi sürecini başlatmıştır. Bu yönüyle de söylemek mümkündür ki bu proje doğrudan ABD ve müttefiklerinin almış olduğu inisiyatifler doğrultusunda başlatılmıştır ancak Arap Baharı ise baskıcı ve otoriter aynı zamanda da ABD müttefikleri rejimler karşısında uzun yıllar kendisini ifade etme imkanı bulamamış Arap halkı tarafından iç dinamiklerin etkisiyle meydana gelmiştir.

ABD'nin takip etmiş olduğu dış politika üzerinden Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı'nın değerlendirilmesi noktasında öncelikle söylemek mümkündür ki başkanların ve benimsemiş oldukları dış politika tercihlerinin sürecin gidişatına yönelik son derece önemli etkileri söz konusudur. Nitekim başkan Bush'un Afganistan ve Irak müdahalelerinde de görüldüğü üzere benimsemiş olduğu tek taraflı ve agresif dış politika özellikle Ortadoğu bölgesinin tarihinin en büyük demokrasi boşluğu ile karşı karşıya

gelmesine neden olmuştur (Gilley 2013: 654). Bu durumda özellikle başkan Bush yönetiminin ilk döneminde etkin şekilde yer alan yeni muhafazakarların etkisi olduğunu söylemek de mümkündür (Telatar 2012a: 160). Demokrasinin yayılması misyonu bağlamında başkan Bush'un yeni muhafazakar grubun da etkisiyle aktivist korumacı bir dış politika benimsemesi bölge genelinde radikalizmi arttırmış, buna paralel olarak Amerikan karşıtlığının da daha belirgin hale gelmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda gerek bölge genelinde sosyal ve ekonomik anlamda iyileşmeyi amaçlayan gerekse teşvik edilen demokrasi aracılığıyla da Amerikan karşıtlığının engellenmesi amacını taşıyan Büyük Ortadoğu Projesi, demokrasinin yayılması misyonu bağlamında ABD tarafından müttefik devletlerce ortak inisiyatifin alındığı bir proje olarak ortaya çıkmıştır (Kuloğlu 2006, http://www.ydh.com.tr/HD626_genisletilmis-ortadoğu-ve-kuzey-afrika-%20projesi.html, 18 Ağustos 2015'te erişildi). Buna karşılık başkan Obama'nın demokrasinin yayılması misyonu bağlamında test edildiği politik süreç ise Arap Baharı üzerine olmuştur. Ancak geçmiş bölümlerde de değinildiği üzere Obama, Arap Baharı sürecini demokrasinin gelişimi açısından bir fırsat olarak görmekle beraber ulusal çıkar ve demokrasi ikileminde tercihini önceki ABD başkanları gibi ulusal çıkardan yana kullanmış, bu yönüyle de demokrasinin gelişimi konusunda tutarsız görülmüştür (Telatar 2012: 70).

ABD'nin demokrasinin yayılması açısından izlemiş olduğu dış politikanın analiz edilebilmesi bağlamında söylemek mümkündür ki aynı bölgeye yönelik iki farklı olgu olan Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı karşısında demokrasinin gelişimi açısından aynı tutum sergilenememiştir. Nitekim bu durumda her iki süreçte ABD'nin doğrudan inisiyatifinin olup olmadığının etkisi vardır. Ancak ABD'nin iki sürece yönelik farklı dış politika benimsenmesinin en önemli etkeni Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı'nın nedensel boyutuyla ilişkilidir. G-8 ülkeleriyle birlikte ancak doğrudan ABD'nin inisiyatifiyle öne sürülen Büyük Ortadoğu Projesi, özellikle 2003 Irak müdahalesi sonrası Amerikan karşıtlığının zirve yaptığı bir süreci takiben ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda projenin özellikle Irak müdahalesini takip eden süreçte ileri sürülmesinin nedeni müttefik ülkelerin de yardımıyla, 11 Eylül saldırıları sonrası uygulanan tek taraflı agresif dış politikanın yaratmış olduğu algıyı bertaraf etme gayesidir. Nitekim bu noktada G-8 ülkelerinin de dahil olduğu şekliyle bölgeye yönelik ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel girişimler, toplum nazarında biriken öfkenin dolaylı yollardan pasifize edilmesine yönelik

olmuştur. İlave olarak ABD'ye yönelik saldırılara karışanların düşman değil dost rejimlerin vatandaşları olmaları da projenin yürürlüğe girme noktasında etkili olmuştur (Okur 2015, <http://tasep.org/default.asp?s=yd&id=134&syf=0#.VdWUNvntmko>, 19 Ağustos 2015'te erişildi). Bu noktada bölge genelinde ılımlı yönetim şekilleri teşvik edilerek demokratik bir Ortadoğu inşa edilme amacı taşınmış, serbest ticaretin önünün açılarak küresel ekonomiye entegre edilmiş ve sivil toplum anlamında da geliştirilmiş bir bölge arzulanmıştır (Fosshagen 2014: 13). Bu durumdan hareketle ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi ile ilgili esas gayesinin Arap ülkelerinde otoriter ancak müttefik rejimlerin demokrasi ve insan hakları nezdinde dönüşümünü sağlayarak bölge genelinde mevcut yapının daha demokratik bir görüntü içerisinde devam etmesine zemin hazırlamak olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç itibarıyla de ABD Büyük Ortadoğu Projesi'yle gerek bölge genelinde artan karşıtlığını engellemek gerekse bölgenin küresel sisteme entegre olmasını sağlamak amacıyla mevcut sistemi koruyan ancak demokratik dönüşümler de öngören bir dış politika benimsemiştir. Diğer bir ifade ile Büyük Ortadoğu Projesi'yle demokrasinin gelişimine yönelik girişimlerin ABD'nin aynı zamanda ulusal çıkarına yönelik olarak da katkısının olabileceği düşünülmüştür. Bu nedenle kimliğinin de değişmez bir parçası olarak gördüğü demokrasinin konstrüktivizmin de ifade ettiği şekliyle ulusal çıkara yönelik faaliyetlerle bir arada sürdürüldüğü bir sürecin yürütüldüğünü ifade etmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle konstrüktivist teorinin de bizzat üzerinde durduğu şekliyle kimlik, değerler ve çıkarların birbirinin etkileyeni olduğu ve dış politikaya da yön verdiği düşüncesi Büyük Ortadoğu Projesi'nde de görüldüğü üzere işlerlik kazanmıştır.

ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri sonrası artan Amerikan karşıtlığını demokrasi zeminini inşa ederek dolaylı yoldan pasifize etmeye yönelik Büyük Ortadoğu Projesi girişimine karşılık ABD'nin doğrudan inisiyatifi olmadan Arap dünyasının kendi iç dinamikleri neticesinde ortaya çıkmış otoriter ve baskıcı rejimlere karşı başkaldırı olan Arap Baharı noktasında da demokratik kaygıların ulusal çıkara yönelik kaygıların gerisinde kaldığı görülmektedir. ABD'nin bu ikilem arasında kalması da Arap Baharı'nın nedensel boyutuyla ilişkili olduğu kadar muhtemel sonucuyla da ilişkilidir. Nitekim ABD, Büyük Ortadoğu Projesi'nde de uygulamaya çalıştığı biçimiyle Arap ülkelerinde demokrasi ve insan haklarının gelişim göstermesini Batı dünyasının uzun vadede çıkarlarına uygun görmekte ve desteklemektedir. Bu doğrultuda ABD, 2000 yılından beri

sadece Mısır'a sivil toplum örgütlerinin gelişimi noktasında yaklaşık 340 milyon dolar destek sağlayabilmiştir. Yine Mısır'a sadece 2010 yılında gençlik organizasyonlarının faaliyetleri doğrultusunda 2 milyon dolar yardım yapabilmiştir (Fosshagen 2014: 13). Bu noktada da otoriter ve baskıcı Arap ülkelerinde meydana gelen gösterilerin ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nde de üzerinde durduğu şekliyle sivil toplumun güçlendirilmesi ve muhalefet kanallarının açılması noktasındaki girişimlerinin de payı bulunduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle Arap Baharı sürecinde gerek muhalif seslerin daha net olarak ortaya çıkmasında gerekse sivil toplumun daha örgütlü hareket etmesinde tezin geçmiş bölümlerinde de değinildiği gibi Büyük Ortadoğu Projesi'nde öngörülen siyasi, sosyal ve ekonomik girişimlerin etkisinin olduğunu söylemek imkan dahilindedir. Bu doğrultuda ABD, Arap Baharı sürecinde halkın demokrasi talebinin desteklenmesi gerektiğini dile getirmiş ve bu durumu da demokrasinin gelişimi açısından bir fırsat olarak görmüştür. Ancak ABD'nin ikilemli bir tutum içinde kalmasının esas nedeni ise daha önce de ifade edildiği gibi sürecin muhtemel sonucu ve buna karşılık olarak da birtakım çekinceleridir. Nitekim demokrasi talebinin baskıcı ve otoriter ancak ABD'nin dostu ülkelere geliyor olması, buna karşılık bölge genelinde mevcut yapının radikalizme yönelecek şekilde bozulma ihtimali ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'yle de öngördüğü demokrasinin gelişimi düşüncesini bu süreçte net olarak uygulayamamasına neden olmuştur. Diğer bir ifade ile sadece demokrasinin tecelli etmesi noktasında ABD'nin de çıkarlarını tehlikeye atacak mahiyette bir değişim, bölgesel kazanımlardan bir geri dönüş olarak görülmüş ve bu yönüyle de ülkelerin içinde bulunduğu konuma göre değişen bir dış politika söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda da söylemek mümkündür ki aynı bölgeye yönelik ve birbirinin de kısmen etkileyeni olan iki farklı süreç karşısında ABD, ulusal çıkarı gerçekleştirme noktasında benzer, demokrasinin yayılması misyonu bağlamında ise farklı tutum sergilemiştir. Değişmez biçimde benzer tutumun benimsendiği nokta ise her iki sürecin de ABD'nin ulusal çıkarlarına olan etkisidir.

ABD'nin demokrasinin gelişimi noktasında her iki süreçle ilgili farklı tutum benimsediği durumu örnek olaylar üzerinden karşılaştırıldığında daha net görülmektedir. Nitekim bu karşılaştırmayı aslında Bush döneminde demokrasinin yayılması misyonu bağlamında uygulanan aktivist korumacı dış politika yaklaşımı sonucu artan Amerikan karşıtlığını yine demokrasinin yayılması üzerinden engellemeye yönelik Büyük Ortadoğu Projesi ile ABD'nin dünya genelinde kaybetmeye başladığı güvenilirliğini telafi etme

noktasında model oluşturmacı bir yaklaşım benimseyen Obama'nın Arap Baharı'na yönelik tutumu üzerinden yapmak mümkündür. 11 Eylül sonrası süreçte özellikle yönetimde yer alan yeni muhafazakarların da etkisiyle demokrasinin yayılması misyonu bağlamında aktivist korumacı bir tutum benimseyen başkan Bush'un uygulamış olduğu tek taraflı ve sert dış politika aslında Büyük Ortadoğu Projesi'nin de nedenlerinden biri sayılmaktadır. Nitekim Amerikan karşıtlığının en çok arttığı bir dönemde gündeme gelen bu proje, geçmiş dönemler de dahil olmak üzere uygulanan sert dış politikanın telafisi maksadıyla ortaya çıkmıştır. Ancak proje bağlamında nihai olarak demokrasinin yayılmasıyla ulusal çıkarın gerçekleştirilmesi gayesi de taşınmaktadır. Buna karşılık göreve ABD'nin uluslararası sorunlarda doğrudan inisiyatif almayacağını, çözüm noktasında müttefik ülkelerle işbirliğine gidileceğini dile getiren ve bu doğrultuda demokrasinin yayılması misyonu bağlamında aktif bir sorumluluk almaktan kaçınılacağını belirten Obama'nın gelmesiyle model oluşturmacı bir yaklaşım benimsenmiş, demokrasinin yayılması noktasında da tek taraflı politika terk edilmiştir. Ancak uluslararası işbirliğinin ve çoklu inisiyatifin alındığı bir durum söz konusu olmasına rağmen Arap Baharı örneğinde de görüldüğü üzere demokrasinin gelişimine yönelik kaygıların ulusal çıkarın korunmasına yönelik kaygılar kadar ön planda olamamıştır. Nitekim daha önce de ifade edildiği gibi süreç içerisinde izlenen temkinli dış politika, Mısır'da darbe sürecine sessiz kalınması, Körfez ülkelerinde demokratik gösterilerin sert şekilde bastırılması karşısındaki kayıtsızlık ulusal çıkar odaklı dış politika izlendiğinin en önemli göstergesidir.

Demokrasinin yayılması misyonu bağlamında Bush ve Obama'nın iki farklı olgu karşısında takındıkları tutum bakımından söylemek mümkündür ki Amerikan dış politikasında demokrasinin yayılmasına Bush yönetiminin üzerinde durduğuna benzer bir örneğe Amerikan tarihinde çok sık rastlanılmamaktadır. Ortadoğu bölgesi de bu misyonun merkezinde yer almaktadır. Bu doğrultuda Bush yönetiminin demokrasinin yayılması misyonu bağlamında en somut çabası olan Büyük Ortadoğu Projesi ile de özellikle Tunus ve Mısır başta olmak üzere diğer Arap ülkelerine demokratik reformların geliştirilmesi noktasında birtakım teşviklerde bulunulmuştur (Gilley 2013: 659-660). Bununla birlikte 2002 yılından beri ekonomik anlamda da teşvikler arttırılarak devam ettirilmiş, bu bağlamda gerek sivil toplumun yapılanması ve genç nüfusun eğitimi konusunda gerekse bölge genelinde orta sınıfın güçlendirilmesi konusunda teşviklerde

bulunulmuştur (Fosshagen 2014: 14). Nitekim Bush yönetiminde ABD demokrasinin gelişimi noktasında önemli olan bu teşvikleri de aynı zamanda liberal demokrasilere geçişin hızlandırılarak Amerikan karşıtlığının bölge genelinde önlenmesi maksadıyla gerçekleştirmiştir. Aynı amaca yönelik öne sürülen Büyük Ortadoğu Projesi bağlamında da Bush yönetimi Ortadoğu ülkelerine demokrasinin yayılması misyonu çerçevesinde toplam 450 proje üzerinden 480 milyon dolar yardım da bulunulmuştur. Ancak bu bağlamda harcamaların odak noktası ise esas olarak Irak ve Afganistan üzerine olmuştur (Gilley 2013: 661). Bu doğrultuda görüldüğü üzere her ne kadar 2001-2003 yılları arası Amerikan dış politikası açısından tek taraflılığın hakim olduğu bir dönem olsa da özellikle Büyük Ortadoğu Projesi'nin ilanını takiben demokrasinin yayılması misyonu bağlamında da gerçekleştirilmeye çalışıldığı şekliyle bölge ülkelerine yönelik yardım faaliyetleri söz konusu olmuştur.

Buna karşılık Obama döneminde bölgeye yönelik yardımlar devam ettiriliştir ancak önceki başkan Bush döneminde olduğunun aksine ekonomik yardımlar azalan ölçülerde sürdürülmüştür. Nitekim göreve gelmeden önce 2008 yılında sadece Mısır'a yönelik demokrasi ve idari yardım anlamında 50 milyon dolar yardım yapılırken 2009 yılında bu miktar 20 milyon dolara düşmüştür. Bu durumda Obama'nın ABD'nin bölgeye yönelik inisiyatiflerde seçici davranacağı yönündeki tutumu etkili olmuştur ancak Mayıs 2011 yılında yaptığı bir konuşmada da dile getirdiği şekliyle demokratik dönüşüm noktasında bir fırsat olarak görülen Arap Baharı sürecinde özellikle Mısır'a olan yardımların arttırılacağı belirtilmiştir (Faris ve Snider 2011, <http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/arab-spring-us-democracy-promotion-egypt>, 21 Ağustos 2015'te erişildi). Obama'nın bu şekilde bir strateji izlemesinin esas nedeni ise demokratik dönüşümlerin normal seyrinde ilerlemesinden ziyade mevcut siyasi statüde bir bozulma olmadan değişimin yaşanması gayesidir.

Büyük Ortadoğu Projesi'nde belirtildiği üzere Bush öncülüğünde ABD döneminde Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelik özellikle Tunus ve Mısır örneğinde de görüldüğü üzere otoriter rejimlerin demokratik reformlar yapmaları yönünde baskılarda bulunulmuş, demokratik dönüşümler konusunda ortaklık statüsünde hareket edilmeye çalışılmıştır. Özellikle 2006 yılında itibaren bölgede İslamcı hareketlerin de güç kazanmaya başlamasıyla ABD otoriter rejimlerin siyasi reformlar

gerçekleştirmesi gerektiği konusuna hız vermiştir. Nitekim Tunus ve Mısır bu noktada daha kritik görülmüş, demokrasinin gelişimi bağlamında ortak hareket edilmiştir (Hassan 2011: 47). Bu doğrultuda ABD'nin müttefik otoriter ülkelere yönelik demokratik teşviklerin uzun vadede ulusal çıkarlara olumlu katkısının olacağı düşünülmüştür. Benzer şekilde Obama yönetiminde ABD'nin Arap Baharı sürecinde aynı ülkelere yönelik izlediği dış politikada görüldüğü üzere Tunus ve Mısır'daki rejim değişiklikleri demokrasinin gelişimi açısından olumlu bulunmuştur ancak sürecin geneline yönelik daha önceden de belirtildiği gibi bazı kaygılar yaşanmıştır. Bu kaygıların başında ise radikalizmin yükselmesi ihtimali gelmektedir. Bu nedenle sürecin geneline yönelik ılımlı ve Batılı değerleri özümsemiş rejimlerin seçimle iktidara gelmesinin öngörüldüğü Büyük Ortadoğu Projesi'nin aksine bu durum Arap Baharı'nda Tunus haricinde sürecin geneline yansımamış, ABD'nin tutumu da Tunus örneğindeki gibi olamamıştır. Nitekim radikal İslam'ın bu durumdan kuvvetlenerek çıkabileceği düşüncesi bu sürecin gidişatını etkileyen varsayımlardan biri olmuştur. Bu doğrultuda Obama döneminde de özellikle Mısır ve Körfez ülkelerinde belirgin şekilde görüldüğü üzere demokrasinin gelişiminin öngörülen ulusal çıkarları tehdit eder bir konuma gelmesi durumunda ulusal çıkar nazarında göz ardı edilebilirliği mümkün olmuştur.

Sonuç itibariyle Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı karşısında ABD'nin dış politikasını genel olarak değerlendirmek gerekirse her iki süreç de demokrasinin yayılması misyonu bağlamında ele alınmıştır ancak demokrasinin gelişimi ulusal çıkarın önünde görülememiştir. Daha açık ifade etmek gerekirse Büyük Ortadoğu Projesi ile ABD bölge genelinde demokrasinin gelişimini uzun vadede ulusal çıkar bağlamında yararına görmüştür. Ancak Arap Baharı sürecinde kimi zaman demokratik gelişimler desteklenirken kimi zaman da birtakım kaygılar nedeniyle özellikle de Bahreyn, Yemen gibi ülkelerde demokratik talepler karşısında kayıtsız kalınmış, demokratik gösteriler karşısında uygulanan sert müdahalelere ses çıkarılmamıştır. Bu doğrultuda Büyük Ortadoğu Projesi'nde bölgenin geneline yönelik bir dış politikanın benimsenmesine karşın Arap Baharı sürecinde ise bütünsel olarak bir politika takip etmekten ziyade ilgili ülkeye göre değişkenlik gösteren bir tutum sergilenmiştir. Bu durumda ise ülke içi ve ülke dışı dinamikler belirleyici olmuş, muhtemel risklere karşı farklı davranışlar sergilenmiştir. Nitekim Arap Baharı sürecinde demokratik anlamda en önemli kazanım sağlayan ülke olarak görülen Tunus'ta Müslüman Kardeşler'e yakın partinin iktidara

gelmesi ABD açısından olumsuz bir durum arz etmezken aynı durum Mısır açısından söz konusu olmamış, tezin geçmiş bölümlerinde de belirtildiği üzere bazı çekinceler ön plana çıkmıştır. Yine benzer şekilde Arap Baharı sürecinde Tunus ve Mısır'da halk gösterileri bölgede demokrasinin geleceği açısından bir fırsat olarak görülürken aynı tutum Körfez ülkelerinde sergilenememiştir. Bu bağlamda sonuç olarak söylemek mümkündür ki her iki süreçte de ABD'nin uygulamış olduğu dış politika göz önüne alındığında demokrasinin yayılması misyonu Amerikan dış politikası açısından bir amaç olmaktan ziyade aslında ulusal çıkarın gerçekleştirilmesi bağlamında bir araç olarak görülmektedir.

3.5. Kimlik Çıkar İlişkisi Bağlamında ABD'nin Demokrasinin Yayılması Misyonunun Değerlendirmesi

Amerikan dış politikasının vazgeçilmez bir uygulama aracı olan ve kimlik-değerler noktasında da bir bütün olarak görülen demokrasinin yayılması misyonu, bu çalışmanın da üzerinde durduğu şekliyle bir takım dönüşümler yaşamıştır. Nitekim ilk olarak ahlaki bir zorunluluk olarak görülen misyon, takip eden süreçte ulusal çıkarları da içinde barındıran bir araca dönüşebilmiştir. Buna ek olarak demokrasinin yayılmasına kuruluş yıllarında olduğu gibi sadece Tanrısal bir misyon şeklinde atfin yapılmadığı, bilakis artık demokrasinin Amerikan kimlik ve maddi çıkarları ile de iç içe geçtiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile çıkarlar noktasında ABD'nin kuruluşundan beri benimsemiş olduğu serbest ticaret prensibine dayalı düzenin de en sorunsuz şekilde demokratik bir dünya ile mümkün olabileceği, bu bağlamda da demokrasiyi dünyanın geri kalanına yayma düşüncesinin bir misyon olmasının yanında maddi çıkarlar açısından da bir gereklilik olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan kuruluş yıllarında kimlik ve çıkarlar noktasında bir ideal olan demokrasinin yayılması misyonunun günümüzde Amerikan kimliği ve maddi çıkarları hususunda bir bütün olarak görüldüğünü, diğer bir deyişle demokrasinin yayılması konusunda ABD'nin ilk dönem algılamaları ile son dönem algılamaları arasında bir farklılığın olduğunu ifade etmek mümkündür.

Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı örneklerinde de görüldüğü üzere ABD'nin demokrasinin yayılması misyonu bağlamında uyumlu olmayan ancak konstrüktivizmin de üzerinde durduğu şekliyle kimliğiyle de ilişkili gördüğü, ulusal çıkarları açısından çelişki de arz etmeyen bir politika takip ettiğini söylemek mümkündür. Bu noktada söylenmesi gereken şey ABD'nin aslında demokrasinin dünya genelinde

yayılması noktasında samimi olduğu ancak demokrasinin yayılması uğruna da Amerikan maddi çıkarlarının kurban edilemeyeceğidir. Diğer bir ifade ile ABD açısından demokrasinin yayılması gerçekten bir amaçtır ancak hayati çıkarları öteleyecek şekilde bir demokrasi de mümkün görülmemektedir. Bu durum Ortadoğu üzerine takip edilen dış politika göz önüne alındığında daha net anlaşılabilir. ABD'nin Ortadoğu açısından hayati çıkar olarak gördüğü şey müttefik devletlerin mevcudiyetini sürdürmesi, bu noktada da bölgede kendi açısından tanımlı stratejik dengelerin bozulmaması üzerinedir. Bu bakımdan ABD aslında demokratik anlamda gelişmiş bir Ortadoğu'nun herkesin çıkarına olabileceğini düşünmektedir ancak bu durumda da hayati çıkarların demokratik yollardan tehlikeye düşme ihtimalinden de imtina etmektedir. Nitekim ABD açısından bunun en açık örneği siyasi kültür ve mekanizmaların tam olarak gelişmediği bir Ortadoğu'da demokratik argümanlarla yönetime gelebilecek radikal örgütlerdir ki ABD de böyle bir ihtimalin varlığından dolayı demokratik anlamda çelişkili görülen bir politika izlemeyebilmektedir. Diğer bir ifade ile siyasi kültürün gelişmemiş olduğu bir Ortadoğu'da demokratik yollardan iktidara gelebilecek bir radikal örgüt ihtimali ile karşılaşmaktansa antidemokratik ancak Amerikan çıkarları açısından elverişli bir durum tercih edilebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ABD'nin Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn, Yemen gibi ülkelerde neden demokratikleşme yönünde bir tutum benimsemediği daha net anlaşılmaktadır.

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'yle hedeflediği ancak muhtemel sonucundan imtina ettiği konu da aslında yine siyasi kültürün uygun olmadığı ve Amerikan karşıtlığının da tam olarak ortadan kalkmadığı bir Ortadoğu'da hızlı bir şekilde gelebilecek demokrasinin, aslında ABD'nin hiç de istemediği bir görüntüyle karşılaşmasına neden olabileceği ihtimalidir. Nitekim Mısır'da Müslüman Kardeşler ya da Filistin'de HAMAS örneğinde görüldüğü üzere ABD tarafından radikal olarak görülen kesimler bizzat demokratik yolları kullanarak iktidara gelebilmiştir ki bu ABD'nin de çıkarına uygun olmayan bir görüntüdür. Bu nedenle de ABD demokratik anlamda uygun bir siyasi ortam hazırlanmadan yine demokratik yöntemlerle iktidara gelebilecek radikalist hareketlerle karşılaşmaktansa demokratik olmayan ancak ABD'nin çıkarlarına da ters düşmeyen yönetimleri tercih edebilmiştir. Bu noktada da ABD açısından bir soru ortaya çıkmaktadır ki bu da Amerikan kimliğinin de bir parçası olarak görülen demokrasi için maddi çıkarları da kaybetmek uğruna bir çabanın sarf edilip edilmeyeceği ya da

bunun tersi olarak hayati çıkarların demokratik değerlerden daha ön planda olup olmayacağı üzerinedir. Bu bağlamda söylemek mümkündür ki ABD’de çoğunluk tarafından benimsenen görüş her daim demokrasinin hayati çıkarları zedeleyecek kadar öncelikli olmayacağı üzerinedir. Nitekim ABD de Ortadoğu’da hayati çıkarları olarak dost rejimlerin korunmasını görmektedir ki bu ülkelerde demokrasinin tecelli etmesi pahasına bir yönetim değişikliğini kendi çıkarlarına da uygun bulmamaktadır.

Arap Baharı örneğinde de görüldüğü üzere model oluşturmacı bir yaklaşımı benimseyen Obama liderliğinde ABD’nin demokrasinin yayılması için doğrudan aktif bir çaba benimsemediği ancak bazı antidemokratik rejimleri destekleyerek demokratik bir duruş da sergilemediği görülmektedir. Örneğin ABD antidemokratik bir şekilde yönetilen Yemen’de rejimin isteği üzerine El-Kaide’ye yönelik bir hava saldırısı düzenleyebilmektedir ki demokratik yolları kullanarak iktidarı ele geçirmiş bir El-Kaide ile karşılaşmaktansa antidemokratik bir rejimle ilişkilerini sürdürmek Amerikan ulusal çıkarları açısından daha elverişli görülebilmektedir. Yine benzer şekilde Bahreyn’de de daha öncesinde Irak’ta iktidara gelen Şiiilerin mezhepçi bir politika izlemesi gibi bir durumla karşılaşmaktan çekinen ABD’nin muhtemel bir İran etkisini egale etmek adına mevcut rejimle ilişkilerini sürdürmek istemesi aynı nedenlerle açıklanabilir. Buna benzer şekilde Mısır’da da demokratik yollardan iktidara gelmiş Mursi’nin iç politik anlamda bütünleştirici bir davranış sergileyememesi ABD açısından da sakıncalı görülebilmektedir. Dolayısıyla da demokratik yollardan nihai olarak demokratik olmayan bir görüntünün ortaya çıkması ihtimali ABD’nin de imtina ettiği bir şey olmuştur.

Sonuç olarak da siyasi kültürü demokrasiye uygun olmayan bir Ortadoğu’nun Büyük Ortadoğu Projesi’nin de öngördüğü şekliyle hızlı bir demokratikleşme göstermesi, radikalizmin demokratik yollardan iktidara gelebilme ihtimalini doğurabileceğinden ABD’nin mevcut antidemokratik rejimlerle işbirliğine devam etmesi demokrasiden bir taviz olarak görülmemektedir. Nitekim ABD serbest ticaretin de gelişme gösterebileceği düşüncesiyle demokratik anlamda gelişmiş bir Ortadoğu arzu etmektedir ancak bölgede demokrasi adına uygun ortamın mevcut olmadığı ve bu durumda da Amerikan karşıtlığının daha da artabileceği endişesinden hareketle ulusal çıkarı açısından da uygun gördüğü antidemokratik ancak müttefik devletlerle işbirliğini devam ettirmektedir. Diğer bir deyişle kimlik-çıkar ekseninde Amerikan kimliğinde demokratik değerlerden bir

sapma olmadığı, bilakis kimlik, çıkar ve demokrasinin birbirinin tamamlayıcısı olduğu ve dış politika açısından da bütünsel olarak ele alındığı görülmektedir. Ancak demokratik değerler noktasında kuruluş yıllarındaki algılamalar ile son dönem algılamaları arasında farklılıklar olduğu da bir gerçektir. Bu doğrultuda da her ne kadar kimlik nazarında demokratik değerlerden bir sapma olmadığı şeklinde bir yorum yapmak söz konusu olsa da ulusal çıkarların kimi zaman demokratik değerlerin de önüne geçebildiği durumundan hareketle Amerikan kimliğinin de kuruluş yıllarındaki görüntüsüne nazaran bir dönüşüm geçirdiğini söylemek mümkündür.

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Amerikan dış politikasında demokrasinin yayılması misyonunun analiz edildiği bu çalışmada genel olarak Amerikan kimliği ve değerleriyle de bir bütün olarak görülen demokrasi kavramının tecrübe edilmiş en üstün değer olduğu inancından hareketle dünyanın geri kalanının da benimsemesi gerektiği düşüncesi ve bu bağlamda dönemsel şartlara göre izlenen dış politika değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda demokrasinin yayılması misyonunun süreç içerisinde şekillenmesi noktasında daha önceden de bahsedildiği gibi bazı başkanların da isimleriyle anılan dış politika gelenekleri ön plana çıkmış, yöntem konusunda ise birtakım yaklaşımlar benimsenmiştir. Bu bağlamda demokrasinin yayılması misyonu dış politika açısından başkanların da benimsemiş oldukları dış politika gelenekleriyle kimi zaman aktivist korumacı bir şekilde gerçekleştirilmiş, kimi zaman ise model oluşturmacı bir tutum benimsenmiştir. Bu noktada belirtilmesi gereken şey ise her iki yaklaşımın da demokrasinin yayılması misyonu bağlamında aynı amaca yönelik olduğu ancak bu amaca farklı yollardan ulaşmaya çalıştığıdır.

Amerikan kimliği ve değerlerinin de bir parçası olarak görülen demokrasinin yayılması misyonu bu çalışmanın da üzerinde durduğu şekliyle ilk olarak konstrüktivist teori çerçevesinden ele alınmıştır. Kimlik inşa sürecinde sosyal değerlere sıklıkla atıfta bulunan ve bu noktadan hareketle de ulusal çıkar nezdinde bir ilişkiyi öngören konstrüktivizm bu bağlamda yerinde bir teori olarak görülmüştür. Nitekim ulusal çıkar algılamalarının da kimlik ve değerler noktasında dönemin koşullarına göre değişkenlik göstermesi konstrüktivist teorinin de özüne uygundur. Bu noktada demokrasinin yayılması misyonunun tarihsel süreç içerisinde farklı algılamalara karşı dönüşüm içerisinde olmasını ancak her seferinde de Amerikan ulusal çıkarları ve kimliği ile ilişkili olmasını konstrüktivist teori ile açıklamak da mümkündür. Nitekim tecrübe edilmiş en

üstün değer olduğuna inanılan demokrasinin dünyanın geri kalanınca da benimsenmesi gerektiği üzerine odaklanan ve özellikle izolasyon döneminde coğrafi genişlemenin de altyapısını oluşturan misyon, Soğuk Savaş döneminde ideolojik olarak ele alınmış ve komünizm tehlikesine karşı ön planda olmuştur. Soğuk Savaş sonrası ise misyon genel olarak ABD'yi de tehdit eden terörizm olgusu üzerine odaklanmış, bu doğrultuda özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası Afganistan ve Irak müdahaleleri ardından başlatılan Büyük Ortadoğu Projesi ile terörizmin kaynağının kurutulmasına yönelik bazı inisiyatiflerin alınması hususunda öne çıkmıştır. Bu noktada söylemek mümkündür ki kuruluş yıllarını takiben özellikle izolasyon döneminde ABD dünyanın geri kalanının da demokratikleştirilmesi düşüncesini kimlik ve değerlerine atıfta bulunarak geliştirmiştir. Yine Soğuk Savaş döneminde komünizme karşı mücadele de Amerikan kimlik ve değerleriyle ilişkili görüldüğü olgusuna benzer olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde terörizme ve onun ideolojik kaynağı olan radikal İslam'a karşı mücadele de demokrasinin yayılması misyonu bağlamında Amerikan kimlik ve değerlerinin bir parçası olarak görülmüştür. Diğer bir ifade ile kimlik ve değerler noktasında bir misyon olarak ortaya çıkan demokrasinin yayılması, tarihsel süreç içerisinde konstrüktivist teorinin de üzerinde durduğu şekliyle yine kimlik, değerler ve çıkarlar noktasında bir etkileşim ve dönüşüm içerisinde olmuştur.

Bu noktada öne çıkan konu ise ABD'nin günümüze dek uzanan süreç içerisinde izlemiş olduğu politika sonucu kimliğinde değişiklik olup olmadığı, demokrasinin yayılması misyonunun Amerikan kimliği içerisindeki yerinin değişip değişmediğidir. Öne çıkan bir diğer konu ise demokrasinin yayılmasının günümüze de atıfta bulunacak şekilde artık Tanrısal bir misyonunun olup olmadığı konusundan hareketle ulusal çıkarın bir adım önce olmasının nedeni üzerinedir. Bu doğrultuda söylemek mümkündür ki ilk olarak Amerikalıların seçilmiş halk olduğu ve demokratik değerlerin yayılması noktasında da Tanrı tarafından görevlendirildiği inancından beslenerek pekiştirilen Amerikan kimliği, takip eden süreçte bizzat demokratik değerleri de içerisinde barındıran bir surette dönüşüm yaşamıştır. Bu doğrultuda daha önce de belirtildiği gibi Amerikan kimliğinin dönemselsel olarak atıfta bulunduğu etkenler üzerinde çeşitlenmeler olmuş ancak ortak nokta ise her daim demokratik değerler olmuştur. Diğer bir ifadeyle tarihsel süreç içerisinde Amerikan kimliğinde salt bir değişimin olmadığı sadece atıfta bulunulan konuların dönemselsel olarak değişkenlik göstermesinden dolayı konstrüktivizmin de

üzerinde durduğu şekliyle bazı dönüşümlerin yaşandığını söylemek mümkündür. Bu noktadan hareketle dönüşüm içerisinde olan Amerikan kimliğine atıfta bulunarak demokrasinin yayılması misyonunun da benzer şekilde konstrüktivist dönüşümler-etkileşimler yaşadığı ancak her seferinde kimlik ve çıkarlar noktasında ele alındığı görülmektedir. Yani demokrasinin yayılması misyonunun Amerikan kimliğindeki yeri değişmemiş sadece dönemsel bazda tehdit-çıkar algılamalarında meydana gelen gelişmelerden dolayı atıfta bulunduğu etkenler üzerinde farklılıklar olmuştur. Fakat günümüzde demokrasinin yayılmasının Tanrısal bir misyon olduğu savına doğrudan atıfta bulunmaktan ziyade Amerikan kimliğinin zaten bu savın özünü yansıttığını ve ulusal çıkarların da bu doğrultuda şekillendiğini ifade etmek mümkündür. Diğer bir deyişle artık Amerikan kimliğinin demokratik değerler ve ulusal çıkarlar noktasında bütünsel bir bakış açısı sergileyecek şekilde bir dönüşüm yaşadığı görülmektedir.

Amerikan ulusal kimliğinin de bir parçası olan ve fikri altyapısını da dünyanın geri kalanının özgürleştirilmesi noktasında ABD'nin sorumlulukları olduğu anlayışına dayanan Amerikan İstisnacılığı'ndan ve yine dünyanın geri kalanının demokratikleştirilmesinin Tanrı'nın bariz isteği olduğu düşüncesinde olan Tayin Edilmiş Kader görüşünden alan demokrasinin yayılması misyonu, dış politikanın da değişmez bir parçası olmuştur. Bu iki düşünceden beslenen misyon, özellikle Monroe Doktrini ile başlayan izolasyon döneminde ABD'nin genişlemesinin de dayanak noktası olmuştur. Bu doğrultuda ideolojik anlamda inşası tamamlanan misyon günümüze kadar mevcudiyetini sürdürmüş, ancak her seferinde de ulusal çıkarın bir bileşeni olarak görülmüştür. Bu bağlamda misyon demokrasinin yayılması noktasından hareketle dile getirilse de esas itibarıyla Amerikan üstünlüğünün pekiştirilmesi hususunda bir işleve de sahip olmuştur. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda başkan Wilson'ın inisiyatif olarak demokrasinin yayılmasını öne çıkarması, Soğuk Savaş döneminde ise komünizm tehdidi karşısında liberal demokrasinin teşvik edilerek özgür dünyanın koruyuculuğu görevinin üstlenilmesi aynı amaca yönelik olmuştur. Bu durumdan hareketle demokrasinin yayılması misyonunun sadece demokrasinin yayılmasından ibaret olmadığını aynı zamanda Amerikan üstünlüğünün de sürdürülmesine yönelik bir işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Dış politikanın önemli bir aracı olarak kimlik, değerler ve ulusal çıkar noktasında da bir işlevsel bir role sahip demokrasinin yayılması misyonu Amerikan üstünlüğünün

pekiştirilmesi noktasında birtakım geleneklerden ve yaklaşımlardan beslenmiş, dönemin koşullarına göre de kendisini şekillendirmiştir. Bu doğrultuda esas olarak tezin ikinci bölümünde değinildiği üzere Jacksonculuk, Hamiltonculuk, Jeffersonculuk ve Wilsonculuk Amerikan dış politikasının şekillenmesinde etkili olan gelenekler olmuştur. Bu gelenekler de demokrasinin yayılması misyonu bağlamında aktivist korumacılık ve model oluşturma gibi dış politika yaklaşımları ile etkileşim içinde olmuş, bu bağlamda dönemin koşullarına ve yönetim erkinin pozisyonuna göre dış politikada benimsenen tutumun şekillenmesine katkı sağlamışlardır. Ancak aktivist korumacılık ve model oluşturma yaklaşımları baz alındığında ise dış politika geleneklerinden daha çok Jacksonculuk, Jeffersonculuk ve Wilsonculuk'un ön plana çıktığını söylemek de mümkündür. Nitekim demokrasinin yayılması misyonu bağlamında izolasyon dönemini sonlandıracak şekilde somut olarak inisiyatiflerin alındığı Wilson döneminden günümüze dek siyasi konjonktürde en çok bu gelenekler etkili olmuştur.

ABD'nin demokrasinin yayılması misyonu bağlamında en somut girişimlerinin olduğu George W. Bush döneminde de yine Jacksoncu geleneğin ve Wilsoncu geleneğin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Göreve geldiği yıllarda esas olarak demokrasinin yayılması misyonu bağlamında çok da istekli olmayan buna karşılık ülke içi meselelere daha çok önem verme eğiliminde olan başkan Bush'un bu yönüyle Jacksoncu bir profil çizdiği görülmektedir. Ancak özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin Bush yönetiminde yer alan yeni muhafazakarların da etkisiyle aktivist korumacı bir yaklaşım benimsediğini, buna ek olarak da benimsenen agresif dış politikanın bir sonucu olarak ortaya çıkan Amerikan karşıtlığını engelleme noktasında da Büyük Ortadoğu Projesi'yle Wilsoncu bir politika benimsendiğini söylemek mümkündür. Diğer bir ifade ile demokrasinin yayılması misyonu bağlamında en aktif sorumluluğun alındığı Bush dönemini ilk olarak Jacksoncu sonrasında ise Wilsoncu bir dönem olarak nitelendirmek yerinde olacaktır. Buna karşılık Amerikan karşıtlığının arttığı bir dönemde göreve gelen ve bu nedenle de demokrasinin yayılması misyonu bağlamında daha temkinli bir sorumluluk üstlenme hususunda hareket eden Obama'nın ise model oluşturmacı bir yaklaşım benimsediği, gelenek olarak da kısmen Wilsoncu ve genel olarak da Jeffersoncu gelenekten izler taşıdığı görülmektedir. Nitekim her iki başkan zamanında Ortadoğu'ya yönelik olarak izlenen politikalara bakıldığında bu durum daha anlaşılır görülmektedir. Bu doğrultuda artan Amerikan karşıtlığını önleme noktasında öne çıkan Büyük Ortadoğu

Projesi'nde başkan Bush'un benimsemiş olduğu aktivist korumacı dış politikanın yansımalarını telafi etme noktasında hareket ettiği görülmektedir. Obama döneminde ise ABD'nin zedelenen imajını model oluşturmaya bir yaklaşımla düzeltme stratejisi benimsenmiş, bu bağlamda uluslararası işbirliğini ön plana çıkaracak şekilde doğrudan inisiyatif almaktan kaçınan bir dış politika izlenmiştir. Nitekim bu durumun en belirgin yansımaları Arap Baharı sürecinde görmek mümkündür. Bu süreçte ABD başkan Bush döneminde takip edilen çoğunlukla tek taraflı politikanın neden olduğu Amerikan karşıtlığının artması olasılığı karşısında daha temkinli ve daha az inisiyatif alan bir politika takip etmiştir. Ancak tezin geçmiş bölümlerinde de değinildiği gibi her iki dönemde de ABD'nin esas kaygısı ulusal çıkarın korunması noktasında olmuştur. Nitekim Büyük Ortadoğu Projesi'nde demokrasinin yayılmasıyla Amerikan karşıtlığının önlenmesi ve liberal-demokratik yönetimlerin gelmesiyle küresel piyasaya endeksli bir Ortadoğu hedeflenirken, Arap Baharı sürecinde de demokrasi talebi kayda değer görülmüş ancak Mısır, Bahreyn, Yemen gibi ülkeler göz önüne alındığında ulusal çıkarlar daha öncelikli olabilmektedir.

Sonuç olarak demokrasinin yayılması misyonu bağlamında Amerikan dış politikası özetle değerlendirilecek olduğunda ise demokrasi kavramı genel olarak kimlik-değerler ve ulusal çıkar noktasında bir bütün olarak ele alınmıştır. Yine bu noktada tezin geçmiş bölümlerinde de değinildiği gibi kimi zaman ulusal çıkarların demokratik değerleri de öteleyecek şekilde ele alınması kimi zaman konstrüktivist teorinin de açıklama getirmekte zorlanmasına neden olsa da bu durum esas itibarıyla yine birtakım dönüşümler geçiren Amerikan kimliğinin günümüzdeki konumu ile alakalı görülmektedir. Bu doğrultuda kimliğin de atıfta bulunduğu şekliyle demokrasinin yayılması noktasında gerek aktivist korumacı gerekse model oluşturma yaklaşımında alınan inisiyatifler, Amerikan değerlerinin de bir parçası olarak görülmüştür. Ancak misyon gereği kimi zaman benimsenen tek taraflı dış politika kimi zaman da aktivist korumacı bir yaklaşımla alınan inisiyatifler demokrasinin benimsenmesinden ziyade Amerikan karşıtlığının daha da derinleşmesine neden olabilmektedir. Bu durumdan hareketle ABD'nin demokrasinin yayılması için uluslararası işbirliğini de öne çıkaracak şekilde demokrasi ve insan hakları noktasında iç dinamikleri dikkate alması, demokratik anlamda gelişmiş bir ABD örneğinden yola çıkarak da model oluşturmaya bir yaklaşımı benimsemesi demokrasinin yayılması misyonu bağlamında daha makul görülmektedir.

Bu şekilde de ABD'nin demokrasinin yayılması misyonu hususunda diğer aktörlerce de olumlu karşılık bulabilmesi daha mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, Özkan (2006). “Ortadoğu’nun Etnik, Sosyo Yapısı ve Büyük Ortadoğu Projesi”. *Büyük Ortadoğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*. Ed. Atilla Sandıklı, Kenan Dağcı. İstanbul: Tasam Yayınları. 81-86.
- Akbaş, Zafer (2011). “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi”. *History Studies*. 4-5.
- Akgüç, Öztin (2014). “Büyük Ortadoğu Projesi ve Çözüm Süreci”. (http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/115865/Buyuk_Ortadoğu_Projesi_ve_Cozum_Sureci.html, 25 Haziran 2015’te erişildi).
- Aktaş, Hayati, Ereker, Fulya ve Çakmak Haydar (drl.) (2013). *ABD’nin Askeri Müdahaleleri: 1801’den Günümüze*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aljazeera (2011). “ISAF: Afganistan’daki Uluslararası Güç”. (<http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/isaf-afganistandaki-uluslararasi-guc>, 9 Temmuz 2015’te erişildi).
- Altundaş, Akif (2015). “Libya’da İstikrar Nasıl Sağlanacak?”. (<http://tr.euronews.com/2015/03/19/libya-da-istikrar-nasil-saglanacak/>, 23 Temmuz 2015’te erişildi).
- Altunışık, Meliha Benli (2013). “Ortadoğu’da Bölgesel Düzen ve Arap Baharı”. *Ortadoğu Analiz*. 5(53): 76.
- Ambrose, Stephen E. (1991). *Dünyaya Açılım: 1938’den Günümüze Amerikan Dış Politikası*. Çev. Ruhican Tul. Ankara: Dış Politika Enstitüsü.
- Americanforeignrelations (2015). “The Monroe Doctrine”. (<http://www.americanforeignrelations.com/A-D/Doctrines-The-monroe-doctrine.html>, 15 Mayıs 2015’te erişildi).
- Americanforeignrelations.com (2015). “Wilsonianism”. (<http://www.americanforeignrelations.com/O-W/Wilsonianism.html>, 21 Nisan 2015’te erişildi).
- Americanrhetoric.com (2001). “Address to Joint Session of Congress Following 9/11 Attacks”.

- (<http://www.americanrhetoric.com/speeches/gwbush911jointsessionspeech.htm>, 27 Haziran 2015'te erişildi).
- Amos, Deborah (2012). "Is The Arab Spring Good Or Bad For The U.S.?" (<http://www.npr.org/2012/01/09/144799401/is-the-arab-spring-good-or-bad-for-the-u-s>, 19 Temmuz 2015'te erişildi).
- Anderson, Lisa (2011). "Demystifying the Arab Spring Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya". (<https://www.foreignaffairs.com/articles/libya/2011-04-03/demystifying-arab-spring>, 14 Temmuz 2015'te erişildi).
- Armaoğlu, Fahir (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. İstanbul: Alkım Yayınevi
- Ataç, C. Akça ve Gürsel Bahar (2005). "Amerika ve Kimlik Krizi". *Doğu Batı*. 32: 80-84.
- Ataman, Muhittin, Gökcan, Özkan (2012). "Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi". *Akademik İncelemeler Dergisi* 7(2): 207-216.
- Ateş, Davut (2008). "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımın Epistemolojik Yaklaşımı". *Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (1): 214-218.
- Atlı, Altay (2013). "Kore'de Bitmeyen Savaşın Mirası", (<http://www.usakanalist.com/detail.php?id=669>, 20 Mayıs 2015'te erişildi).
- Bağcı, Hüseyin ve Sinkaya, Bayram (2006). "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti'nin Perspektifi". *Akademik Ortadoğu*. 1(1): 21-23.
- Barone, Micheal (2014). "Obama Stands Aloof From America's Four Foreign Policy Traditions", (<http://www.washingtonexaminer.com/obama-stands-alooft-from-americas-four-foreign-policy-traditions/article/2553991>, 18 Nisan 2015'te erişildi).
- Bbc.com (2013). "Arab uprising: Country by country – Egypt". (<http://www.bbc.com/news/world-12482291>, 14 Temmuz 2015'te erişildi).
- Bbc.com (2015). "6 Soruda Yemen Krizi". (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150226_yemen_analiz, 1 Ağustos 2015'te erişildi).
- Bbc.com (2015). "Syria: Mapping the Conflict". (<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-22798391>, 3 Ağustos 2015'te erişildi).

- Bbc.com (2015). "Arab uprising: Country by country – Libya". (<http://www.bbc.com/news/world-12482311>, 20 Temmuz 2015'te erişildi).
- Birdal, Alper ve Günay, Yiğit (2013). "*Arap Baharı*" *Aldatmacası: Ortadoğu'da Emperyalist Restorasyon*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Birecikli, İhsan Burak (2011). "Amerika'nın Kuruluşu ve ABD-Avrupa İlişkileri (1776-1876)". *History Studies*. 88.
- Boot, Max ve Kirkpatrick, Jeane (2004). "Think Again: Neocons". (<http://www.cfr.org/united-states/think-again-neocons/p7592>, 28 Haziran 2015'te erişildi).
- Bouchet, Nicolas ve Sedaca, Nicole Bibbins (2014). "Holding Steady? Us Democracy Promotion In A Changing World". *Chatham House*. 13-18.
- Bozan, İrfan (2005). "Geniş Ortadoğu için Kadınlar Zirvesi". (<http://arsiv.ntv.com.tr/news/329911.asp>, 4 Temmuz 2015'te erişildi).
- Bozdağlıoğlu, Yücel (2007). "Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach". *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 3(11): 122.
- Bozdağlıoğlu, Yücel (2007a). "Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstruktivizm)". *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*. Ed. Haydar Çakmak. Ankara: Barış Kitabevi. 149- 154.
- Bozkurt, Giray Saynur. (2006). "ABD'nin Ortadoğu Politikası". *Büyük Ortadoğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*. Ed. Atilla Sandıklı, Kenan Dağcı. İstanbul: Tasam Yayınları. 120.
- Busse, Nikolas (1999). "Constructivism and Southeast Asian security". *The Pacific Review* 12(1), 39-60.
- Cameron Fraser (2005). *US Foreign Policy After The Cold War*. Londra ve New York: Routledge
- Caşın, Mesut Hakkı ve Çakmak Haydar (drl.) (2013). *ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den Günümüze*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Cengiz, İsmail Hakkı (2014). "Arap Baharı ve Yasemin Devrimi'nin Geldiği Nokta". (<http://blog.radikal.com.tr/dunya/arap-bahari-ve-yasemin-devriminin-geldigi-nokta-76993>, 12 Temmuz 2015'te erişildi).
- Cincotta, Howard. (2002) *Ana Hatları ile Amerikan Tarihi*, Vienna: Regional Program Office.

- Checkel, Jeffery (2004). "Social Constructivisms in Global and European Politics: A Review Essay". *Review of International Studies*, British International Studies Association. 30(2): 230.
- Chossudovsky, Michel (2005). *Amerika'nın Terörizme Karşı Savaşı*. Çev. A. Işıklı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Cliffsnotes (2015). "Politics of the Jacksonian Era", (<http://www.cliffsnotes.com/more-subjects/history/us-history-i/jacksonian-democracy/politics-of-the-jacksonian-era>, 10 Nisan 2015'te erişildi).
- Cnntürk (2011). "Tunus'ta Devrimin Adı Yasemin". (<http://www.cnnturk.com/2011/dunya/01/15/tunusta.devrimin.adi.yasemin/603335.0/index.html>, 13 Temmuz 2015'te erişildi).
- Cnntürk (2015). "ABD Eğitim-Donat Programını Bitirdi". (<http://www.cnnturk.com/dunya/abd-egit-donat-programini-bitirdi>, 10 Ekim 2015'te erişildi.)
- Costofwar.org (2014). "Did the wars bring democracy to Afghanistan and Iraq?". (<http://costofwar.org/article/did-wars-bring-democracy-afghanistan-and-iraq>, 20 Haziran 2015'te erişildi).
- Cox, Micheal, Ikenberry, G. John ve Inoguchi, Takashi (2000). "Introduction". *American Democracy Promotion. American Democracy Promotion*. Ed. Micheal Cox, G. John Ikenberry, Takashi Inoguchi. New York: Oxford University Press: 10.
- Çakmak, Cenap (2006). "İrak Savaşı ve Büyük Ortadoğu Projesi". *Büyük Ortadoğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*. Ed. Atilla Sandıklı, Kenan Dağcı. İstanbul: Tasam Yayınları. 152-167.
- Çakmak, Haydar (drl.) (2013). *ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den Günümüze*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çakmakçı, Çağatay (2014). *İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı: 2002-2012*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, Halis (2002). "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 3(1): 90.

- Çiftçi, Kemal (2007). “Tarih, Kimlik ve Türkiye’nin Belleğinin Dış Politikası”. *Akademik İncelemeler*. 2(1): 103.
- Çiftçi, Kemal (2009) “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: “Rızaya Dayalı Hegemonyadan İmparatorluk Düzenine”. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(10): 207.
- Çolakoğlu, Selçuk (2013). “ABD’nin Arap Baharı Algısındaki Değişim”. (http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2104&cat=344#.VcT9T_ntm q, 8 Ağustos 2015’te erişildi).
- Çongar, Yasemin (2004). “Bu ‘ortaklığı’ küçümsemeyin”. (<http://www.milliyet.com.tr/2004/06/14/yazar/congar.html>, 4 Temmuz 2015’te erişildi).
- Dağcı, Kenan (2004). “Büyük Orta Doğu Projesi, ABD ve AB İlişkilerini Nasıl Etkileyebilir?”. *Stratejik Öngörü Dergisi*. 1(2): 34.
- Dalacoura, Katerine (2005). “US Democracy Promotion in the Arab Middle East since 11 September 2001”. *International Affairs*. 81(5): 963-965.
- Dalacoura, Katerina (2010). “US Foreign Policy and Democracy Promotion in the Middle East Theoretical Perspectives and Policy Recommendations”. *Ortadoğu Etütleri*. 2(3): 59-63.
- Deaciancio, Melisa (2008). “The Jacksonian Tradition and the United States Foreign Policy: The Influence of History on the Ideas of the Bush Administration”. (https://www.academia.edu/2631514/The_Jacksonian_Tradition_and_the_United_States_Foreign_Policy, 15 Nisan 2015’te erişildi).
- Deniz, Taşkın (2012). “Büyük Ortadoğu Projesi-NATO ve G-8 İlişkisi”. *New World Sciences Academy*. 7(4): 363-365.
- Dickstein, Edyt (2015). “A New Role for Egypt: Sisi’s Government and the Arab-Israeli Conflict”. (<http://hir.harvard.edu/archives/8465>, 12 Ağustos 2015’te erişildi).
- Diriöz, Ali Oğuz (2011). “Bağımsızlığından Günümüze Tunus’a Kısa Bir Bakış”. *Ortadoğu Analiz*. 3(36): 81.
- Dobson, Alan, Marsh, Steve (2006). *US Foreign Policy Since 1945*. Londra ve New York: Routledge

- Doğan, Gürkan ve Durgun, Bülent (2012). “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(15): 62-73.
- Donnelly, Chris (2004). “Building a NATO partnership for the Greater Middle East”. (<http://www.nato.int/docu/review/2004/partnership-forward/partnership-Middle-East/EN/index.htm>, 8 Temmuz 2015’te erişildi).
- Downes, Alexander B, Monten, Jonathan (2013). “Forced To Be Free: Why Foreign-Imposed Regime Change Rarely Leads to Democratization”. *International Security* 37(4): 92-96.
- Duman, İsmail (2011). “What is Turkey’s Position in the Greater Middle East Initiative”. (<http://www.worldbulletin.net/?aType=haber&ArticleID=71637>, 30 Haziran 2015’te erişildi).
- Douglas, Bowles (2011). “Arab Spring: Revolutions, Lies, and Intervention”. (<http://www.globalresearch.ca/arab-spring-revolutions-lies-and-intervention/26302>, 25 Temmuz 2015’te erişildi).
- Dunne, T. (1995). “The Social Construction of International Society”. *European Journal of International Relations*. 1(3): 367.
- Divine, Robert A. (1993). *Geçmişte ve Günümüzde Amerika*. Çev. İhsan Dağı. Ankara: Dış Politika Enstitüsü.
- Ereker, Fulya (2010). *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erhan, Çağrı (2001). “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 56(4): 82.
- Ertan, Ali ve Khalilullah, Rasuli (2010). “Yeni Afganistan Politikası ve Türkiye’den Beklentiler”. *Stratejik Düşünce*. 1(3): 61.
- Ertem, H. Sarı (2014). “Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: ‘Kimliğin Güvenliği’ ve ‘Güvenliğin Kimliği’”. *Güvenlik Stratejileri*, 8(16): 182-206.
- Ertem, H. Sarı (2010). *Geleneksel Amerikan Kimlik ve Güvenlik Algısının 11 Eylül Sonrası ABD Dış Politikasına Etkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Fly, Jamie (2012). "Obama Is Unwilling to Lead the U.S. Response to the Arab Spring". (<http://www.usnews.com/debate-club/has-obama-properly-handled-the-arab-spring/obama-is-unwilling-to-lead-the-us-response-to-the-arab-spring>, 9 Ağustos 2015'te erişildi).
- Folker, Jennifer Sterling (2005). "Constructivist Approach". *Making Sense of International Relations Theories*. Ed. Jennifer Sterling Folker. London: Lynne Rienner Publishers. 115.
- Fosshagen, Kjetil (2014). "Introduction: The Arab Spring-Revolution or 1848 Reaction?". *Arab Spring: Uprisings, Powers, Interventions*. Ed. Kjetil Fosshagen. Bergen: Berghahn Books. 13-14.
- Friedman, Thomas L. (2003). "The Long Bomb". (<http://www.nytimes.com/2003/03/02/opinion/the-long-bomb.html>, 20 Haziran 2015'te erişildi).
- Gambill, Gary C. (2004). "Jumpstarting Arab Reform: The Bush Administration's Greater Middle East Initiative". (http://www.meforum.org/meib/articles/0407_me2.htm, 5 Temmuz 2015'te erişildi).
- Gaouette, Nicole ve Ratnam, Gopal (2011). "Clinton Says U.S. Won't Enter Syria, Sees Progress in Libya". (<http://www.bloomberg.com/news/articles/2011-03-27/u-s-won-t-intervene-in-syria-unrest-clinton-says-on-cbs>, 16 Ağustos 2015'te erişildi).
- Gause, Gregory (2005). "Can Democracy Stop Terrorism?". (<https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2005-09-01/can-democracy-stop-terrorism>, 21 Haziran 2015'te erişildi).
- Giddens, Antony (1984). *Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. United States: University of California Press.
- Gilley, Bruce (2013). "Did Bush Democratize the Middle East? The Effects of External-Internal Linkages". *Political Science Quarterly*. 128(4): 654-661.
- Girdner, Eddie J. (2008). *U.S.A And The New Middle East*. India: Gyan Publishing House.

- Griffiths, Martin, Roach, Steven ve Solomon, M. Scott (2011). “*Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teorileri*”. Çev. Cesran. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 123-158
- Gordon, Philip (2006). “NATO's Growing Role in the Greater Middle East”. (<http://www.brookings.edu/research/papers/2006/03/spring-middleeast-gordon>, 9 Temmuz 2015’te erişildi).
- Göngen, Mehmet Ali (2014). “Arap Baharı Karşısında ABD’nin Tutumu”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 33. 2-14.
- Gün, Mehmet Salih (2013). “Yemen’de Arap Baharı”. *Yasama Dergisi*. 129.
- Günceltarih (2013). “ABD: İki Partili Siyasal Sistemin Tarihi Üzerine”, (<http://www.gunceltarih.org/2013/07/abd-iki-partili-siyasal-sistemin-tarihi.html>, 12 Nisan 2015’te erişildi).
- Güngörmüş, Kona Gamze ve Arvası, Ömer (2006). “ABD Müdahalelerinin Mantığı ve Irak Özelinde Yarattığı Güvenlik Sorunsalı”. *Stratejik Öngörü Hakemli Dergisi*. 7: 61.
- Halatçı, Ülkü (2006). “11 Eylül Terörist Saldırıları Ve Afganistan Operasyonu’nun Bir Değerlendirmesi”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 2(7): 81.
- Hassan, Oz (2011). “American Democracy Promotion and the ‘Arab Spring’”. *LSE IDEAS*. 47.
- Hatipoğlu, Osman Gökhan (2013). “Alexander Hamilton ve Hamiltonculuk”. *Amme İdaresi Dergisi*, 46(4): 69-91
- History.com (2015). “Jacksonian Democracy”. (<http://www.history.com/topics/jacksonian-democracy>, 12 Nisan 2015’te erişildi).
- History.com (2015). “Woodrow Wilson”. (<http://www.history.com/topics/us-presidents/woodrow-wilson>, 21 Nisan 2015’te erişildi).
- Holsti, Ole R. (2002). “Democracy Promotion As A Popular Demand?”. *American Democracy Promotion*. Ed. Micheal Cox, G. John Ikenberry, Takashi Inoguchi. New York: Oxford University Press: 152.
- Holsti, Ole R. (2006). *Making American Foreign Policy*. New York: Routledge.
- Hurmi, Ayşe Bahar (2010). “Bush Ve Obama Karşılaştırması Çerçevesinde Amerikan Dış Politika Analizi”. *Alternatif Politika*. 2(1): 61.

- Jarvis, Samuel Andrew John (2013). "Obama's Adoption of the Responsibility to Protect: A Constructivist Analysis". *Journal of Politics & International Studies*, 9, Summer: 225.
- Ikenberry, G. John (2002). "America's Liberal Grand Strategy: Democracy and National Security in the Post-War Era". *American Democracy Promotion*. Ed. Micheal Cox, G. John Ikenberry, Takashi Inoguchi. New York: Oxford University Press: 104-112.
- Izzularab Mohammed (2012). "Kuveyt'teki Kriz Nereye Kadar?". Çev. Habib Hürmüzlü. *Ortadoğu Analiz*. 4(39): 92.
- İmga, Orçun (2010). *Amerika'da Din ve Devlet*. Ankara: Liberte Yayınevi.
- İşyar, Ömer Göksel (2013). *Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler-Modeller-Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- İşyar, Ömer Göksel ve Çakmak Haydar (drl.) (2013a). *ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den Günümüze*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kagan, Robert (2012). "US Can't Ignore The Middle East". (https://www.washingtonpost.com/opinions/robert-kagan-us-cant-ignore-the-middle-east/2012/11/20/a2b4ede0-3331-11e2-bfd5-e202b6d7b501_story.html, 8 Ağustos 2015'te erişildi).
- Kahl, Colin ve Lynch, Marc (2013). "U.S. Strategy after the Arab Uprisings: Toward Progressive Engagement". *The Washington Quarterly*. 36(2): 39-49.
- Kandemir, Eyyub (2011). "ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S.Walt'un İttifak Teorisi". *Savunma Bilimleri Dergisi*. 10(2): 138-147.
- Kandemir, Nüzhet (2010). "Irak'ın Dünü ve Bugünü". *Stratejik Düşünce*. 1(3): 80-81.
- Karan, Ceyda (2010). "Obama ve Carter Sendromu-2". (http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ceyda_karan/obama_ve_carter_sendromu-984340, 25 Nisan 2015'te erişildi).
- Karan, Ceyda (2010). "Obama ve Carter Sendromu-1". (http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ceyda_karan/obama_ve_carter_sendromu_1-982998, 28 Mayıs 2015'te erişildi).
- Karakoç, Jülide (2013). "Konstrüktivizmde Dış Politika ve Etnik Kimlikler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 28(2): 142-143.

- Katz, Mark (2013). "U.S. Policy Toward Syria: Making The Best Of A Bad Situation?". *Wilson Center*. 41: 1-2.
- Kaya, Sezgin (2008). "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 63(3): 88-100.
- Keiswetter, Allen (2012). "The Arab Spring: Implications for US Policy and Interests". (<http://www.mei.edu/content/arab-spring-implications-us-policy-and-interests>, 31 Temmuz 2015'te erişildi).
- Keskintepe, Reha (2004). "*Ekonomi Gözlüğüyle Geniş Orta Doğu Projesi ve Türkiye*". (<http://www.mfa.gov.tr/ekonomi-gozluguyle-genis-orta-dogu-projesi-ve-turkiye.tr.mfa>, 3 Temmuz 2015'te erişildi).
- Khan, M.A. Muqtadar (2004). *Jihad for Jerusalem: Identity and Strategy in International Relations*. Westport: Greenwood Publishing Group.
- Kırtunç, Ayşe Lahur (2005). "Kim Bu Amerikalı, Bu Yeni Adam?" *Doğu Batı*. 32:100-
- Kidder, David S. ve Oppenheim, Noah D. (2014). *Entelektüelin Kutsal Kitabı*. Çev. Egemen Yılıgür. İstanbul: Maya Kitap.
- Kinzer, Stephen (2006). *Darbe: Hawaii'den Irak'a Amerika'nın Rejim Değişiklikleri Yüzyılı*. Çev. Zeynep Beler. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Kissinger, Henry (2012). "A New Doctrine of Intervention?". (https://www.washingtonpost.com/opinions/a-new-doctrine-of-intervention/2012/03/30/gIQAcZL6lS_story.html, 3 Ağustos 2015'te erişildi).
- Kitchen, Nicholas (2012). "The Contradictions of Hegemony: The United States and the Arab Spring". *LSE IDEAS*. 53-57.
- Klein, Naomi (2007). *Şok Doktrini: Felaket Kapitalizminin Yükselişi*. Çev. Selim Özgül. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kowert, Paul (1998). "Constructivism: A User's Manual". *International Relations in a Constructed World*. Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert. M.E. Sharpe Press. 102.
- Kösemihal, Nurettin Şazi (1963). "*Avrupa'da ve Amerika'da Demokrasi ve Sosyoloji*". İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi.
- Kratochwil, Friedrich ve Koslowski, Rey (1994). "Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System" *International Organization*, 48(2): 216-223.

- Kratochwil, Friedrich (1989). *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*. Cambridge University Press. 1-6.
- Kratochwil, Friedrich (2006). "History, Action and Identity: Revisiting the 'Second' Great Debate and Assessing its Importance for Social Theory". *European Journal of International Relations*, 12(1): 11.
- Kratochwil, Friedrich (2011). *The Puzzles of Politics: Inquiries into the Genesis and Transformation of International Relations*. Londra ve New York: Routledge.
- Kreisler, Harry (2003). "Four Themes in U.S. Foreign Policy". (<http://globetrotter.berkeley.edu/people3/Mead/mead-con3.html>, 16 Nisan'da erişildi).
- Kubalkova, Vendulka (1998). "Constructing Constructivism". *International Relations in a Constructed World*. Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert. M.E. Sharpe Press. 20.
- Kuloğlu, Armağan (2006). "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi". (http://www.ydh.com.tr/HD626_genisletilmis-ortadogu-ve-kuzey-afrika-projesi.html, 5 Temmuz 2015'te erişildi).
- Kutlu, Mehmet Necati, Kadıköylü, Neslihan ve Çakmak Haydar (drl.) (2013). *ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den Günümüze*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kurtbağ, Ömer (2011). "Dış Politikaya Yansımalarıyla Amerikan Sağının Yükselişi ve Düşüşü: Çay Partisi Öncülüğünde Bir Yeniden Diriliş Mi?". *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 7(28): 7.
- Kuşoğlu, Baran (2013). "Libya: Arap Baharı'na Nato Katkısı". *Yasama Dergisi*. 100-105.
- Küçük, Mustafa (2009). "Uluslararası İlişkiler Kuramında Konstrüktivist Dönüşü Anlamak". *Ege Akademik Bakış*. 9(2): 722-783.
- Lawson, George, Hobson John M. (2008) "What is History in International Relations?". *Millennium-Journal of International Studies*. 37(2): 418.
- Lennon, Alexander (2009). *Democracy in U.S. Security Strategy: From Promotion to Support*. Washington: Center For Strategic and International Studies.
- Lynch, Marc (2013). "How Syria Ruined the Arab Spring". (<http://foreignpolicy.com/2013/05/03/how-syria-ruined-the-arab-spring/>, 2 Ağustos 2015'te erişildi).

- Mcevers, Kelly (2012). "Bahrain: The Revolution That Wasn't". (<http://www.npr.org/2012/01/05/144637499/bahrain-the-revolution-that-wasnt>, 13 Ağustos 2015'te erişildi).
- Mead, Walter Russel (1996). "Hamilton's Way". *World Policy Journal. Fall*: 89-92.
- Mead, Walter Russel (1999/2000). "The Jacksonian Tradition and American Foreign Policy". *The National Interest* 58: 7-16.
- Mead, Walter Russel, Kissinger A. Henry (2010). "The Carter Syndrome", (<http://www.cfr.org/history-and-theory-of-international-relations/carter-syndrome/p21106>, 25 Nisan 2015'te erişildi).
- Historystate (2015). "Milestones:1801-1829". (<https://history.state.gov/milestones/1801-1829/monroe>, 15 Mayıs 2015'te erişildi).
- Millercenter (2015). "Barack Obama". (<http://millercenter.org/president/obama/essays/biography/5>, 28 Mayıs 2015'te erişildi).
- Millercenter (2015). "James Monroe". (<http://millercenter.org/president/monroe/essays/biography/5>, 14 Mayıs 2015'te erişildi).
- Monten, Jonathan (2005). "The Roots of the Bush Doctrine: Power, Nationalism and Democracy Promotion in U.S. Strategy". *International Security*.29(4): 113-125.
- Nato (2002). "NATO Transformed: New Members, Capabilities and Partnerships". (<http://www.nato.int/docu/update/2002/11-november/e1121e.htm>, 8 Temmuz 2015'te erişildi).
- Nau, Henry R. (2000). "America's Identity, Democracy Promotion and National Interests:Beyond Realism, Beyond Idealism". Ed. Micheal Cox, G. John Ikenberry, Takashi Inoguchi. New York: Oxford University Press: 127.
- Nevins, Allan, Commager Henry Steele (2005). *ABD Tarihi*. Çev. Halil İnalçık. Ankara: Doğu Batı.
- Nexon, Daniel (2005). "American Exceptionalism and Neoconservatism", (<http://duckofminerva.com/2005/07/american-exceptionalism-and.html>, 28 Nisan 2015'te erişildi).

- Nguyen, Hang Thi Thuy (2014). "Theories of US Foreign Policy: An Overview". *World Journal of Social Science 1(1)*: 5-25.
- Nytimes (2015). "Egypt". (<http://topics.nytimes.com/top/news/international/countriesandterritories/egypt/index.html>, 17 Temmuz 2015'te erişildi).
- O'Connor, Brendon (2009). "American foreign policy traditions: A literature review". *US Studies Working Paper*. 9-10.
- O'Grady, Bill (2012). "The Archetypes of American Foreign Policy". *Weekly Geopolitical Report*. Confluence Investment Management LLC.
- Okur, Mehmet Akif (2015). "BOP'tan Arap Baharı'na". (<http://tasep.org/default.asp?s=yd&id=134&syf=0#.VdWUNvntmko>, 19 Ağustos 2015'te erişildi).
- Onuf, Nicholas (1998). "Constructivism: A User's Manual". *International Relations in a Constructed World*. Ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert. M.E. Sharpe Press. 58-74.
- Onuf, Nicholas (1994). "The Constitution of International Society". *The European Journal of International Law*. 5(1): 7-18.
- Onuf, Nicholas (2002). "Worlds of Our Making: The Strange Career of Constructivism in International Relations". (Ed.) Donald J. Puchala, *Visions of International Relations*, Columbia: University of South Carolina Press.
- Onuf, Nicholas (2014). "Rule and Rules in International Relations". (http://www.helsinki.fi/eci/Events/Nicholas%20Onuf_Rule%20and%20Rules%200%204-2-14.pdf, 16 Şubat 2015'te erişildi).
- Oğuzlu, Tarık (2011). "Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler". *Ortadoğu Analiz*. 3(30): 34-36.
- Ottaway, Marina (2012). "Obama's Approach to the Arab Spring Protects U.S. Interests". (<http://www.usnews.com/debate-club/has-obama-properly-handled-the-arab-spring/obamas-approach-to-the-arab-spring-protects-us-interests>, 10 Ağustos 2015'te erişildi).
- Özdemir, Haluk (2012). "Amerikan Devrimi'ni Tamamlamak", (<http://www.ankarastateji.org/yazar/doc-dr-haluk-ozdemir/amerikan-devrimi-ni-tamamlamak/>, 18 Mart 2015'te erişildi).

- Öztürk, Yücel (2007). “Tarih ve Kimlik”. *Akademik İncelemeler*. 2(1): 5-15.
- Plotz, David (2001). “Paul Wolfowitz”. (http://www.slate.com/articles/news_and_politics/assessment/2001/10/paul_wolfowitz.html, 28 Haziran 2015’te erişildi).
- Polat, İrfan (2006). *11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletleri’nin Afganistan Müdahalesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pbs.org (2003). “Interview: Richard Perle”. (<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/iraq/interviews/perle.html>, 21 Haziran 2015’te erişildi).
- Pbs.org (2015). “The Federalist Party”. (<http://www.pbs.org/wgbh/amex/duel/peoplevents/pande05.html>, 16 Nisan 2015’te erişildi).
- Price, Richard ve Reus-Smit, Christian (1998). “Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism”. *European Journal of International Relations*. 4(3): 269-294.
- Rustamov, Rafiq (2008). *Azerbaycan Dış Politikasında Kimlik, Tehdit Algılaması Ve Güvenlik Yaklaşımları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ryan, Missy ve Stewart, Phil (2011). “After Gaddafi, can US keep Libya at arm's length?”. (<http://www.reuters.com/article/2011/10/20/usa-libya-future-idUSN1E79J0N920111020>, 13 Ağustos 2015’te erişildi).
- Sandıklı, Atilla (2006). “Küresel Gelişmeler, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye’ye Yansımaları”. *Büyük Ortadoğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*. Ed. Atilla Sandıklı, Kenan Dağcı. İstanbul: Tasam Yayınları. 26-27.
- Sarhan, Yomna (2014). “Beyond the Arab Spring: U.S. Engagement in a Changing Middle East”. (<http://www.wilsoncenter.org/event/beyond-the-arab-spring-us-engagement-changing-middle-east>, 12 Temmuz 2015’te erişildi).
- Smith, Steve ve Patricia, Owens (2006). “Alternative Approaches to International Theory”. *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. New York: Oxford University Press. 178.

- Snider, Erin ve Faris, David (2011). "The Arab Spring: U.S. democracy Promotion in Egypt". (<http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/arab-spring-us-democracy-promotion-egypt>, 16 Temmuz 2015'te erişildi).
- Sönmezoğlu, Faruk (2005). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları.
- Sözcü (2015). "ABD Eğit-Donat'ı Sona Erdirdi". (<http://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/abd-egit-donati-sona-erdirdi-955581/>, 10 Ekim 2015'te erişildi).
- Stornelli, Emilliano (2004). "NATO Partnerships Put to the Test in the Greater Middle East". (<http://www.comitatoatlantico.it/en/studi/natos-partnerships-put-to-the-test-in-the-greater-middle-east/>, 8 Temmuz 2015'te erişildi).
- Sümer, Gültekin (2008). "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü". *Uluslararası İlişkiler*. 5(19): 122-123.
- Şener, Bülent (2014). "Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: Amerikan İstisnacılığı ya da Açık/Kaçınılmaz Yazgı". *The Journal of Academic Social Science Studies*. 26(2): 411-414.
- Tarım, Emre (2006). "Büyük Ortadoğu İnisiyatifi ve NATO'nun Rolü". *Büyük Ortadoğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*. Ed. Atilla Sandıklı, Kenan Dağcı. İstanbul: Tasam Yayınları. 214.
- Taşkıran, Cemalettin ve Çakmak, Haydar (drl.) (2013). *ABD'nin Askeri Müdahaleleri: 1801'den Günümüze*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Tarakçı, Nejat (2010). "Afganistan Savaşındaki Dönüşüm: Terörden Global Mücadeleye". *Jeopolitik*. 9(72): 10.
- Telatar, Gökhan (2011). *11 Eylül Sonrası Amerikan Dış Politikasında Hegemonyanın Yeniden İnşası*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Telatar, Gökhan (2012). "Barack Obama'nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu". *Alternatif Politika*. 4(1): 55-70.
- Telatar, Gökhan (2012a). "Yeni Muhafazakârlar, Demokrasinin Yayılması ve Amerikan Dış Politikası". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 67(3): 160-178.

- Telatar, Gökhan (2012b). “Değerler ve Çıkarlar İkileminde ABD’nin Arap Baharı’na Yönelik Politikası”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 8(29): 55-79.
- Telatar, Gökhan (2014). “Barack Obama, the War on Terrorism and the US Hegemony”. *Alternatives Turkish Journal Of International Relations*. 13(4): 43-44.
- Terrill, Andrew (2011). “The Arab Spring and the Future of U.S. Interests and Cooperative Security in the Arab World”. (<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/index.cfm/articles/The-Arab-Spring-and-the-Future-of-US-Interests/2011/8/2>, 14 Temmuz 2015’te erişildi).
- Tol, Gönül (2013). “ABD Arap Baharı Dersini Geçemedi”. (<http://www.aksam.com.tr/yazarlar/abd-arap-bahari-dersini-gecemedi/haber-255616>, 6 Ağustos 2015’te erişildi).
- Toman, Murat, Akman Halil (2014). “Tarihsel Süreç İçerisinde Amerikan İmparatorluğu”. *Tarih Okulu Dergisi*. 7(20): 285.
- Tunçdemir, Cemal (2014). ”Arap Baharı Neden Tunus ve Mısır’da Farklı Yaşanıyor?”. (<http://t24.com.tr/yazarlar/cemal-tuncdemir/arap-bahari-neden-tunus-ve-misirda-farkli-yasaniyor,8323>, 19 Temmuz 2015’te erişildi).
- Turan, Kürşat ve Çakmak, Haydar (drl.) (2013). *ABD’nin Askeri Müdahaleleri: 1801’den Günümüze*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Türkoğlu, Seda (2015). “Suriye Rusya için Neden Önemli?”. (<http://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/suriye-rusya-icin-neden-onemli-952597/>, 10 Ekim 2015’te erişildi).
- Tüter, Mustafa (2009). *Amerika’daki Milliyetçilik: Amerikan Misyondan Beyaz Ulusalcılığa*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulutaş, Ufuk (2011). “Suriye Arap Baharı’nın Neresinde?”. (<http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=81501&q=suriye-arap-bahari-nin-neresinde>, 1 Ağustos 2015’te erişildi).
- Usembassy (2005). “Bilgi Notu: Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi”. (http://turkish.turkey.usembassy.gov/pr_05102005tr.html, 4 Temmuz 2015’te erişildi).

- Ushistory.org (2015). "Jacksonian Democracy and Modern America". (<http://www.ushistory.org/us/23f.asp>, 12 Nisan 2015'te erişildi).
- Usnews (2011). "Has Obama Properly Handled the Arab Spring?". (<http://www.usnews.com/debate-club/has-obama-properly-handled-the-arab-spring>, 13 Ağustos 2015'te erişildi).
- Wagner, R. Harrison (2007). *War and The State: The Theory of International Politics*. Michigan: University of Michigan Press
- Walt, Stephen (1998). "International Relations: One World, Many Theories", *Foreign Policy*. 110: 25.
- Weber, Martin (2007). "Constructivism and Critical Theory". (Ed.) Richard Devetak, Antony Burke, Jim George. *An Introduction To International Relations: Australian Perspectives*. Cambridge University Press.
- Wendt, Alexander (1987). "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory". *International Security*. 41(3): 350-361.
- Wendt, Alexander (1992). "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics". *International Security*. 46(2): 395.
- Wendt, Alexander (1994). "Collective Identity Formation and the International State". *The American Political Science Review*. 88(2): 306-385.
- Wendt, Alexander (1995). "Constructing International Politics". *International Security*. 20(1): 73-75.
- Wendt, Alexander (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Whitehouse (2004). "Monday G-8 Press Briefing". (<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/06/20040607-7.html>, 1 Temmuz 2015'te erişildi).
- Whitehouse (2006). "James Carter". (<https://www.whitehouse.gov/1600/presidents/jimmycarter>, 22 Mayıs 2015'te erişildi).
- Whitehouse (2010). "National Security Strategy". (https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, 28 Mayıs 2015'te erişildi).

- Whitehouse (2011). “Remarks by the President in State of Union Address”.
(<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/01/25/remarks-president-state-union-address>, 11 Ağustos 2015’te erişildi).
- Whitehouse (2015). “Thomas Jefferson”.
(<https://www.whitehouse.gov/1600/presidents/thomasjefferson>, 18 Nisan 2015’te erişildi).
- Whitehouse (2015). “Woodrow Wilson”.
(<https://www.whitehouse.gov/1600/presidents/woodrowwilson>, 21 Nisan 2015’te erişildi).
- Whitney, W.T. (2014). “Colombia: Jorge Gaitan and the struggle for peace”,
(<http://peoplesworld.org/colombia-jorge-gaitan-and-the-struggle-for-peace/>, 20 Mayıs 2015’te erişildi).
- Wicaksana, I.G. Wahyu (2009). “The Constructivist Approach Towards Foreign Policy Analysis”, (http://journal.unair.ac.id/filerPDF/05_Artikel-IJSS-Wahyu.pdf, 03 Mart 2015’te erişildi).
- Wikipedia (2015). “Whig Partisi”, (http://tr.wikipedia.org/wiki/Whig_Partisi, 12 Nisan 2015’te erişildi).
- Wittes, Tamara Cofman (2004). “The New U.S. Proposal for a Greater Middle East Initiative: An Evaluation”.
(<http://www.brookings.edu/research/papers/2004/05/10middleeast-wittes>, 1 Temmuz 2015’te erişildi).
- Wittes, Tamara Cofman (2015). “The regional impact of U.S. policy toward Iraq and Syria”. (<http://www.brookings.edu/research/testimony/2015/04/30-iraq-syria-policy-impact-wittes>, 14 Ağustos 2015’te erişildi).
- Worley, D. Robert (2011). *Aligning Ends, Ways, and Means: An Examination of the U.S. National Security System*. Lulu.com.
- Worley, D. Robert (2012). “American Exceptionalism and Other Isms”,
(http://www.huffingtonpost.com/d-robert-worley/american-exceptionalism-a_b_1937629.html, 04 Mayıs 2015’te erişildi).
- Yavuz, Celalettin (2010). “ABD’nin ve NATO’nun Yeni Afganistan Stratejisi”.
Jeopolitik. 9(72): 6.

- Yegin, Mehmet (2013). “ABD’nin Arap Baharı Politikası: Ne Yaza Hasretim Ne Bahara Düşkünüm”. (<http://www.usakanalist.com/detail.php?id=656>, 13 Temmuz 2015’te erişildi).
- Yılmaz, Sait (2012). “Latin Amerika’da Neler Oldu?”, (<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/amerika-arastirmalari/merkezi/2012/05/08/6598/latin-amerikada-neler-oldu>, 20 Mayıs 2015’te erişildi).
- Yılmaz, Sait ve Çakmak, Haydar (drl.) (2013). *ABD’nin Askeri Müdahaleleri: 1801’den Günümüze*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Zehfuss, Maja (2002). *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.